[illegible]

[illegible] [illegible]

De Wolff

INSTITUTIONES
JURIS NATURÆ
ET
GENTIUM
CHRISTIANI L. B. DE WOLFF.

INSTITUTIONES JURIS NATURÆ ET GENTIUM

In quibus ex ipsa Hominis Natura continuo nexu

OMNES OBLIGATIONES ET JURA OMNIA DEDUCUNTUR

AUCTORE

CHRISTIANO L.B. DE WOLFF

Potentissimi Borussiæ Regis CONSILIARIO INTIMO & Universitatis Halensis CANCELLARIO & SENIORE.

VENETIIS,

Sumptibus HÆREDIS NICOLAI PEZZANA.

M DCC LXVIII.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

PRÆFATIO.

Postquam opus arduum Juris naturæ & gentium absolvi & ad exitum perduxi, ut prodessem plurimis, ea, quæ in illo diffuse pertractata fuerunt, concinna brevitate in compendium coegi, & nunc sub titulo Institutionum Juris naturæ & gentium in publicum profero. Reddenda vero mihi est instituti hujus ratio. Cum amor veritatis mihi quasi natura sit insitus, ac ideo jam sępe monuerim, me non alio fine ad studium Matheseos animum appulisse, quam ut caussam tantę certitudinis in Geometria intime perspicerem; ea cognita nihil mihi antiquius fuit, quam ut veritatem in aprico collocarem, nec assensum eidem pręberem persuasus, sed convictus. Eodem animo ad jura enodanda accessi, & fontem omnis juris in natura humana deprehendi, quod dudum inculcatum a veteribus & a recentioribus repetitum, ast minime demonstratum, non opinione mihi persuasi, sed ad veritatem convictus fui. Ita vero mihi non modo innotuit modus, quo ipsa natura obligamur ad certas actiones committendas, vel omittendas; verum etiam omnis amplitudo Juris naturæ, qua ad quaslibet actiones humanas, qualescumque tandem illæ fuerint, extenditur, tamdemque intellexi, quomodo jura positiva ex Jure naturæ fieri debeant, ut ab omni censura immunia a tribunali rationis minime vereantur, ne adversus se pronuntietur. Sequitur hinc, veluti sua sponte, ut etiam Juri positivo omni

non minus, quam naturali inſit veritas & ea via demonſtrationis patefiat, ſicque quod pro jure habetur, vel habendum, ab eo, quod eſt, certo & accurate diſcernatur. Regit nimirum Jus naturæ ſicut voluntatem omnium hominum in ſingulis actibus; ita etiam voluntatem legislatoris, cujus perinde libertas, ac ſingulorum hominum naturalis obligationem minime tollit. Ea igitur alio modo in lucem proferri non potuerunt, niſi veſtigiis *Euclidis*, legum verioris Logicæ rigidi obſervatoris, inſiſtendo, ſinguli termini exacta definitione explicarentur, propoſitiones ſingulæ ſufficienter determinarentur, & non minus definitiones ita ordinarentur, ut ſequentes per antecedentes penitus intelligantur, ſed propoſitiones quoque ita, ut ſequentium veritas per antecedentes pateat. Finem hunc mihi propoſitum ut aſſequerer, in opere vaſto Jus naturæ & gentium demonſtrare aggreſſus ſum, & idem nuper ad umbilicum perduxi, neque ullus dubito (abſit jactantia verbis!) me omni Juriſprudentiæ lucem affudiſſe, & nunc demum intelligi, quod a *Cicerone* ſcite dictum, non ex duodecim Tabulis, nec ex edicto prætorum, ſed penitus ex intima philoſophia Juris ſcientiam hauriendam eſſe. Neque enim ſolum leges naturæ ad omnia jura tam privata, quam publica atque gentium extenſæ in concordiam reductæ ſunt, verum etiam ſi leges poſitivæ in quibus a naturalibus abeunt, ad normam naturalium juxta theoriam naturalem legum civilium, ſeu poſitivarum, quæ ipſa pars haud infima eſt Juris naturæ, etſi hactenus deſerta & inculta, exigantur, inter Juris prudentiam naturalem & poſitivam pulcherrimus naſcitur concentus, ita ut omnium una ſit concordia, una conſonantia. Qui Juris prudentiam colunt, imperiti plerumque ſunt methodi, quæ ſola ad

la ad ſcientiam ducit, nec amplitudinem Juris naturæ proſpiciunt. Opus itaque noſtrum non videtur eſſe ad ipſorum palatum compoſitum: multo minus autem captui tyronum convenit, quibus etiam obſtat prolixitas. Quamobrem cum munus docendi Jus naturæ & gentium mihi demandatum ſit; opera quoque mihi danda erat, ut cupidam legum juventutem ad ſolidam certamque juris ſcientiam perducerem, veris autem juſtitiæ ſacerdotibus ad penetralia Themidos viam planam ſternerem, ne longius, quam par erat, amplius videatur iter, quod in opere Juris naturæ & gentium ingreſſus ſum. Finem hunc mihi propoſitum ut conſequerer, in his Inſtitutionibus complexus ſum omnes definitiones & propoſitiones in opere majore contentas, paucis quibuſdam exceptis, quæ per illas facile intelliguntur, nec quicquam omitteretur, quod ad omne jus privatum, publicum univerſale & gentium proprium ſpectat. Præterea, quod palmarium eſt, curæ maxime id habui, ut ſingularum propoſitionum rationes ſufficientes inſpiciantur, nec in definitionibus quicquam ſumatur, quod obſcuritatem quamdam adhuc in mente relinquat, quo minus penitus intelligatur. Ac propterea omnia in eum ordinem redegi, ut ſequentia cum antecedentibus continuo cohæreant, & hęc per illa continuam lucem fundant. Equidem fieri non potuit, ut rationes evolvendo, quantum rigor demonſtrandi exigit, & quod in opere majore pręſtiti, demonſtrationes darem completas, quas præſens inſtitutum non fert; id tamen non obſtat, quo minus ſingulorum pateant rationes genuinę, abunde ſatisfacientes iis, quorum aciei lux clariſſima adhuc officit, neque enim omnibus, ac nemini ſtatim ipſum ſolem inſtar aquilarum intueri datum eſt, ſed in luce meridiana initio cali-

gant omnes. Succeſſive autem creſcente luce mentis, quæ naturæ conſuetudo eſt, majorem lucem deſiderant, qui in clariſſima ſe verſari arbitrabantur, & ita tamdem evenit, ut, quod antea faſtidiebant, nunc avidi appetant, nec ſatisfaciant niſi demonſtrationes Euclidearum imitamenta. Et ſic demum pleniſſime conſtabit, nos in opere vaſto Juris naturæ & gentium non inutiles quæſiviſſe ambages, ſed breviori via ad metam tendi non potuiſſe. Ceterum ut uno quaſi conſpectu exhibeam, quomodo ex ipſa natura humana tamquam fonte ſuo fluant omnes obligationes omniaque jura hominum, quædam adhuc mihi dicenda ſuperſunt. Conſtat homo ex anima & corpore, & quemadmodum hoc ex variis componitur organis, quorum functiones conjunctim ad communem quemdam ſcopum tendunt, veluti organorum vitalium ad totius corporis, ſeu vitæ ac ſanitatis ejuſdem conſervationem; ita animæ inſunt diverſæ facultates, quarum ſocio uſu homo rationis particeps, qua a ceteris animalibus disjungitur, aptus efficitur ad vitam rationi convenientem vivendam. Illa aptitudo organorum ad functiones ſuas obeundum, facultatum ad ſuum uſum, quem habent in vita hominis vivenda, perfectionem hominis eſſentialem abſolvunt. Cum natura a veritatis tramite numquam ne latum quidem unguem diſcedens non ullam ferat contradictionem, veritatis perpetuo capitalem hoſtem; eidem non alia convenit actionum humarum directio, quam ut determinentur per eaſdem rationes finales, per quas determinantur naturales, & ſic cum naturalibus ad eamdem metam tendant. Atque aptitudo actiones liberas ſic & non aliter determinandi perfectionem hominis accidentalem abſolvit: quæ ubi ad eſſentialem accedit, integram hominis perfectio-

fectio-

fectionem perficit. Et inde eſt, ut actiones hominum liberæ intrinſeca bonitate atque malitia diſcriminentur. Cum vero homo per naturam in genere determinatus ſit ad bonum appetendum, malum averſandum; bonitas intrinſeca motivum eſt actionum committendarum, malitia omittendarum: unde naſcitur obligatio naturalis, & directio actionum, quam diximus, induit formam legis ab ipſa natura latam. Ut obligationi huic ſatisfieri poſſit, conceſſa quoque homini eſse debet facultas ea faciendi, ſine quibus illi ſatisfieri nequit, & ita ex illa tamquam fonte derivatur jus cum ad uſum rerum, tum ad certos actus. Ea vero eſt hominum natura, ut nonniſi conjunctis viribus & mutuo adjutorio ad illam perfectionem tendere poſſint, quæ unicus felicitatis fons eſt. Ac propterea officia erga ſeipſum cum officiis erga alios amico caritatis vinculo ipſa natura copulavit, ut ad utraque eadem ſit obligatio neceſsaria & in ſe immutabilis. Enimvero cum non inexhauſtæ ſint hominis vires, nec ideo ſine ratione profundendæ; officia aliis non debentur cum neglectu ſui, & ultra id, quod in poteſtate eſt, nec iis, qui, quod ab aliis petunt, ipſimet in poteſtate habent. Aſt quoniam nemini hominum natura competit jus in actiones alterius, ſicut petenti de indigentia, ita præſtituro relinquendum eſt judicium de neglectu ſui & eo, quod in poteſtate ſua eſt. Intereſt autem haud raro hominis alienæ opis indigi, ut de eo, quod ab altero petit, certus ſit. Quamobrem ipſa natura eidem competit jus alios ad certas præſtationes ſibi obligandi, ita ut ad præſtandum adigi poſſit, ſi nolit. Hinc enaſcitur quoad ea, quæ aliis debentur, differentia inter obligationem perfectam & imperfectam, unde porro oritur jus ad id, quod nobis debetur ab aliis, vel perfectum,

fectum, vel imperfectum. Cessat differentię hujus ratio in iis, quę ne facias alteri prohibentur, cum semper certum sit id omittendum esse. Quamobrem quoad actus negativos perfecta est obligatio naturalis, ut alteri competat jus perfectum non patiendi, ut fiat, & facientem adigendi, ne faciat, aut in posterum denuo facere audeat. Quoniam denique nemini competit natura jus ad rem quamdam in singulari proprium; natura res omnes quoad usum earumdem necessarium communes sunt. Ex hactenus dictis intelligitur, quinam sit status hominum naturalis, isque originarius, quem a natura habent. Enimvero non una fuit ratio, quę homines coegit, ut, lege naturę non invita, immo urgente, a communione primęva discedentes res antea communes juri proprio subjicerent. Atque hinc ortum est dominium, quod jus sibi obligandi alios ad certas pręstationes latius extendit, operas rebus propriis ęquiparavit & obligationem rerum ac operarum communicandarum officiis superaddidit. Hinc prono alveo fluunt omnia jura rerum, tam in re, quam ad rem, quocumque demum nomine veniant, & jus defensionis ulteriores acquirit limites. Obligatio propagandi genus humanum cum generatione indivulso nexu copulat educationem, ac ideo parentibus tribuit jus quoddam in actiones prolis. Cumque eo fine contrahenda sint matrimonia, conjux unus ex consensu acquirit jus quoddam in actiones alterius. Et quia pręstatio operarum perpetuarum pro alimentis perpetuis, in qua servitus naturaliter consistit, juri naturę convenit; ex subjectione oritur jus domini in actiones servi. Quamobrem cum jus in actiones alterius Imperii nomine veniat; patet jam origo Imperii privati, quo jus, quod vulgo dicitur, personarum continetur. Jam cum

singuli

ſinguli jura ſua non ſatis tueri nec ab aliis invitis ſine vi ac dubio maxime eventu conſequi poſſent, immo nec commode ſibi proſpicere de iis, quę ad vitę ſufficientiam faciunt, & felicitati ſerviunt; legi naturę convenienter contractę ſunt ſocietates civiles, & ſic ex ſubjectione natum eſt Imperium civile, ſive publicum, ex quo jus omne publicum, ſeu civitatis univerſale derivatur. Denique cum jam civitates inter ſe ſpectari debeant tamquam perſonę ſingulares in ſtatu naturali viventes, in ea cadunt obligationes & jura, quæ ſingulos in ſtatu naturali viventes reſpiciunt. Inter iſta jura cum etiam locum habeat jus alterum ad certas præſtationes ſibi obligandi; inde jura fœderum aliarumque pactionum gentium manant. Et quia obligatio conjunctis viribus commune bonum promovendi per hoc tolli minime potuit, quod ſocietates civiles contraxerint ſingulæ; ſicuti vi illius ipſa natura homines in univerſum omnes in ſocietatem quamdam redegit, ita etiam inter gentes ſocietatem inſtituit, ex cujus cuſtodia theoriæ naturali legum civilium convenienter deducitur jus quoddam civili affine, quod, ut cum *Ulpiano* loquar, neque in totum a naturali recedit, nec per omnia ei ſervit. Ex iis, quæ modo breviter dicta ſunt, haud obſcure liquere arbitror, jura omnia inter ſe continuo connexa ex ipſa natura humana derivari, & patere, quod a veteribus dictum, ipſa natura jus eſſe conſtitutum. Plenius nexum hunc perſpiciet, qui Inſtitutiones ipſas attento animo perlegere voluerit. Ceterum non vanus augur prædico fore, ut, ſi quis haſce Inſtitutiones ſibi familiares reddiderit, ſcientia juris ſolida veraque animum imbuat, lucem pleniſſimam, quamprimum ea aciem ejus non amplius offendit, ab opere majore

jore expectaturus, & qui animum ad jus civile appellit, nullo fere negotio notitiam ejus sibi comparet. Unum adhuc superest, quod monendum esse duxi, nimirum me in hisce Institutionibus nihil suppofuisse, quod aliunde petendum sit, quemadmodum in opere majore Jus naturæ & gentium cum ceteris philosophiæ partibus connexum est, ut inoffenso pede in iis progredi liceat, etiamsi in operibus nostris philosophicis lector non fuerit versatus; immo si vel maxime adhuc peregrinus & hospes fuerit in philosophia. Si quæ enim notiones aliundæ mutuandæ fuerant, eas una explicavi. Quemadmodum vero muneri, quod mihi demandatum est, satisfeci, ita nihil magis in votis habeo, quam ut omnes, qui labore nostro se juvari posse confidunt, eos, quos polliceor, inde percipiant fructus. Faciat Deus, juris, quod enucleavimus, ipse Auctor, ut veritas, & justitia floreat in omni terra.

CON-

CONSPECTUS

INSTITUTIONUM JURIS NATURÆ ET GENTIUM.

PARS PRIMA.

De Jure naturæ in genere & officiis erga ſeipſum, erga alios, & erga Deum.

PARS II.

De dominio & Juribus atque obligationibus inde naſcentibus.

PARS III.

De imperio & obligationibus atque Juribus inde nascentibus.

SECTIO I.

DE IMPERIO PRIVATO.

SECTIO II.

DE IMPERIO PUBLICO, SEU JURE CIVITATIS.

PARS IV.

De Jure Gentium.

FINIS CONSPECTUS.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

COncediamo Licenza a l'Erede di Niccolò Pezzana di poter ristampare il Libro intitolato *Christiani Wolfii Institutiones Juris Naturæ, & Gentium*, osservando gli ordini soliti in materia di Stampe, e presentando le Copie alle Publiche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 29. Settembre 1768.

{ *Angelo Contarini Proc. Rif.*

{ *Alvise Vallaresso Rif.*

{ *Andrea Morosini 2°. Cav. Proc. Rif.*

Registrato in Libro a Carte 360. al Num. 2565.

Davidde Marchesini Segr.

INSTITUTIONES JURIS NATURÆ & GENTIUM.

PARS PRIMA.

De Jure Naturæ in genere & officiis erga ſeipſum, erga alios & erga Deum.

CAPUT I.

De Actionum humanarum differentia, earumque imputatione.

§. 1.

Actiones internæ & externæ, liberæ ac neceſſariæ.

ACtiones *internæ* dicuntur quæ ſola vi animæ eliciuntur; *externæ* autem, quæ motu organorum corporis perficiuntur. Sunt autem vel *liberæ*, quæ a libertate animæ quomodocumque dependent; vel *naturales*, ſeu *neceſſariæ*, quæ ab ea non dependent, ſed per eſſentiam & naturam animæ ac corporis determinantur. Unde patet, *actiones liberas externas non dari ſine internis, cum quibus cohærent*.

§. 2.

Actio positiva & privativa, seu negativa. Est præterea *Actio* vel *positiva*, quæ actu editur; *privativa* vero, cessatio actionis, quæ edi poterat. Positiva libera vocatur *Factum commissionis*; privativa, seu negativa *Factum omissionis*. Illa etiam *Factum* simpliciter, hæc *Non-factum* appellatur. Sæpissime *sub facto etiam intelligitur non-factum*, *pro substrata materia*.

§. 3.

Imputatio. Quando homo libere agit, vel non agit, *actionis caussa libera* dicitur, quemadmodum etiam ejus, quod ex ea consequitur. Et judicium, quo caussa libera declaratur agens actionis suæ, vel ejus, quod ex ea sequitur, sive boni, sive mali, *Imputatio* appellatur. Quamobrem *non imputari possunt nisi actiones liberæ*, *quatenus liberæ sunt*, consequenter etiam *eæ*, *quæ in se spectatæ naturales quidem sunt*, *attamen ab actione quadam libera præcedente dependent* (§. 1.)

§. 4.

Actio coacta. *Coacte agit*, qui ab alio vi externa impulsus agit, in actione sese habens per modum instrumenti: ast *coacte patitur*, qui alterius in se actioni resistendi vires non habet. In eo casu nonresistentia est *Actio privativa coacta*. *Actio coacta*, cum libera non sit, (§. 1.) *imputari nequit*, *nisi cogenti*: *si vero approbetur*, *approbatio imputatur*.

§. 5.

Actio invita, voluntaria. Differt a coacta *Actio invita*, si quis facit, quæ non facere mallet, & contra, modo aliquod malum ex actione contraria emergens evitare posset. Ei opponitur *voluntaria*, quæ nec coacta, nec invita est. *Actio* igitur *invita est*, *si quis*

si quis vi vel metu ab altero incusso permotus agit, vel non agit. Ast *invita imputatur, etsi minus, quam voluntaria* (§. 3.) ut qui invitus agit aliquam habeat excusationem.

§. 6.

Sunt autem *actiones* liberæ, vel *deliberatæ*, quæ nonnisi prævia consultatione eduntur; vel *indeliberatæ*, si quis nulla prævia consultatione agit. Est autem *Consultatio* actus intellectus, quo disquiritur, num sit agendum, aut non agendum, & quomodo agendum. Quamobrem cum *actio* deliberata magis libera sit, quam indeliberata (§. 1.) *deliberata magis imputatur indeliberata, & quo magis deliberata fuerit, eo magis imputatur* (§. 3.) *Actio deliberata, indeliberata, consultatio.*

§. 7.

Facultates animæ omnes per se aptæ sunt ad certos actus, & omnia corporis membra ad certas functiones, consequenter tam illæ, quam hæc destinantur certo cuidam fini, ad quem tendunt actiones naturales (§. 1.) Patet autem a posteriori, *actiones liberas determinari posse vel per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, vel per diversas.* *Determinatio actionum.*

§. 8.

Status in genere est coexistentia mutabilium, hoc est, eorum, quæ etiam aliter se habere possunt, cum iisdem fixis, quæ scilicet aliter se habere nequeunt. Estque vel *internus*, quatenus mutabilia ista subjecto insunt, vel *externus*, quatenus eidem adsunt, vel extrinsecus ad idem referuntur. *Status internus & externus.*

§. 9.

Perfectio. *Perfectio* entis in genere est consensus in varietate, seu plurium a se invicem differentium in uno. Et *consensus* vocatur tendentia ad unum quid obtinendum. Ita perfectio horologii consistit in aptitudine, quam per structuram suam habet, accurate indicandi horam ejusque partes.

§. 10.

Imperfectio. Ex adverso *Imperfectio* est dissensus in varietate, seu plurium a se invicem differentium in uno. Consistit aut *Dissensus* in contrarietate tendentiarum ad commune quid obtinendum. Ita oculus imperfectus est, si qua in structura ejus concurrunt, quæ impediunt, quo minus imago clara & distincta in fundo delineetur.

§. 11.

Perfectio essentialis & accidentalis. Actiones ad eam tendentes. Est autem *Perfectio essentialis*, quæ continetur consensu determinationum essentialium, per quas scilicet ens tamquam ens hujus generis, vel speciei concipitur. *Accidentalis* vero, quæ in consensu determinationum accidentalium cum essentialibus consistit; veluti si promptitudo utendi facultatibus animæ, vel organis corporis motoriis acquiritur. *Perfectio* igtur *accidentalis eandem rationem determinantem habere debet, quam habet essentialis* (§. 9.) consequenter *actiones liberæ, quæ cum naturalibus per easdem rationes finales determinantur, ad perfectionem hominis ejusve statum tendunt* (§. 8. 9.) *&* ideo *quæ per diversas determinantur, ad imperfectionem tendant necesse est*.

§. 12.

Actiones bonæ, malæ. Cum *bonum* dicatur, quicquid hominem ejusque statum perficit, *malum* vero, quod imperfectio-

fectiorem reddit; *actiones liberæ ad perfectionem hominis ejusque status tendentes*, consequenter *cum naturalibus per easdem rationes finales determinatæ*, *bonæ sunt*; *quæ vero tendunt ad imperfectionem hominis ejusque status*, consequenter *quæ cum naturalibus non per easdem rationes finales determinantur, sed per diversas, malæ sunt* (§. 11.)

§. 13.

Actio in se bona est, quæ, per determinationes essentiales, hoc est, eas, per quas tamquam talis actio concipitur, bona est. Et eodem sensu *Actio in se mala* intelligitur. Quæ vero in se spectata nec bona, nec mala est, ea *per se indifferens* dicitur, *quatenus* tamen *propter determinationes accidentales supervenientes ad perfectionem, vel imperfectionem nostram statusque nostri tendit, in bonam, vel malam abit.* *Actio in se bona, in se mala, per se indifferens.*

§. 14.

Actiones igitur quatenus in se bonæ sunt, vel malæ, aut propter determinationes accidentales accedentes bonæ, vel malæ fiunt, *bonitatem, vel malitiam intrinsecam habent*, ut ideo opus non sit, eas demum jubendo fieri bonas, vel vetando malas. *Bonitas & malitia intrinseca actionum.*

§. 15.

Quoniam ea est hominis natura, ut bonum appetat, malum aversetur, *actiones* vero *bonitatem vel malitiam intrinsecam habentes* in se bonæ & malæ sunt, aut propter determinationes accidentales accedentes tales fiunt (§. 14.) consequenter *motivum volitionis & nolitionis in se continent*, ut, si distincte cognoscantur, eas velimus, vel nolimus; *actiones intrinsece bonæ, vel malæ*, *Motivum in se continent & per se appetibiles & aversabiles.*

 per

per ſe appetibiles, vel averſabiles ſunt. Hinc autem porro patet, *actiones ad perfectionem hominis ejuſve ſtatus tendentes continere motivum volitionis & eſſe per ſe appetibiles, quæ vero tendunt ad imperfectionem hominis ejuſve ſtatus, motivum nolitionis continere & eſſe per ſe averſabiles,*

§. 16.

Rectitudo actionis. *Rectitudo actionis* eſt convenientia cum omnibus determinationibus hominis eſſentialibus, ut ſcilicet ea rationem ſufficientem in iis ſimul ſumptis agnoſcat, conſequenter per eas intelligi poſſit, cur talis potius eſſe debeat, quam aliter. *Actio* igitur *recta requirit omnium facultatum animæ & facultatis locomotivæ corporis conſentientem uſum.*

§. 17.

Defectus ejus, culpa, dolus. Quamobrem *ſi quid in actione libera deſideretur ex parte intellectus, vel voluntatis, vel denique facultatis locomotivæ, a rectitudine deficit* (§. 16.) Dicitur autem defectus rectitudinis actionis vincibilis quoad intellectum *Culpa*; quoad voluntatem & noluntatem *Dolus*. In genere quoque defectus rectitudinis actionis *Culpa* vocari ſolet. *Vincibile* vero dicitur, quod uſu facultatum vitari poterat: *Invincibile* vero, quod non poterat. Atque ideo patet, *actiones non minus culpoſas, quam doloſas agenti imputari* (§. 3.) Ex adverſo autem *Invincibile* dicitur, quod uſu facultatum noſtrarum evitari minime poterat. Quamobrem cum *quæ caſu fiunt, nulla culpa antecedente*, ea a nobis evitari impoſſibile ſit, veluti ſi grando ſegetem proſternit, inundatio domum ſubvertit; *nobis* quoque *imputari nequeunt* (§. *cit.*)

§. 18.

Quoniam ignotum ut velimus, vel nolimus fieri non potest, ac ideo voluntas & noluntas ab intellectu, aut facultate cognoscendi dependet; *actio dolosa committitur a sciente ac volente, culposa vero nec a sciente, nec a volente.* *Actio culposa & dolosa.*

§. 19.

Culpa & dolus consistunt in defectu rectitudinis actionis vincibili (§. 17.) Defectus vincibilis a *non-usu facultatum nostrarum*, hoc est, omissione usus earumdem a nobis concessi venit (*§. cit.*) *Culpa* igitur *& dolus non-usui facultatum nostrarum debetur.* *Culpæ & doli origo.*

§. 20.

A non-usu distinguenda est *Impotentia utendi*, quæ est independentia usus a voluntate nostra, ut scilicet is nobis sit impossibilis. *Quæ impotentiæ utendi facultatibus animæ ac corporis tribuenda, ea invincibilia sunt* (§. 17.) consequenter *ea imputari nequeunt, nisi illa culpa nostra fuerit contracta* (*§. cit.*) *Impotentia agendi.*

§. 21.

Actus ad facultatem cognoscitivam, quos supponunt actus facultatis locomotivæ in actionibus liberis, pertinentes complures sunt. Unde pro eorum diversitate diversæ sunt culpæ species. Ita defectus attentionis circa actiones nostras *Incogitantia* est; omissio actuum intellectus, quorum ope agenti innotescere poterat, quidnam ex actione sua sub præsentibus circumstantiis boni vel mali consequi possit, *Inconsiderantia*; defectus attentionis ad malum in dato casu eventu possibile, quod agens prævidere poterat, *Improvidentia*; determinatio sui ad agendum, seposito omni facultatum cognoscendi usu *Culpæ species.*

ad rectitudinem actionis requisito, *Præcipitantia in agendo*; defectus judicii, quid vi circumstantiarum præsentium fieri consultius sit, *Imprudentia*; absentia omnis sollicitudinis de rectitudine actionis, *Incuria*; omissio eorum, quæ certo fine fieri debent, non-usui facultatum cognoscendi debita. *Negligentia*. Hinc patet, cur plerumque omnes culpæ species sub nomine negligentiæ comprehendantur, & quod *Diligentia*, quæ eidem opponitur, sit commissio omnium illarum actionum, quæ certo fine committendæ, seu eorum omnium, quæ certo fine fieri debent.

§. 22.

Culpa media, propositi.

Datur etiam defectus rectitudinis actionis ob exceptionem in casu collisionis officiorum minus recte factam, quam *Culpam mediam* appellare lubet, alii *Culpam propositi* vocant, veluti si quis misericordia ductus solvit servum alterius compeditum, ut fugeret. *Quod igitur culpa media fit, id fit a sciente, non tamen directe volente*. Culpa hæc media ex inferioribus de collisione officiorum clarior evadet.

§. 23.

Intentio agentis directa, indirecta.

Intentio agentis est volitio ejus, propter quod agens agit, veluti si testimonium perhibet, ut innocens damnetur. Estque *intentio directa*, qua id præcise intenditur, propter quod agens agit, ut in exemplo dato directe intenditur damnatio innocentis: *indirecta intentio* est, qua quidem agens per se non vult, quod ex actione sua sequitur, quod autem perinde ac id, quod vult, ex eadem sequi potest. Similiter alia *immediata* est, qua quid propter se intenditur, alia *mediata*, qua quid intenditur propter alterum, quatenus scilicet per hoc consequimur, quod intenditur.

§. 24.

§. 24.

Veteres *Dolum bonum* dixerunt ſimulationem voluntatis finis cujuſdam non illiciti cauſſa factam. Unde in oppoſitione ad eum *Dolus malus* vocatur, de quo ante dictum (§. 17.) *Dolus bonus, malus.*

§. 25.

Dolus malus dividitur in *dolum ex propoſito*, quo malum, quod ex actione ſua reſultat, intendit agens ſive directe, ſive indirecte, & *Dolum ex re*, quo malum iſtud equidem agens non intendit, ubi vero idem ex facto cognoſcit, eum, in quem redundavit, id ferre vult. Ita in priori caſu gemma adulterina pro vera venditur a ſciente; in poſteriori a neſciente, ſed pretium reſtituere nolente. *Dolus ex propoſito, & ex re.*

§. 26.

Concurrunt etiam haud raro *homines ad Actionem alterius*, quatenus ſcilicet actione quadam ſua ad actualitatem illius aliquid conferunt, vel actu intellectus, notionem actionis ignotæ agentis animo inſinuando, circumſtantias in caſu dato obvias patefaciendo, conſilium dando, docendo motiva agendi aut non agendi, vel actu voluntatis, aut noluntatis, veluti jubendo, orando, vetando, adhortando, dehortando, comminando, alliciendo, ſollicitando, ſuadendo & diſſuadendo, cum iſtiuſmodi actibus voluntatem & noluntatem alteri ſufficienter indicemus; vel denique actu facultatis locomotivæ, veluti adjuvando, inſtrumenta ad agendum neceſſaria ſuppeditando, exemplum præbendo animo alterum ad idem faciendum invitandi. Facile patet, *homines concurſu ſuo ad actionem alterius ejuſdem fieri participes*, conſequenter *factum alienum*, ad quod con- *Concurſus ad actionem alterius.*

concurris, *tibi imputari*, *quatenus id a voluntate tua libera dependet* (§. 3.), *factum* autem *alienum*, *ad quod nullo modo concurris*, *imputari non posse*. Diversi autem modi concurrendi ad factum alienum satis loquuntur, *non minus culpam*, *quam dolum in concursu ad factum alienum committi posse* (§. 17.) *&* *factum alienum nunc magis*, *nunc minus imputandum esse* (§. 6. 17.)

§. 27.

Consensus quid & quotuplex. Ad actiones internas pertinet *Consensus*, qui est volitio, ut fiat, vel non fiat, quod alter fieri, vel non fieri vult. Quodsi disertis verbis, vel alio signo declaratur, nos idem velle, quod alter vult, *Consensus* dicitur *expressus*; si vero aliunde, veluti ex factis & non-factis colligitur, *tacitus* vocatur, & idem *præsumtus* audit, si probabiliter saltem colligitur. *Præsumtio* enim est collectio probabilis rei dubiæ in casu singulari. Cum modus declarandi voluntatem ipsum actum non variet; *Consensus tacitus non minus verus consensus est*, *quam expressus*.

§. 28.

Dissensus. Opponitur consensui *Dissensus*, qui est volitio, ut fiat, quod alter fieri non vult, vel ut non fiat, quod is fieri vult. Patet autem, ut ante (§. 27.), *Dissensum* esse vel *tacitum*, vel *expressum*, & quinam *præsumtus* dicatur, & *dissensum non minus tacitum*, *quam expressum esse verum dissensum*.

§. 29.

Ratihabitio. Declaratio autem consensus sive expressa, sive tacita ex postfacto accedens *Ratihabitio* appellatur. Quamobrem *qui quod factum ratihabet*, *in id consensisse intelligitur*, ut ideo perinde sit, ac si consensu suo factum fuisset.

§. 30. Ce-

§. 30.

Ceterum eodem ſenſu aliquid *expreſſe velle*, *vel nolle* dicimur, & *volitio* aut *nolitio præſumi*. Probabilia poſſunt eſſe falſa, nec certo conſtat, utrum vera ſint, nec ne. Quamobrem *conſenſus* etiam *præſumtus*, *aut volitio & nolitio præſumta fallere poteſt*, ac per conſequens *vera dici nequit*, *ſed pro vera habetur*, *donec contrarium probetur*, *quemadmodum probabile omne*. Quodſi ergo contrarium probetur, cum jam falſum eſſe conſtet, quod pro vero habebatur; *præſumtionem vincit veritas*, ut illa jam ceſſet.

Conſenſus præſumtus cur verus dici nequeat.

§. 31.

Cum conſenſum ſuum ex poſtfacto declaret, qui factum alterius ratihabet (§. 29.); *ratihabitio tacita ſupponit notitiam facti ratihabendi*, cumque conſenſus tacitus ex factis colligatur (§. 27.), *eadem requirit factum*, *vel non-factum*, *quod agens velle non poterat*, *niſi facto*, *quod ratihabendum*, *ſuppoſito*.

Requiſita ratihabitionis.

§. 32.

Ignorantia dicitur abſentia notionis ſive rei ſimpliciter apprehendendæ, ſive judicio cuidam reſpondentis. *Ignorantia* igitur *non admittit tacitam ratihabitionem* (§. 31.), & *ſi ea invincibilis fuerit*, *excuſat*; *non vero*, *ſi vincibilis* (§. 17.), *atque hæc in culpam influit* (§. cit.).

Ignorantia.

§. 33.

Scholaſtici eam *ſimplicem* vocant, & errorem *compoſitam ignorantiam* appellant, qua notiones combinantur, quæ combinari nequeunt. *Errat* nimirum, qui propoſitionem veram pro falſa habet, conſequenter ſubjecto tribuit prædicatum

Ignorantia compoſita, ſive error.

tum vel affirmativum, vel negativum, quod eidem tribui nequit. Unde *Error* dicitur disconvenientia notionis cum objecto. Patet autem, *errorem vincibilem influere in culpam, nec excusare* (§. 17.)

§. 34.

De ignorantia & erroris imputatione.

Similiter manifestum est, *tam ignorantiam simplicem* (§. 32.) *quam compositam, sive errorem* (§. 33.) *vincibilem recte imputari* (§. 3. 17.) Ex adverso autem liquet *ignorantiam & errorem invincibilem imputari non posse*. Atque idem statuendum est de actionibus ex ignorantia & errore profectis.

CAPUT II.

De obligatione, jure & lege, ac juris naturæ principio.

§. 35.

Obligatio activa.

OBligatio active sumta, quam *activam* appellare lubet; est connexio motivi cum actione sive positiva, sive privativa. Consistit autem *Motivum* in repræsentatione boni ex actione positiva, & mali ex negativa fluentis. Cum non velimus, nisi quod nobis tamquam bonum repræsentamus, & nolimus, quod tamquam malum repræsentamus; ex natura voluntatis & noluntatis patet, *hominem aliter obligari non posse nisi motivum cum actione connectendo*.

§. 36.

Dari obligationem naturalem.

Quamobrem cum actiones ad perfectionem hominis ejusque status tendentes motivum volitionis, quæ vero ad imperfectionem tendunt, motivum nolitionis contineant, ac illæ per se appetibiles, hæ aversabiles sint (§. 15.) *ipsa natura*

homo

homo obligatur ad committendas actiones, quæ ad perfectionem ejus atque statum ejusdem tendunt, consequenter *cum naturalibus per easdem rationes finales determinantur, sed non per diversas* (§. *cit.*)

§. 37.

Quoniam impossibile est, ut idem simul sit & non sit, ideo necesse est, ut homo sic, non aliter actiones suas determinet, vitam homini, seu naturæ suę convenientem acturus. Hinc moraliter *impossibile* dicitur, quod cum natura hominis tamquam agentis rationalis contradictionem involvit; *moraliter* autem *possibile*, quod nullam involvit, sed eidem convenit, hoc est, rationem sufficientem in eadem habet. Et *moraliter necessarium* est, cujus oppositum moraliter impossibile. Ipsa autem necessitas moralis agendi *obligatio* est, quam *passivam*, in oppositione ad activam (§. 35.) appellamus, vulgo autem simpliciter obligationem dicunt, activa insuper habita. *Neminem obligari posse ad id, quod vel in se, vel ipsi impossibile, per se patet.* *Moraliter possibile, impossibile & necessarium, obligatio passiva.*

§. 38.

Hæc autem *obligatio* tam activa, quam passiva, quæ ab ipsa natura venit, *naturalis* dicitur, ut ideo *obligatio naturalis* sit, quæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habet: quæ cum immutabilis sit ac necessaria, *obligatio* quoque *naturalis immutabilis & necessaria est*, quippe *quæ ponitur*, *posita hominis rerumque essentia atque natura.* *Obligatio naturalis qualis.*

§. 39.

Lex dicitur regula, juxta quam actiones nostras determinare obligamur. Vocatur autem *Lex, naturalis & posi-*

natu-

tiva, divina, humana. *naturalis*, quæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia habet: ast *positiva*, cujus obligatio dependet a voluntate entis cujusdam rationalis, & in specie *divina*, si a voluntate Dei, *humana* vero, si a voluntate hominis dependet. Lex naturę communiter quoque *Jus naturæ* appellatur.

§. 40.

Immutabilitas legis naturæ. Quoniam *lex naturæ* rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque natura habet (§. 39.), ideoque *obligationem naturalem continet* (§. 38.), hæc autem immutabilis & necessaria est (§. *cit.*), *lex* etiam *naturæ immutabilis & necessaria est*.

§. 41.

Auctor legis naturæ. Et cum Deum authorem habeat essentia atque natura hominis & rerum, qua posita, ponitur lex naturę (§. 40.) & ejus obligatio (§. 38.); *Auctor legis naturæ ipse Deus est, & ad actiones suas eidem conformandas hominem obligat*, sicque *obligatio naturalis* etiam *divina est, & lex naturalis lex divina* (§. 39.)

§. 42.

Universalitas legis naturæ. Similiter quia lex naturalis rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habet (§. 39.), & obligatio, quam continet (§. 40.) ponitur, ista posita (§. 38.); *lex naturæ omnes homines obligat, nec ab obligatione naturali ullus hominum liberari potest.*

§. 43.

Principium generale Juris naturę. Ex eadem prorsus ratione *lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ ad perfectionem hominis atque status ejusdem tendunt, & ad eas omittendas, quæ ad imperfectionem ipsius atque status*

tus ejusdem tendunt, consequenter *ad actiones liberas cum naturalibus per easdem rationes finales, non vero per diversas determinandum* (§. 36. 39.); *itidemque ad periculum omne a nobis & statu nostro avertendum*. Atque hoc *principium Juris naturæ* generale ac universale est, ex quo continuo ratiocinationis filo deducuntur omnia, quæ Juris naturę sunt, prouti ex sequentibus abunde elucescet. Cumque Deus homines obliget ad actiones suas legi naturę conformandas (§. 41.); qui a voluntate divina Jus naturę derivare volunt, principium hoc admittere tenentur.

§. 44.

Eam hominum esse indigentiam, ut nemo solus se statumque suum perficere possit, sed unusquisque aliorum indigeat auxilio, satis notum. Quamobrem cum lex naturæ homines obliget ad se statumque suum perficiendum & imperfectionem avertendam (§. 43.); *lex naturæ homines obligat ad se statumque suum conjunctis viribus perficiendum, & unusquisque ad perfectionem alterius conferre obligatur, quantum potest*, consequenter *quantum fieri potest salva obligatione erga seipsum* (§. 42.), *& in quibus unus alterius ope indiget*, quia scilicet nemini liberum, ut obligationi suę erga se ipse desit (§. *cit.*), *omittere autem actiones, quibus alter, vel status ejus imperfectior redditur*. *Quod & quomodo homines sibi invicem obligentur.*

§. 45.

Cum quilibet obligationi suę satisfacere teneatur (§. 42.); *cuique* etiam *liberum est ea facere, sine quibus obligationi naturali satisfacere nequit*. Quousque igitur pateat hęc libertas, ex necessitate eorum ad satisfaciendum obligationi naturali ęstimandum. *De iis, quæ ad satisfaciendum obligationi necessaria.*

§. 46. Fa-

§. 46.

Jus quid sit & ejus origo.

Facultas ista, seu potentia moralis agendi dicitur *Jus*. Unde patet, *Jus oriri ex obligatione passiva, nec jus ullum fore, si nulla esset obligatio, & lege naturæ nobis dari jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfacere non possumus* (§. 45.) Ita jus datur ad usum ciborum, quia corpus nostrum conservare obligamur, & id consistit in facultate de cibis obligationi huic convenienter disponendi. *Quodsi ergo lex naturæ obligat ad finem*, *jus* quoque *dat ad media*; consequenter *si medium nonnisi unicum fuerit, jure eodem utimur*. Sine mediis nimirum fine potiri minime datur.

§. 47.

Lex præceptiva, prohibitiva, permissiva.

Lex naturæ dicitur *præceptiva*, quæ ad actiones committendas nos obligat; *prohibitiva*, quæ obligat ad actiones omittendas; *permissiva*, quæ jus dat ad agendum. Eadem divisio quoque convenit legibus positivis.

§. 48.

Lex naturæ perfectiva.

Cum ea sit hominis natura, ut, quod melius altero esse cognoscit, eidem præferat, obligatio vero naturalis ponatur, posita hominis rerumque natura & essentia (§. 38.) & lex naturæ obligationem naturalem contineat (§. 40.) *lex* quoque *naturæ nos obligat ad id, quod melius est, alteri præferendum*, & quatenus nos ad hoc obligat, *Lex perfectiva* vocatur.

§. 49.

Debitum, licitum, illicitum.

Id, ad quod agendum obligamur, *Debitum*; ad quod non agendum, seu omittendum obligamur, *Illicitum*; ad quod agendum tantum modo

do jus habemus, *Licitum* dicitur. *Naturaliter* igitur *debitum a lege naturæ præceptiva venit: illicitum prohibitiva ; licitum permissiva facit* (§. 47.) *Honestum* vero in genere vocatur, quod legi naturæ convenienter fit, ita ut *Honestus* audiat, qui actiones suas quascumque ad normam legis naturæ componit, quatenus scilicet agere non vult, nisi quod salva obligatione sua & jure suo agere potest. Unde porro patet, quid sit *honeste vivere*.

§. 50.

Nullus foret juris usus, si aliis jus esset eumdem impediendi, & lex naturæ sibimetipsi contraria foret, si uni daret jus ad agendum, alteri vero concederet jus usum illius pro lubitu impediendi: quod cum sit absurdum, *lex naturæ, dum nobis dat jus, ceteros quoque obligat ad non impediendum ejus usum*, ac inde nobis nascitur *jus non patiendi, ut impediamur*, consequenter *impedire conanti resistendi*. Et hactenus apparet, quod lex permissiva non invita definitione legis in genere lex dicatur (§. 39. 47.) *De non impediendo juris usu.*

§. 51.

Et quoniam obligatio in necessitate agendi morali consistit (§. 37.) naturalis vero prorsus immutabilis (§. 38.) si lex naturæ ad hoc agendum obligat, ad contrarium non agendum simul obligat, consequenter *lex præceptiva una continet prohibitivam contrarii*.

§. 52.

Lex naturæ nos obligat ad nos perficiendum (§. 43.) consequenter etiam *ad facultatum omnium consentientem usum in agendum consequendum* (§. 9.) Quamobrem cum actionum rectitudo *Obligatio ad recte agendum. Rectum quid sit.*

a consentiente usu omnium facultatum dependeat (§. 16.) *ad recte agendum nos obligat*. Et *Rectum* est; in quo ex parte nullius facultatis aliquid desideratur.

§. 53.

Ad rectitudinem actionis requisita. Quia in actione recta nihil desiderari debet ex parte ullius facultatis (§. 52.) *ad actionem rectam requiritur ex parte intellectus notio actionis sufficienter determinata, atque judicium verum de ejus bonitate & malitia, vel jure nobis competente, ex parte voluntatis & noluntatis determinatio voluntatis per bonitatem intrinsecam, aut jus nobis competens, noluntatis per malitiam intrinsecam, aut absentiam juris, ex parte denique facultatis locomotivæ organorum corporis actionibus internis consentiens motus* (§. 16. 14. 43. 46.) Latius hæc patent, quam primo intuitu videtur, cum ad quodlibet actionum humanarum genus, qualescumque tandem eædem sint, extendatur rectitudo.

§. 54.

Decorum & indecorum. *Hominem decere* dicitur id, cujus aliqua ratio continetur in iis, quæ eidem insunt, aut inesse concipiuntur, vel ejus statui, cur ita potius agere debeat, quam aliter: *dedecet* vero, quod cuidam eorum, quæ eidem insunt, aut inesse concipiuntur, vel ejus statui disconvenit, seu repugnat. Et id, quod hominem decet, *Decorum*; quod dedecet, *Indecorum* appellatur.

§. 55.

Lex naturalis decori. Cum lex naturæ urgeat perfectionem hominis (§. 43.) consequenter non ferat actionum externarum ullam contrarietatem (§. 9. 10.) *ad actiones quoque decoras committendas, indecoras omit-*

omittendas obligat. *Datur* igitur *lex naturæ decori*. Naturale autem hoc decorum, quod lex naturæ urget, non confundendum cum *arbitrario*, quod nonnisi hominum opinione pro tali habetur. Ex hactenus dictis abunde patet Juris naturæ amplitudo.

§. 56.

Jus naturæ rationem sufficientem habet in natura & essentia hominum (§. 39.) Quodsi ergo eamdem habet in natura & essentia hominum ac brutorum communi, *Jus naturæ hominum & brutorum commune* dicitur, JCtis Romanis *Jus naturæ* in significatu strictiori; sin in natura & essentia hominum propria, seu iis, quibus homo a brutis differt, *Jus hominum proprium*, JCtis Romanis *Jus Gentium*; si denique in iis, quæ quibusdam hominum individuis, aut uni eorum insunt, *Jus quorumdam* hominum, *aut unius proprium*. Unde etiam patet, quænam sint *obligationes omnium hominum communes*, quænam *quorumdam*, *vel unius propriæ*. Et idem intelligitur de juribus ex obligationibus istis manantibus (§. 46.) Atque ideo *homines nonnulli ad plura obligantur*, *quam ceteri*: prouti suo loco distinctius docetur.

De diversitate subjectiva Juris naturæ.

§. 57.

Actio juxta legem determinata, quatenus ad eam ita determinandam obligamur, dicitur *officium*, ac in specie *officium erga seipsum*, quod homo sibimetipsi debet; *officium erga alios*, quod aliis debet; *officium* denique *erga Deum*, quod Deo debemus. *Dari officia omnium hominum communia & quorumdam*, *sive etiam unius propria*, ex modo dictis (§. 56.) patet.

Officii definitio & divisio.

§. 58.

Peccatum, transgressio & custodia legis.

Actio legi naturæ contraria *Peccatum* dicitur, estque *Peccatum commissionis*, si in actu positivo consistit, *Peccatum* vero *omissionis*, si in negativo, quando scilicet non fit, ad quod faciendum obligamur. Quemadmodum vero *legem servare* dicitur, qui facit id, ad quod faciendum obligat, & contra; ita eam *transgreditur*, qui contrarium facit, seu peccat. Hinc patet, quid sit *Transgressio legis*, cui opponitur *Custodia legis*, quæ est studium servandi legem.

§. 59.

Officia erga alios quando denegari possint.

Officia erga alios non debentur, nisi quatenus sunt in potestate præstantis, nec alter in iis sibimetipse sufficit (§. 44. 57.) Quamobrem *si in potestate tua non sint, aut alter in iis sibimetipse sufficit, denegari possunt, jure denegandi tibi competente* (§. 46.) Unde simul patet, quando sine jure denegentur, consequenter quando denegando peccetur (§. 58.)

§. 60.

Quænam sint in potestate, quænam non sint.

Necesse igitur est, ut rite expendatur, quid sit in potestate nostra, quid non sit. Nimirum *in potestate nostra sunt*, quæ facultatum, virium ac rerum nostrarum usu, aliorumque ope ac auxilio consequi, vel evitare possumus. Ast *non sunt*, quæ facultatum, virium ac rerum nostrarum usu, aliorumque ope ac auxilio consequi, vel evitare minime valemus. *Tibi autem imputandum est, quod in potestate non sit, si ipsemet in caussa fueris, cur non sit* (§. 3.) Usum vero habet hæc consideratio non modo in præstatione officiorum erga alios, verum etiam in aliis actionum generibus. Ita *nulla obligatio extenditur ultra id, quod in potestate est* (§. 37.)

§. 61.

§. 61.

Officia erga alios, ad quæ homo homini naturaliter obligatur, vulgo *officia humanitatis* appellantur. Ea igitur *jure denegantur* , *ſi in poteſtate tua non ſint*, *aut alter in iis ſibimetipſe ſufficit* (§. 59.) conſequenter *ſi ex parte præſtantis deſit potentia phyſica*, *vel moralis* (§. 60.) ſeu, *ſi id*, *quod præſtandum vel phyſice*, *vel moraliter impoſſibile ſit*, *ex parte autem ejus* , *cui præſtari debet*, *deſit indigentia invincibilis* (§. 17.) *Officia humanitatis eorumque denegatio.*

§. 62.

Ceterum *obligatio alia primitiva* eſt , quæ rationem proximam in eſſentia atque natura hominis habet; alia *derivativa*, quæ eamdem in alia obligatione, vel aliis obligationibus & juribus ſimul habet. Et idem intelligitur de officiis (§. 57.) & quia ex obligationibus deſcendunt jura (§. 46.) ideoque cum iis ſimul puniuntur, de juribus quoque valet . Conſtans nimirum omnium obligationum ac jurium inter ſe nexus eſt, ut alia ex aliis deduci continuo ratiocinationis filo poſſint, & veritatum inter ſe connexarum compagem conſtituant , quod *ſyſtema* appellatur, ac a nobis *ſyſtema veri nominis* dici ſolet, quia auguſtum hoc nomen, quemadmodum etiam aliis accidit, nimis profanatur. *Obligatio primitiva & derivativa.*

§. 63.

In caſu emergente ſubinde contingit, ut pluribus legibus naturalibus, quibus ſimul ſatisfaciendum erat, ſimul ſatisfieri non poſſit, tumque *Leges inter ſe collidi* dicuntur . Cum igitur una alteri ſit præferenda , *Exceptio* fit , & ea *vincit* , cui ſatisfaciendum , *cedit* autem ipſi altera, cui ſatisfieri minime poteſt. *Colliſio legum. Exceptio.*

§. 64.

De legum collisione.

Ita patet, *in collisione legum præceptivarum de officiis erga seipsum & erga alios, in casu collisionis officiorum erga seipsum & erga alios vincere officium erga seipsum*; cum lex præcipiens officia erga alios exceptionem actu contineat (§. 44. 59.) Et quia præceptiva ad agendum, prohibitiva ad non agendum obligat (§. 47.) permissiva vero saltem ad agendum jus dat (§. *cit.*) consequenter actionem nonnisi licitam facit (§. 49.) *in collisione legis præceptivæ, vel prohibitivæ cum permissiva vincit præceptiva, vel prohibitiva* (§. 37.) Cum prohibitiva id, quod præceptiva exigit, faciat moraliter impossibile (§. 37. 47.) *lex prohibitiva vincit præceptivam* (§. 37.) Similiter *in casu collisionis legum præceptivarum vincit perfectiva* (§. 48.) Alia dabimus suo loco, cum sicuti systema id non aliter permittit (§. 62.) ita nec ejus, quod in præsenti meditamur, imitamentum. Idem observamus in aliis.

§. 65.

De collisione eorumdem officiorum.

Fieri potest, ut ad id, ad quod aliis promiscue qua hominibus obligamur, alia adhuc de caussa obligemur, & sic *obligatio* ex duplici, vel etiam pluribus caussis orta efficiatur *fortior*. Unde *si idem officium pluribus præstandum, in casu collisionis vincit obligatio fortior*, seu *is præferendus, cui magis obligati sumus.*

§. 66.

De exercitio juris.

Exercitium juris sunt ipsi actus vi ejusdem liciti ei, cui id competit. Jus enim ipsum in nuda agendi possibilitate consistit (§. 46.) Et *jure suo utitur*, qui actu facit, quod vi juris facere potest. Quamobrem *nemo in exercitio juris*

sui

sui impediendus (§. 50.) Cumque jus detur ad satisfaciendum obligationi (§. 57.) *rectus juris usus is est, quem officia exigunt* (§. 57.) *in contrario abusus consistit*.

§. 67.

Legis promulgatio est actus, quo ad notitiam legis ii perducuntur, quos eadem obligare debet. Quamobrem cum *lex naturæ* rationem sufficientem habeat in ipsa natura & essentia hominis rerumque (§. 39.) per hanc intelligitur, ad quænam nos obliget & jus det, consequenter, cum ejus notitia usu facultatum cognoscendi comparari possit, *promulgatione nulla opus habet*. Ast *leges positivæ* cum veniant a voluntate alterius (§. 39.) quæ ignoratur, nisi manifestetur, *promulgandæ sunt, nec obligare possunt, antequam publicentur*, cumque obligatio veniat a voluntate legem ferentis (§. *cit.*) *vel a die promulgationis, vel a termino in lege expresso obligant*. Quibusnam vero competat jus ferendi leges, suo dicetur loco. *De promulgatione legis.*

CAPUT III.

De obligatione & jure hominum universali in genere.

§. 68.

OBligatio *universalis* est, qua quilibet homo tenetur, quatenus homo est. Et *Jus universale*, quod ex ea oritur (§. 46.) est, quod homini cuilibet competit, quatenus homo est. *Obligatio universalis Jus universale.*

§. 69.

Quoniam obligatio naturalis in ipsa hominis essentia atque natura rationem sufficientem habet *Dari obligationes &*

Jura universalia, & quaenam ea sint. bet & cum ea ponitur (§. 38.) natura autem & essentia in genera omnium hominum eadem est; *obligatio, qua homo, quatenus homo est, tenetur, in omnibus hominibus eadem est*, consequenter *jura, quæ homini competunt, quatenus homo est, omnis hominis eadem sunt* (§. 46.) Atque ideo patet, *dari obligationes universales & jura universalia*. Immo cum in Jure naturæ ea potissimum tradantur, quæ ex natura & essentia omnium hominum communi deducuntur, in eodem quoque in primis explicantur obligationes universales & jura universalia.

§. 70.

Naturalis hominum æqualitas. In sensu morali *homines æquales* sunt, quorum obligationes & jura eadem sunt: ast *inæquales*, quorum non sunt obligationes & jura eadem. *Homines* igitur, *qua homines, natura æquales sunt* (§. 69.)

§. 71.

Prærogativa naturalis nulla. Cum *Prærogativa* sit jus, quod alicui præ aliis, eodem ceteroquin jure utentibus, competit; *natura homini, qua homini, nulla prærogativa competit, nec ideo ulla datur prærogativa naturalis* (§. 70.)

§. 72.

De eo, quod licitum, illicitum, debitum. Immo quoniam natura homo omnis eadem jura habet & easdem obligationes (§. 69.) *quod naturaliter homini uni, quatenus homo est, licitum, id etiam licitum est alteri, immo quod unus alteri debet, id etiam alter ipsi debet* (§. 49.)

§. 73.

Quenam alteri fa- Hinc porro patet, *quod jure tuo tibi non vis fieri ab altero, id nec alteri faciendum esse, & quod*

jure

jure vis fieri, id alteri quoque faciendum. Qui secus faciunt, prærogativam affectant, qualis natura non datur (§. 71.) & æqualitatem naturalem tollunt (§. 70.) quæ quoad obligationes & jura universalia subsistit, quamdiu homo homo est, consequenter quamdiu existit (§. 38. 46.) *Quæcumque* igitur *facto hominum inæqualitates introducantur*, quod fieri posse suo loco constabit, *officia tamen iis debentur, quæ homo homini debet*, seu *officia humanitatis* (§. 61.) *ciendæ & non facienda. Et officiorum erga alios perpetuitas.*

§. 74.

Jus connatum dicitur, quod ex obligatione connata oritur. Est autem *obligatio connata*, quæ cum essentia & natura hominis ponitur. Quamobrem cum hæc propter essentiæ ac naturæ immutabilitatem immutabilis sit, utpote ab ea inseparabilis; *Jus* quoque *connatum homini ita inhæret, ut ipsi auferri non possit*: datur nimirum ad satisfaciendum obligationi (§. 46.) *De jure connato.*

§. 75.

Præcedentia est jus prioritatis in ordine a pluribus simul observando. Cum inter æquales nulla sit præcedentia (§. 70.) *natura* quoque *nulli hominum præcedentia competit*. *De præcedentia.*

§. 76.

Natura hominum omnium eadem sunt jura (§. 69.) Quodsi ergo tibi competeret jus in actiones alterius, ut is actiones suas ad voluntatem tuam componere deberet, nec facere posset, quod libet, ipsi vicissim idem jus in actiones tuas competeret; quod cum sit absurdum, præsertim cum id extendendum foret ad homines promiscue omnes: *natura nemini jus in actiones alterius competit*. In essentia & natura hominis, in *De jure in actiones alterius.*

qua

qua rationem sufficientem habet lex naturæ (§. 39.) adeoque omnis obligatio & jus ab eadem veniens, nulla continetur ratio, cur homini huic vel isti in hujus vel illius hominis actiones jus aliquod competere debeat.

§. 77.

De libertate naturali.

Sunt igitur natura actiones hominis independentes a voluntate alterius cujuscumque, nec is in agendo dependet nisi a seipso. Atque hæc independentia in agendo a voluntate alterius, seu dependentia a propria saltem voluntate *Libertas* dicitur. *Natura* igitur *homines omnes liberi sunt.* Cum tamen obligatio naturalis sit immutabilis (§. 38.) *libertas obligationem naturalem minime tollit, nec quicquam in ea immutat.*

§. 78.

Quanam inde sit ceterorum obligatio.

Cum *vi libertatis naturalis* homo in agendo non dependeat nisi a seipso (§. 77.) vi ejusdem *ipsi permittendum, ut in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, nec ulli hominum rationem reddere tenetur, cur hoc faciat, vel non faciat, modo tibi nil faciat, ad quod non faciendum tibi perfecte obligatur* (§. 80.)

§. 79.

De judicio quoad præstationem officiorum humanitatis.

Atque hinc porro liquet, *in præstandis officiis humanitatis standum esse judicio præstantis, num in potestate sua sint, sicuti petentis de indigentia,* consequenter *si officium humanitatis denegetur, id petenti ferendum esse, nec ab eo alterum ad præstandum cogi posse.* Hoc tamen non obstante, *qui officium humanitatis sine jure denegat, peccat* (§. 58.)

§. 80.

§. 80.

Atque hinc patet, quo sensu obligatio ad officia humanitatis imperfecta, & ipsa hæc officia imperfecte debita dicantur, nimirum ita dicuntur, non quasi obligatio naturalis imperfecta sit, ut aliquid libertati agentis relictum, utrum eidem satisfacere velit, an nolit, quod naturali libertati repugnat (§. 77.) sed quia petens cogere nequit alterum, ut id præstet (§. 79.) Ideo *imperfecta* dicitur *obligatio*, cui ut satisfaciat, nemo cogi potest: sicuti ex adverso *perfecta* vocatur, cui ut satisfaciat, alter cogi potest. Et propterea porro *Jus perfectum* dicitur, quod conjunctum est cum jure cogendi alterum, si obligationi satisfacere nolit, ut satisfaciat: *Jus* autem *imperfectum*, quod jus ad coactionem non continet. Jus perfectum etiam simpliciter *Jus* appellatur, præsertim in Jure civili, ubi nonnisi Juris perfecti habetur ratio: imperfectum autem a *Grotio* dicitur *Aptitudo*, ab *Aristotele* vero *Meritum*, quatenus dignus est, cui quid præstandum, ut præstetur. *Meritum* itaque *officium humanitatis petentis indigentia est* (§. 44. 57.)

De obligatione perfecta & imperfecta jure perfecto & imperfecto.

§. 81.

Jus, quod lex naturæ dat ad satisfaciendum obligationi, cum ea necessaria & immutabilis sit (§. 38.) consequenter pati non tenearis, ut in ejus usu ab altero impediaris, *perfectum est*. Oritur nimirum ex perfecta obligatione ejus usum non impediendi (§. 66.) cui respondet jus non patiendi, ut is impediatur, quod cum sit perfectum (§. 80.) jus quoque unde ortum suum trahit, perfectum esse debet. Ac ideo *jus connatum perfectum est* (§. 74.)

Quale sit jus ad satisfaciendum obligationi naturali requisitum.

§. 82.

§. 82.

De jure petendi officia humanitatis. Atque hinc patet, quoniam obligaris aliorum opem requirere in iis, in quibus tibimetipsi non sufficis (§. 44.) *jus petendi officia humanitatis esse perfectum, etsi jus ad officia humanitatis, ut hic & nunc ab hoc præstentur, sit imperfectum* (§. 79. 80.) Cumque nemo alterum in exercitio sui juris impedire debeat (§. 66.) *nemo* quoque *impediendus, quo minus officium aliquod humanitatis petat, &, si petit, æquo animo ferendum.* Quia officia humanitatis præstare non obligamur nisi indigenti; ut petantur omnino necessarium est.

§. 83.

De justo & injusto, æquo & iniquo. *Injustum* dicitur, quicquid fit contra jus perfectum alterius: *iniquum* vero, quod contra imperfectum. *Fit* autem *contra jus alterius id*, quo idem vel tollitur, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocumque impeditur; sicuti ex adverso *secundum jus alterius fit*, quando nihil contra id committitur, nec quicquam omittitur, quod eodem stante fieri debet. Et *justum* appellatur, quicquid fit secundum jus perfectum alterius: *æquum* vero, quod secundum imperfectum. Quoniam vero leges civiles quædam tolerant, quæ naturaliter injusta sunt, prout suo loco videbimus; ideo *civiliter justum* arctius patet naturaliter justo, & in oppositione ad hoc *æquum* dicitur, quod soli naturali legi convenit.

§. 84.

De Licentia. Cum libertate non confundenda est *Licentia*, quæ contra obligationem naturalem & jus extenditur ad quidlibet, quod lubet, estque effrenata quædam appetentia ejus, quod lubet. Quoniam

niam cum obligatione naturali, a qua nullus homo liberari potest (§. 42.) pugnat; *licentia nulli hominum competere potest.*

§. 85.

De justitia & injustitia.

Quemadmodum vero *Virtus* in genere est habitus actiones suas componendi ad legem naturæ; & *vitium*, quod ei opponitur, habitus actiones suas ratione contraria dirigendi, quam lege naturæ præscribitur: ita in specie *Justitia* dicitur virtus, qua unicuique tribuitur jus suum perfectum, nihil scilicet faciendo, quod contra id sit, sed faciendo, quicquid secundum id fieri debet (§. 83.) & ex adverso *Injustitia* vitium, qua alteri jus suum non tribuitur, faciendo nimirum, quod contra id est, & non faciendo, quod secundum id fit, Quodsi *Justitia* extendatur ad jus omne, tam imperfectum, quam perfectum, & in qualibet actione spectetur, quatenus ad alios refertur, vel referri potest, si vel maxime seipsum respiciat, *universalis* appellatur, tumque in sensu strictiori accepta *particularis* audit. Ceterum *Justitia naturalis latius patet civili* (§. 83.) *& licentia injustitiæ mater est* (§. 84.)

§. 86.

De justitia & æquitate præcepta, contrariis prohibitis.

Quoniam nemo in usu juris sui impediendus (§. 50.) nec idem alteri auferri potest (§. 74.) *nemo quicquam facere debet, quod est contra jus alterius, sed quilibet potius facere debet, quod secundum jus ejus fit* (§. 83.) adeo *unicuique jus suum tribuere, nullius vero jus violare*, ac per consequens *justi, non injusti esse debemus* (§. 85.) Et quia jus imperfectum perinde ac perfectum nascitur ex obligatione naturali in se perfecta, ita ut peccet, qui contra id agit (§. 79. 80.) *æquos nos omnibus, iniquos nemini præbere debemus* (§. 83.)

§. 87.

§. 87.

Injuria quid sit & quod prohibita.

Violatio Juris perfecti alterius *Injuria* vocatur. Unde liquet, *injuriam prohibitam* (§. 86.) & *naturaliter illicitam esse* (§. 49.) Quamvis vero hactenus non stabilivimus nisi jus connatum: suo tamen loco ostendemus, quæ de justitia & injuria hic dicuntur, ad jura quoque acquisita trahenda esse. Ceterum sicuti *licentia* injustitiæ (§. 85.) ita etiam *injuriis latas fores pandit* (§. 84.)

§. 88.

De læsione.

Alterum lædere dicitur, qui jus perfectum ipsius violat, seu ei injuriam facit, & ideo *omni Læsioni inest injuria*. Quamobrem cum nemini injuriam facere debeamus (§. 87.) *nemo lædendus est*. Quamvis vero læsio & injuria in eodem actu consistant: in eo tamen differentia conspicitur, quod læsio respiciat personam, cujus jus violatur, tamquam actus ab ipso minime ferendus; injuria autem violatio juris in se spectetur, citra respectum ad personam, cui fit, tamquam actus in se illicitus, seu jus ipsum, quod violatur, respiciatur. Ast sicuti justitia naturalis latius patet civili (§. 85.) ita etiam læsiones naturaliter latius patent, quam in Jure civili definiuntur. Clarius hoc elucescit ex iis, quæ mox sequuntur & quæ in posterum sequentur.

§. 89.

De securitate & læsionis extensione naturali.

Quod lege naturæ prohibetur, cum in omissione consistat (§. 47.) obligatio semper certa est. *Ex obligatione* igitur, *quæ lege probibitiva inducitur, enascitur jus perfectum non patiendi, ut alter faciat, ad quod non faciendum tibi obligatur* (§. 46.) Quamobrem cum nemo sit lædendus (§. 88.) *cuilibet homini natura competit jus non patien-*

tiendi, ut lædatur ab alio, atque hoc jus natura unicuiqui competens *Jus securitatis* vocatur, quæ in vacuitate læsionis consistit. Liquet hic porro, *naturaliter læsionem extendi ad omnem actum lege naturæ respectu aliorum prohibitum*, consequenter *læsionem esse omnem actum, quo alter, vel status ejus redditur imperfectior* (§. 44.) *denegationem* vero *officii humanitatis læsionem non esse* (§. 79.)

§. 90.

De jure defensionis. Quia pati non tenemur, ut alius nos lædat (§. 89.) *læsionem intentanti resistere licet*. Quamobrem cum actio, qua resistitur læsionem intentanti, *defensio* sit; *homini natura jus defensionis competit*; consequenter *eidem liciti sunt actus, sine quibus læsionem a se avertere nequit* (§. 46.) *ex circumstantiis obviis determinandi*.

§. 91.

De læsionibus præcavendis. Similiter quia pati non tenemur, ut alius nos lædat (§. 89.) *læsiones præcavere*, consequenter *alios obligare licet, ne nos lædant*.

§. 92.

Quomodo præcaveantur. Cum alterum obligare non possimus ad non faciendum, nisi cum actione conjungendo motivum (§. 35.) motivum autem nolitionis in repræsentatione mali consistat; *ei, qui nos actu læsit, inferre licet malum quoddam physicum* (§. 91.) *ne* scilicet *nos denuo lædat, vel ejus exemplum secuti lædant alii; vel etiam ipse, aut alii alios*. (a)

§. 93.

(a) Clariss. Auctor luculentius suam mentem exponit §. 154. usque ad §. 157. ubi omnia quæ hic docet juxta Evangelicam Doctrinam ibi explicat.

§. 93.

De pœna & jure puniendi. Malum physicum ob malum morale immissum ab eo, qui obligandi jus habet, *Pœna* dicitur. *Natura* igitur *homini competit jus puniendi eum, qui ipsum læsit*. Et quatenus *pœna* tendit ad mutandum animum lædendi, *emendatrix* dicitur; quatenus vero ad deterrendum alios a lædendo, *exemplaris*. Quamobrem cum pœna se habeat per modum medii, & emendatio animi lædendi ac metus iis incutiendus, quos libido lædendi incessere poterat, sint fines punientis: *Magnitudo pœnæ æstimanda ex circumstantiis obviis* (§. 46.)

§. 94.

De jure infinito. *Jus infinitum* dicitur, cui in genere limites præfigi nequeunt, ex circumstantiis in casu dato obviis demum determinandi. *Est* igitur tam *jus defensionis*, quam *jus puniendi infinitum* (§. 90. 93.)

§. 95.

Jura connata quæ sint. Ex hactenus dictis patet, quænam sint jura hominum connata, nimirum Jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 46.) sub quo comprehenditur jus petendi officia humanitatis (§. 52.) & jus alterum sibi obligandi ad ea perfecte (§. 97.) æqualitas (§. 70.) libertas (§. 77.) jus securitatis (§. 89.) & inde natum jus defensionis (§. 90.) & jus puniendi. (§. 93.) Quænam vero hinc alia jura descendant, & quomodo legi naturæ convenienter aliæ obligationes contrahantur, & alia jura acquirantur, suo ostendetur loco.

§. 96.

§. 96.

Homo *persona moralis* est, quatenus spectatur tamquam subjectum certarum obligationum atque jurium certorum. Atque hinc *status* ejus *moralis* dicitur, qui per obligationes & jura determinatur; vocaturque idem *naturalis*, quatenus obligationes & jura, per quæ determinatur, naturalia sunt, seu vi legis naturæ eidem competunt. Ac ideo *in statu naturali homines reguntur solo jure naturæ.* *Persona moralis, status moralis, naturalis.*

§. 97.

Enimvero quoniam homo, obligationi suæ satisfacturus, sæpissime aliena ope indiget, interest autem ut de ea præstanda certus sit, & ipsi competit jus ad eos actus, sine quibus obligationi suæ satisfacere nequit (§. 46.) eidem quoque *competit jus, alterum ad certas præstationes sibi obligandi*, & hoc modo *jus perfectum ad eas acquirit*, ut cum antea denegatio esset ferenda, nunc ad eas cogi possit, seu vi compelli (§. 79. 80.) sicque *quod erat voluntatis, nunc sit necessitatis, & non præstando alter lædatur & injuria committatur* (§. 88.) *De modo alterum sibi perfecte obligandi & jus perfectum acquirendi.*

§. 98.

Violenta juris sui persecutio, qua vel læsionem intentatam, seu injuriam faciendam avertere, vel eos, qui læserunt, seu injuriam fecerunt, ad non lædendum in posterum obligare, vel denique ad præstationem, ad quam alterum nobis obligavimus, eum vi compellere conamur, quatenus alter eidem resistit, *Certatio per vim* dicitur. Status vero per vim certantium *Bellum* vocatur. Atque hinc patet, *homini competere jus belli, & ejus caussam justam non esse nisi injuriam vel faciendam, vel factam* (§. 87 83.) *denega-* *De jure belli.*

tionem vero officii humanitatis justam belli caussam non esse (§. 79.)

§. 99.

De pace. *Pax* opponitur bello, & ideo vocatur status, in quo bellum non est. Cumque nemo sit lædendus, consequenter ab omni injuria abstinendum (§. 88.) *homines pacem colere obligantur*, & ideo *pax secundum naturam est*, *bellum contra eamdem* (§. 38.) cui non natura, sed malitia hominum obligationi suæ satisfacere nolentium locum facit, seu injuria (§. 98.)

§. 100.

De obligatione contracta & jure acquisito. Ex antea dictis porro manifestum est, præter obligationes & jura connata dari quoque obligationes facto hominum interveniente ortas & jura per eas acquisita (§. 95.) quorum illæ *obligationes contractæ*, hæc *jura acquisita* appellantur. Patet quoque, *neminem seipsum ab obligatione contracta liberare posse* (§. 97.) *nec jus* ideo *acquisitum*, ex ea ortum (§. 46.) *invito auferri posse*; id quod supra de obligatione connata & de jure connato ostendimus (§. 42. 74.) Cum itaque obligationes sint connatæ, vel contractæ, & jura vel connata, vel acquisita; in genere jam constat, *neminem se ab obligatione sua liberare, nec jus suum alicui invito auferri posse*.

§. 101.

De jure communi & proprio. Cum obligationes connatæ teneant homines omnes (§. 74.) contractæ nonnisi eum, quem tibi ad certam præstationem obligasti (§. 100.) & eodem modo jura connata omnibus hominibus promiscue, jus vero acquisitum nonnisi ei competat, qui alterum sibi obligavit ad certam præstationem (§§. cit.) inde liquet dari jura,

jura, tam quæ omnibus promiscue competunt, quam quæ nonnisi uni in singulari, aut pluribus junctim sumtis, in oppositione ad omnes spectatis, competunt, & similiter obligationes, quæ eodem modo ad omnes, plures conjunctim, vel unum in singulari pertinent. Hinc *Jus commune* dicitur, quod omnibus promiscue competit; *proprium* vero, quod nonnisi uni, aut pluribus conjunctim, in oppositione ad ceteros omnes, competit. Et eodem modo intelligitur, quænam *Obligatio communis*, quænam *propria*. Patet autem, *jus proprium eodem excludere ceteros omnes, & si pluribus conjunctim jus proprium est, id inter ipsos commune esse.*

§. 102.

Status hominum naturalis, vel *originarius* est, quatenus determinatur per sola jura & obligationes connata; *adventitius* vero, quatenus determinatur per obligationes contractas & jura acquisita, vi solius legis naturæ. *Originarium* itaque homo a natura sola habet; *adventitium vero nonnisi facto quodam humano interveniente*. Facile quoque patet, *ad statum originarium pacem* (§. 99.) *ad adventitium bellum pertinere* (§. 98.) & quoniam bellum tendit ad tollendam, vel delendam injuriam, belli caussam (§. 98.) *bellum naturaliter permitti pacis caussa* (§. 99.) consequenter *nec gerendum esse nisi propter pacem*. Nimirum *bellum gerere* idem est ac per vim certare. Ne vero in discernendo statu adventitio ab originario subinde hæsitetur, notandum est, posse homini competere jus in se spectatum in statu originario, cujus tamen exercitium locum non habet nisi in adventitio, quatenus nimirum isti locum facit factum alterius. Exemplum habes in jure defendendi & puniendi, si originem utriusque curatius consideres (§. 90, 93.)

De statu originario & adventitio.

CAPUT IV.

De officiis hominis erga seipsum & cum iis connexis juribus.

§. 103.

De officiorum diversitate & conjunctione.

HOmo tum se, consequenter tam animam, quam corpus, tum statum suum perficere debet (§. 43.) quantum potest (§. 37.) Dantur igitur *officia erga animam*, *erga corpus & quoad statum externum* (§. 57.) atque ea *sunt conjungenda*, *non uni eorum ita studendum*, *ut negligantur cetera*, *& cui amplior est facultatum rerumque usus*, *& auxilium alienum majus*, *is ad plura præstanda obligatur*.

§. 104.

De studio bonorum consequendorum.

Cum *bona animi* sint, quæ animam; *corporis*, quæ corpus; *fortunæ*, quæ statum externum perficiunt; *quilibet studere debet*, *ut ea consequatur animi*, *corporis ac fortunæ bona*, *quæ in potestate ipsius sunt* (§. 103. 60.) consequenter *sibi cavere a malis animi*, *corporis atque fortunæ* (§. 51.)

§. 105.

De se & aliis cognoscendis.

Necesse igitur *est*, *ut homo seipsum cognoscat*, *qua animam*, *corpus & statum suum*, cumque cognitio sui cognitione aliorum promoveatur, quatenus apparet, quarum perfectionum & imperfectionum homo & status ejus sit capax, & quonam usu facultatum illæ obtineantur, quonam non-usu & abusus earumdem in has incidatur, *etiam alios*, *eo fine spectator sedulus aliorum*.

§. 106.

De perfectione animæ.

Usus facultatum animæ consistit in eliciendis actibus: in consensu omnium usuum facultatum om-

omnium animæ tam superiorum, quam inferiorum *perfectio animæ* consistit (§. 9.) Quamobrem cum *homo* se perficere obligetur (§. 43.) *operam dare debet, ut aptus fiat non modo ad quemlibet facultatum animæ usum, sed etiam ad reducendum usus omnium facultatum in agendo ad consensum*, quemadmodum jam supra docuimus (§. 52.) consequenter *vitandus est tam facultatum non-usus, quam dissensus in agendo* (§. 51.) Cumque promptitudo agendi *habitus* sit ; *homo obligatur acquirere habitus facultatibus suis utendi, earumque usus ad consensum reducendi.*

§. 107.

Ac propterea *homini competit jus ad ea, quæ ad consequendum usum facultatum suarum & usus istos ad consensum reducendum necessaria sunt* (§.46.) *De jure eo fine competente.*

§. 108.

Quoniam *Intellectus* facultas est, res distincte repræsentandi, consequenter non solum a se invicem discernendi quæ rei eidem insunt, verum etiam judicia determinata formandi, ut scilicet vi eorum, quæ de subjecto sumuntur, eidem conveniat, vel repugnet prædicatum, & recte ratiocinandi ; *operam dare debemus, ut acquiramus habitum in objecto cognoscibili obvio ea distinguendi, quæ eidem insunt, judicia determinata formandi & recte ratiocinandi*. Quoniam vero hoc fieri nequit, nisi valeamus *attentionem conservare*, hoc est, efficere, ut objecti, de quo cogitamus, nobis magis conscii simus, quam aliorum, quorum cogitatio animum una subit, vel subire poterat, & *super iis reflectamus*, hoc est, attentionem nostram successive ad alia aliaque diri- *De intellectu perficiendo*

gamus, quæ objecto insunt; *curæ* quoque *habendum, ut omnem attentionis gradum, quantum datur, & habitum reflectendi acquiramus.*

§. 109.

De appetitu & aversandi facultate perficienda. Appetitus hominis generaliter determinatus est ad bonum appetendum, & facultas aversandi ad malum adversandum. Quamobrem cum *perfectio appetitus* consistat in determinabilitate nonnisi per bonum verum, *facultatis* autem *aversandi* in determinabilitate nonnisi per malum verum: ex adverso *illius imperfectio* in determinabilitate per bonum apparens, quod ex voluptate præsente, sed nocua æstimatur, *hujus* autem *imperfectio* in determinabilitate per malum apparens, quod ex molestia præsente, sed minus nocua æstimatur; *operam dare debemus, ut appetitus numquam feratur nisi in bonum verum, nec aversandi facultas abhorreat nisi a malo vero*, consequenter *studendum, ut bonum verum verumque malum ab apparente semper discernere valeamus.* Et quia usus omnium facultatum consentire debent (§. 106.) *opera* imprimis *danda est, ut appetitum sensitivum ad consensum cum rationali, sive voluntate, & aversationem sensitivam itidem ad consensum cum rationali, seu noluntate*, consequenter, cum voluntas & noluntas ab actibus intellectus, appetitus sensitivus & aversatio sensitiva ab actibus sensuum & imaginationis pendeant, *intellectum in repræsentando bono vel malo ad consensum cum sensu & imaginatione reducamus.*

§. 110.

De affectibus regendis, compescen- Ad appetitum sensitivum & aversationem sensitivam referuntur *affectus*, qui in appetitionibus & aversionibus vehementioribus consistunt: unde porro conficitur, *operam dandam esse, ut*

eos

eos ad actiones legi naturæ convenientes dirigamus, hoc est, regamus, atque *iis resistamus*, *ne in actus externos, legi naturæ contrarios, ad quos tendunt, erumpant*, hoc est, eos compescamus (§. 109.) & sicubi contingit eos nobis impedimento esse in agendo, & quando eorum regimen nondum in potestate est, *ut extinguantur*, *ubi subito oriuntur*, hoc est, sedentur. Unde liquet, *habitus* quoque *voluntatis & noluntatis actiones legi naturæ convenientes determinandi acquirendos esse*. *dis & sedandis.*

§. 111.

Patet etiam, *hominem obligari ad consequendum eorum scientiam*, *quæ ad bona & mala vera ab apparentibus discernenda* (§. 109.) *& ad recte agendum scitu necessaria sunt* (§. 52. 53.) *Quorum scientia comparanda.*

§. 112.

Constat corpus humanum ex *organis vitalibus*, quæ vitæ ac speciei conservationi destinantur; *sensoriis*, quæ sensationi ac pendentibus inde actibus imaginationis ac memoriæ inserviunt, & vel *externa*, extus in corpore conspicienda, vel *interna*, intus latentia; & denique *motoriis*, quæ ad motum localem corporis ejusve membrorum externorum faciunt. *Perfectio* igitur *corporis*, *qua vivi*, consistit in aptitudine se conservandi & speciem suam propagandi; *qua sentientis*, in aptitudine ideas rerum sensibilium materiales producendi; *qua se moventis* denique, in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenientes motus producendi & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi (§. 9.) Ex his simul sumtis enascitur aptitudo conservandi harmoniam inter animam & corpus, in qua *Perfectio corporis* consistit: cui cum accedit perfectio animæ, quam ipsa hæc *De corpore perficiendo & conservando.*

harmonia exigit, *Perfectio hominis* prodit, quæ cum ex principiis Theologiæ naturalis constet, hominem tum quoad animam atque corpus repræsentare Deum, in aptitudine Deum repræsentandi consistit, ut scilicet in eodem conspiciatur quasi imago Dei, & ideo *atheus perfectionem hominis intime perspicere nequeat*. Cum perfectio corporis, qua humani, supponat omnium membrorum integritatem, a posteriori autem constet, varios habitus facultatis locomotivæ acquiri posse; *homo* utique *obligatur*, *integritatem omnium membrorum corporis conservare*, *& eos habitus facultatis locomotivæ acquirere*, *quibus ad recte agendum indiget* (§. 106. 52.) consequenter *eorum depravatio & jactura vitanda*, adeoque *corpus suum*, ac ideo quoque *vitam suam conservare* debet, consequenter *propricidium sive autochiria illicita* (§. 51.)

§. 113.

De sanitate conservanda & recuperanda, ac morbis præcavendis.

Status ille corporis, in quo singulæ ipsius partes munere suo rite funguntur, *Sanitas* dicitur; status vero oppositus, quo una vel plures ad usus suos, quibus destinantur, aptæ non sunt, *Morbus*. Intelligitur autem hoc etiam de partibus fluidis, & in sermone vulgari morbus in primis attenditur in organis vitalibus. *Errorem externum* vocat *Galenus* impedimentum actionis organi, ad quam producendam ipsum in se spectatum aptum deprehenditur. Cum omnes partes corporis conservandæ sint in eo statu, ut sint aptæ ad usum suum (§. 112.) *homo obligatur sanitatem conservare*, *& a morbis sibi cavere*, ne scilicet culpa sua in eos incidat; *quodsi* vero *contingat eum morbo corripi*, *operam dare*, *ut sanitati restituatur*.

§. 114.

§. 114.

Homini igitur *jus est ad ea, quæ ad vitam & sanitatem conservandam & recuperandam faciunt*, consequenter, cum sanitas sine cibo ac potu conservari, nec semper sine medicamentis recuperari possit, *jus ad usum earum rerum, quæ cibo ac potui inserviunt, & quarum usus ad sanitatem restituendam facit*, quæque *Medicamenta* appellantur (§. 46.) Quoniam vero hoc jus sanitatis caussa datur; *cibus ac potus sanitatis conservandæ, non voluptatis ex eo percipiendæ caussa appetendus*, consequenter *a cibo ac potu insalubri nimiaque utriusque quantitate abstinendum*, cumque *Ebrietas* status corporis sit, quo ex potu nimio functiones cerebri turbantur, consequenter *homo* primum usu rationis, inde porro imaginationis, immo sensus, tandemque ipsius facultatis locomotivæ privetur, *ebrietatem fugere tenetur*.

De jure ad cibum, potum ac medicamenta.

§. 115.

Similiter patet, sanitatis caussa *corpus adversus injurias tempestatum vestimentis muniendum* (§. 113.) ac homini esse *jus ad eas res, quæ vestimentis eo fine necessariis conficiendis inserviunt, & ad eos actus, quibus conficiuntur, vel res ad ea necessariæ parantur* (§. 46.) *observato simul decoro naturali* (§. 55.)

De jure ad vestimenta.

§. 116.

Quoniam etiam a posteriori constat: homines ædibus opus habere, ut ab injuriis tempestatum tuti laboribus & negotiis fungi, cibos præparare, corpus lassum somno reficere & res suas, quibus indigent, asservare & custodire valeant: non minus facile patet, *homines ædes commodas exstruere debere, & natura iisdem competere jus*

De jure ad adium exstructionem.

ad

ad ea omnia , quæ ad eas exſtruendas neceſſaria , omnes etiam actus ad exſtructionem requiſitos , etiam hic *obſervato decore* (§. 55.)

§. 117.

De pulchritudine naturali & artificiali atque ornamentis corporis.

Pulchritudo naturalis dicitur, quæ corpori hominis natura ineſt. Conſiſtit autem, quemadmodum a poſteriori patet, in *Symmetria*, conveniente partium externarum ad ſe invicem & ad totum corpus proportione ; *Eurythmia* , ſimilitudine partium , quæ ab utroque latere ſunt mediorum diſſimilium, conveniente earum figura atque colore . Aſt *artificialis* vocatur , quæ facto noſtro corpori conciliatur. Cum *pulchrum* ſit , quod placet, conſequenter pulchritudo naturalis ad aliud tendere nequit , quam ut placeas aliis, artificialis vero defectum naturalis ſuppleat & eam augeat ; *naturalem conſervare debemus* (§. 43.) *& decori minimum gratia artificialis non illicita* (§. 55.) Ac Propterea *natura nobis jus eſt ad ea, quæ ad pulchritudinem artificialem corpori conciliandam faciunt*. Dicuntur hæc *Ornamenta* , conſequenter *homini jus competit ad ornamenta, & ad ea, quæ ornamentis parandis inſerviunt , eoſque actus , quibus parantur & quos eorum uſus requirit*.

§. 118.

De felicitate & infelicitate.

Felicitas eſt ſtatus voluptatis ac lætitiæ durabilis, quæ ſcilicet nec moleſtiam parit , nec in eam degenerat , ſeu *innocua* eſt : *Infelicitas* vero ſtatus moleſtiæ, nimirum animi , ac triſtitiæ durabilis. Appetitus hominis natura determinatus eſt ad appetendum ea , ex quibus voluptatem percipit , conſequenter generaliter ad felicitatem; averſatio vero ad averſandum ea, ex quibus moleſtia percipitur, conſequenter

ad

ad fugam infelicitatis. *Homo igitur curæ habere debet, ut sit felix, & ne infelix fiat* (§. 36.) consequenter *ipsi jus est ad ea, quæ ad felicitatem quidpiam conferunt* (§. 46.) Patet autem ex ipsa definitione felicitatis, *veram ab apparente esse discernendam*, ne scilicet, dum felix esse cupis, te reddas infelicem. Liquet porro, *omnem molestiam quantumlibet exiguam esse aversandam*, utpote felicitati adversam.

§. 119.

Vitam commode transigimus, si, quæ a nobis agenda sunt, ea absque omni molestia peragere valemus, seu si ea ab actionibus nostris molestiam removent: *jucunde* autem, si ea agimus, ex quibus voluptas innocua percipitur. *Homo itaque curæ habere debet, ut vitam commode ac jucunde transigat* (§. 118.) consequenter ipsi *jus est ad ea, quæ ad vitæ commoditatem & jucunditatem faciunt* (§. 46.) *De vita commode ac jucunde transigenda.*

§. 120.

Voluptas transitoria est, quæ nonnisi exiguo temporis spatio durat, numquam reditura, quales sunt delectationes sensuales. Quodsi innocua fuerit, ad felicitatem hominis quidpiam confert; si vero nocua, ad infelicitatem concurrit (§. 118.) Quamobrem *voluptas transitoria licita est, si fuerit innocua; illicita, si nocua* (§. *cit.*) *De voluptate transitoria.*

§. 121.

Rei nomine venit ens omne, quod nobis usui esse potest, veluti ad vitam conservandam & commode atque jucunde transigendam, vel ad animæ corporisque perfectionem quomodocumque promovendam, imperfectionem vero *De rebus & earum divisione.*

aver-

avertendam. Est autem vel *corporalis*, quæ sensu percipi potest; vel *incorporalis*, quæ sensu non percipitur, seu intellectu tantummodo concipitur, qualia sunt jura & habitus animæ. Sunt etiam vel *necessariæ*, quæ ad vitæ ac sanitatis conservationem & ad animam perficiendam requiruntur; vel *utiles*, quæ ad vitam commode degendam faciunt; vel *voluptuariæ*, quæ nonnisi jucunditati inserviunt. Porro aliæ sunt *pure naturales*, quas natura sua sponte producit, aliæ *industriales*, quas natura nonnisi opera humana interveniente producit; aliæ *artificiales*, quæ arte humana parantur.

§. 122.

Quænam res aliis præferendæ.

Facile intelligitur, *res necessarias utilibus & voluptuariis esse præferendas* (§. 121.) utpote ab obligatione principali requisitas (§. 36.) *utiles autem voluptuariis*, cum voluptuariæ nonnisi sensus delectent (§. 121. 119.) ut cautus admodum esse debeat earum usus (§. 120.)

§. 123.

De rerum sufficiente copia.

Cum rebus necessariis homines carere nequeant (§. 121.) *si natura non sua sponte eas tanta copia profert, quanta omnibus sufficit, earum proventum homines opera sua multiplicare debent, aut quas natura non profert, eas arte parare.* Unde fluit obligatio ad culturam agrorum, hortorum, silvarum, rem pecuariam &c. Immo cum rerum quoque utilium & voluptuariarum licitus sit usus (§. 119. 121.) *homines operam dare debent, ne desit sufficiens rerum utilium & voluptuariarum copia*, ex prælatione utilium determinanda (§. 122.)

§. 124.

§. 124.

Quoniam *Labor* opera eſt, quæ rebus corporalibus & incorporalibus producendis, & vitæ commoditati, jucunditati & decori promovendis impenditur; *Otium* vero vacatio a labore, homines vero ad res non minus corporales (§. 123.) quam incorporales producendas obligantur (§. 108. 110. 121.) *homini omni laborandum eſt*, *nemini otiandum*: quatenus tamen ſanitatis habenda eſt ratio (§. 113.) *labor nimius*, qui ſc. cum diſpendio ſanitatis continuatur, ac *nimis gravis*, cui vires noſtræ vix ac ne vix quidem ſufficiunt, *vitandus*; & quatenus obligamur ad recte agendum (§. 52.) *unuſquiſque labore ſuo recte perfungi*, conſequenter *curare debet*, *ne res artificiales careant perfectione ſua* (§. 11. 16.) & *ſibi comparare eum facultatum uſum, qui ad laborem recte obeundum requiritur*. Et quoniam labor tam multiplex eſt, ut nullius vires omni ſufficiant, homines autem conjunctis viribus ſe ſtatumque ſuum perficere debent (§. 44.) *unuſquiſque eum laborem ſeligere debet, cui ſe parem ſentit*, ac ideo *id vitæ genus eligere, ad quod aptus eſt*, hoc eſt, eum ſtatum, in quo vitam impendit labori, qui, ut recte obeatur, requirit uſum facultatum per diſpoſitiones atque inclinationes naturales acquiſitu ipſi poſſibilem. *De labore.*

§. 125.

Aliorum de perfectione noſtra judicium *Exiſtimatio* dicitur, quæ verbis declarata, *Laus*; aliis autem actibus externis ſignificata, *Honor* dicitur. Unde patet, *laudem & honorem non eſſe in noſtra poteſtate* (§. 60.) *nec quemquam alterum per ſe laudare ac honorare poſſe, niſi qui verum de perfectione alterius judicium per ſe ferre poteſt*. *De exiſtimatione, laude ac honore.*

Quo-

Quoniam tamen obligamur nos ſtatumque noſtrum perficere (§. 43.) *operam dare debemus, ut ſimus exiſtimatione*, conſequenter *laude ac honore digni*. Et quoniam perfectio animæ conſiſtit in habitibus intellectus & habitibus voluntatis legi naturæ convenienter determinandis (§. 106.) quorum illi *Virtutes intellectuales*, hi *morales*, vel etiam *virtutes* ſimpliciter dicuntur; *exiſtimationem, laudem ac honorem verum non pariunt niſi virtutes intellectuales atque morales*, quas produnt facta, vel etiam verba, conſequenter *bona animi* (§. 104.) *corporis vero ac fortunæ bona nonniſi quatenus eorum acquiſitio ab iſtis pendet*, ut ideo ſint exiſtimationis, laudis atque honoris occaſio.

§. 126.

De fama.

Fama eſt communis hominum ſermo de perfectione, vel imperfectione ejuſdem, conſequenter de dictis & factis, quæ eam produnt. Unde vel *bona* eſt, vel *mala*. Quoniam *homo* ſe perficere debet (§. 43.) & recte agere (§. 52.) *operam dare debet, ut fama bona fruatur & merita, eamque ſervare*, hoc eſt ſollicite ſibi cavere, ne eam inquinet, ut bona in malam degeneret, conſequenter *ſi quæ fecit bonæ famæ adverſa, factis contrariis eidem ſervire*.

§. 127.

De gloria.

Conſentiens laus bonorum & peritorum, ſeu bene judicantium dicitur *Gloria*. Quæ igitur de laude dicta ſunt, ad gloriam quoque applicanda.

§. 128.

De laude & honore non appetendo.

Cum laus & honor non ſit in noſtra poteſtate (§. 125.) propter finem vero agamus; *laudem ac honorem non intendere debemus tamquam finem*,

finem, sed aliorum arbitrio relinquendum, num laudare ac honorare nos velint (§. 78.) consequenter *laudem ac honorem appetere non debemus*, ac propterea *nec nosipsos laudare*.

§. 129.

Quoniam homo seipsum cognoscere debet, quoad animam, corpus & statum suum (§. 105.) *judicium de bonis animi, corporis ac fortunæ verum esse debet, nec in iis studio ac labori suo tribui, quod naturæ, fortunæ & aliis tribuendum, nec minus imperfectionem, quam perfectionem homo agnoscere tenetur*, cum alias obligationi suæ satisfacere nequeat (§. 43.) Quia vero ex sensu perfectionis voluptas oritur per ipsam hominis naturam; *voluptas ex perfectione sui & status sui percepta illicita non est* (§. 49. 37.) *Judicium de se & statu suo quale esse debeat.*

§. 130.

Fortuna est concursus caussarum minime prævisus ad effectum nobis vel bonum, vel malum, ac ideo vel *secunda*, vel *adversa* audit. Quoniam itaque in potestate nostra non est (§. 60.) atque eam admodum variabilem experimur; *fortuna secunda nimium confidere non debemus, nec adversa meliora desperare, eamque æquo animo ferre obligamur*, ne scilicet reddamur infelices culpa nostra (§. 118. 17.) Quamobrem ne adversa præter opinionem nobis obvenientia animum perturbent; *adversa, quæ in potestate non sunt, nobis repræsentare debemus tamquam eventu possibilia, nec a nobis evitabilia*: in quo *præparatio ad futuros casus* consistit. *De officio hominis circa fortunam.*

§. 131.

Cum obligatio naturalis adeo necessaria sit (§. 38.) ut nemo hominum ab ea liberari possit (§. 42.) *De periculo vitando.*

nemo hominum metu mali cujusdam deterreri debet, quo minus faciat, quod legi naturæ convenit, nec sese adduci patiatur necesse est, ut faciat, quod legi naturæ contrarium. Quoniam vero omne periculum a nobis & statu nostro avertere debemus (§. 43.) *nemo* quoque *nulla urgente obligatione subire debet periculum ullum*, veluti vitæ, aut integritatis membrorum amittendæ, aut statum suum imperfectiorem reddendi. In casu particulari, quid fieri debeat, docet exceptio ob collisionem officiorum facienda (§. 64.)

§. 132.

De amore proprio & dilectione sui.

Amor proprius est dispositio animi ex propria felicitate voluptatem percipiendi: *Dilectio* vero *sui* constans & perpetua voluntas omni studio id agendi, ut simus felices, ac per consequens cavendi ne infelices evadamus. Quoniam itaque homo curæ habere debet, ut sit felix, & ne fiat infelix (§. 118.) *seipsum* quoque *diligere debet*. Et sicuti appetitus generaliter determinatus est ad felicitatem; animus quoque hominis naturaliter dispositus est ad voluptatem ex propria felicitate percipiendam (§. *cit.*) consequenter *amor proprius illicitus non est* (§. 49. 37.) *ratione tamen dirigendus, ne felicitas apparens cum vera confundatur* (§. 43. 118.)

CAPUT V.

De officiis hominis erga alios & juribus cum iis connexis.

§. 133.

De Identitate officiorum erga se & erga alios.

CUm homo non modo se statumque suum perficere, ac imperfectionem præcavere; (§. 43.) verum etiam ad alterius ac status ejusdem per-

perfectionem conferre debeat, quantum potest, salva obligatione erga seipsum, quando alter ipsius ope indiget, & ab his abstinere, quibus alter vel ejus status imperfectior redditur (§. 44.) *homo quilibet alteri cuicumque debet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga seipsum hoc alteri præstare potest*, consequenter *officia hominis erga alios eadem sunt, quæ officia erga seipsum* (§. 57.) Hæc itaque ad alios applicanda.

§. 134.

Auxilium in acquirendis bonis præstandum aliis.

Quilibet igitur *homo alium quemcumque ope ipsius indigentem juvare debet, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quantum in potestate sua est* (§. 104) & per consequens *cavere, ne alii incidant in mala animi, corporis ac fortunæ* (§. 51.) Cumque lex naturæ auxilium non restringat ad certa bona; *auxilium nostrum alteri denegare non debemus in consequendis bonis majoribus, quam quibus ipsi fruimur:* quod cum fieri non posset, si alteri invideremus sua bona, *nemini invidendum bonum, etiam quo ipsi caremus*. Pugnat invidia cum ipsa hominis natura (§. 39. 44.)

§. 135.

Num obligatio naturalis tollatur factis contrariis aliorum.

Quoniam obligatio naturalis prorsus est immutabilis (§. 38.) *si alter obligationi naturali non satisfacit, non ideo tibi permissum est, eidem non satisfacere*, consequenter *nec transgressionem legis naturæ exemplo aliorum tueri licet, nec officium erga alium ideo desinit deberi, quia ipse officio erga te deest*: quod cum intelligatur etiam de iis, quæ lege naturæ prohibentur, *officia humanitatis adhuc debentur etiam nos lædentibus* (§. 88.)

§. 136.

De amore & dilectione aliorum.

Cum officia hominis erga alios eadem sint, quæ erga seipsum (§. 133.) *unicuilibet constans & perpetua esse debet voluntas perfectionem ac felicitatem hominis alterius cujuscumque promovendi* (§. 43. 118.) consequenter cum in hac voluntate *Dilectio alterius*, in dispositione autem animi ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate *Amor* consistat (§. 132.) *quilibet alterum diligere atque amare debet, tamquàm seipsum* (§. cit.) *non vero odio prosequi* (§. 51.)

§. 137.

Amicus, inimicus & amor inimicorum.

Qui nos diligit, *Amicus*; qui odio prosequitur, *Inimicus* dicitur. Quamobrem *omnibus amici esse debemus; nemini inimici* (§. 136.) cumque officium erga alios non desinat deberi, quia ipsi desunt officio erga nos (§. 135.) *inimicos etiam amare ac diligere debemus tamquam nosmetipsos* (§. 136.) *non verò odisse*.

§. 138.

De studio amicitiæ.

Quoniam homines omnes sibi invicem amici esse debent (§. 137.) *cuilibet opera danda est, ne alios sibi reddat inimicos, sed ut aliorum amicitiam acquirat & conservet:* cum tamen ab obligatione naturali nemo liberari possit (§. 42.) *amicitiæ caussa non faciendum, quod legi naturæ contrariatur.*

§. 139.

De exemplo aliis præbendo.

Perfectio animæ in virtutibus intellectualibus & moralibus consistit (§. 106. 125.) *In his igitur propagandis seduli debemus esse, atque alios exemplo nostro virtutes intellectuales & morales docere & ad earum studium incitari* (§. 136.) consequen-

ſequenter *exempla bona*, quibus ſcilicet alios virtutes iſtas docemus & ad earum ſtudium incitamus, *aliis præbenda*, *mala vero*, quibus alios vitia doces & ad ea perpetranda incitas, *non prodenda* (§. 51.) *nemo ad vitia ſeducendus* (§. *cit.*)

§. 140.

Cum eas actiones omittere debeamus, quibus alter vel ſtatus ejus imperfectior redditur, & ad perfectionem alterius conferre, quantum poſſumus (§. 44.) *nemo impedire debet, quo minus alter perfectionem aliquam conſequatur, nec impedire tertium, quo minus in hoc eum juvet*. Intelligitur hoc de quibuſvis animi, corporis ac fortunæ bonis (§. 134.) Patet etiam, *neminem impedire debere, quo minus ab altero mala animi, corporis ac fortunæ arceantur, vel idem ab iis liberetur; multo minus ſive per ſe, ſive per alios, aliquo bono eumdem privare* (§. *cit.*) *De non impediendа perfectione alterius.*

§. 141.

Quia eadem ſunt officia hominis erga alios, quæ erga ſeipſum (§. 133.) *nemo integritatem membrorum corporis alieni quomodocumque vitiare, aut membro quodam, vel ſaltem uſu ejus alterum privare, nec ſanitati ejus ullo modo nocere, ſed vitam & corpus alterius, quantum poteſt, conſervare, & ut a morbis ægrotus convaleſcat curare debet* (§. 112. 113.) conſequenter *nemo alterum vita privare, ſeu occidere debet* (§. 51.) ut ideo *homicidium dolo vel culpa commiſſum* (§. 17.) quorum illud *doloſum*, hoc *culpoſum* dicitur, *ſit naturaliter illicitum* (§. 49.) Et quia nemini jus eſt ſeipſum vita privandi (§. 112.) *nec volentem occidere licet*. *De cura corporis alieni.*

§. 142.

De studio famæ alienæ.

Ex eadem ratione patet, *nos quoque operam dare debere, ut alii fama merita fruantur* (§. 126. 133.) Quamobrem cum fama bona sit communis hominum sermo de perfectione, consequenter de factis & non factis aliorum sermo (§. 126.) *non modo unumquemque tanti existimare debemus, quanti meretur, verum etiam honorem meritum exhibere, meritamque laudem tribuere* (§. 125.) consequenter *famæ, existimationi, honori ac laudi aliorum detrahere*, hoc est, eam diminuere *non debemus* (§. 51.) *multo minus* eo animo falsa in vulgus spargere, hoc est, alios *calumniari*.

§. 143.

De injuria specialiter dicta.

Læsio honoris & famæ alterius quomodocumque facta *Injuria specialiter* dicitur, eaque *realis*, quæ fit facto quodam; *verbalis*, quæ verbis. *Nemo* igitur *alterum injuriare debet* (§. 142.)

§. 144.

De jure in injuriantes nobis competente.

Nascitur hinc *jus non patiendi, ut alter nos injuriet* (§. 89.) *natura* ideo *nobis competens*: unde porro eodem modo, quo supra (§.90.92.& 93.) infertur, *nobis competere jus famam nostram defendendi & injuriantem puniendi*, consequenter *licitos esse actus, sine quibus fama defendi ac finis pœnæ*, qui est emendatio animi injuriantis & metus incutiendus aliis, quos libido injuriandi incessere poterat (§. 92.) *obtineri nequit*.

§. 145.

De ignominia.

Existimationi opponitur *Ignominia*, quæ est judicium aliorum de nostra imperfectione, consequenter *veram ignominiam non pariunt nisi vi-*

tia,

tia, atque propterea *facta*, *quæ eadem produnt*, *& defectus virtutum intellectualium* (§. 125.) *quatenus iidem culpæ tribuendi* (§. 17.) *& idem*, quod de his, *de malis corporis & fortunæ valet*. Immo *bona fortunæ ignominiæ sunt*, *quatenus eorum acquisitio vitiis debetur*.

§. 146.

Contemtus dicitur actus quicumque externus, quo significatur, alterum honore ac laude indignum esse; *Contumeliæ* sunt actus externi, quibus alteri ignominia afficiendi animo imperfectiones exprobramus; *Vituperium* denique sermo, quo alteri defectus perfectionis imputamus. Facile autem patet, *neminem esse contemnendum*, *& omnes contumelias*, *convicia*, *vituperium esse injurias specialiter sic dictas*, consequenter *naturaliter illicita* (§. 143.) *De contemtu, contumeliis, conviciis, vituperiis.*

§. 147.

Cum vi libertatis naturalis unicuique permittendum, ut in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, nec is ulli hominum rationem earumdem reddere teneatur, quamdiu nil facit, quod est contra jus alterius (§. 78.) *sinistrum de aliorum actionibus judicium verbis aut factis declarare*, *quamdiu nil fit contra jus tuum*, *libertati naturali repugnat*, consequenter *ea involvit jus exigendi*, *ne sinistre alter de te judicet*, *sive verum sit judicium tuum*, *sive minus*. *Judicia sinistra de aliis cuinam juri repugnant*

§. 148.

Infamia est communis hominum de vitiis alterius opinio, quam supra famam malam diximus (§. 126.). Cum operam dare debeamus, ut fama bona fruamur (§. *cit.*) *ab infamia nobis cavere debemus*, & quia aliorum quoque fama no- *De infamia.*

bis curæ esse debet (§. 142.) *nemini infamiam adspergere*. Hinc vero porro liquet, *facta*, quæ nimirum vitia produnt, *nonnisi infamare*.

§. 149.

De libello famoso. *Libellus famosus* dicitur scriptura, qua alteri facta infamantia imputantur. Cum ejus author, sive lateat, sive nomen suum profiteatur, infamiam alteri adspergat; *libellum famosum conscribere naturaliter illicitum* (§. 148.)

§. 142.

De tuenda fama aliena. Quoniam *aliorum fama* nobis curæ esse debet (§. 142.) ea *adversus calumniatores & obtrectatores defendenda, quantum in potestate est*. Differunt autem obtrectatores a calumniatoribus. Sicuti enim *calumniatores* falsa in vulgus spargunt, infamandi animo; ita *Obtrectatores* laudi alienæ adversa.

§. 151.

De jure defendendi alios & ipsos juvandi in puniendo. Competit homini jus non patiendi, ut quis ipsum lædat (§. 89.) ac ideo adversus læsionem intentatam se defendendi (§. 90.) & eum, qui actu læsit, puniendi (§. 93.) Quoniam igitur aliis debemus, quod nobismetipsis (§. 133.) jura autem nobis natura data sunt ad fatisfaciendum obligationi (§. 46.) ideo *nobis* quoque *competit jus non patiendi, ut alius lædatur ab alio, eumque adversus læsionem intentatam defendendi, & lædentem puniendi, si auxilio nostro indiget*.

§. 152.

De auxilio belli. In defensione sui, pœnæ exactione & violenta juris prosecutione ad consequendum id, quod nobis perfecte debetur ab altero, quæ defensione assimilatur(§. 90.88.) bellum consistit (§. 98.)

Al-

Alterum igitur, *cui jus belli eſt, in bello juvare, ſi auxilio noſtro indiget, naturaliter licitum.*

§. 153.

Quoniam nobis competit jus eum, *qui actu læſit, puniendi* (§. 93.) *is ad pœnam patiendam obligatur*. Atque in hac obligatione *Reatus* conſiſtit, ſicuti ſubtilius ab eo diſtingui poteſt *Meritum pœnæ*, ſive *Demeritum*, ut accipiatur pro ea qualitate facti, ex qua læſo naſcitur jus puniendi lædentem, cui reſpondet in hoc obligatio pœnam patiendi, ſed quæ iſtud pœna dignum efficit, quamvis communiter ab eo non diſtinguatur. *De reatu & demerito.*

§. 154.

Offenſa dicitur actio, ſive poſitiva, ſive privativa, ex qua alter moleſtiam animi jure percipit: quæ cum felicitati repugnet (§. 118.) quam promovere etiam quoad alios tenemur (§. 136.) *neminem offendere debemus*. Quoniam vero nemo ab obligatione naturali liberari poteſt (§. 100.) & ut quiſque jure ſuo utatur permittendum (§. 66.) *Offenſa nulla eſt, ſed perperam pro tali habetur, ſi quis facit, quæ facere obligatur, aut jure facere poteſt*. Sicuti autem offenſa ejus eſt, qui offendit; ita *Offenſio* ejus, qui offenditur. *De offenſa.*

§. 155.

Quoniam neminem odiſſe debemus (§. 136.) conſequenter cum *Odium* conſiſtat in diſpoſitione animi ex alterius infelicitate, ſeu moleſtia animi atque triſtitia (§. 118.) voluptatem percipiendi, nemini moleſtiam animi creare, nec obligatio hæc tollitur facto alterius eidem contrario (§. 135.) *moleſtiam animi alterius appetere non debemus, qui nos offendit, nec* per conſe- *De vindicta.*

quens *male alteri facere*, *quia nobis male fecit*, seu *malum malo referre*. Dicuntur *Vindicta* omnes actus, quibus malum malo refertur; & *cupiditas vindictæ*, qua molestiam animi alterius, qui nos offendit, appetimus. Quamobrem patet, *vindictam esse illicitam*, & *nos habere debere animum ab omni vindictæ cupidine alienum*, consequenter *eumdem* quoque *abesse debere ab exercitio juris puniendi & se defendendi*, nobis competentis (§. 90. 93.) Atque propterea *in puniendo & defensione non intenditur malum alterius*; *sed in casu priori securitas in posterum*, *in posteriori propulsatio læsionis imminentis* (§. 90. 91. & seqq.)

§. 156.

De talione. *Talio* vocatur par vindicta, qua scilicet quis tantum mali patitur, quantum fecit. Quamobrem cum vindicta omnis illicita sit (§. 155.) *talio* quoque *illicita est*, consequenter *Jus talionis naturale nullum* (§. 49.) ac propterea *in exercitio juris puniendi talio non attendenda*, neque ideo *juris naturalis est*, *ut*, *qui alterum occidit*, *morte puniatur*.

§. 147.

De offensæ & pœnæ condonatione. *Ignoscere*, seu *offensam condonare* dicitur, qui cupiditatem vindictæ deponit. Quoniam itaque animus ab omni vindictæ cupidine alienus esse debet (§. 155.) *ad ignoscendum faciles esse debemus*. Ast quia pœna exigi debet absque vindictæ cupiditate (§. *cit.*) *condonatio offensæ non continet condonationem pœnæ*, seu omissionem exercitii juris puniendi. Ea ipsa vero de caussa *pœnæ duriori locus non est*, *si leniori finis ejus obtineri potest*, *immo non exigenda*, *si sine ea idem finis obtinetur*.

§. 158.

§. 158.

Similiter quia *in defensione* intenditur propulsatio læsionis imminentis, non vero malum alterius (§. 155.) & ex circumstantiis obviis determinandi sunt actus liciti ad læsionem avertendam (§. 90.) *si læsio imminens lenioribus mediis propulsari potest, non utendum durioribus.* *De moderamine defensionis.*

§. 159.

Et cum bellum geratur juris sui tuendi ac consequendi caussa (§. 98.) *in bello tanta vi uti licet, quanta ad consecutionem juris sui & superandam resistentiam vi justæ factam requiritur.* Et hoc modo actus in bello liciti ab illicitis distinguuntur. *De vi licita in bello.*

CAPUT VI.

De officiis hominis erga Deum.

§. 160.

Constat actiones naturales non solum hominis, verum etiam rerum ceterarum in universo ita determinari, ut, qualia Deo conveniant attributa, inde colligi possit. Quamobrem cum actiones liberæ per eamdem rationem finalem determinandæ sint (§. 43.) actiones autem hæ dependeant a voluntate hominis per motiva determinandæ (§. 1. & cit.) *homo actiones liberas omnes determinare debet per motiva ab attributis divinis desumta.* Atque hinc intelligitur, quomodo perfectio hominis tamdem consistat in aptitudine repræsentandi Deum (§. 112.) & per consequens *naturalis obligatio dirigendi actiones liberas ad perfectionem nostram continet obligationem determinandi easdem per motiva ab attributis divinis desumta* (§. 43.) *De actionibus liberis per motiva ab attributis divinis desumta determinandis.*

§. 161.

§. 161.

De illustratione gloriæ divinæ. Qui actiones liberas per motiva ab attributis divinis desumta determinat, eas ad gloriam divinam dirigit (§. 127. 125.) Quamobrem cum directio actionum ad gloriam Dei *Illustratio gloriæ divinæ* dicatur; *homo gloriam Dei illustrare obligatur* (§. 160.)

§. 162.

De directione actionum ad perfectionem mundi. Cumque eodem modo intelligatur, perfectionem hujus universi consistere in aptitudine repræsentandi Deum; qui actiones suas dirigit ad gloriam Dei, easdem dirigit ad perfectionem totius universi (§. 160. 161.) *Homo* igitur *natura obligatur actiones suas dirigere ad perfectionem totius universi*. Atque hinc patet, *actiones legi naturæ adversas sive peccata deformare mundum, opus Dei*.

§. 163.

De agnitione Dei. Quoniam *homo* actiones suas per motiva ab attributis divinis desumta determinare debet (§. 160.) *Deum agnoscere obligatur*, consequenter cum ex contemplatione universi & eorum, quæ in eo sunt ac fiunt, attributa divina nobis innotescant, *universum hoc & ea, quæ in eo sunt atque fiunt, contemplari, tum etiam seipsum & actiones naturales suas; ac inde mens in Deum ascendere debet*. Et propterea *homini jus est ad omnes actus, quibus rerum naturalium cognitio promovetur, & ad usum omnium rerum eidem inservientium*. Cumque aliis ad eadem obligemur, quæ nobis debemus (§. 133.) *alios* quoque *ad agnitionem Dei perducere debemus, quantum in potestate est*.

§. 164.

§. 164.

Vult Deus, ut actiones nostras ad legem naturæ componamus (§. 41.) Quamobrem eas juxta eamdem dirigere debemus, quia Deus vult, ut hoc fiat (§. 160.) *Voluntas igitur hominis generaliter determinanda ad agendum, quod Deus vult, & noluntas ad non agendum, quod Deus non vult, ac ideo constans & perpetua esse debet*, hoc est, prorsus immota in casu dato, & eadem in omni. *De generali voluntatis & noluntatis determinatione.*

§. 165.

Obscuratio gloriæ divinæ est declaratio verbis factisque facta, quod quis Deum habeat pro ente imperfectionibus instructo, quæ summæ ejus perfectioni repugnant. Quamobrem cum gloriam Dei illustrare, adeoque tam verbis, quam factis declarare debeamus, nos ipsum habere pro tali ente, quale est, summe scilicet perfecto (§. 161.) *obscuratio gloriæ divinæ lege naturæ prohibita* (§. 51.) *De obscuratione gloriæ divinæ.*

§. 166.

Blasphemia dicitur dictum vel factum quodcunque in contemtum vel contumeliam Dei vergens. Quamobrem cum eadem gloria Dei maxime obscuretur (§. 165.) *blasphemiæ lege naturali omnium maxime prohibitæ* (§. cit.) Quoniam homini jus nullum competit in actiones alterius, quamdiu nil facit, quod est contra jus perfectum ipsius (§. 76. 78.) consequenter jus puniendi nonnisi in eum, qui ipsum læsit (§. 93.) *homini natura competit jus puniendi obscurationem gloriæ divinæ atque blasphemias*: quatenus tamen curæ habere debet, ut alios ad agnitionem Dei perducat, quantum in potestate *De Blasphemia.*

est

eſt (§. 163.) *eidem competit jus ad eos actus, quibus gloriam Dei obſcurantem, vel ipſum blaſphemantem peccati ſui convincere poteſt.*

§. 167.

De pietate, impietate & hypocriſi.

Pietas dicitur virtus, actiones ſuas per motiva ab attributis divinis deſumta determinandi, ſeu gloriam divinam illuſtrandi. Quamobrem *pii eſſe debemus* (§. 160. 161.) Ex adverſo *Impietas* eſt vitium, quo quis actiones ſuas ad voluntatem Dei componere non vult. Ea igitur *lege naturali prohibita* (§. 164. 51.) *Hypocriſis* eſt pietatis ſimulatio, quando ſcilicet actus ſaltem externi, præſertim verba, vox, vultus ac geſtus pietatis ſpeciem præ ſe ferunt, a qua tamen actus interni procul abſunt. Quamobrem cum lex naturæ requirat conſenſum actionum internarum & externarum (§. 52.) *hypocriſis lege naturæ prohibita* (§. 51.)

§. 168.

De obedientia Deo præſtanda.

Obedientia eſt promptitudo faciendi, quod vult alius, & non faciendi, quod non vult. Quamobrem cum voluntas noſtra generaliter determinanda ſit ad agendum, quod Deus vult, & noluntas ad non agendum, quod non vult (§. 164.) *Deo obedire obligamur*, conſequenter *inobedientia*, obedientiæ oppoſita, *lege naturali prohibita* (§. 51.)

§. 169.

De amore Dei.

Deus ſumme perfectus eſt. Quamobrem cum voluptate perfundatur animus, quando nobis conſcii ſumus perfectionis alicujus, quod a poſteriori conſtat; ſumma Dei perfectio agnita ſumma quoque voluptate perfundit animum. Diſpoſitio animi ex ſumma Dei perfectione volu-

voluptatem maximam percipiendi *Amor Dei* dicitur; & *Amor complacentiæ* audit, qui in sola voluptatis perceptione ex alterius perfectione terminatur. Quoniam itaque Deum agnoscere obligamur (§. 163.) ad perfectionem vero ejus summam nihil conferre valeamus, summa enim alias nondum esset; *Deum super omnia amare debemus, amorque Dei amor complacentiæ est.*

§. 170.

Deus summe bonus est, & quicquid boni vel natura habemus, vel aliunde obtinuimus, Deo acceptum ferendum. Quoniam itaque Deus est bonus in nos, ex collatione autem bonorum in nos facta, seu beneficiorum agnitione oritur amor benefactoris; *Deus amandus quoque est, quia bonus in nos.* Cum *bonitas divina*, quæ in collatione bonorum consistit, ad summam Dei perfectionem pertineat; *Deum amare, quia bonus in nos, est ejus bonitate seu beneficentia delectari*, consequenter *amor ex contemplatione bonitatis divinæ ortus sub amore complacentiæ continetur* (§. 169.)

De Deo amando quia bonus in nos.

§. 171.

Qui alterum amat, nil facit, quod ipsi displicet, sed facere studet, quod placet, consequenter non facit, quod ejus voluntati adversum. Ex amore igitur nascitur sollicitudo animi nil faciendi, quod voluntati alterius adversum, quæ *Timor filialis* dicitur, in oppositione ad *Timorem servilem*, si quis metu pœnæ adactus facit, quod vult alter, vel non facit, quod a se fieri non vult. Quamobrem cum *Deum* super omnia amare debeamus (§. 169.) eumdem quoque *super omnia timere debemus, timore scilicet filiali.*

De timore Dei.

§. 172.

§. 172.

De reverentia erga Deum & laude divina.

Homo bonitatem Dei summam agnoscere, &, quantum potest, alios quoque ad ejus agnitionem perducere debet (§. 163.) atque per eam, tamquam motivum, actiones suas liberas determinare (§. 160.) Quamobrem cum actiones externæ cum internis consentire debeant (§. 52.) nec alios ad agnitionem perfectionis summæ Dei perducere valeamus, nisi actibus externis; *homo verbis ac factis significare debet, se perfectionem Dei summam agnoscere, ac ideo eumdem maximi facere*; quæ declaratio cum *Reverentia* dicatur; *ad reverentiam erga Deum obligamur*, cumque in his ipsis actibus laus & honor consistat (§. 125.) *eidem debitum honorem atque laudem tribuere*.

§. 173.

De fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina.

Ex theologia naturali constat, Deum providentia sua tantumdem in nos boni conferre, & tantumdem mali avertere, quantum salva ipsius sapientia fieri potest, & si qua nobis obveniant mala, ea in bonum finem dirigere. Qui veritatis hujus convictus est, se totum resque suas providentiæ divinæ committit ac dubios omnes eventus, nec propter futura angitur, sed curam omnem abjicit, quomodo in posterum res casuræ. Quoniam itaque homo Deum agnoscere obligatur (§. 163) & virtus, qua se resque suas omnes providentiæ divinæ committit, *Fiducia in Deo*, qua vero appetitum & aversationem moderatur ex sensu certitudinis de rectitudine actionum divinarum in gubernatione hujus universi tam positivarum, quam privativarum, *Acquiescentia in providentia divina* dicitur; *homo fiduciam in Deo collocare*, seu *eidem*

con-

confidere , *ac in providentia divina acquiescere* , consequenter *non diffidere* , *&* *sorte sua contentus esse* , *quæque ipsi eveniunt mala tranquillo animo ferre debet* (§. 51.)

§. 174.

Laus Deo tributa *Celebratio nominis divini* dicitur. Quamobrem *nomen divinum celebrare* (§. 172.) consequenter *attributa divina & opera ejus*, *& beneficia nobis atque aliis præstita in bonorum collatione*, *& malorum declinatione* , *vel eorumdem in bonum finem directioni nobis exhibita commemorare* (§. 12.) *& quanti ea faciamus* , *significare debemus* (§. 172.) Cumque in specie celebratio nominis divini ob beneficia nobis aliisque præstita, cum significatione voluntatis præstandi officia debita, *Gratiarum actio* dicatur, Deumque etiam ob beneficia exhibita amare (§. 170.) ac ideo voluntas nostra determinata esse debeat ad officia debita præstanda (§. 171. 57. 41.) *Deo gratias agere debemus*. *De celebratione nominis divini.*

§. 175.

Constat, Deum esse datorem omnis boni; & providentiæ ipsius tribuendum, quod bona præsentia conserventur, futura veniant & mala depellantur, aut, nisi hoc fiat, in bonum finem dirigantur, quemadmodum jam ante monuimus (§. 170. 173.) Quamobrem cum hæc agnoscere (§. 163.) & per motiva inde desumta actiones nostras determinare debeamus (§. 160.) *a Deo* quoque *petere debemus*, *ut bona*, *quæ dedit*, *conservet atque in posterum etiam conferat*; *mala vero depellat* , *aut* , *si obveniant* , *in bonum finem dirigat*. Hæc voluntatis nostræ significatio cum *Invocatio Numinis*, a nonnullis cum addito *mentalis* dicatur; *Deum invocare debemus*. Et quia actiones externæ cum internis consentire , nec hæ ab il- *De Oratione.*

ab illis abesse debent (§. 52.) sermo autem, quo Deum invocantes eidemque gratias agentes verbis ore prolatis significamus quæ cogitamus, *Oratio* dicitur; *oratio lege naturali præcepta*. Patet autem, quattuor esse orationis species, quarum una de bonis conservandis & obtinendis, secunda de malis avertendis, vel in bonum finem dirigendis, tertia de gratiis agendis agit, & quarta denique pro aliis hominibus intercediitur. Has cum distinguat Apostolus 1. Tim. II. 2. eas ex versione *Castalionis*, castæ Latinitatis authoris *Supplicationes*, *Preces*, *Gratiarum actiones & Interpellationes* appellare possumus.

§. 176.

De hymnis. Cum *Hymnus* sit carmen in laudem Dei compositum, oratio autem omnis laudem Dei contineat (§. 175. 125.) consequenter orationis & hymnorum eadem sit materia, constet vero, carmina non modo per se aptiora esse ad attentionem excitandam & consequendam, affectus ciendos ac ea, de quibus agunt, memoriæ facilius & tenacius infigenda, verum etiam, cantu accedente, multo adhuc facilius atque certius tam in nobis, quam aliis eadem obtineri; *ad hymnos componendos & canendos natura obligamur*.

§. 177.

Quomodo officia erga Deum præstanda. Omnis actio recta requirit omnium facultatum consentientem usum (§. 16.) Quamobrem cum ad recte agendum obligemur (§. 52.) officia quoque *erga Deum præstanda sunt cum consentiente usu omnium facultatum*, consequenter *actus externi & interni conjungendi*.

§. 178.

§. 178.

De cultu divino.

Cum *Cultus divinus* ſit complexus actionum Dei cauſſa editarum, conſequenter in præſtatione officiorum erga Deum conſiſtat (§. 57.) ad hanc vero nos obligari, ex hactenus demonſtratis appareat; *Deum colere obligamur*. Dicitur autem *Cultus internus*, qui actionibus internis, *externus* autem, qui externis abſolvitur. Quamobrem cum in præſtatione officiorum erga Deum actus interni atque externi a ſe invicem ſeparandi non ſint (§. 177.) *cultus* quoque *internus cum externo conjungendus*.

§. 179.

De conventibus cultus divini cauſſa instituendis.

Quoniam curæ habendum, ut homines quoque alii ad agnitionem Dei (§. 163.) & virtutem (§. 139.) ideoque etiam pietatem perducantur (§. 167.) atque exemplo noſtro aliis prodeſſe debemus (§. 139.) *homines cultus divini cauſſa convenire debent*, conſequenter *iiſdem jus eſt determinandi ea, quæ ad conventus iſtos recte inſtituendos requiruntur* (§. 46. 52.) Pertinet huc determinatio temporis, loci & modi eos celebrandi. Quæ vero in iis agenda ſint, ex fine eorumdem patet. *Docenda* nimirum *ſunt ea, quæ de Deo, virtutis, præſertim pietatis, cultura & fuga vitiorum ſcitu neceſſaria, orandum & cantandum.*

§. 180.

De cæremoniis ad cultum divinum ſpectantibus.

Cæremoniæ ſunt ſigna eorum, quorum in executione propoſiti alicujus meminiſſe debemus: quæ, *ſi ſimul influant in determinationem actionis committendæ, ceteris præferendæ* (§. 48.). Cum *hominibus* jus ſit determinandi ea, quæ ad conventus cultus divini cauſſa recte inſtituendos

requiruntur (§. 179.) iisdem quoque *jus est ceremonias cultui divino convenientes instituendi.*

§. 181.

De idololatria. *Idololatria* dicitur cultus divinus omnis exhibitus iis, qui Deus non sunt. *Idololatriam* igitur *committit, qui officia Deo debita præstat iis, qui Deus non sunt*, veluti diis fictis, aut enti, quod Deum esse non opinatur (§. 178.) Quamobrem cum Deum colere debeamus (§. *cit.*) omnes autem nostræ actiones rectæ esse debeant (§. 52.) atque ad rectitudinem actionis requiratur judicium verum de ejus rectitudine (§. 53.) *idololatria lege naturali prohibita.*

§. 182.

De superstitione & cultu idololatrico & superstitioso. *Superstitio* sunt actiones, per erroneas de Deo & providentia divina quoad ea, quæ homini bona, vel mala sunt, opiniones determinatæ. Cum actiones nostras per motiva ab attributis divinis desumta determinare obligemur (§. 160.) ex rectitudine actionum patet, ut ante (§. 181.) *superstitionem lege naturali prohibitam esse.* Ex notione autem idololatriæ & superstitionis intelligitur, quinam *cultus* divinus sit *idololatricus* & *superstitiosus.* Cumque tam idololatria, quam superstitio sit prohibita; *cultus tam idololatricus, quam superstitiosus lege naturali prohibitus.*

PARS

PARS SECUNDA.

De dominio & juribus atque obligationibus inde nascentibus.

CAPUT I.

De communione primæva & origine dominii.

§. 183.

USus rerum *necessarius* dicitur, qui ad hoc requiritur, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus. Quamobrem cum lex naturæ det nobis jus ad ea, sine quibus obligationi nostræ naturali satisfacere non possumus (§. 46.) *natura hominibus in universum omnibus competit jus ad usum rerum quarumcumque necessarium, scilicet tam necessariarum, quam utilium & voluptuariarum* (§. 114. & seqq. & 119. 121.) adeoque *is licitus est* (§. 49.) *De jure ad usum rerum necessarium.*

§. 184.

Quodsi ergo *res quædam usu consumuntur, eas destruere licet*, veluti occidere animalia, quorum carne vescimur, & quorum pelle utimur ad vestitum. *De jure res destruendi.*

§. 185.

Quoniam homini natura competit jus ad usum rerum necessarium (§. 183.) *si quæ res non omni tempore haberi, aut saltem eo, quo iisdem indiges, non æque commode haberi possunt, eas in futurum usum colligere & asservare licet.* Cumque nemo usum impedire debeat (§. 50. 183.) *res usus necessarii caussa apprehensas, aut in futurum asservatas nemo alteri eripere debet, & in eo stare tenetur judicio apprehendentis, aut observantis* (§. 78.) *De rebus in futurum usum asservandis.*

§. 186.

De communione primæva. Cum hominum natura æqualium eadem ſint jura (§. 70.) *jus quoque ad uſum rerum naturalium neceſſarium omnibus hominibus idem competit* (§. 183.) Quamobrem cum *Jus commune* ſit, quod idem pluribus ſimul competit (§. 101.) & ideo *Res communis*, ad quam pluribus idem jus competit; *natura hominibus competit jus commune ad uſum rerum naturalium neceſſarium, & res omnes natura communes ſunt*. Vocatur autem Jus iſtud commune ad uſum rerum quarumcunque naturalium neceſſarium *Communio primæva*, ſicut ſimpliciter *Communio*, *vel Communio rerum* jus idem in eaſdem res pluribus competens. Atque ex dictis patet, *juris naturæ eſſe communionem primævam*, non vero eamdem temere fingi.

§. 187.

De jure in rem, quæ uſu non conſumitur. Quia *in communione primæva* idem omni homini jus competit ad uſum rei naturalis neceſſarium (§. 186.) *ſi qua res uſu non conſumitur, finito uſu, alius quicunque eadem uti poteſt, nec, qui ante uſus fuerat, id prohibere poteſt* (§. 50.) Et ex eadem ratione, *ſi plures ejuſdem rei uſum ſimul participare poſſunt, participatio promiſcue volentibus permittenda*.

§. 188.

De rebus induſtrialibus & artificialibus in communione primæva. Homines operam dare debent, ne deſit ſufficiens rerum neceſſariarum, utilium & voluptuariarum tam induſtrialium, quam artificialium copia (§. 121. 123.) ac ideo unuſquiſque eum laborem ſeligere debet, cui ſe parem ſentit (§. 124.) & naturaliter conjunctis viribus ſe ſtatumque ſuum perficere obligantur (§. 44.) *In multipli-*

can-

candis igitur *rebus industrialibus & artificialibus*, *stante communione primæva*, *intendi nequit nisi communis omnium usus*, & per consequens *res non minus industriales & artificiales*, *quam naturales communes esse debent* (§. 186.) *Si quis* tamen *res quasdam industriales vel artificiales in usum suum paravit*, *iisdem uti nequit alius*, *nisi quatenus usum rei*, *quæ usu non consumitur*, *vacantem habere*, *vel ejusdem rei usum simul participare potest alius* (§. 187.)

§. 189.

Quoniam *in communione primæva* unicuique competit jus ad usum rerum necessarium (§. 183.) *homini* quoque *cuivis competit jus ad omnes actus*, *sine quibus usus necessarius obtineri nequit*, veluti *jus capiendi feras*, *pisces*, *volucres*, *decerpendi poma*, *cædendi ligna* & ita porro. *Jus commune ad actus.*

§. 190.

Quia omni homini natura idem jus est ad usum necessarium rerum naturalium (§. 186.) *in communione primæva homini cuilibet commorari ac habitare ubivis terrarum licet*, *ubi libuerit & quamdiu libuerit*, *atque transire per loca quæcunque*, *prout ipsi opus visumque fuerit*, *ac inde petere res*, *quibus indiget*. Immo cum etiam res artificiales sint communes (§. 188.) *si alicubi fuerint ædes inhabitatæ*, *aut quæ plures habitatores recipiunt*, *in iis habitandi cuilibet jus est*, *quamdiu visum fuerit*. *Jus commorandi habitandi & transeundi.*

§. 191.

Juri communi opponitur *Jus proprium*, quod uni cuidam, vel pluribus conjunctim, exclusis ceteris omnibus, competit (§. 101.) Cum *natura* res omnes sint communes (§ 186.) *nemini jus proprium in rem quamdam competit*, *Res*, *De jure proprio & communione negativa.*

in quas alicui jus proprium competit; dicuntur *singulares*, *vel singulorum*; in quas nemini competit, *res nullius*. Atque ideo patet, *natura non dari res singulorum*. Nimirum in natura hominis nulla datur ratio, cur hæc res ipsius potius, quam alterius esse debeat. Dicitur autem *communio negativa*, in qua res communes sunt nullius; *atque talis est primæva* (§. 186.)

§. 192.

De usu proprio rei. Cum res usus necessarii caussa apprehensas, aut in usum futurum asservatas nemini eripere liceat (§. 185.) qui vero res apprehendit, seu potentiæ utendi subjicit, jure suo utitur (§. 183.) *usus rei, qui antea promiscue patebat omnibus, efficitur ei proprius, qui animo utendi eamdem potentiæ utendi subjicit*, seu in eum statum redigit, quo eadem uti potest. Idem intelligitur de re, quæ usu non consumitur, quamdiu durat usus (§. 187.) Atque hoc modo hominibus insinuata est notio juris proprii in re.

§. 193.

De Turbatore communionis primævæ. *Turbator communionis primævæ* dicitur, qui vi impedire conatur sive per se, sive per alios, quo minus quis rebus uti possit, prouti ipsi opus fuerit. Quoniam turbator impedit usum juris alteri competentis (§. 183.) eidem resistendi jus (§. 30.) consequenter *se ac usum rei adversus turbatorem communionis primævæ defendendi competit unicuique* (§. 90.) Cumque jus commune ad usum rei sit jus perfectum (§. 183. 81.) ejus adeo violatio injuria (§. 87) *in communione primæva justa belli caussa est, si quis alterum ab usu rei vi depellere, aut apprehensam eidem eripere conatur* (§. 98.)

§. 194.

§. 194.

Multiplicato genere humano & sublata simplicitate vitæ, in qua tantummodo vitæ necessitati prospicitur, nulla vero propemodum est de commoditate cogitatio, rebus industrialibus & artificialibus opus est (§. 121.) quæ cum labori hominum debeantur (§. 124.) omnium tamen communes in communione primæva esse debeant (§. 188.) haud difficulter intelligitur, communionem primævam subsistere non posse, nisi homines officia erga seipsos atque alios ad amussim adimpleant, per ea, quæ de iis demonstrata sunt. Quoniam igitur nemo diffiteri ausit, hoc de hominibus universis sperandum non esse, ubi vero a communione primæva receditur, res, quæ sunt nullius, fieri debent singulorum (§. 191.) & jus naturæ perfectivum nos obligat ad id, quod melius est, alteri præferendum (§. 48.) *non invito jure naturæ communio primæva sublata & res singulorum factæ, seu juri proprio subjectæ.* *De communione primæva sublata.*

§. 195.

Quoniam jus proprium habens eodem excludit ceteros omnes (§. 191.) vi autem libertatis naturalis unicuique permittendum, ut in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, quamdiu nil facit, ad quod non faciendum tibi perfecte obligatus (§. 78.) *si res juri proprio subjiciuntur, unicuique, cujus juri subjectæ sunt, competit jus pro arbitrio suo de iisdem disponendi.* Atque hoc jus proprium de re pro arbitrio suo disponendi prouti scilicet sibi visum fuerit, *Dominium* appellatur; is vero, qui dominium in re habet, *Dominus*. Unde patet *dominum omni jure, quod vi dominii in re ipsi competit, ceteros omnes* *De dominio & ejus effectu.*

excludere nec absque ejus voluntate dominium in alium abire posse (§. 100.) adeoque *ipsi competere jus interdicendi cuivis omni actu vi dominii licito, nec patiendi , ut quis alius se invito aliquem sibi arroget*. Unde porro sequitur , *omnes actus dominio alterius contrarios esse illicitos* (§. 49.) Quemadmodum vero *suum* in genere dicitur , in quo quis jus proprium habet; ita inde patet, *Res suas* esse, in quibus quis dominium habet .

§. 196.

Communio positiva. Quodsi pluribus conjunctim in re indivisa pro rata dominium competit, *Communio positiva* vocatur. Quamobrem cum dominus sit persona moralis (§. 195. 96.) *in communione positiva plures conjunctim spectantur tamquam una persona, & de ipsis conjunctim valent, quæ de domino prædicantur*.

§. 197.

De communione mixta. Datur vero etiam *Communio mixta*, ex negativa scilicet & positiva, in qua res sunt in dominio *Universitatis*, hoc est , multitudinis hominum certo fine consociatorum, omnibus tamen nonnisi usus earumdem indifferenter competit , prouti scilicet unicuique opus fuerit , qualis est monachorum. *Qui igitur sunt in communione mixta dominio universitatis excludunt omnes, qui sunt extra universitatem, respectu autem singulorum res sunt nullius , quoad usum tamen omnium communes*. *Consociari* autem hic dicuntur , qui in eumdem finem conjunctim persequendum consentiunt.

§. 198.

De juribus in dominio Cum domino de re pro lubitu disponere liceat (§. 195.) disponi autem possit de re ipsa, seu

seu substantia ejus, de usu ejusdem & denique de fructu, quod per se patet; dominium involvit jus triplex, nimirum jus disponendi de substantia rei, jus disponendi de usu rei & jus disponendi de fructu rei: quorum illud *Proprietas*, istud *Jus utendi*, hoc denique *Jus fruendi* dicitur. Jus utendi & fruendi conjunctim vocatur *Jus utendi fruendi*. Quodsi dominium nullo jure in eodem contento sit deminutum, *dominium plenum*; si aliquo jure deminutum, *minus plenum* appellatur. Qui proprietatem habet, *Proprietarius* audit; cumque res ipsius maneat propria, etiamsi usum, vel fructum habeat alius; *Dominus* quoque adhuc appellatur. *Fructus* autem dicitur res, quæ ex re altera provenit, veluti poma sunt fructus arboris, vituli vaccarum. *contentis & quid sit fructus rei.*

§. 199.

Res aliena dicitur, quæ non in nostro, sed alterius dominio est. *Nemo igitur de rei alienæ substantia, usu ac fructu disponere pro lubitu potest* (§. 195. 198.) Quoniam vero perinde est, sive quid per nos, sive per alium faciamus; *consensu domini de re aliena disponere licet* (§. 195.) Et quia dominus pro suo arbitrio de re sua disponere potest (§. *cit.*) *actus* quoque *ad dominii exercitium spectantes aliis permittere potest*. *De re aliena.*

§. 200.

Detentio rei tamquam suæ, sive quis eam suam esse putet, sive saltem suam esse & ab aliis pro tali haberi velit, *Possessio* dicitur; & qui rem eo animo (qui vulgo animus rem sibi habendi vocatur) detinet, *Possessor*. Quamobrem cum *Res in potestate nostra* esse dicatur, si nobis est potentia physica de ea disponendi pro arbitrio nostro; *possessione res in potestate nostra constituitur*, ac *De possessione.*

per

per consequens *sine possessione dominium exerceri nequit* (§. 195.) Unde porro liquet, *domino competere jus rem possidendi*. Patet etiam ex ipsa definitione, *eum non possidere, qui rem detinet tamquam alienam, vel etiam tamquam rem nullius*.

§. 201.

De possessore bonæ & malæ fidei. Quodsi possessor putet rem esse suam, *possessor bonæ fidei audit*; consequenter, *si rem alienam possidet, eam alienam esse ignorat*; si norit rem esse alienam, consequenter se non esse dominum (§. 199.) pro quo tamen haberi vult, *Possessor malæ fidei* vocatur. Atque ideo patet, *possessorem bonæ fidei fieri possessorem malæ fidei, quam primum scit rem a se possessam esse alienam*. Et quia jus possidendi soli domino competit (§. 200.) *possessor tam bonæ, quam malæ fidei nullo jure possidet*, cumque de re possessa pro lubitu disponere nequeat (§. 199.) *omnes actus ad exercitium dominii spectantes illiciti sunt* (§. 195.) *iisdemque injuria committitur* (§. 87.) *possessori tamen bonæ fidei non imputanda ob ignorantiam invincibilem* (§. 34.)

§. 202.

De usu & abusu dominii. Rectus juris usus is est, quem officia exigunt, iis contrarius abusus (§. 66.) Quamobrem quoque *dominus re sua aliter uti non debet, quam officia exigunt, abusus autem naturaliter illicitus, a te tamen permittendus*, consequenter *non impediendus, quamdiu nil fit contra jus tuum* (§. 78.)

§. 203.

De rei derelictione. *Res derelinqui* dicitur, si dominus nude nolit, eam amplius esse suam, scilicet ut actus voluntatis nil amplius contineat, quam quod res sua non esse debeat. Unde patet, *rem derelinquentem desinere esse dominum* (§. 195. 198.) & per con-

consequens *rem derelictam fieri nullius* (§. 191.) *quamdiu* vero *dominus non habet animum rem suam derelinquendi, eum dominum manere.*

§. 204.

Rem vero *suam jactare* dicitur, qui nullo urgente officio, nec necessitate ulla, sine ulla utilitate eam non vult esse suam. Quoniam constat homines, nisi rationis usu destituantur, rerum suarum esse amantes, nec absque ullâ urgente ratione, quod suum est, alterius esse velle; in casu dubio *nemo suum jactare præsumitur.* *De jactatione rei suæ.*

§. 205.

Quoniam amissa possessione, res potestati domini saltem subducitur, ut dominium exercere nequeat (§. 200.) non vero ideo dominus non vult rem suam amplius non esse; *possessione amissa, non amittitur dominium, sed solo animo retinetur* (§. 203.) consequenter etiam *jus possidendi* (§. 200.) *De possessione amissa.*

§. 206.

Cum non minus de rebus incorporalibus, veluti juribus nobis competentibus, pro arbitrio disponere possimus, e. gr. de jure venandi & aucupandi; *res* etiam *incorporales in dominio esse possunt*, *eidemque* ideo *subjici* (§. 195.) Ea de caussa perinde ac res corporales dicuntur nostræ, ac de iis eadem valent, quæ vi dominii de rebus corporalibus obtinent. *De dominio rerum incorporalium.*

§. 207.

Res, quæ sunt in dominio, universim spectatæ, nullo attento earum discrimine, dicuntur *Bona*. Unde *ad bona nostra referendæ sunt res incorporales, sive jura nostra* (§. 206.) *& ea etiam, quæ tibi ab aliis debentur, non vero res alienæ, quæ sunt* *De bonis & patrimonio.*

sunt in numero rerum tuarum, *nec*, *si ære alieno labores*, *bona intelliguntur*, *nisi ære alieno subducto*. Ipsa autem bonorum universitas *Patrimonium* appellatur, idque *amplum*, vel *tenue*, prouti multa, vel pauca bona continet.

§. 208.

De patrimonii cura. Patrimonium utique ad statum hominis externum spectat (§. 8. 207.) Quamobrem cum statum quoque nostrum externum perficere debeamus, quantum in potestate est (§. 43.) *ad patrimonium conservandum*, *&*, *quantum in potestate est*, *amplificandum obligamur*. Quoniam itaque *patrimonium suum dilapidare* dicitur, qui abusu idem minuit; *nemo patrimonium suum*, consequenter *bona sua dilapidare debet* (§. 207.) Immo inde etiam colligitur, *qui amplum patrimonium habet*, *ei non esse prorsus otiandum*. Tenet etiam ipsum naturalis obligatio quæ necessitatem laborandi omnibus imponit, nulli otiandi libertatem concedit (§. 124.) id quod etiam ex illius immutabilitate liquet (§. 38. 42.) Cum conservationi patrimonii repugnet cum derelictio (§. 203.) tum jactatio rei suæ (§. 204.) *tam jactatio*, *quam temeraria derelictio rei suæ legi naturæ minime convenit*.

CAPUT II.

De modo originario acquirendi rerum dominium.

§. 209.

De jure res nullius dominio subjiciendi. NAtura unicuique competit jus ad usum rerum necessarium (§. 183. 188.) & usus earum, qui antea erat communis, efficitur ei proprius, qui utendi animo easdem potentiæ uten-

utendi ſubjicit (§. 192.) Quando itaque communio primæva tollitur (§. 194.) jus apprehendendi res uſus gratia tranſit in jus eaſdem dominio ſuo ſubjiciendi; ac ideo *natura rem nullius dominio ſuo ſubjicere poteſt, qui eadem indiget*, conſequenter cum de indigentia ſtandum ſit ſubjicientis judicio (§. 78.) *qui poteſt ac voluerit.*

§. 210.

Factum, quo quis declarat, rem nullius ſuam eſse debere, & eam in hunc ſtatum redigit, ut ſua eſse poſſit, *occupatio* dicitur. Unde patet, *natura jus occupandi competere promiſcue unicuique*, ſeu *eſse jus hominum omnium commune* (§. 209.) cumque *Modus acquirendi originarius* dicatur, quo acquiritur dominium rerum nullius, *occupationem eſse modum acquirendi originarium.* *De occupatione & modo acquirendi originario.*

§. 211.

Res corporales dicuntur *mobiles*, quæ de loco in locum moveri poſsunt, ſalva ſubſtantia; ac in ſpecie *ſe moventes*, quæ ipſæ ſe de loco in locum movere poſſunt, veluti pecora: aſt *immobiles*, quæ ſalva ſubſtantia de loco in locum moveri nequeunt, veluti omnes fundi, item ædificia. *Res mobiles, ſe moventes, immobiles.*

§. 212.

Quodſi ergo *quis*, poſtquam dominia introduci cœperunt, *rem mobilem apprehendit*, *nec eam iterum abjicit*, *vel loco ſuo reponit*, *aut ſi in eum ſtatum redigit*, *quo eam apprehendere poteſt*, *eam occupat* (§. 210.) conſequenter *dominium ejus acquirit* (§. cit.) *De occupatione rerum mobilium.*

§. 213.

Similiter *ſi quis fundum aliquem limitibus circumſcribit*, *aut uſui cuidam non tranſitorio actu deſti-* *De occupatione rei immobilis.*

destinat, vel fundo limitato insistens verbis declarat præsentibus aliis, se velle eum esse suum, eumdem occupat (§. 210.)

§. 214.

De occupatione rerum incorporalium.

Et cum dominus jure excludat ceteros omnes (§. 195.) *res incorporales*, quæ etiam dominio subjici possunt (§. 206.) *occupantur, si quis iisdem actu utitur, nec patitur, ut utatur alius.* Quamobrem cum jus occupandi res nullius sit res incorporalis (§. 121.) *introducti dominii jus* quoque *occupandi res nullius occupari potest*, veluti *jus venandi, aucupandi, piscandi in certo districtu.*

§. 215.

Cuinam res acquiratur ab eo, qui jus occupandi non habet.

Quoniam jus occupandi occupatum est in dominio occupantis (§. 210.) consequenter nemo eodem invito domino uti potest (§. 195.) *si quis in eo loco, in quo jus occupandi occupatum est, rem nullius occupat*, veluti si piscetur in ea fluvii parte, in qua jus piscandi alicui proprium est, *eam non sibi acquirit, sed ei, cujus est jus occupandi, &*, hoc non obstante, *injuriam eidem facit* (§. 87.)

§. 216.

Quando id fiat absque injuria.

Enimvero cum casus nemini imputari possit (§. 3.) *si jure tuo usus casu occupes rem ejus speciei, cujus occupandi jus alteri proprium est, eamdem quidem huic acquiris, actu tamen occupandi injuriam non facis.*

§. 217.

De occupatione ferarum.

Quoniam rem occupasti, quam primum eam in hunc statum redegisti, ut eam apprehendere possis (§. 212.) *si retibus a te positis, ubi occupandi jus habes, fera irretita, iis sese extricare* ne-

nequeat, vel instrumentis quocumque modo collocatis ita detineatur, ut effugere nequeat, aut si fera a te occupabilis sclopeto prosternatur, aut ita vulneretur, vel lassetur, ut manus tuas effugere nequeat, ea a te occupata est, consequenter *tua*. Idem intelligitur de feris in silva circumsepta inclusis.

§. 218.

Cum possessione amissa dominium solo animo retineatur (§. 205.) *si res se movens ex custodia tua elabitur, aut aufugit, tua manet*, consequenter *etiam fera, quamdiu discernibilis. Quodsi vero, postquam aufugit, discerni nullo modo amplius possit*, adeoque constare nequeat, eam esse tuam, *tua esse desinit & occupabilis, fit*, tamquam res nullius (§. 210.) *De rebus se moventibus ex custodia elapsis.*

§. 219.

Quia *res derelicta* fit nullius (§. 203.) *naturaliter occupantis est* (§. 210.) *si vero jus occupandi occupatum est, eam acquirere nequit, nisi is, cui jus occupandi proprium est* (§. 215.) *De acquisitione rei derelictæ.*

§. 220.

Res amitti dicitur, quæ eo, qui illam habet, non advertente in humum cadit, & eodem abeunte ibidem relinquitur. *Rebus amissis accensentur, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis, vel de curru auriga non intelligente cadunt.* Cum ex casu non sequatur, dominum rem amissam amplius habere nolle; *dominium rerum amissarum retinetur* (§. 205.) consequenter *ea non fit inventoris* (§. 210.) Quodsi *inventor novit, quinam eam amiserit, vel in inquirendo fuerit negligens, eam mala fide possidet* (§. 201.) Enimvero *si explorari non possit rei* *De re amissa.*

amis-

amissæ dominus, cum evanescente spe eam recuperandi animus derelinquendi præsumatur (§. 203.) *ea inventoris manet*.

§. 221.

De rebus jactis. Similiter *si navis levandæ caussa*, veluti in tempestate, aut nave in brevia acta, *res in mare projiciuntur*, cum ex hoc facto colligi nequeat animus derelinquendi *dominorum* (§. 203.) eæ eorumdem *manent*, *nec ad littora expulsæ*, *aut in mari captæ fiunt capientis*. Valet idem de rebus jactis, quod de amissis (§. 220.)

§. 222.

De rebus naufragis. Cum *bona naufragorum*, quippe quæ in mare cadunt & fluctibus abrepta conspectui eorum, qui in nave sunt, subducuntur, æquiparentur rebus amissis (§. 220.) *ejusdem juris sunt*, *cujus sunt res amissæ*.

§. 223.

De thesauro. *Thesaurus* sunt res mobiles, præsertim pretiosæ, vel pecunia, abditæ, quarum dominus ignoratur. Cum impossibile sit, ut exploretur, quinam res in loco abscondito deposuerit (*per hypoth.*) *thesaurus* habendus pro re nullius consequenter *naturaliter est inventoris*, aut, jure occupandi occupato, *ei acquiritur*, *cujus est jus occupandi* (§. 210. 215.)

§. 224.

De divisione fructuũ. *Fructus* dicuntur *naturales*, quos natura sua sponte producit; *industriales* vero, quos nonnisi interveniente opera humana, seu cultura & cura, producit. Vocantur iidem *pendentes*, qui a re, ex qua provenerunt, nondum separati; *percepti* autem; qui ab eadem separati & plene colle-

collecti; *percipiendi*, quo quis percipere poterat, modo voluisset, consequenter nisi negligens fuisset. Quodsi ad perceptionem requirantur plures actus, veluti cum fruges demetendæ, in manipulos obligandæ, in horreum avehendæ & ibidem grana ex spicis excutienda; *Perceptio inchoata* dicitur, quæ ad unum, vel alterum tantummodo actum processit; *consummata* vero, quæ nullum amplius actum requirit. *Fructus* percepti *extantes* appellantur, quos possessor rei, ex qua provenerunt, adhuc habet; *consumti*, quos non amplius habet.

§. 225.

Quoniam *actiones hominis liberæ*, quatenus ipsi, vel aliis utiles sunt, perinde ac res æstimabiles sunt, & *dominiis introductis* esse debent, prouti ex inferius demonstrandis clarius eluceſcet; eædem *æquiparantur rebus*, *quæ sunt in dominio nostro*, consequenter etiam *operæ*, itemque *cultura & cura rerum*, *quæ sunt in dominio*. *De actionibus rebus suis æquiparandis.*

§ 226.

Hinc porro sequitur, *quæ ex operis*, *cultura & cura nostra proveniunt*, *ea esse illarum fructus* (§. 198.) Unde *fructus industriales sunt partim fructus rei*, *partim industriæ*, seu operæ, culturæ atque curæ (§. 224.) *Ad actus perceptionis* vero *pertinet etiam destinatio ad certum usum*, veluti si glandes sponte in terram cadentes suibus illuc actis vescendas relinquas, vel gramina pecudibus depascenda. *De illarum fructibus.*

§ 227.

Species appellatur individuum certæ speciei. Hinc *specificatio* vocatur actus, quo ex materia quadam efficitur res alterius speciei, & *forma*, quæ *De specificatione.*

quæ materiæ inducitur, *est fructus operæ specificantis* (§. 226.) atque hinc patet, quatenus *res artificiales* sint in fructu eas facientis (§. 121.) *omnes* nimirum *fiunt specificatione*. Cum grana in spicis, ex quibus excutiuntur, jam extent; *granorum ex spicis excussio specificatio non est*.

§. 228.

De rebus fructuosis & infructuosis & cujusnam sint fructus.

Res fructuosa dicitur, quæ fructum præstat, *infructuosa* vero, quæ fructum non præstat. Dicitur etiam subinde sua natura sterilis. Quoniam res fructuosæ dominio subjiciuntur propter fructus inde percipiendos, quod per se patet, ac ideo dominium quoque continet jus fruendi (§. 198.) *fructus ejus sunt, cujus est res fructuosa, seu domini rei fructuosæ*, consequenter cum dominus jure suo excludat ceteros omnes (§. 195.) *jus percipiendi fructus nemini competit nisi domino*.

§. 229.

An possessor rei alienæ fructus participet.

Hinc porro patet, *possessori rei alienæ*, sive is bona, sive mala fide possideat, *non competere jus percipiendi fructus*, consequenter *naturales tam pendentes, quam perceptos esse domini* (§. 224.) cum vero industriales sint partim fructus rei, partim industriæ (§. 226.) *industriales esse communes pro rata domini rei & possessoris, cujus culturæ ac curæ debentur*, veluti si quis fundum alienum possidet, domini, quantum valet usus fundi, & possessoris, quantum valet ejus cultura & cura.

§. 230.

De differentia inter possessorem b. & m. f.

Cum perceptio fructuum ad exercitium dominii spectet (§. 228.) *possessor malæ fidei fructus percipiendo injuriam facit domino* (§. 201.) consequenter *ei competit jus ipsum puniendi*, quod

quod perceperit (§. 93.) aſt *poſſeſſor bonæ fidei*, cum ei factum imputari nequeat (§. 201.) *ideo puniri non poteſt, quod fructus perceperit*. *Quodſi* vero *fructus fuerint conſumti, uterque rem alienam conſumſit* (§. 229.)

§. 231.

Si quis ex aliena materia ſpeciem fecit, cum materia ſit domini materiæ, forma inducta, tamquam fructus operæ ſpecificantis (§. 227.) ſpecificantis (§. 228.) *ſpecies communis eſt materia domini & ſpecificantis pro rata ejus, quanti unumquodque eſt*. Hinc facile intelligitur, quale ſit jus ejus, qui partim ex ſua, partim ex aliena materia ſpeciem facit, aut ex aliena alieno nomine, cum perinde ſit, ſive quis quid faciat per ſe, ſive per alium. Patet vero, *mala fide ſpecificantem injuriam facere domino materiæ* (§. 201.) *ac ideo pœnæ obnoxium fieri* (§. 93. 153.) *De jure in ſpecificatione.*

§. 232.

Quoniam granorum ex ſpicis excuſſio ſpecificatio non eſt (§. 227.) ſed grana pars ſpicarum ſunt; *ſi quis ex alienis ſpicis grana excutit, tam grana, quam ſtramen domini ſpicarum ſunt*. De injuria notanda repetantur ex præcedente paragrapho. *In excuſſione granorum ex ſpicis.*

§. 233.

Fœtus ſunt fructus animalium, veluti vituli vaccarum, agni ovium (§. 108.) Quamobrem *ejus ſunt, cujus ſunt animalia*, veluti vituli domini vaccarum, agni domini ovium. Idem tenendum de ovis a volucribus domeſticis & de pullis ex ovis excluſis. Nec obſtat, quod animal tuum imprægnaverit meum, mas nempe feminam. *De fœtura.*

§. 234.

Quomodo spectandi fructus percepti.

Cum *fructus* percepti a re, ex qua provenerunt, separatim existant (§. 224.) & peculiarem domino utilitatem præstent; *quam primum percepti, spectantur absolute tamquam res in dominio existentes.*

§. 235.

De confusione & commixtione.

Confusio dicitur, quando duorum, vel plurium dominorum materiæ liquidæ, aut liquefactæ invicem miscentur, ut prodeat massa quædam ex utroque mixta; *Commixtio* autem, quando arida & solida corpora ita permiscentur, ut, quæ unius sunt, distincta quidem maneant ab iis, quæ sunt alterius, omnia tamen simul totum quoddam constituant. Quoniam nemini invito dominium rei suæ auferri potest (§. 195.) *si res confusæ, vel commixtæ separari nequeunt, aut saltem non sine detrimento possunt, pro rata fiunt communes, ex quantitate & qualitate ejus, quod ante quisque habuerat, æstimanda, in casu opposito quilibet retinet, quod suum est.*

§. 236.

De ferruminatione & adplumbatura.

Idem tenendum esse de *Ferruminatione*, qua metalla ejusdem generis formata, vel non formata, nulla alia materia interveniente consolidantur; & *Adplumbatura*, qua duæ diversi generis res mediante alia quadam ab ipsis diversa materia coagmentatur, per eamdem rationem patet.

§. 237.

De ædificatione.

Solum dicitur portio telluris, quatenus homines & res alias sustentat; *Superficies* vero, quicquid solo cohæret, & supra id eminet, veluti arbores, vites, plantæ, domus. Constructio ædificii

ficii *Ædificatio* & quatenus in ſolo exſtruitur, *Inædificatio* appellatur. Patet autem ut ante (§. 235.) *ſi quis in ſolo ſuo ex aliena materia, vel in ſolo alieno ex ſua materia ædificet, ædificium dominorum materiæ ac ſoli commune eſſe pro rata, niſi ædificium mobile ſit*, ut nimirum auferri poſſit.

§. 238.

Idem intelligitur de *Plantatione*, qua planta ſolo immittitur, ut radices in eo agat & inde nutrimentum capiat; itidemque de *Statione*, quando ſemen terræ committitur, ut plantæ inde progerminent. Id tantummodo hic tenendum, ſi rata in communione determinanda, ſpectandum eſse, quantum valet planta, dum in ſolo ponitur, vel ſemen, dum eidem committitur, & uſus ſoli cum cultura & cura (§. 225.) *De plantatione & ſatione.*

§. 239.

Similiter ob rationem eamdem, *ſi quis in chartis vel membranis tuis carmen, hiſtoriam, orationem ſcripſerit, vel in tabula tua pinxerit, corpus pro rata commune erit*. Nimirum in communione nihil abſurdi alit dominium vel pro milleſima, immo vel millioneſima parte. Quid vero juris ſit in communi dividundo, quando res diviſionem non admittit, nec communio ſubſiſtere poteſt, ſuo loco deinceps patebit. *De ſcriptura & pictura.*

§. 240.

Stolones ex radicibus arboris vicini in fundum tuum actis nati & herbæ vel ex radicibus intra terram longe lateque ſparſis, vel cauliculis humi repentibus emiſſæ ex herba aliena in fundo tuo, cum ſpectari debeant tamquam fructus fundi tui, utpote a natura in eodem productæ (§. 198.) *tuæ ſunt*. *De ſtolonibus & herbis emiſſariis.*

§. 241.

De jure in arborem vicini. Quoniam res usus caussa dominio subjiciuntur (§. 111. 195.) *cum fundi dominio quoque subjectum intelligitur spatium intra atmosphæram, quod perpendiculariter fundo imminet, quo usque a superficie aliqua occupari potest*, & brevitatis caussa a nobis *Spatium atmosphæricum* appellatur. Quamobrem cum *rami ab arbore vicini per spatium tuum atmosphæricum diffusi* assimilentur herbis emissariis, quæ tuæ sunt (§. 240.) illi quoque *tui sunt*, consequenter *etiam fructus, quos edunt* (§. 228.) *&*, *si rami obstent, quo minus fundi usum facere possis, quem vis, tibi competit jus sublocandi arborem*, sicuti *vicino jus cædendi arborem*, cui competit jus disponendi de ipsa arboris substantia, invito auferri nescium (§. 195.)

§. 242.

De accessione naturali, artificiali & mixta. *Accessio* est adjectio rei cujusdam ad alteram, quæ certam formam jam habet, ut eidem, quomodocumque cohæreat, vel inexistat. Et quod ita adjicitur, *Accessorium*; res vero, cui adjicitur, *Res principalis* appellatur. Dicitur autem *Accessio naturalis*, quam natura facit; *artificialis*, quam faciunt homines; *mixta*, ad quam natura & industria humana concurrunt, quæ etiam *industrialis* appellari poterat (§. 224.) *Quodsi res aliena rei tuæ accedens absque rerum detrimento separari possit*, veluti gemma tua alieno annulo inclusa, *manet ea domini sui*, *in casu* autem *opposito res principalis cum accessoria fit communis* (§. 195.) *quodsi res nullius accedat, ea nullius manet, quamdiu non occupatur* (§. 210.) In accessione artificiali, quid sit principale, quid accessorium, dijudicandum potissimum ex destinatione,

§. 243.

§. 243.

Res interire dicitur, ſi exiſtere deſinit. *Species* autem *interire* dicitur, ſi forma deſtruitur, materia manente. Cum nemo in re jus habeat niſi dominus (§. 195.) *res interit ſuo domino*, ſeu *ipſe jus ſuum in ea amittit*, aſt *ſpecie intereunte, materiæ adhuc dominus manet*. *De interitu rei.*

§. 244.

Unde patet, *ſi fluminis vi particulæ quædam terræ inſenſibiliter abraduntur, ut ſucceſſu temporis fundus tuus ſenſibile patiatur decrementum, vel etiam partes ſenſibiles uno impetu abripiuntur & in aqua diſſolutæ avehuntur, te in ea parte, quæ fundo tuo detrahitur, dominium amittere*. *De fundo vi fluminis imminuto.*

§. 245.

Enimvero *ſi vis fluminis de fundo tuo partem aliquam detraxerit & vicini fundo obtulerit*, cum tunc ea non intereat (§. 243.) nec tibi invito dominium auferri & in alium tranſire poſſit (§. 195.) *illa tua manet, quamdiu eamdem non derelinqui* (§. 203.) Dicitur autem violenta ablatio partis de fundo tuo in alienum vi fluminis, aut alio caſu facta, *Avulſio*. *De jure avulſionis.*

§. 246.

Quodſi *naturalis alveus a flumine ad aliam partem fluente in univerſum derelinquatur*, cum alveus ejus ſit, cujus eſt flumen, ipſe autem non intereat (§. 243.) *patet* ut ante (§. 245.) *eum manere ejus, cujus eſt flumen*. Quamobrem *ſi flumen fuerit nullius, alveus* quoque *derelictus nullius erit*, conſequenter *occupabilis ab eo, qui jus occupandi habet* (§. 210. 215.) *De alveo derelicto.*

§. 247.

De insula ab agro facta. Similiter patet, *si flumen ab agro tuo faciat insulam, hanc tuam esse; si ex communi, eam pro rata communem esse.*

§. 248.

De alveo ex agro tuo facto. *Quodsi fluvius novum sibi fecerit alveum ex agro tuo*, cum spectetur novus alveus tamquam res a te amissa, cujus recuperandi spes adhuc superest, quatenus nimirum fluvius ad pristinum alveum reverti, vel ad aliam partem fluere potest (§. 220.) *dominium in eo retines* (§. *cit.*) consequenter *ager restitutus tuus est, & quælibet ejus pars restituta tua est.*

§. 249.

De jure inundationis. Similiter, *si ager tuus totus fuerit inundatus, etiamsi per plures annos duret inundatio, dominium in eo retines* (§. 195.) *quamdiu eum non derelinquis* (§. 203.)

§. 250.

De insula in mari vel flumine nata. *Si insula in mari vel flumine nascatur casu quodam*, veluti terræ-motu, aut *quia amnis paullatim colluendo locum eminentem supra alveum fecit eumque alluendo auxit*, cum ea sit res, quæ nondum extitit in rerum natura; *nullius erit* (§. 191.) consequenter *occupabilis ab eo, qui jus occupandi habet* (§. 210. 215.) Enimvero *si insula in flumine fit, quia locum, qui alvei fuit, siccum relinquit & circumfluere cœpit*, cum tunc non sit nisi pars alvei derelicta; *erit ea ejus, cujus est flumen, &* per consequens *nullius, si flumen nullius* (§. 246.)

§. 251.

§. 251.

Alluvio dicitur acceſſio naturalis, qua vi fluminis fundo adjacenti inſenſibiliter adjiciuntur particulæ quædam terræ, ut is ſucceſſive ſenſibile capiat incrementum. Cum *incrementum per alluvionem factum* ſit res, quæ antea in rerum natura nondum extitit; *patet* ut ante (§. 250.) *id eſſe nullius*, conſequenter *ab eo occupabile, qui occupandi jus habet.* *De Jure alluvionis.*

§. 252.

Sunt autem *Agri* vel *aſſignati*, qui certa menſura comprehenduntur; vel *limitati*, qui certis limitibus artificialibus, ſeu facto hominum conſtitutis circumſcribuntur; vel denique *arcifinii*, qui terminos naturales habent, veluti fluvios, montes, ſilvas. Cum jus occupandi incrementum per alluvionem factum occupatum intelligatur ab eo, qui agrum arcifinium eſse voluit, minime vero, qui agrum aſſignatum, vel limitatum habet; *jus alluvionis ei competit, cujus ager arcifinius eſt, non vero ei, qui agrum aſſignatum, vel limitatum habet* (§. 251.) Quamobrem cum ager arcifinius non ſit, ſi inter eum & fluvium via publica intercedat, nec ea debeatur ab agro tamquam pars ipſius; *ſi inter agrum & fluvium via publica intercedit, nec ea debetur tamquam pars agri, dominio agri jus alluvionis non adhæret.* *Idem ſpecialius expenditur.*

§. 253.

Cum lacus & ſtagna ſuos habeant limites, ut, quando creſcunt, vel decreſcunt, nihil hinc decedat, vel accedat fundis vicinis, ſed quilibet in eo, quod ſuum eſt, dominium retinere poſſit; *in lacubus & ſtagnis jus alluvionis non obtinet* (§. 251.) Dicitur autem aqua non fluens, ſi per- *An id obtineat in lacubus & ſtagnis.*

si perpetua fuerit, *Lacus*; si non perpetua, sed certo tantummodo anni tempore fundum tegit, *Stagnum*. Non obstat perpetuitati, quod subinde etiam lacus casu exarescant.

§. 254.

Qualis communio per antecedentia inducatur.

Cum communio positiva sit, si duobus vel pluribus conjunctim in re indivisa pro rata dominium competit (§. 196.) *communio, quæ specificatione* (§. 231.) *confusione & commixtione* (§. 235.) *ferruminatione & adplumbatura* (§. 236.) *ædificatione* (§. 237.) *plantatione & satione* (§. 238.) *scriptura & pictura* (§. 239.) *atque accessione introducitur* (§. 242.) *positiva est: dominium* vero *in ea proprie loquendo non originarie acquiritur: quatenus tamen res communis antea nondum extitit in rerum natura, acquisitioni originariæ æquiparatur illius acquisitio* (§. 210.)

CAPUT III.

De obligationibus & juribus ex dominio oriundis.

§. 255.

An dominium contineat jus rem perdendi.

QUia *dominus* re sua aliter uti non debet, quam officia exigunt (§. 202.) *nulla obligatione naturali urgente rem suam destruere, corrumpere, vel deteriorem reddere non debet*, consequenter *dominium non involvit jus rem suam perdendi, vel deteriorandi* (§. 49.) Fluit jus disponendi pro lubito de re sua, quod domino competit, ex libertate naturali (§. 195.) quæ obligationem naturalem minime tollit (§. 77.)

§. 256.

De ſubſtantia rei diſponit, qui fundum immutat, vel ſuperficiem, aut rem aliam, & qui ex materia facit ſpeciem; id quod per ſe patet. Quamobrem cum *domino* competat jus de ſubſtantia ſua pro arbitrio ſuo diſponendi, ſeu proprietas (§. 198.) eidem quoque *competit jus fundum, vel ſuperficiem, aut rem aliam immutandi, & ex materia ſua ſpeciem faciendi: non domino & immutatio, & ſpecificatio illicita* (§. 195.) *De jure immutandi rem ſuam & ſpecificandi.*

§. 257.

Ex eadem ratione *domino vi proprietatis competit jus dominium rei ſuæ in alium transferendi*, conſequenter cum translatio dominii in alium *Alienatio rei* dicatur, quatenus ſcilicet jam alius rei dominus fit, quam qui fuerat ante, *jus alienandi: non-domino* vero *omnis alienatio rei alienæ illicita* (§. 199.) Unde porro ſequitur, *rem a non-domino acceptam non fieri accipientis, ſed eam manere domini ſui* (§. 205.) Et quoniam res incorporales, veluti jura (§. 121.) etiam in dominio ſunt (§. 206.) *jura* quoque *dominus alienare poteſt*, veluti *jus piſcandi, venandi.* *De jure alienandi.*

§. 258.

Translatio dominii in alterum ſimpliciter ſpectata, ſine reſpectu ad dominum, *Datio* appellatur; ut *dare* idem ſit, ac dominium rei ſuæ transferre in alterum; perinde patet, *neminem niſi dominum, rem alteri dare poſſe*, conſequenter *neminem alteri dare poſſe rem alienam* (§. 199.) *De jure dandi rem.*

§. 259.

Quando *dominus* rem ſuam alienat, dominium ejus in alium transfert (§. 257.) conſequen- *De jure conferendi.*

ter

Jus ad actum vi dominii licitum. ter jus ad omnem actum vi dominii licitum: Quamobrem etiam *jus ad quemlibet actum vi dominii licitum in alium transferre potest, dominio retento*: quod tamen in hoc casu dominii patet, cum jus istud fiat alterius proprium, ipsi invito non iterum auferendum (§. 100.)

§. 260.

De jure in re sua constituto. Similiter quia *dominus* de omni utilitate rei suæ pro lubitu disponere potest (§. 195. 198.) *alteri quoque jus quodcunque in re sua constituere potest: ast non domino minus hoc facere licet.* Istiusmodi jus est jus hauriendi aquam ex puteo meo, jus eundi per fundum meum in fundum tuum.

§. 261.

De re aliena domino restituenda. Cum dominium retineatur in re, quæ quomodocunque in potestatem tuam venit, ut eam possidere possis (§. 200. 205.) omnisque actus ad exercitium dominii spectans tibi illicitus (§. 195.) cavere autem debeas, ne alius incidat in mala fortunæ (§. 134.) consequenter ne jacturam faciat rei suæ (§. 207.) *si quomodocunque res alterius in potestatem tuam veniat, operam dare debes, ut in potestatem domini redeat*, consequenter *domino, quem nosti, res sua restituenda; si non noris, inquirendum, quinam sit dominus*. Exemplo esto res amissa, quæ a te invenitur, aut res se movens, quæ in fundum tuum ingreditur.

§. 262.

De rei vindicatione. Quoniam qui rem tuam detinet, eam tibi restituere obligatur (§. 261.) *tibi domino competit jus eam exigendi ab eo, qui detinet* (§. 46.) *& si eam restituere nolit, vi adigendi ut faciat* (§. 80.) Jus rem suam vi persequendi adversus quemlibet possessorem, aut detentorem, *Vindicatio rei*, vel

vel etiam *Jus rem ſuam vindicandi* dicitur. *Domino igitur competit jus rem vindicandi adverſus quemlibet poſſeſſorem, aut detentorem*. Quoniam tamen res domino reſtituenda (§. 261.) *rem tuam vindicaturus dominium probare debes, nec antequam probaveris, alterum ad reſtitutionem vi adigere potes*. Cumque violenta juris ſui perſecutio bellum ſit (§. 98.) *Vindicatio rei ſuæ bellum eſt*.

§. 263.

Furtum, rapina, invaſio.

Ablatio doloſa rei alienæ, inſcio ac invito domino, animo eam ſibi habendi facta, *Furtum* dicitur; ſi eadem vi fiat, *Rapina*: Qui furtum committit, *Fur*, qui rapinam, *Prædo* appellatur. Vocatur autem *Furtum manifeſtum*, ſi fur in ipſo actu furandi, & res furtivas nondum in alium locum perlatas adhuc habens, deprehenditur; in caſu oppoſito, *Furtum nec manifeſtum*. Quodſi quis inſcio ac invito domino de uſu rei ipſius diſponit inſtar domini, *Furtum uſus*; ſi poſſeſſionem rei immobilis alicui invito intervertit, veluti ſubtrahendo creditori pignus, *Furtum poſſeſſionis appellatur*. Aſt *Invaſio* factum eſt, quo, qui jus poſſidendi nullum habet, alterum vi poſſeſſione ſua rei immobilis dejicit; & qui hoc facit, *Invaſor* audit.

§. 264.

De moralitate furti & rapinæ, & rei furtivæ ac raptæ reſtitutione.

Cum dominus jure ſuo, quod in re habet, ceteros omnes excludat (§. 194.) nec eidem invito auferri poſſit (§. 100.) *nec furtum nec rapinam committere licet*. Et quoniam ſine voluntate domini dominium in alium tranſire nequit (§. 195.) *res furtiva & rapta manet domini*, conſequenter *is eamdem vindicare poteſt adverſus furem, prædonem & quemcumque alium poſſeſſorem* (§. 262.) & *non modo fur atque prædo, verum etiam quilibet alius, in cujus poteſtatem venit,*

eam domino restituere tenetur (§. 261.) Cumque omnis actus dominio alterius contrarius illicitus sit (§. 195.) *furtum* quoque *usus illicitum* (§. 198. 263.)

§. 265.

De moralitate invasionis & jure in invasorem.

Jus possidendi domino competit (§. 200.) invito non auferendum (§. 100.) Quamobrem *invasio* quoque *naturaliter illicita est*, *& invasor possessionem alteri restituere tenetur*, eumque *dominus* pati non teneatur, ut quis alius se invito actum quendam vi dominii licitum sibi arroget (§. 195.) *jus habet*, *invasorem de possessione injusta iterum dejiciendi*, *si eam restituere nolit*, consequenter *adversus invasorem jus belli eidem competit* (§. 98.)

§. 266.

An dominus furtum, rapinam & invasionem committere possit.

Dominum rem suam alteri clam, vel vi eripientem non esse furem, vel prædonem, aut possessione rei suæ immobilis alterum vi dejicientem non esse invasorem, ex ipsis terminis manifestum est (§. 263.) Furtum nimirum & rapina non committitur in re propria, sed aliena, nec invasor esse potest, nisi non-dominus. Ex eadem vero ratione patet, *dominium probandum esse*, *ne quis pro fure*, *prædone*, *aut invasore habendus*, ob quam idem in rei vindicatione fieri debet (§. 262.)

§. 267.

De jure puniendi furem, prædonem, invasorem.

Fur, raptor & invasor violant jus domini (§. 195. 263.) consequenter eundem lædunt (§. 88.) *Domino* igitur *competit jus furem*, *prædonem & invasorem puniendi* (§. 93.)

§. 268.

§. 268.

Quoniam adversus eum, qui læsionem intentat, jus defensionis nobis competit (§. 90.) *adversus furem manifestum, prædonem & invasorem res suas defendere licet* (§. 49.) atque *hoc jus infinitum est* (§. 94.) Qua vero fur, prædo & invasor defensioni resistit, & qua corpus nostrum vi impetit, *aggressor est*; *defensio rerum conjungitur cum defensione sui*. Atque ita patet, *defensionem rerum adversus furem manifestum, prædonem & invasorem esse bellum* (§. 98.) *De jure defendendi res suas.*

§. 269.

Jacturam sui facere dicitur is, cujus potestati absque voluntate sua res quædam sua ita subducitur, ut eam nunquam recuperare possit. Jactura sui *Damnum* vocatur; & *damnum dare* dicitur agens, quod facto suo, vel non-facto in caussa est, ut jacturam tui facias; & in specie *Damnum voluntarium* sive *dolosum* appellatur, quod ab homine intentione sive directa, sive indirecta datur; *Damnum culposum*, quod culpa in specie sic dicta datur; *Damnum* denique *casuale*, quod casu improviso, nec evitabili datur. Cum patrimonium nostrum, consequenter bona sive res nostras conservare debeamus (§. 208.) *quilibet, quantum potest, quodvis damnum a se avertere, nec alteri damnum dare, sed potius, quantum in se est, ab alio quoque avertere debet* (§. 133.) consequenter *nemo alteri invito rem suam auferre debet, aut eam perdere, quocunque tandem animo fiat*. Ceterum hinc patet, *si dominus rem furto ablatam, vel a prædone raptam non recuperat, furem & prædonem ipsi damnum dare*. *De damno.*

§. 270.

De damno dato resarciendo. Cum nemo alteri damnum dare debeat (§. 269.) damnum autem consistat in jactura sui (§. cit.) adeoque is, cui damnum datur, minus habeat quam antea habebat; *nemo efficere debet, ut alter minus habeat, quam habere debebat*. Quoniam igitur non amplius minus habet, quam habere debebat, si tantumdem ipsi restituitur, quantum valet res, cujus jacturam facit, hoc est, *si damnum resarcitur*, quod per se patet; *omne damnum dolo, vel culpa datum resarciendum, tibique competit jus exigendi, ut resarciatur*.

§. 271.

De se non locupletando re, vel ex re alterius. *Locupletior factus* dicitur, qui plus habet, quam antea habebat. Unde *re alterius locupletior fit*, quando, quod quis plus habet, est res alterius; & *ex re alterius locupletior fit*, quando, quod plus habet, ex re alterius venit, vel ejus loco succendit. Quia nemini dolo, vel culpa dandum est damnum (§. 269.) hoc vero in jactura sui consistit (§. cit.) *nemo* quoque *locupletior fieri debet cum damno alterius, nec re, nec ex re aliena*, consequenter cum damnum datum sit resarciendum (§. 270.) *si re, vel ex re mea non amplius extante locupletior factus es, tantum mihi restituere teneris, in quantum locupletior factus es*. Hujus principii amplissimus usus est in Jure.

§. 272.

Unde domino tenentur possessor bonæ & malæ fidei. Nullus actus ad exercitium dominii spectans bonæ fidei possessori imputari potest (§. 201.) consequenter nec privativus (§. 2.) *Possessor* igitur *bonæ fidei domino non tenetur ex facto & non facto ullo*, consequenter *saltem ex re*, quatenus scilicet eam nullo jure possidet (§. 201.) Ast cum pos-

possessori malæ fidei omnis actus ad exercitium dominii spectans imputari possit (§. 201. 3.) *possessor malæ fidei tenetur domino tum ex re, tum ex quocumque facto & non-facto.*

§. 273.

Quia possessor bonæ fidei ex facto & non-facto suo non tenetur domino (§. 272.) *si res casu periit, eodem vel maxime casu apud dominum non peritura, ad nihil restituendum domino tenetur, neque etiam tenetur ad damnum resarciendum, si culpa ipsius res perierit, neque ad restituendum fructus percipiendos.* *Ad quid domino non teneatur possessor bonæ fidei.*

§. 274.

Enimvero quia *possessor malæ fidei* ex facto & non-facto suo tenetur domino (§. 272.) *domino resarcire tenetur damnum, si res culpa sua interiit, immo etiam si casu, eodem tamen casu apud dominum non peritura, non vero si eodem casu etiam apud eumdem peritura fuisset*; quia tum interitus non dependet a non-facto possessoris, neglecta nempe restitutione (§. 261.) *Idem* quoque, cum fructus percipiendi industriales sint (§. 224.) *tenetur ad restitutionem ratæ fructuum percipiendorum* (§. 229. 270.) *Ad quid possessor malæ fidei qua talis teneatur.*

§. 275.

Cum fructus rei sint domini (§. 288.) industriales autem communes pro rata domini rei & possessoris (§. 229.) nemo autem locupletior fieri debeat re alterius (§. 271.) *possessor tam bonæ, quam malæ fidei restituere tenetur fructus naturales extantes & ratam industrialium extantium.* *De fructibus extantibus.*

§. 276.

De fructibus consumtis. Quia *possessor bonæ fidei* ex facto nullo, consequenter nec ex consumtione fructuum tenetur (§. 272.) locupletior tamen fieri nequit ex re aliena (§. 271.) *in tantumdem tenetur*, *in quantum ex fructibus naturalibus consumtis & consumta rata industrialium factus est locupletior*, consequenter cum de alieno vixisse dici nequeat, qui de proprio vivere potuit, *si tantumdem habet in bonis, tantundem; si minus, minus; si denique nihil, nihil quoque restituere tenetur*. Ex adverso, cum *possessor malæ fidei* teneatur tum ex re, tum ex facto quolibet (§. 272.) consequenter etiam ex eo, quod rem alienam consumsit (§. 230.) ideo *tenetur ad æstimationem fructuum naturalium consumtorum & ratæ industrialium, domino debitæ, consumtæ restituendum*. Quæritur vero hic, quid restitui debeat, non quid restitui possit.

§. 277.

In quantum teneamur ex rei alienæ deterioratione. Rem deterioratam minus valere, quam antea valebat, per se patet. Quamobrem cum domino deterioratione rei suæ damnum detur (§. 269.) nemo autem alteri damnum dare (§. cit.) & dolo seu culpa datum resarcire debeat (§. 270.) *qui rem alienam dolo & culpa sua deteriorem reddit, in tantum domino tenetur, quanto minoris est res deteriorata*.

§. 278.

In quantum possessor rei alienæ. Quamobrem cum possessor bonæ fidei non teneatur ex ullo facto, possessor autem malæ fidei ex quocumque (§. 272.) *possessor bonæ fidei ex deterioratione rei tenetur ad nullam restitutionem, possessor malæ fidei in tantundem, quanto minus valet res deteriorata: & de casu facta deterio-*

rioratione eadem tenenda, quæ de interitu casuali (§. 273.)

§. 279.

Impensæ dicuntur sumtus, quos in rem impendimus, sive ejus conservandæ, sive utendæ ac fruendæ gratia. Dicuntur autem *necessariæ*, quæ fiunt rei conservandæ gratia; *utiles*, quibus res efficitur utilior & fructuosior; *voluptuariæ*, quæ solius voluptatis percipiendæ caussa fiunt. Quando impensæ utiles fiunt, *res* dicitur *meliorari*. Vocantur autem *mixtæ*, si voluptuariæ insint necessariis & utilibus; & *voluptuariæ prædominantur*, si magis voluptatis, quam necessitatis, & utilitatis habetur ratio. *Impensæ quid sint & quotuplices.*

§. 280.

Cum patrimonium conservare, &, quantum in potestate est, amplificare obligemur (§. 208.) *dominus naturaliter obligatur ad faciendas, quantum in se est, impensas necessarias & utiles*. Et quoniam curæ habere debemus, ut vitam quoque jucunde transigamus (§. 119.) *nec impensæ voluptuariæ illicitæ, nisi pariant voluptatem nocuam* (§. 120.) (*a*) *Impensarum faciendarum obligatio & jus.*

§. 281.

Quoniam ad impensas necessarias & utiles faciendas obligamur (§. 280.) possessor rei alienæ eas faciens nil facit, nisi quod dominus ipse facere debuisset, modo utiles domino æque utiles ac possessori. Quamobrem *possessori tam bonæ, quam malæ fidei restituendæ sunt impensæ necessariæ &* *De restitutione impensarum utilium & necessariarum.*

 uti-

(*a*) Semper tamen illicitæ sunt voluptates si justitiam, vel caritatem ab Evangelio præceptam lædant, ita Patres omnes cum Catholica Ecclesia sentiunt. Hæc sunt dicta ad determinandas illas voces Voluptatem nocuam.

utiles, quibus res fructuosior facta; cum tamen possessor bonæ fidei ex nullo facto teneatur domino, possessor malæ fidei ex quocunque (§. 272.) *possessori bonæ fidei restituendæ etiam sunt impensæ, quibus res utilior saltem facta: ast possessori malæ fidei hæ restituendæ non sunt, nisi domino fuerint æque utiles, vel res facta pretiosior*; ne scilicet is locupletetur cum damno possessoris (§. 271.) nec ipse damnum incurrat, restituendo impensas, quas ipse facturus non fuisset (§. 269.) utpote inutiliter faciendas.

§. 282.

De impensis tollendis.

Impensas tollere dicitur, qui ea tollit, quæ suo sumtu in re aliena facta sunt. *Tolli* autem dicitur *sine detrimento rei*, quo sublato res, a qua quid aufertur, non efficitur in se deterior. Quamobrem cum nemo locupletari debeat cum alterius damno (§. 271.) *si possessor rem alienam restituit, impensas tollere potest, quæ absque rei detrimento tolli possunt*.

§. 283.

De restitutione impensarum voluptuariarum & collisione damnorum.

Quoniam possessor b. f. domino non tenetur ex facto ullo (§. 272.) *eidem restituendæ sunt impensæ voluptuariæ, quæ tolli nequeunt vel simpliciter, vel sine detrimento rei, quanti sunt tempore restitutionis rei* (§. 271.) Ast cum possessor m. f. teneatur ex facto omni (§. 272.) si impensas voluptuarias fecerit, quas dominus non facturus erat, & quas tolli non posse vel simpliciter, vel sine detrimento rei noverat, culpa ipsius res deducta est in eum statum, ut, ubi restituenda, aut dominus, aut possessor damnum ferre debeat (§. 17.) Quamobrem, cum id possessori, non domino imputandum sit (§. 3.) *impensæ voluptuariæ, quæ tolli nequeunt vel simpliciter, vel sine detri-*

mento

mento rei, nec dominus ipſe facturus erat, poſſeſſori m. f. reſtituendæ non ſunt, ſecus ſi dominus ipſe eas facturus fuiſſet. Obiter obſervo ex iis, quæ oſtendimus, in genere patere, *ſi damnum ejus, cujus culpa accidit, colliditur cum damno alterius, qui omni culpa vacat, eum ferre debere damnum, cujus eſt culpa*; unde porro colligitur, *ſi uterque non omni culpa vacet, damnum eſſe dividendum in ratione culpæ.*

§. 284.

Impenſas deducere dicitur poſseſsor, ſi tanto minus reſtituit, quantum valent impenſæ tempore reſtitutionis, veluti ſi reſtituit triginta, cum reſtituere deberet ob fructus conſumtos 150. impenſis 120. æſtimatis. Quoniam deductis impenſis ab eo, quod domino reſtituendum, poſseſsor & dominus conſequitur, quod ſuum eſt, ſeu ipſi debetur, ſuum autem cuique tribuendum (§. 86.) *poſſeſſori competit jus impenſas ipſi reſtituendas deducendi*, quod nimirum ex mutua utrinque reſtituendorum obligatione naſcitur (§. 46.) *De jure deducendi impenſas.*

§. 285.

Præmium inventionis dicitur, quod datur inventori rei amiſsæ, quia eamdem domino reſtituit. Quoniam inventor ad reſtitutionem obligatur (§. 220. 261.) *naturaliter inventori rei amiſſæ præmium nullum debetur, nec ideo competit jus præmium exigendi a dominis.* Quæ de impenſis in rem amiſsam adipiſcendam & conſervandam factis tenenda ſunt, patet per ea, quæ modo de poſseſsore rei alienæ demonſtrata ſunt; impenſarum enim reſtitutio pendet ab eo, quod in rem alienam factæ. *De præmio inventionis.*

§. 286.

De fraude tam consilii quam eventus.

Defraudare alterum dicitur, qui verbis vel factis dolosis alterum privat eo, quod suum est, vel ipsi debetur. Atque ideo *Fraus* appellatur factum, quo alteri, cum quo nobis negotium est, inscio damnum infertur; quod ubi fuerit dolosum, *Fraus consilii*; si minime dolosum, veluti si inscius gemmam adulterinam vendas pro genuina, *Fraus eventus* vocatur. Cum nemini dandum sit dolo vel culpa damnum (§. 269.) *nemo defraudandus, & fraus consilii omnis illicita:* cumque damnum datum sit resarciendum (§. 270.) *non modo id, quo defraudatus est alter, eidem restituendum, seu æstimatio præstanda, sed a damno quoque immunis præstandus, cui fraus eventus nocitura erat.*

§. 287.

Jus possessionis.

Jus possessionis vocatur, quod possessori vi possessionis competit. Differt itaque a jure possidendi, quod domino competit vi dominii (§. 200.) Dari autem jus possessionis, ex iis, quæ sequuntur, patet.

§. 288.

De spolio prohibito & spoliato restituendo.

Cum soli domino competat jus possidendi (§. 200.) nec is possessorem ad restitutionem vi adigere possit, nisi dominio probato (§. 262.) *a non-domino*, vel *etiam a domino, qui dominium, vel a possessore, qui justam possessionem nondum probavit, possessor quicunque de possessione dejici nequit*, consequenter *si dejectus fuerit, possessio ipsi restituenda*. Quamobrem cum dominii exercendi caussa res possideantur (§. 200.) *quamdiu possessori possessionem auferre non licet, ipsi permittendum est dominii exercitium*. Factum violentum,

quo quis de poſſeſſione dejicitur, ſeu eadem privatur, in Jure Canonico dicitur *Spolium*; & hinc ſequitur, *ſpoliatum eſſe reſtituendum*.

§. 289.

De poſſeſſione defendenda & recuperanda.

Quoniam *poſſeſſor pati non tenetur, ut a non-domino, vel etiam a domino, dominio nondum probato, poſſeſſione vi dejiciatur* (§. 288. 46.) *eidem quoque competit jus poſſeſſionem ſuam defendendi* (§. 90.) *itemque jus ad ea, ſine quibus poſſeſſionem amiſſam recuperare nequit*. Nimirum poſſeſſor, quamdiu in poſſeſſione eſt, ſe gerit inſtar domini, atque id ipſum eidem permittendum (§. 288.)

§. 290.

De poſſeſſione violenta & clandeſtina.

Vi poſſidere dicitur, qui, poſſeſſorem veterem de poſſeſſione vi injuſta dejiciendo, poſſeſſionem acquiſivit; *clam* vero *poſſidere* dicitur, qui ignorante poſſeſſore poſſeſſionem ſine vi, ſed nullo quoque jure occupavit; & tunc qui hoc facit, *poſſeſſionem furtive ingredi* dicitur; acquiſita vero *poſſeſſio clandeſtina* vocatur. Poſſeſſio nimirum æquiparatur rei furto ablatæ. Patet vero, ut ante (§. 288.) *clandeſtinam poſſeſſionem eſſe illicitam, ſive non-dominus, ſive dominus, dominio nondum probato, clam poſſideat, & poſſeſſionem eſſe reſtituendam poſſeſſori veteri*, conſequenter *huic competere jus non patiendi, ut alter a ſe clam poſſideat, &* per conſequens *poſſeſſionem reſtituere nolentem vi de poſſeſſione dejiciendi*.

§. 291.

Quomodo poſſeſſio acquiratur, retineatur

Quoniam poſſeſſa res in poteſtate poſſidentis eſſe debet, ut ipſi competat potentia phyſica de re pro arbitrio ſuo diſponendi (§. 200.) conſequenter dominium exercendi (§. 195.) *poſſeſſio rei acquiritur, ſi facto quodam redigitur in eum ſta-*

 tum,

& amittatur. *tum, quo physice possibile est, ut instar domini de ea disponere possis, & tamdiu retinetur, quamdiu dominium sive per te, sive per alium exercere possis, amittitur vero, si res in eum pervenit statum, quo id fieri nequit.*

§. 292.

An absens possidere possit. Quoniam res possidetur, etiamsi per alium dominium exerceatur (§. 291.) *absens* quoque *rem possidere potest.*

§. 293.

De possessione rerum mobilium & incorporalium. Et quia possessio a potentia exercendi dominium dependet (§. 291.) *res mobilis tamdiu possidetur, quamdiu in custodia tua est*: & cum *res incorporales* aliter detineri non possint, nisi quatenus iisdem actu uteris (§. 121.) eædem *possidentur usu & facultate physica utendi, atque prohibendi, ne utatur alius.*

§. 294.

De modo originario possessionem acquirendi. Quoniam occupando res nullius rediguntur in eum statum, ut de iis pro arbitrio disponi possit (§. 210. 195.) occupatione autem dominium rerum originarie acquiritur (§. 210.) *rerum nullius possessio acquiritur cum dominio uno eodemque actu*, atque *hic modus acquirendi possessionem originarius est*, quo scilicet acquiritur possessio earum rerum, quæ in nullius adhuc possessione fuerunt.

§. 295.

De possessione titulata & titulo. *Possessio titulata* dicitur, quæ habet titulum. Dicitur autem *Titulus* ratio legalis, per quam patet, factum quoddam tale jus parere posse; ipsum vero factum, quo juris reddimur participes, *Modus acquirendi est*. Unde patet, *possessionem rei nullius occupando acquisitam esse titulatam*;

cum

cum vi legis naturæ occupando cum dominio acquiratur posseffio (§. 294.)

§. 296.

Cum posseffio amittatur, si res perveniat in eum statum, quo dominium exercere nequis (§. 291.) *si quis in re tua immobili dominium exercet, vel jus tibi competens, nec patitur, ut tu idem exerceas, posseffionem amisisti*. Enimvero quoniam posseffio retinetur, quamdiu dominium exercere potes (§. 291.) consequenter non pateris, ut alius te invito idem exerceat, nec ut tu utaris, nemo prohibere potest; *solo non usu posseffio non amittitur*. *De amissa posseffione rei immobilis & incorporalis.*

§. 297.

Posseffio dicitur *turbari*, si possessor impeditur in exercitio dominii quoad unum alterumve actum ipsi permittendum quocumque modo, non tamen id totum ipsi adimitur. Vocatur autem *Turbatio verbalis*, quæ fit verbis; *realis*, quæ in facto quodam consistit. Et *vis*, qua posseffio turbatur, *turbativa* vocatur; sicuti *expulsiva*, qua quis de posseffione dejicitur; & *compulsiva*, qua ad cedendam alteri posseffionem adigitur. Quoniam possessori liberum relinquendum dominii exercitium (§. 288.) *turbatio posseffionis tam verbalis, quam realis illicita*. *De turbatione posseffionis.*

§. 298.

Res incorporales *quasi possideri* dicuntur, quatenus earum posseffio fingitur ad analogiam posseffionis rerum corporalium, cujus fundamentum est potentia physica ad eos actus, quos edendi facultas seu potentia moralis est jus domino competens. *De quasi posseffione.*

§. 299.

§. 299.

De jure possessionis amisso. Cum jus possessionis oriatur ex possessione (§. 287.) *amissa possessione, amittitur quoque jus possessionis*, consequenter *jura possessionis conservantur, quamdiu conservatur possessio.*

CAPUT IV.

De jure ex communione primæva residuo.

§. 300.

Jus ex communione primæva residuum quid sit. JUs *ex communione primæva residuum* vocatur, quod, postquam dominia rerum introducta sunt, nobis adhuc competit in eas res, quæ sunt in aliorum dominio. Distinguitur itaque a communione primæva, quæ adhuc quoad res certas non occupatas, vel non occupabiles subsistit.

§. 301.

In quibusnam rebus communio primæva adhuc subsistat. Quoniam communio primæva sublata est acquisitione originaria dominiorum (§. 194. 210.) consequenter occupatione (§. 210.) *quæ occupari vel non potuerunt, vel non debuerunt, ea adhuc in communione primæva sunt*, seu *res hominum omnium communes*, seu, quod perinde est, *quoad hasce res communio primæva adhuc subsistit.*

§. 302.

De rebus usus inexhausti. *Res usus inexhausti* dicuntur, quarum usus omnibus sufficit hominibus, & iisdem patet, quoties eodem indigent. Quoniam dominus usu rei suæ excludit ceteros omnes (§. 195.) usus vero rerum, qui omnibus patet, quoties eodem indigent, ceteris omnibus ab uno auferri minime potuit (§. 74.) *res usus inexhau-*

sti occupari non debuerunt (§. 210.) consequenter *in iis communione primæva adhuc subsistit*. Quamvis itaque dominia rerum introducta sunt, *aer*, tamen, *aqua profluens & lumen solis sunt adhuc res omnium communes.*

§. 303.

Similiter quia vi dominii excluduntur ceteri omnes usu illius rei, quæ est in dominio (§. 195.) *quod dominio subjiciendum limitatum esse debet, quod vero limites omnes respuit, dominio subjici nequit*. Et cum dominus prohibendi jus habeat, ne quis se invito re sua utatur (§. *cit.*) ideo necesse est, ut dominium suum tueri possit. *Quidquid igitur ita comparatum est, ut dominium in eo tueri non detur, id eidem subjici non potuit*. Atque hinc patet, *mare vastum in communione primæva mansisse, etsi partes quædam terræ continenti adjacentes occupari potuerint* (§. 302.)

Cur limitari & defendi nescium commune manserit, veluti mare.

§. 304.

Jus ad usum rerum naturalium necessarium cum omni homini natura competat (§. 186.) & lex naturæ etiam det jus ad usum necessarium rerum industrialium & artificialium (§. 188.) nemini auferendum (§. 74.) *Introductione* igitur *dominiorum nemini auferri penitus potuit usus rerum necessarius*, consequenter *dominia introduci non potuerunt, nisi cum tacita hac restrictione, ut, si in casu emergente contingat alicui penitus auferri necessarium rerum usum, eidem jus aliquod competat in eas res, quæ sunt in dominio*. Dominia nimirum non introducta sunt, ut quis penitus carere cogatur usu rerum necessario, sed ut de eodem melius prospiceretur universis (§. 194.)

Cum qua tacita exceptione dominia introducta.

§. 305.

§. 305.

De rebus necessariis in extrema necessitate domino auferendis.

Quodsi ergo *quis penitus destituatur usu rerum necessariarum, nec in potestate ipsius sit, ut eas æquo pretio vel præstitis operis sibi comparet, neque etiam eas precibus ab aliis impetrare possit; in statu naturali eas alteri inscio ac invito auferre, immo vi eripere licet, qui iisdem carere potest* (§. 304.) Quoniam igitur hoc jure tuo facis, quod ex communione primæva residuum est (§. 300.) *furtum & rapinam non committis.* Extrema nimirum necessitas jus petendi vertit in jus cogendi, ut detur.

§. 306.

De obligatione inde nascente.

Quoniam vero hoc jus, cui sola necessitas extrema locum facit, ultra usum necessarium, cujus caussa datur (§. 304.) extendendum non est; *si res usu non consumitur, finito usu restituenda; quodsi usu fuerit consumta, cessante autem necessitate, tantumdem ejusdem generis, vel aliud æquivalens, restitui, aut æstimatio præstari possit, hoc faciendum.*

§. 307.

Vis necessitatis in rebus ab alio comparandis.

Hinc porro facile patet, *necessitatem extremam dare jus cogendi alterum, ut pro æquo pretio, aut re, quæ tantumdem valet, res detur.* Ita e. gr. in annonæ difficultate, qui frumento abundant, ad vendendum cogi possunt, & qui annonam incendit, ad æquo pretio frumentum vendendum, cogi potest.

§. 308.

Jus necessitatis.

Jus, cui sola necessitas locum facit ad actus quosdam alias non licitos, propterea quod sine iis obligationi cuidam indispensabili satisfieri

fieri nequit, *Jus necessitatis* dicitur. Atque hinc patet, *actum illum, ad quem necessitas jus dat, esse debere medium unicum satisfaciendi obligationi cuidam indispensabili*, nec minus manifestum est, *jus necessitatis ipsa lege naturæ nobis dari* (§. 46.) Absonum itaque videri minime debet, jus quoque necessitatis quoad usum rerum necessarium introductis dominiis residuum mansisse, quippe quod eorum introductione violari minime potuit (§. 74.)

§. 309.

Exempla hujus juris particularia.

Multæ hinc solvuntur quæstiones particulares, quales videas in Jure naturæ a nobis edito c. 6. par. 6. Ita si in navigatione, aut obsidione defecerint cibaria, quod quisque habet, in commune conferre debet; si adversus aggressorem te defensurus destituaris armis, inconsulto, immo contradicente domino, arripere licet aliena; idem valet de instrumentis alienis ad restinguendum incendium; de perdendis rebus aggressoris, vis injustæ depellendæ caussa, & de perdenda re aliena, communis periculi non aliter depellendi caussa.

§. 310.

De altera tacita exceptione, cum qua dominia introducta.

Similiter cum in communione primæva, si plures ejusdem rei usum simul participare possunt, participatio promiscue volentibus permittenda (§. 187.) introductione autem dominiorum jus commune tolli ac restringi non potuerit, quam necesse fuit (§. 74.) *dominia rerum introduci non potuerunt, nisi cum tacita hac restrictione, ut alteri concedatur usus innoxius rei, quæ est in dominio*. *Vi* autem *libertatis naturalis domino permittendum est judicium, an usus alteri concedendus sit sibi innoxius, nec ne* (§. 78.)

hoc

hoc est, an sine detrimento ac molestia concedi possit.

§. 311.

Jus innoxiæ utilitatis. Jus ad usum rerum innoxium, quæ sunt in dominio alterius, nobis competens dicitur *Jus innoxiæ utilitatis*. Patet itaque, *jus innoxiæ utilitatis esse jus ex communione primæva residuum* (§. 310. 300.) *idque imperfectum* (§. 80.)

§. 312.

Jura specialia innoxiæ utilitatis. Istiusmodi *jura innoxiæ utilitatis sunt transitus ob justas caussas per terras & flumina dominio subjecta, tam personis, quam mercibus concedendus; jus ob justas caussas ibidem commorandi*, veluti studiorum, aut sanitatis recuperandæ caussa, *habitatio concedenda sedibus expulsis & receptum quærentibus, nisi rationes singulares obstent*.

CAPUT V.

De modo acquirendi derivativo.

§. 313.

Modus acquirendi derivativus. M*Odus acquirendi derivativus* dicitur, quo acquiritur dominium rerum in dominio jam existentium. Quoniam domino competit jus dominium rei suæ in alium transferendi (§. 257.) & alteri jus in re sua constituendi (§. 260.) *modus acquirendi derivativus datur*.

§. 314.

De modo transferendi dominium. Quoniam domino competit jus de re sua pro lubitu disponendi (§. 195.) *a voluntate ipsius unice dependet, in quem & quomodo dominium, aut jus quoddam suum transferre velit, utrum cum,*

an

an sine exclusione sui; an revocabiliter, ut scilicet alterum jure translatio rursus excludere possit, quando visum fuerit, *an irrevocabiliter; utrum in personam immediate, vel in rem alienam*, ita nimirum ut mediante re competat possessori ejus cuicumque; *utrum in personam certam, an in incertam*, ut scilicet jus acquirat, qui voluerit ac potuerit, quemadmodum in missilibus fit; *utrum absolute, an sub quacumque conditione; utrum in perpetuum, an in certum diem; utrum gratis, an ut vicissim aliquid detur, vel fiat.*

§. 315.

Est autem *conditio casualis*, quæ a casu vel fortuna, aut ab arbitrio hominis juri nostro minime subjecti tota pendet; *potestativa*, quæ pendet ab arbitrio ejus, in quem dominium, sive jus transferendum; *mixta*, quæ partim casualis, partim potestativa. Est præterea *conditio* vel *suspensiva*, quæ actus perfectionem differt, donec certum fuerit, eam existere, vel *resolutiva*, quæ actus jam perfecti durationem restringit, ad illud tempus, quo eam extare certum est. Appellatur autem *Conditio negativa*, quæ supponit aliquid non esse, vel non fuisse, vel non eventurum. *Existit* itaque *conditio negativa*, si id non fit, vel non fuerit, vel non evenit. Est etiam *conditio* alia *turpis*, quæ supponit a te fieri debere, quod lege prohibetur; alia *honesta*, quæ supponit a te fieri debere, quod lege non prohibetur, aut quæ in facto honesto consistit. *De conditionum differentia.*

§. 316.

Quoniam vi libertatis naturalis, unicuique permittendum, ut suum in agendo judicium sequatur (§. 78.) *si dominium, vel jus quoddam in alium transferendum, ab ejus unice voluntate de-* *De acceptatione.*

pen-

pendet, utrum id habere velit, an nolit. Cum itaque *accipere*, vel *acceptare* dicatur, qui verbis vel factis sufficienter declarat, velle sese, ut detur, vel fiat, quod alter se dare, vel facere velle declarat; *ad translationem dominii vel juris requiritur acceptatio.*

§. 317.

Quæ naturaliter ad translationem dominii sufficiant.

Ex hactenus dictis intelligitur, *naturaliter transferri dominium, vel jus quoddam in acceptantem, nuda voluntate domini sufficienter declarata* (§. 314 316.) cumque a voluntate transferentis dependeat, quomodo jus quoddam transferre velit (§. 314.) *acceptatione non plus juris acquiri posse, quam transferens in eum transferre voluit.*

§. 318.

Quomodo de voluntate alterius statuendum.

Quoniam vero de voluntate alterius constare nobis nequit, nisi quatenus eamdem sufficienter declarat; *quod verbis, vel alio quocumque modo sufficienter significatur, id contra ipsum pro vero habetur.*

§. 319.

Quando acceptatio præcedat.

Acceptatio autem *præcedit*, *si quis petit, ut alter sibi quid det, vel faciat, & hic petenti annuit*: superfluum enim foret, acceptationem repetere, altero annuente petenti.

§. 320.

De modo acquirendi possessionem.

Quia domino competit jus possidendi (§. 200.) *cum dominio rei transfertur & acquiritur etiam jus possidendi*, consequenter cum sine possessione dominium exerceri nequeat (§. 200. 195.) *dominio translato, transferens quoque obligatur ad transferendam possessionem.* Quamobrem cum

actus,

actus, quo transfertur possessio, *Traditio ;* actus vero, quo possessio acquiritur, *Apprehensio* appelletur ; *translato dominio res* quoque *tradenda & apprehendenda.* Atque hinc patet, *ad translationem dominii naturaliter non requiri traditionem.*

§. 321.

Quoniam traditione transfertur possessio (§. 320.) *ea consistit in actu quocumque, quo res redigitur in eum statum, ut, qui eamdem acquisivit, habeat potentiam physicam de eadem pro lubitu disponendi,* seu *dominium actu exercere possit* (§. 200.) *In quonam traditio consistat.*

§. 322.

Patet itaque, *rem mobilem tradi, si transferens dominium eam manu porrigit, & acceptans eadem manu apprehendit,* item *si transferens eam te auferre jubet ; rem vero immobilem, si te rem certam possidere jubet, & in ea te dominium exercere patitur, vel eam e longinquo demonstrat, ut apprehendere possis, vel permittit, ut res maneat in potestate tua, quæ quacumque de caussa in ea est, vel documento quodam literario declarat, se possessionem in te transferre & passurum, ut dominium in ea exerceas, aut hujus exercendi caussa in rem immobilem te introducit,* qui actus proprie *immissio in possessionem* dicitur ; *rem denique incorporalem, sive jus, si id te exercere patitur* (§. 321.) Hinc porro facile intelligitur, quot diversis modis res mobiles, immobiles & incorporales apprehendantur. *Apprehensio* nimirum consistit in actu, quo acquiritur potentia physica dominium in re corporali, vel jus in se translatum exercendi. *Diversi rem tradendi modi.*

§. 323.

De traditione brevi manu facta.

Res tradi dicitur *brevi manu*, quando actus traditionis inesse intelligitur alii cuidam actui, quo aliud quid agitur ad dominii exercitium spectans, veluti si dominium transferens rem manere permittat in potestate accipientis tamquam ipsi propriam, quæ jam alia quacumque de caussa in potestate ipsius est. Quod vero brevi manu a transferente traditur, id ab accipiente *brevi manu apprehenditur*.

§. 324.

De traditione longa manu facta.

Ex adverso *Res longa manu tradi* dicitur, quando res tradenda oculis tuis subjicitur eo fine, ut eam apprehendas, consequenter ut possessionem acquiras. Et *longa manu apprehendi* dicitur, quod longa manu traditur. Exempli loco esto, si transferens rem certam tradendam e longinquo demonstrat.

§. 325.

De re & persona certa.

Vocatur autem *Res certa*, quæ sufficienter quomodocumque indigitatur, ut ab aliis sui similibus distingui possit: quo eodem sensu *Persona* etiam *certa* dicitur.

§. 326.

De traditione symbolica.

Traditio symbolica dicitur, quæ fit per symbola, quando nimirum loco rei tradendæ traditur res alia, quæ istam significat, veluti si traduntur claves, quibus cista reseratur, in qua res tradendæ sunt absconditæ. Patet autem, cum signa arbitraria sint, traditionem symbolicam fieri posse per rem quamcumque. Cum symbola nullum habeant effectum nisi a mutua transferentis & accipientis voluntate; *traditio sym-*

symbolica naturaliter superflua videtur, nisi quatenus declaratio voluntatis mediante symbolo efficitur magis certa, cum scilicet per ea magis constet, quid actum fuerit.

§. 327.

Operarum communicatio dicitur eorumdem in usum aliorum collatio. Quoniam actiones hominis liberæ aliis utiles dominiis introductis æquiparantur rebus, quæ sunt in dominio nostro, consequenter operæ, quæ præstantur in utilitatem aliorum (§. 225.) *operarum communicatio translationi dominii*, consequenter *dationi æquiparatur* (§. 258.) *& introductis dominiis facere perinde est ac dare*, quatenus nimirum facta perinde ac res certo pretio æstimatur. *De operarum communicatione.*

§. 328.

Præstare, significatur generali, idem est ac dare & facere. Dicuntur ideo præstari tam res, quam facta. *Præstare quid significet.*

§. 329.

A posteriori abunde patet, introductis rerum dominiis neminem res omnes per se habere posse, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatem ac jucunditatem, immo & animæ perfectionem acquirendum requiruntur, & non minus opera aliorum, quam rebus alienis quemlibet indigere: hanc autem indigentiam tanto majorem esse, quanto longius a vitæ simplicitate receditur. Quamobrem cum homines conjunctis viribus ad se statumque suum perficiendum obligentur (§. 44.) *dominiis introductis ad dominia transferenda & operas communicandas sibi invicem obligantur, seu ad dandum & faciendum, prouti unusquisque re vel opera alterius indiget.* *Obligatio mutua ad dandum & faciendū.*

Quoniam vero in collisione officiorum officium erga seipsum vincit officium erga alios (§. 64.) *nemo alteri dare tenetur rem, qua ipse indiget, nec obligatur ad faciendum, quando non vacat.*

§. 330.

De alienatione rei communis.

Cum *in communione positiva* omnes conjunctim sint dominus rei indivisæ (§. 196.) *dominium quoque exerceri nequit, nisi omnium consensu, qui in eadem sunt* (§. 195.) consequenter *nec res communis alienari potest, nisi omnium consensu* (§. 257.) Quoniam tamen jus, quod unusquisque pro rata in re indivisa habet, singulorum proprium est, spectandum instar rei incorporalis in dominio existentis (§. 206.) *de jure suo, quod quis pro rata habet in re indivisa, pro lubitu disponere potest, quatenus id fieri potest salva communione; seu sine præjudicio ceterorum* (§. 269.) Quamobrem *jus* quoque *suum, quod pro rata habet in re indivisa, in alium transferre, seu alienare potest* (§. 257.) *non vero in ea parte, pro qua dominus est, a toto separata:* jus enim in parte separata minime habet.

§. 331.

An datum repeti possit.

Cum voluntate transferentis & accipientis sufficienter declarata jus, quod transfertur, fiat accipientis (§. 317.) invito rursus auferri nescium (§. 100.) *quod datum est, repeti nequit, nec transferenti pœnitere licet.* Quodsi certa lege quid fuerit datum, cum acceptans plus juris acquirere non potuerit, quam transferens in ipsum transferre voluerit (§. 317.) *lex dationi adjecta servanda.*

§. 332.

De datione in diem &

Quodsi ergo *quid datur in certum diem, die veniente restituendum, &, si datur sub certa conditione*

ne suspensiva, dominium non ante transit, quamvis re tradita, nisi conditione existente, consequenter *si ea potestativa fuerit, adimplenda, conditione autem non existente, quod datum restituendum* (§. 315.) *id quod etiam fieri debet, conditione resolutiva existente* (§. *cit.*) Accipiens nimirum ad restitutionem se obligasse intelligitur & transferens sibi reservavit jus ad eamdem (§. 97.) *condi-tionata.*

§. 333.

Jus pro lubitu, seu, quandocumque visum fuerit, revocabile in alium translatum dicitur *Precarium*. Quamobrem *precarium non est, si certum tempus adjicitur, intra quod revocari non debeat*; cum tunc in certum diem datum intelligatur, ante eum non repetendum (§. 332.) *Precarium* vero *quovis momento revocabile* (§. 318.) *accipiens concedenti se obligasse intelligitur ad rem restituendam pro lubitu reposcenti* (§. *cit.* & §. 97.) *De pre-cario.*

§. 334.

Jus in re dicitur, quod in rem ipsam nobis competit, consequenter cum jus sit facultas moralis agendi (§. 46.) idem *consistit in facultate morali pro lubitu disponendi vel de re ipsa, vel de aliquo ejus usu, vel fructu inde percipiendo, vel de omnibus istis simul*. Quamobrem *dominium & jus ad quemlibet actum ad exercitium ejusdem spectantem est jus in re* (§. 195.) Patet etiam, *communionem primævam fuisse jus in re* (§. 186.) *& jus in re aliena constitutum* (§. 260.) *atque jus possessionis esse jus in re* (§. 288. *& seqq.*) *De jure in re.*

§. 335.

Jus ad rem dicitur, quod habemus ad id, ad quod præstandum alter nobis obligatus est. Quo- *De jure ad rem.*

niam nobis competit jus ad certas præstationes nobis alterum obligandi, & inde jus perfectum ad eas acquirimus (§. 97.) ac præterea jam in anterioribus vidimus passim, homines sibi invicem ex facto quodam suo obligari ad certas præstationes; *jus ad rem, idque perfectum utique datur*. Cumque in Jure naturæ habeatur quoque ratio officiorum humanitatis (§. 61.) ad quæ obligatio imperfecta est (§. 80.) *jus* quoque *ad rem imperfectum* datur, nimirum quod homini competit id, ad quod alter ipsi imperfecte obligatur.

§. 336.

Debitor & debitum. Qui nobis ad aliquid præstandum perfecte obligatur, *Debitor* dicitur; id autem, ad quod præstandum obligatur, *Debitum*. Quamvis etiam *imperfecte debitum* dicatur, ad quod præstandum alter nobis imperfecte obligatur: qui tamen imperfecte obligatur, *Debitor* vocari non solet.

§. 337.

De remissione juris. *Jus*, nimirum ad rem, *remittere* dicimur, si sufficienter significamus, nos nolle, ut alter nobis præstet, ad quod præstandum obligatur. Dicitur etiam *remitti* eodem sensu ipsum *debitum*. *Remissione* igitur *jus debitor ab obligatione sua liberatur & jus tuum extinguitur, jus autem nemini acquiritur*. Per se patet, *posse etiam remitti partem juris, si id, quod debetur, in partes dividi potest*.

§. 338.

De cessione juris. Translatio juris sui ad rem in alium *Cessio* dicitur; & transferens *Cedens*; is vero, in quem transfertur, *Cessionarius* appellatur. *Fit* itaque *cessio mutuo consensu cedentis & cessionarii sufficienter*

ter declarato (§. 317.) Cum jus ad rem ſit res incorporalis (§. 121.) quæ eſt in dominio cedentis (§. 206.) *ceſſio fieri poteſt inſcio, immo invito debitore*, præſertim cum, ceſſionario in locum cedentis ſuccedente, *nihil in ipſa obligatione debitoris mutetur*.

§. 339.

De repudiatione juris.

Jus repudiare dicitur, qui ſufficienter ſignificat, ſe jus ſibi delatum habere nolle. Dicitur autem *Jus tibi deferri*, quod num accipere, ſeu acquirere velis, an nolis, in ſolo tuo arbitrio poſitum eſt. *Jus* igitur, *quod repudiatur, repudians non transfert in alium*.

§. 340.

De renuntiatione.

Juri ſuo renuntiare dicitur, qui ſufficienter ſignificat in gratiam alterius, ſe jus quæſitum habere nolle. Dicitur autem *Jus quæſitum*, quod actu nobis competit. *Renuntians igitur ſe ei, cui renuntiat, obligat, quod jure ſuo adverſus ipſum uti nolit, & hic acquirit jus non patiendi, ut eodem utatur* (§. 46.) *jus vero ſuum renuntians in ipſum non transfert*.

§. 341.

De abdicatione juris.

Jure ſuo ſe abdicare dicitur, ſi quis ſua ſponte declarat, ſe jus quoddam, quod in alium transferre nequit, diutius habere nolle, veluti ſi magiſtratum ante tempus deponit.

§. 342.

An remiſſiones, ceſſiones &c. juris ſint licitæ.

Cum quilibet de jure ſuo, tamquam re incorporali (§. 121.) in dominio ipſius exiſtente (§. 206.) pro lubitu ſuo diſponere poſſit (§. 195.) *a cujuslibet voluntate dependet, num jus ſuum remittere, alteri cedere, repudiare, abdicare, aut*

in gratiam alterius ei renuntiare velit, modo nil committatur, quod est contra jus tertii (§. 86.) veluti si remissio fiat in fraudem creditorum.

§. 343.

De dominiis ex divisione communium oriundis.

Quando res communis dividitur, cum sublata communione unusquisque dominium acquirat in parte divisa, consequenter separatum; *tot oriuntur dominia, quot sunt personæ*, cumque *partes divisæ* nullam amplius relationem ad se invicem retineant, eædem *non amplius spectantur tamquam partes*; quæ nimirum antea fuerant plurium communia, ea divisione fiunr singulorum propria.

§. 344.

De divisione rei communis, quæ dividi nequit.

Quodsi res communis dividenda dividi nequeat, & quilibet, qui in communione est, integram habere velit, cum neuter alteri dominium in parte sua cedere teneatur (§. 342.) *negotium naturaliter exitum habere nequit*. Quodsi ergo exitum habere debet, *necesse est, ut consensu eorum, qui sunt in communione, definiatur modus, quo determinari debeat, cuinam sit assignanda*, veluti ut sorte dirimatur, quinam rem habere debeat.

§. 345.

An quis cogi possit, si maneat in communione.

Quoniam in communione de re communi disponi nil quicquam potest, nisi omnium consensu (§. 330.) & ut negotia exitum habere possint, voluntas plurium, seu partis majoris habenda est pro omnium voluntate; facile patet, in communione non liberam esse unicuique pro rata disponendi facultatem. Quamobrem cum libertati naturali, a qua pendet libera disponendi facultas in dominio (§. 195.) maxime adver-

adversetur, ut quis invitus maneat in communione; *nemo quoque cogi potest, ut invitus in communione maneat, nisi jus commune ea lege acquisitum, ut commune maneat* (§. 317.)

CAPUT VI.

De animi sui sensis alteri significandis.

§. 346.

Animi nostri sensa alteri significamus vel verbis, vel signis aliis, vel etiam factis, seu actionibus externis. *Qui* ergo *ab aliis vult intelligi, vocabulis uti debet, prout fert usus loquendi*, consequenter *qui ad mentem suam alteri significandum obligatur, vocabulis uti debet in eo significatu, qui usui loquendi convenit*. *De communi usu loquendi.*

§. 347.

Convenientia verborum cum cogitationibus nostris dicitur *Veritas moralis*; & *moraliter verum loqui*, qui ea cogitat, quæ se cogitare dicit; sermo autem moraliter verus *Veriloquium*. Differt itaque a *Veritate logica*, quæ est convenientia nostrarum cogitationum cum objecto; ita ut *logice verum* sit, si, quod esse, vel non esse cogitamus, id etiam est, vel non est. Quamobrem cum veriloquium non supponat veritatem logicam; *veritas logica per veriloquium probari nequit, & si, quod esse putas, dicis, cum non sit, & contra, moraliter verum loqueris, logice falsum*. *De veritate morali & veriloquio.*

§. 348.

Ex adverso disconvenientia verborum cum cogitationibus nostris vocatur *Falsitas moralis*; & *moraliter falsum loqui* dicitur, qui aliter cogitat, *De falsitate morali.*

quam se cogitare dicit; sermo autem moraliter falsus *Falsiloquium*. Differt itaque a *Falsitate logica*, quæ est disconvenientia nostrarum cogitationum cum objecto; ita ut *logice falsum* sit, si quod esse cogitamus, non est, & contra. Quamobrem cum falsiloquium non supponat falsitatem logicam; *si quod non esse putas, esse dicis, cum sit, vel quod esse putas, cum non sit, non esse dicis, moraliter falsum loqueris*.

§. 349.

Actio sincera, simulatio, dissimulatio prætextus.

Actio externa sincera vocatur, quæ cum interna consentit; dissensus autem actionis externæ ab interna *Simulatio*; sicuti occultatio actionis tam internæ, quam externæ, sive positivæ, sive privativæ, quomodocunque facta, *Dissimulatio*. Simulatio autem intentionis, quando scilicet falsam significamus, non veram, *Prætextus*, a nonnulli *Obtentus* appellatur.

§. 350.

Qualis sermo sit veriloquium & falsiloquium

Patet itaque, *veriloquium esse sermonem sincerum, falsiloquium sermonem simulatum* (§. 347. 348. 349.) Patet etiam porro, *prætextum esse quamdam speciem falsiloquii, sicuti intermissio sermonis eo fine facta, ne animi nostri sensa alteri pateant, ad dissimulationem accedit* (§. 349.)

§. 351.

Mendacium & reticentia.

Mentiri dicitur, qui moraliter falsum loquitur, quando ad verum loquendum, seu animi sui sensa significandum alteri obligatur; atque ideo *Mendacium* est falsiloquium pugnans cum obligatione, qua tenemur alteri ad animi nostri sensa significanda, consequenter quo violatur jus alterius ex ista obligatione ortum (§. 46.) *Reticentia* vero vocatur silentium de eo,

ad

ad quod dicendum obligamur : *quæ* ideo quoque *est contra jus alterius*.

§. 352.

De moralitate veriloquii, mendacii & reticentiæ.

Cum ab obligatione tam naturali (§. 42.) quam contracta nemo se liberare possit (§. 100.) *si officio cuidam* (§. 57.) *vel obligationi contractæ satisfacere nequeamus*, *nisi alteri animi nostri sensa patefaciamus*, *ad moraliter verum loquendum*, consequenter *ad veriloquium obligamur* (§. 347.) *atque* ideo *tam falsiloquium* (§. 348.) *quam reticentia illicita est* (§. 351.) Et hinc patet, *omne mendacium esse illicitum* (§. *cit.*) Ex adverso autem cum lex naturæ det jus ad ea, sine quibus obligationi nostræ satisfacere non possumus (§. 46.) *si vel officio cuidam*, *vel obligationi cuidam contractæ satisfacere nequeamus*, *nisi animi nostri sensa celando*, *vel moraliter falsum loquendo*, *utrumque licitum est* (§. 49.) *atque tum falsiloquium mendacium non est* (§. 351.) (*a*) Et quia vi libertatis naturalis unicuique permittendum, ut in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, modo nil faciat, ad quod non faciendum tibi obligatur (§. 78.) & libertas naturalis non tollit obligationem naturalem (§. 77.) *si alteri ad patefacienda animi tui sensa non obligaris*, *nec*, *ut id facias*, *requirat officium quoddam erga teipsum*, *vel erga alios*, *veritatem celare licet*.

§. 353.

(*a*) Auctor nimis, & hic & alibi naturæ corruptæ ad malum jugiter propensæ indulget. Hæc VVolfii doctrina a D. Augustino in Lib contra mendacium est viriliter refutata, & a prisca, & recenti Ecclesia semel, & iterum damnata.

§. 353.

De ambiguitate in loquendo.

Ambigue loqui dicitur, qui utitur verbis, quæ ex communi usu loquendi plures admittunt significatus; *id quod imprudentiæ est*, *si alteri tui animi sensa significare volueris* (§. 21.) *ac* per consequens *vitandum*, *si vero prævides alterum*, *cui animi tui sensa patefacere obligaris*, *ea accepturum in significatu a mente tua discrepante*, *& dolose hoc intendis* (§. 17.) *ambiguitas in loquendo mendacio æquipollet* (§. 351.) consequenter *illicita est* (§. 352.) Patet vero porro, *ambiguitatem in loquendo esse licitam in eo casu*, *in quo falsiloquium licitum* (§. 352.)

§. 354.

De ænigmatis.

Allegoria est sermo constans vocabulis, quæ a significatu proprio ad aliud quid significandum transferuntur propter rerum similitudinem. Allegoria obscurior, in qua improprius verborum significatus ambiguus, *Ænigma* dicitur. *Faciunt* itaque *ænigmata ad exercendum ingenium*, quippe quod est facilitas observandi rerum similitudinem: & *quando ambiguitas in loquendo licita vel illicita* (§. 353.) *ænigmatica* quoque *dictio licita*, *vel illicita*.

§. 355.

De reservationibus mentalibus.

Verba aperta dicimus, quæ ore proferuntur, vel scribuntur, ut percipi possint ab aliis, *tacita* vero, quæ mente reservamus, ut nonnisi a nobis percipiantur, scilicet non aliis, sed nobis loquentes. Sermo moraliter verus constans verbis partim apertis, partim tacitis, ita ut illa ingenerent animo audientis falsam opinionem, hæc vero illorum sensum detorqueant in verum huic contrarium, *Reservatio mentalis* dici-

dicitur. *Sunt* itaque *reservationes mentales veriloquium nonnisi respectu ejus, qui loquitur* (§. 347.) *est falsiloquium respectu ejus, ad quem sermo dirigitur* (§. 348.) consequenter *mendacio æquipollent, quando ad animi nostri sensa alteri indicanda obligamur* (§. 351.) *in eo autem casu, quo falsiloquium licitum* (§. 352.) *inutiles*. Ceterum facile patet, *reservationibus mentalibus accensendum non esse sermonem, si is, ad quem sermo dirigitur, facile colligit ex verbis apertis, vel substrata materia mente reservata*.

§. 356.

Fallere alterum dicitur, qui verbis vel factis alterum inducit, ut pro vero habeat, quod non est. Hinc *Simulatio* definiri poterat, quod sit factum; *Falsiloquium*, quod sit sermo, quo alterum fallere intendimus. *Fallere quid sit.*

§. 357.

Cum ab obligatione naturali nemo liberari possit (§. 42.) *si ad veriloquium obligamus* (§. 352.) *metu periculi nobis, vel aliis imminentis moraliter falsum, vel ambigue loqui, aut ænigmatice respondere non licet: ast licet, si ad veriloquium non obligamur* (§. 269.) (*a*) *An metus periculi falsiloquium licitum faciat.*

§. 358.

Arcanum dicitur, quod ab aliis ignorari volumus, vel etiam velle debemus. Et *arcana sua alteri committere* dicitur, qui ea ipsi sub spe, vel fide silentii, hoc est, sub conditione vel tacita, vel expressa, ne dicat aliis, patefacit: ast *prodere arcana alterius*, qui sibi commissa nota facit aliis. *Quodsi nulla urget necessitas, ut arcana tua alte-* *De arcanis alteri committendis & non prodendis.*

(*a*) Vide notulam ad §. 352.

alteri committas, qualis eſt, ſi conſilio, vel opera alterius indiges in exequendo eo, quod decreviſti, cum tutius ſit, ea non committi, quam ut committantur, ne ullus prodendorum metus ſuperſit; *ea committenda non ſunt: commiſſa* vero *numquam prodenda* (§. 269.) *præſertim ſi ad non prodenda ſe committenti obligaſti* (§. 97. 100.)

§. 359.

De moralitate ſimulationis, diſſimulationis & prætextus.

Cum ſimulando & moraliter falſum loquendo idem intendamus, nimirum ut alter de animi noſtri ſenſis contrariam concipiat opinionem (§. 348. 349.) *quando falſiloquium licitum, vel illicitum, etiam ſimulatio licita, vel illicita.* Similiter cum celando animi noſtri ſenſa & diſſimulando idem intendatur, ſcilicet ne ea patefiant alteri (§. 349.) *quando animi noſtri ſenſa alterum celare licet, etiam diſſimulatio licita.* Cum prætextus ſpecies falſiloquii ſit (§. 350.) *de moralitate prætextus eadem valent, quæ de moralitate falſiloquii.*

§. 360.

De verbis & factis temerariis.

Verba temeraria dicuntur, quæ nullo fine proferuntur; & *Facta temeraria*, quæ nullo fine committuntur. *Nullo* nimirum *fine fieri* dicuntur, in quibus nulla ſpectatur noſtra, vel alterius utilitas, quæ nimirum inſtar finis a loquente, vel faciente intenditur. Cum homines obligentur actiones ſuas dirigere ad ſui aliorumque perfectionem & ad ſtatus ſui atque alieni perfectionem, ac eandem conjunctis viribus promovere (§. 43. 44.) ſermo autem medium eſt, quo animi ſui ſenſa eum in finem patefacere tenentur, quod per ſe patet; ideo non modo in loquendo, verum etiam in faciendo ſpectanda eſt aliqua utilitas ſive noſtra, ſive aliena ex illa perfectio-

ctione, tanquam fine ultimo, æstimanda. Unde haud difficulter conficitur, *verba & facta temeraria legi naturæ parum convenire*, consequenter *nec temere loquendum*, *nec temere quicquam faciendum esse*. Patet idem, præsertim de verbis, per obligationem determinandi actiones liberas per easdem rationes finales, per quas naturales determinantur (§. 43.)

§. 361.

Quodsi quis dubitet, te moraliter verum loqui, nec constare possit ex eo, de quo verba fiunt, vel aliunde, veluti per testes, cum nemo norit cogitationes tuas, nisi tu ipse, qui earum tibimet conscius es, & Deus; *id aliter probari nequit nisi per conscientiam, aut Deum testem*. Probatio veritatis dictorum per conscientiam testem provocando scilicet ad conscientiam tanquam testem, dicitur *Asseveratio*, probatio vero per Deum testem, invocando scilicet eum tanquam testem veritatis dictorum & vindicem mendacii ac perfidiæ, *Juramentum*, seu *Jusjurandum*. Quid sit perfidia, inferius explicabitur. *Asseveratio & juramentum quid sit.*

§. 362.

Quoniam jurans pro certo habere debet existere Deum, eum nosse hominum cogitationes & punire mendacia ac perfidiam (§. 361.) *qui negat esse Deum, vel eum nosse hominum cogitationes, aut putat, eum parum curare res humanas, jurare nequit*. (*a*) *Quinam jurare nequeant.*

§. 363.

(*a*) Impius & incredulus qui tali modo juret duplici nomine Deum offendit, & quia Deum negat, & quia Deum qui vere est, quem tenetur, & valet, si vellet cognoscere, in testem vocat,

§. 363.

An jurari possit per falsos Deo.

Quodsi ergo quis falsos Deos pro vero Deo habet & iis tribuit ea, quæ de vero Deo pro certo habere debet jurans, cum respectu ipsius perinde sit ac si per verum Deum juraret, *per falsos Deos jurare potest.* (*a*)

§. 364.

De formulis jurandi.

Quoniam vero verba signa sunt, quæ significant, quod iisdem significare volumus; *verbis quibuscumque jurari potest, quibus tribuitur significatus, qui vi definitionis juramento convenit.* Unde simul patet, *per res quascunque jurari posse.* Ast per res istas *non jurat, sed saltem asseverat, qui dicit, se tam certo verum dicere, aut dicere velle, quam certum sit rem quamdam existere, vel notorie sibi carissimam esse.* Possunt etiam verba eadem vim juramenti, aut saltem vim asseverandi habere, prouti vel proferuntur altero juramentum exigente, vel sua sponte. Ita *si quis jurare jussus dicat: Deus est testis meus, is jurat; si non jussus profert, asseverat*, Nimirum in priori casu verba quoque significant provocationem Dei tamquam vindicis mendacii aut perfidiæ, in posteriori minime (§. 361.)

§. 365.

Quando verba jurantia proferens non juret.

Si quis animo indeliberato verba jurantia, quibus scilicet juramenti significatus tribui solet, *animo non jurandi profert, non jurat, sed ea ad verba temeraria referenda* (§. 360.) quæ cum vitanda sint (§. *cit.*) *nihilominus peccat*. Idem tenendum de verbis, quibus alias asseverandi significatus tribuitur.

§. 366.

(*a*) Deorum pluralitati potest tribuere ea, quæ vero Deo conveniunt nec per Deos falsos jurare potest, qui Deum verum cognoscit vel cognoscere valet.

§. 366.

Quoniam vero contra eum, qui ad dicendum verum obligatur, pro vero habendum, quod dicit (§. 318.) *si quis jurare debet, aut jurare videri vult, & verba jurantia profert, is jurasse intelligitur.* Alias nimirum admittendæ forent reservationes mentales, quæ illicitæ sunt (§. 355.) *Quando juret.*

§. 367.

Cum asseverationes temerariæ sint, temeraria etiam sint juramenta, si is, cui loqueris, non dubitat, te moraliter verum loqui, aut si nec tua, nec ipsius intereſt, sive credat, te verum dicere, sive minus (§. 360. 361.) verba autem temeraria illicita sint (§. 360.) ac inprimis juramentum temerarium reverentiæ Deo debitæ parum conveniat (§. 172.) *si is, cui loqueris, non dubitat te verum dicere, aut si nec tua, nec ipsius intereſt, utrum hoc credat, nec ne, asseveratio & juramentum illicita sunt.* Hinc porro eadem facilitate colligitur, *si asseveranti creditur, vel asseveratio sufficit, ut credatur, jurandum non esse.* *De asseverationibus & juramentis temerariis vitandis.*

§. 368.

Cum tibi competat jus te alteri obligandi ad dicendum verum, si tua vel alterius interſit, ut is credat te verum dicere (§. 97.) invocatio vero Dei tamquam vindicis mendacii ac perfidiæ sit motivum dicendi veri, quod cum juramento conjungis (§. 361.) *jurans te alteri obligas ad dicendum verum* (§. 35.) consequenter *falsiloquium licitum juramento confirmare non licet* (§. 100.) *Ad quidnam jurans se obliget.*

§. 369.

Quia jurans te alteri obligas ad dicendum verum (§. 368.) adeoque contra te pro vero ha- *Effectus juramenti.*

bendum, quod sufficienter indicas (§. 318.) consequenter non alia mens tua esse colligitur, quam quæ verbis tuis significatur: *juramentum arcet omnes tacitas exceptiones ac conditiones, neque admittit reservationes mentales* (§. 355.)

§. 370.

Quo sensu verba jurantia sumenda.

Ex eadem ratione intelligitur, *jurantem verba jurantia sumere debere in eo significatu, quem iis tribuit is, cui juratur, consequenter non esse detorquenda contra manifestum eorumdem significatum in alienum, ut falsum loquendo ex mente ejus, cui juratur, verum se locutum probet ex mente sua.*

§. 371.

De pejeratione & perjurio.

Pejeratio a nobis dicitur juramentum ejus, qui se verum dicere jurat, dum falsum dicit; *Perjurium* vero violatio juramenti, quando scilicet non facis, quod te facturum ex animi licet tui sententia jurasti, & contra. Quamobrem cum jurans te obliges ad dicendum verum (§. 368.) & si jures te hoc facturum, vel non facturum, jurando probare velis, quod ad faciendum, vel non faciendum te obliges (§. 97. 361.) *nec pejerare, nec perjurare licet* (§. 100.)

§. 372.

De juramento scripto.

Quoniam vero perinde est, sive verbo ore proferantur, sive scribantur; *juramentum vocabulis scriptis expressum validum est*, consequenter *absens absenti in litteris jurare potest.*

§. 373.

De juramento in

In animam alterius jurare dicitur, qui nomine & mandato absentis jurat. Cum perinde sit,

sive

sive quid per te, sive per alium facias; *in animam* quoque *ttuam ab alio jurari potest*. *animam alterius.*

§. 374.

Obtestatio dicitur actus, quo quis alterum per Deum testem veritatis dictorum & vindicem mendacii, aut facti cujuscunque illiciti, vel rem quandam ipsi carissimam, aut cujus maxime rationem habere debet, obsecrat, ut verum dicat, vel ut quid faciat, aut non faciat. Cum itaque obtestatione alterum permovere intendamus; ut verum dicat, vel ut quid faciat, aut non faciat; *quando tui vel alterius plurimum interest, ut alter verum dicat, vel ut faciat, aut non faciat, qui ad faciendum, vel non faciendum obligatur, obtestatio licita est*. Idem patet in eo casu, quo alterum exhortari debes, ne quid faciat, aut non faciat. *De obtestatione.*

§. 375.

Asseveratio per Deum testem, aut rem aliam nobis carissimam, vel magni momenti, *Contestatio* dicitur. Pertinet adeo contestatio ad asseverandi formulas, quæ ad juramentum propius accedunt (§. 361.) *De contestatione.*

§. 376.

Quoniam pejerat, qui jurat se facturum, ad quod faciendum se obligat, cum tamen animum faciendi non habeat, perjurus vero non est, si faciat mutato animo (§. 371.) *si pejerantem pœnitet pejerasse & quod se facturum juravit facit, perjurus non est.* *Quando pejerans non fiat perjurus*

CAPUT VII.

De modo sese alteri obligandi, seu promissis & pactis in genere.

§. 377.

Ad quanam nos alteri obligare possimus.

CUm introductis dominiis homo non habeat quod suum est, nisi res tam corporales, quam incorporales, quæ sunt in dominio ipsius (§. 195. 106.) & actiones aliis utiles æquiparentur rebus in dominio existentibus (§. 225.) *nemo* quoque *se alteri obligare potest, nisi ad dandum & faciendum, vel non faciendum*, consequenter *ad aliquid præstandum* (§. 258. 328.)

§. 378.

Quale jus transferatur, si quis se alteri obligat.

Quoniam nulla opus est obligatione, si quid statim præstetur; *qui alteri ad dandum vel faciendum se obligat*, cum obligatio ad actum futurum pertineat, & ad eum jus perfectum acquirat alter (§. 97.) ille *in hunc transfert jus exigendi præstationem*.

§. 379.

Promissio quid sit.

Declaratio hæc voluntatis de quodam alteri præstando, conjuncta cum juris a se exigendi, ut præstetur, in ipsum translatione, *Promissio* dicitur. Qui promittit, *Promissor*; is, cui promittitur, *Promissarius* vocatur.

§. 380.

De modo se alteri obligandi.

Promissor igitur *promissario se perfecte obligat* (§. 80. 379.) Cumque de voluntate alterius nobis constare aliter non possit, nisi si ab eo sufficienter indicetur, nec ab alio jus acquirere valeamus, nisi voluntate ipsius (§. 314.) *nemo* quoque *alteri se aliter perfecte obligare potest, nisi promittendo*.

§. 381.

§. 381.

Cum in promissione in promissarium transferatur jus exigendi præstationem promissam (§. 379.) ad translationem vero juris requiratur acceptatio (§. 316.) *promissio* quoque *sine acceptatione non est valida, nec ex ea jus ullum acquiritur promissario.* *De necessitate acceptationis promissi.*

§. 382.

A promissione cum *Grotio* recte distinguitur *Pollicitatio*, qua alteri sufficienter declaramus voluntatem eidem quid præstandi ac perseverantiam in proposito, jus tamen a se id exigendi in eum transferre nolumus. Quamobrem *ex pollicitatione jus exigendi præstationem non acquiritur ab eo, cui fit pollicitatio* (§. 314.) *De pollicitatione.*

§. 383.

Ab eadem cum eodem recte distinguitur *nuda assertio*, qua alteri sufficienter declaratur animus, quem de præsenti habemus, ipsi aliquid præstandi, sed salva libertate animum mutandi, consequenter *ex nuda assertione jus a nobis id exigendi, quod alteri nos præstare velle dicimus, nullum is consequitur* (§. 314.) *De nuda assertione.*

§. 384.

Quoniam in pollicitatione (§. 382.) & in nuda assertione nullum transfertur jus in alterum (§. 383.) *ad pollicitationem & nudam assertionem nulla requiritur acceptatio, immo ad utramque inutiliter accedit* (§. 316.) *An in iis acceptatio locum habeat.*

§. 385.

Cum a voluntate tua dependeat, utrum in alterum jus quoddam transferre velis, nec *Quales actus sint pro-*

missio, pollicitatio & assertio. ne (§. 314.) consequenter etiam num transferre velis jus exigendi præstationem quandam a te, hoc est, jus ad rem (§. 335.) *in voluntate* quoque *tua positum est, utrum alteri quid promittere, an polliceri, vel nude saltem quid asserere velis* (§. 379, 382. 383.) consequeuter *promissio, pollicitatio & nuda assertio sunt actus meræ voluntatis*, ac propterea *nemini competit jus te ad promittendum compellendi*, quod cum repugnet libertati naturali (§. 77.) *ad promittendum alterum cogens injuriam ei facit* (§. 87.) atque *id lege naturali probibitum* (§. 86.)

§. 386.

De animo deliberato. *Animus deliberatus* dicitur actus voluntatis, qui fertur in id, quod probe expensum, nimirum num protinus sit faciendum, quam non faciendum, & quomodo faciendum, antequam agens faciat, ne quid committatur officiis erga se, vel alios adversum. Ex adverso autem *Animus indeliberatus* vocatur, si voluntas tendit in id, quod non satis expensum. Quamobrem cum ab obligatione naturali, qua tenemur ad quælibet officia (§. 57.) nemo liberari possit (§. 42.) ac inprimis etiam quilibet omne damnum a se avertere debeat (§. 269.) *nemo quicquam facere, nec quicquam promittere debet absque animo deliberato*. Ceterum facile patet ex natura promissionis, *promissorem expendere debere, num re, quam dare promittit, ipsemet indigeat, & num tunc, quando facere promittit, sibi vacaturum, & num hoc dando vel faciendo promissario desit officio cuidam erga seipsum, vel erga alios*. Immo ex modo dicta ratione, cur nil faciendum absque animo delinerato, *nec promissio acceptanda absque animo deliberato*. Et haud difficulter intelligitur, *promissarium perpendere debere, num*

eo,

eo, quod promittitur, indigeat, & annon alius eodem magis habeat opus, an nonnisi incommodo suo hoc præstare possit promissor, & num in acceptaneo forsan desis officio cuidam erga te, vel erga alios.

§. 387.

Quoniam animus deliberatus non cadit in furiosos durante furore, amentes, infantes, summe ebrios, delirantes, nec eos, quorum judicium propter ætatem imbecille est (§. 286.) *omnes hos valide promittere non posse patet* (§. cit.) *Quinam promittere non possint.*

§. 388.

Promissum servare dicitur, qui dat, vel facit, quod se daturum, vel facturum promisit. Cum promissor promissario perfecte se obliget (§. 380.) & jus perfectum ad id, quod promissum, acquirat promissarius (§. 97.) invito auferri nescium (§. 100. *promissa servanda sunt.* *De promissis servandis.*

§. 389.

Fides dicitur circumstantia voluntatis alteri verbis declaratæ de eo, quod facere, vel dare velimus. *Fides* igitur *supponit, ut moraliter vera loquaris, aut moraliter falsa dicta mutato animo in moraliter vera vertas.* Hinc *fidem dare* dicitur, qui affirmat se præstiturum, quod se præstare velle dicit, consequenter alterum certum esse jubet de perseverantia in præsenti voluntate. Unde conficitur, *pollicitatorem fidem dare ei, cui fit pollicitatio* (§. 382.) *Fidem fallere* dicitur, qui non præstat, quod se præstiturum dixit. *Fidem* denique *alterius adstringit*, qui eum sibi obligat ad fidem servandam. Atque hinc patet, *fidem datam esse servandam*, consequenter *non fallendum*, & *pollicitatorem fidem fallere, si non præ-* *De fide.*

stat, quæ pollicitus. Liquet porro, *qui promissa servat, eum quoque servare fidem, qui non servat, fidem fallere*, atque *promissarium acceptando fidem promissoris sibi adstringere* (§. 378. 379.) Denique non minus manifestum est, *qui nude asserit sibi esse animum aliquid præstandi, fidem suam non dare* (§. 383.) consequenter *nec fallere, si non præstat, quod se præstare velle dixit*.

§. 390.

De perfidia. *Perfidus* dicitur, qui contrarium ejus facit, ad quod faciendum fidem suam adstrinxit. *Quodsi* ergo *promissor contrarium ejus facit, quod se facturum promisit*, veluti si facit, quod se non facturum dixit, *perfidus est*: ast *pollicitator in eodem casu perfidus non est*.

§. 391.

De promissione sub conditione turpi. Cum ab obligatione naturali nemo liberari possit (§. 42.) *sub conditione turpi nihil promittere licet* (§. 315.) Quoniam itaque hæc promissio valida non est, ex ea quoque jus nullum consequitur promissarius, consequenter *quod sub conditione turpi promissum præstandum non est, etiamsi ea fuerit adimpleta*.

§. 392.

De promissione sub conditione impossibili. Cumque conditio impossibilis existere nequeat; per se patet, *promissionem sub conditione impossibili esse temerariam, nec juri naturæ convenire* (§. 360.)

§. 393.

Quid sit promissio conditionata, in diem facta, pura Enimvero quia in promissione jus transfertur in promissarium (§. 379.) *promissor promittere potest, qua lege voluerit, & promissio fieri potest sub conditione quacunque honesta & in certum diem,*

diem, *non modo absque ulla conditione & sine tempore adjecto* (§. 314.) *Promissio* sub conditione facta dicitur *conditionata*; si certum tempus adjicitur, seu id, quod promittitur, certo die præstandum, *Promissio in diem facta*; quæ vero absque ulla conditione, nec tempore ullo adjecto fit, *promissio pura*.

§. 394.

Quoniam factum turpe tertii respectu promissoris & promissarii conditio mere casualis est, utpote ab utriusque voluntate prorsus independens; *promissio sub facto turpi tertii facta*, cum nihil vitii in se habeat, *illicita non est*. *De promissione sub facto turpi tertii.*

§. 395.

Cum promissarius non plus juris acquirere possit ex promissione, quam promissor in eum transferre voluit (§. 317.) *quod in diem promittitur*, *statim debetur*, *sed exigi nequit*, *nisi die elapso*. Patet vero, cum conditio, quam certo extituram novimus, tempus designet, quo quid fieri debeat, *promissionem sub conditione certo extitura factam æquipollere promissioni in diem factæ* (§. 393.) Quoniam vero perinde est ac si dies venisset, qui adventurus putatur, adventurus tamen non est, veluti si quid promittatur die trigesima prima Aprilis præstandum, cum error non contineat rationem promittendi; *quod promittitur in diem*, *qui adventurus putatur*, *adventurus tamen non est*, *præstandum eo die elapso*, *quem falso designasse videtur promissor*. Nimirum supponimus serio rem agi, non jocari. *Promissionis in diem factæ effectus.*

§. 396.

Enimvero quia sub conditione suspensiva promittens promissario obligatus esse non vult, *Promissionis sub con-*
nisi

ditione suspensiva effectus. nisi conditione existente (§. 315.) per rationem eamdem (§. 317.) *quod sub conditione suspensiva promittitur, non debetur, nisi conditione existente, si autem ea non existit, evanescit*. Quoniam igitur jus ad id, quod promittitur, non ante acquirit promissarius, quam conditione existente; *ex promissione conditionata nonnisi spem debitum iri habet promissarius, jus excitaturam, siquidem contingat, conditionem existere*. Utrum spes ista jus sit excitatura, nec ne, cum respectu nostri saltem incertum sit; ea perinde ac jus acquisitum (§. 100.) *invito auferri nequit*. Patet idem etiam inde, quod promissor se obligaverit ad jus istud agnoscendum, quod spem istam excitare continget: a qua obligatione seipsum liberare nequit (§. *cit.*) Quia conditio potestativa suspensiva est, atque existit, quando adimpletur (§. 315.) *quod promittitur sub conditione potestativa non ante debetur, quam ubi ea fuerit adimpleta*.

§. 397.

Promissionis sub conditione resolutiva facta effectus. Similiter quia promittens sub conditione resolutiva, non diutius obligatus esse vult promissario ad præstandum id, ad quod se ipsi obligavit (§. 315.) consequenter ista conditione designatur tempus, quo jus promissarii durare debet (§. 97.) *quod sub conditione resolutiva promissum, desinit deberi eadem existente & jus promissarii expirat*.

§. 398.

Effectus promissionis puræ & quando in eam habeat conditio. *Quod pure promittitur, statim debetur & exigi potest*: id quod ex ipsa definitione promissionis puræ statim patet (§. 393.) Quamobrem cum die veniente inter promissionem puram & in diem factam, conditione autem existente inter illam & conditionatam nulla amplius diffe-

differentia existat (§. *cit.*) *die veniente promissio in diem facta, & conditione existente promissio conditionata in puram abit.* *nata & in diem facta.*

§. 399.

Si conditiones plures copulative adjiciantur promissioni, cum nonnisi omnibus simul existentibus promissor obligatus esse velit; *quod promissum non ante debetur, quam omnes extare certum est* (§. 317.) Enimvero *si disjunctive adjiciantur*, cum promissor promissario obligatus esse velit, quacumque earum existente; *existente una quod promissum debetur, etiamsi ceteræ non sint exstituræ.* *De conditionibus pluribus promissioni adjectis.*

§. 400.

Personalis promissio est, quæ ad personam promissarii ita restringitur, ut promissor nemini nisi promissario obligatus esse velit. Confertur autem promissio in personam promissarii vel expresse, vel tacite, quando id ex materia promissi aliisque circumstantiis colligitur. *Jus* vero *personale* vocatur, quod ad personam, cui competit, ita restringitur, ut ab ea in aliam transire non possit: sicuti *personale* in genere appellatur, quod personæ cuidam ita inhæret, ut ab ea in aliam nullo modo transire possit. Hinc consequitur, *ex promissione personali promissarium non acquirere nisi jus personale, & jus personale cum persona extingui*, atque *promissionem conditionatam evanescere, mortuo promissario, antequam conditio existit* (§. 396.) Patet etiam, *si conditio potestativa fuerit personalis, eam adimpleri non posse, nisi a promissario ipso.* *De promissione & jure personali.*

§. 401.

Promissio realis est, quæ personalis non est, habita nimirum in promittendo magis rei, quam per- *De promissione reali.*

perſonæ ratione. Quamobrem *ex promiſſione reali a promiſsario acquiritur* non jus perſonale, ſed *jus, quod etiam in alium tranſire poteſt* (§. 400.) & ſimiliter *ſpes debitum iri ex promiſſione conditionata reali enata* (§. 396.) *in alium quoque transferri, aut tranſmitti poteſt.*

§. 402.

De obligatione perſonali & reali.

Eodem ſenſu, quo jus perſonale & reale a ſe invicem diſtinguuntur, *obligationes* quoque aliæ ſunt *perſonales*, aliæ *reales*. Unde *obligationes perſonales non egrediuntur perſonam & cum ea extinguuntur; ſecus vero reales.* Atque hæc differentia attendenda eſt etiam in promiſſionibus, prouti vel perſonales, vel reales fuerint.

§. 403.

An promiſſio abſenti fieri poſſit.

Ad promiſſionem perficiendam requiritur ſufficiens declaratio voluntatis tam promiſsoris, quam promiſsarii (§. 379. 381.) Quamobrem cum voluntas alteri declarari poſſit non modo verbis ore prolatis, verum etiam ſcriptis, immo etiam per alium; *promiſſio* quoque *fieri poteſt per epiſtolam, & per alium,* in utroque caſu *abſenti, & ab abſente per epiſtolam, vel per alium acceptari poteſt.*

§. 404.

De promiſſione modali.

Poteſt etiam in certum finem alteri quid promitti, nimirum ut ab eo quid fiat, vel præſtetur, & tum *Promiſſio ſub modo facta*, vel etiam *modalis* dicitur. Cumque *modus impleri* dicatur, quando hoc fit, quod ut fiat aliquid præſtatur, atque ante tibi præſtandum ſit, quod promittitur, ut hoc facias, quam facias, & acceptando promiſsum tu tantummodo te declares ad faciendum, ubi promiſsor quod promiſ-

ſum

sum præstiterit; *promissarius modum implere ante non tenetur, quam promissio adimpleta fuerit; ubi vero hæc adimpleta, ad implendum obligatur, &, nisi fecerit, quod ex promissione consecutus, restituendum, id quod etiam fieri debere* patet, *si promissarius moriatur, antequam modum impleverit, sub quo ipsi quid datum.*

§. 405.

Caussam promissio dare dicitur, quod est ratio unica, cur quid promittatur, alias non promittendum. Quoniam, si error det caussam promisso, promissio facta intelligitur sub hac conditione, si verum sit, quod per errorem pro vero sumitur, consequenter conditio, sub qua facta promissio, non existit; *promissio, cui error caussam dedit, valida non est* (§. 396.) *Quodsi vero promissor fuerit negligens in veritate exploranda, aut in sensu suo exprimendo, & promissarius inde damnum passus sit*, cum damnum culpa illius datum sit (§. 21.) *id* utique *resarciendum* (§. 270.) Ob eamdem rationem, *si promissarius det caussam errori, sed non promissioni, & ex errore damnum aliquod facit promissor; eidem promissarius id restituere tenetur, etsi promissio sit valida.* *De promissione errantis.*

§. 406.

Cum alteri injuriam faciat, qui ad promittendum eum vi, vel metu incusso adigit (§. 385.) *promissio vi vel metu extorta lege naturæ prohibita est* (§. 87.) consequenter *invalida*. Quemadmodum res vi vel metu a prædone extorta domino restituenda (§. 264.) ita quoque promissum vi ac metu extortum præstandum non est. Enimvero *si metu ab alio incusso permotus tibi, rei istius minime conscio, quid promittam*, cum tuum non sit judicium de eo, cur promittam (§. 78.) *De promissione vi vel metu extorta.*

nulla

nulla ſane ratio eſt, cur, quod inter me & te geſtum, ſubſiſtere nequeat (§.378.379.) ac propterea *promiſſio valida eſt*. Quoniam tamen, *qui metum incuſſit*, in cauſſa eſt, cur tibi promiſerim, alias non promiſſurus, conſequenter damnum dolo mihi dedit (§. 17.) *is idem mihi reſarcire tenetur* (§. 270.) Enimvero *ſi tu per alium mihi metum incutis, ut tibi quid promittam*, cum perinde ſit, ac ſi promiſſionem ipſemet metu extorſiſſes; *promiſſio invalida* eſt. Et quoniam *promiſſarius*, *ſi novit promiſſorem metu ab alio incuſſo promittere*, *promiſſionem acceptare non debet*, acceptatione quippe repugnante obligationi damni ab aliis avertendi (§. 269.) conſequenter *promiſſio invalida*. Accedit, quod promiſſarius metum incuſſum ratihabendo velit promiſſionem vi extorqueri, ut non multum abſit ab eo, qui metum per alium incutit, ut promittatur.

§. 407.

An promiſſio habere debeat cauſſam expreſſam.

Cum a voluntate promittentis unice dependeat, utrum promittere velit, nec ne (§.385.) & vi libertatis naturalis nulli hominum rationem reddere tenetur, cur quid faciat (§. 78.) *promiſſio naturaliter non habere debet cauſſam expreſſam*, ſcilicet cur promittat.

§. 408.

Promiſſio ob cauſſam ante debitam.

Ob eamdem rationem, *promiſſio ob cauſſam ante debitam valida*. Dicitur nimirum *promitti ob cauſſam ante debitam*, ſi cui ob id, ad quod præſtandum jam obligatus, aliquid promitto, veluti viatori aliquod munuſculum præter mercedem. Et quoniam quod ob cauſam ante debitam promittitur, cum ſit motivum diligentius præſtandi, quod præſtari debet, alterum

obli-

obligat ad majorem diligentiam (§. 35. 21.) *promissio ob caussam ante debitam temeraria non est* (§. 360.)

§. 409.

Similiter cum *onus promissioni adjicere* dicatur promissor quando promittit sub hac conditione, vel sub hoc modo, ut promissarius vicissim tibi, vel alteri quid præstet, & a promittentis voluntate dependeat, quomodo & sub qua conditione, vel sub quo modo promittere velit (§. 393. 404.) *promissor pro arbitrio onus promissioni adjicere potest, sive per modum conditionis, sive per modum modi.* *De onere promissioni adjecto.*

§. 410.

Ast *pœna adjici* dicitur *promisso*, si promissor declarat se hoc daturum, vel facturum, nisi steterit promisso. Et tum *promissio pœnalis* vocatur; quod vero pœnæ nomine promittitur, *promissum pœnale*. Patet vero, ut ante, *pœnam posse adjici promisso*; cum scilicet id dependeat a libera promissoris & promissarii voluntate (§. 393. 381.) Potest autem pœna triplici modo adjici, vel ut optio sit promissarii, an velit exigere pœnam, an promissorem adigere ad implendum promissum, vel ut pœna præstita cesset promissio, vel denique ut præstita pœna promissor nihilominus maneat obligatus ad præstandum promissum. *De pœna promissioni adjecta.*

§. 411.

Impossibile est, ut faciamus, quod vires nostras transcendit. *Promissio* igitur *ejus, quod vires nostras transcendit, invalida est* (§. 380. 37.) *De promissione ejus, quod vires nostras transcendit.*

§. 412.

§. 412.

De promiſſione rei alienæ.

Et quoniam nemo rem alienam alteri poteſt dare (§. 258.) promiſſio vero ad dandum obligat (§. 388.) *nemo rem alienam promittere poteſt*. Enimvero *ſi quis promittit, quod ſuum fieri poteſt, vel quod ſuum fieri poſſe putat, quia ſuum fieri poteſt, vel fieri poſſe putat*, cum in priori caſu ſufficienter indicet, ſe curaturum, ut ſuum fiat, in poſteriori autem ſe impenſas facere velle, ut ſuum fiat; *in caſu priori operam dare tenetur, ut ſuum fiat, in poſteriori autem ad tantumdem obligatur, quantum impendendum fuiſſet, ut ſuum fieret, ſiquidem fieri nequit* (§. 318.) Per ſe autem patet, *ſi rem quam noſtram fieri poſſe putamus, alteri promittimus, ſi ea noſtra fiet*, promiſſionem eſſe conditionatam (§. 393.) conſequenter *ubi fruſtra data fuerit opera, ut noſtra fiat, promiſſario ad nihil tenemur* (§. 396.)

§. 413.

De rei promiſſæ alienatione.

Cum promiſſa ſint ſervanda (§. 388.) ſervari autem non poſſit promiſſum, ſi res promiſſa alienatur (§. *cit.* & §. 257.) *promiſſor naturaliter obligatur rem promiſſam non alienare*. Quoniam tamen in promiſſione non transfertur dominium rei promiſſæ, ſed ſaltem jus ad eam (§. 335.) *alienatio a promiſſore facta valida eſt* (§. 257.) ſed quis is tibi invito jus ad rem acquiſitum auferre nequit (§. 100.) *tibi competit jus alienationem impediendi, ſi noris, promiſſorem rem promiſſam alienare velle*. Ex adverſo autem patet; *alienationem eſſe invalidam, ſi promiſſor declaraverit, ſibi ademtum eſſe debere jus alienandi*; cum tunc non amplius idem habere intelligatur.

§. 414.

Lucrum dicitur res, quæ bonis nostris superaccedit, iisdem non deminutis, seu qua simus locupletiores. *Cessare* dicitur, si, quando id obtinere poteramus, impedimur, quo minus obtineamus. *Lucrum* autem *certum* vocatur, quando certo constat nos id obtinere posse, seu obtenturos esse; *incertum* vero in casu opposito. *Lucri vero certi quantitas incerta esse potest*. Patet igitur, *lucrum certum esse rem in dominio nostro extituram*, consequenter *qui lucrum certum cessare facit, is impedit, quo minus res tua fiat, quæ alias fieri poterat*, consequenter *damnum dat* (§. 269.) atque ideo *resarcire tenetur* (§. 270.) *De lucro.*

§. 415.

Damnum emergens & lucrum cessans communi nomine dicuntur *id, quod interest*. Quoniam tam damnum datum (§. 270.) quam lucrum cessans dolo vel culpa nostra resarciendum (§. 414.) *si ob factum quoddam vel non-factum dolosum, aut culposum tuum alter damnum incurrat, aut lucrum ejus cesset, ad id, quod interest, teneris*. Præstando id, quod interest, alter restituitur in eum statum, quo perinde est, ac si fecisses, vel etiam dedisses, quod non fecisti, vel non dedisti, & contra. Cum autem nemo efficere debeat, ut alter minus habeat, quam habere debebat (§. 270.) *si quis propterea minus habet, quam habere debet, vel poterat, quod obligationi tuæ non satisfecisti, ad id, quod interest, teneris.* *De eo, quod interest.*

§. 416.

Quodsi ergo promissione non impleta lucrum promissarii quoddam cesset, aut damnum quod- *Quando promisser te-*

(*Wolfii Instit. J. N. & G.*) K dam

tenatur ad id, quod interest. *dam emergat*, veluti quando res promissa voluntate, vel culpa tua fit aliena; *ad id*, *quod interest*, *teneris*.

§. 417.

De mora. *Mora* est dilatio ejus, quod fieri debet, ultra tempus, quo fieri debebat. Unde *in mora esse* dicitur, qui, quod certo tempore facere potest, ac debet, non facit.

§. 418.

De moræ imputatione & purgatione. *Impedimentum inevitabile* dicitur, si in caussa non es, cur tibi objiciatur, seu quod, ne sese offerat, nullo modo efficere potuisti. Vocatur autem *insuperabile*; quod oblatum tollere minime potes. *Quodsi mora debetur impedimento inevitabili & insuperabili, ea tibi imputari nequit: si autem tale impedimentum non adsit, aut alterutrum saltem obtineat, mora imputatur* (§. 3.) Quamobrem cum *de mora se purgare* dicatur, qui demonstrat, se in mora non esse; *de mora se purgaturus ostendere debet, se ob impedimentum inevitabile ac insuperabile facere non potuisse, quod facere debebat*.

§. 419.

Interesse moræ. Quoniam, qui nunc præstare obligatur, præstationem differendi jus minime habet, id quod per naturam obligationis patet (§. 37.) *nemo* quoque *in mora esse debet*, consequenter *si ex mora damnum quoddam emergat ei, cui ad præstandum quis obligatus est, aut lucrum ejus cesset; qui in mora est, ad id quod interest, tenetur* (§. 415.)

§. 420.

§. 420.

Si res promissa casu interit, quem nulla tua culpa præcessit, cum interitus tibi imputari nequeat (§. 17.) *nec promissario teneris ad id, quod interest, & promissio evanescit*. Enimvero *si dolo vel culpa tua res promissa intereat*, cum id tibi imputandum sit (§. 17.) *promissario teneris ad id, quod interest* (§. 415.) Quamobrem *si tibi promittantur res nondum existentes, sed extituræ*, veluti fructus futuræ æstatis; *si nullas extare casu contingat, nihil debetur*. Patet etiam inde, promissioni rerum futurarum tacitam subesse conditionem: si quæ futuræ sint; vel, quod eodem redit, tacitam hanc exceptionem: nisi omnino nullæ extituræ sint. *De re promissa intereunte.*

§. 421.

Si quis eamdem rem, quam tibi promisit, denuo promittat alteri, cum jus ad eamdem tibi ex promissione acquisitum auferre nequeat (§. 379. 100.) *promissio posterior non valet, sed prior subsistit*. Enimvero cum nihil obstet, quo minus bis promittas, quod bis præstari potest; *si quod bis promittitur, bis præstari possit, promissio utraque valet*. *De eadem re bis promissa.*

§. 422.

In solidum teneri dicitur, qui quod pluribus præstandum est, vel a pluribus, totum uni præstare tenetur, vel solus. Id obtinere potest, vel si quid pluribus conjunctim promittitur, vel si plures uni idem promittunt. *In solidum teneri, quid sit.*

§. 423.

Cum a promissoris voluntate pendeat, quomodo promittere velit (§. 393.) *si quis unam* *De eadem re pluribus*

conjunctim promissa. *eamdemque rem pluribus conjunctim uno actu promittit, in ipsius arbitrio positum est, num singulis in solidum teneri velit, an nolit*, consequenter *dum promittit, quid velit, sufficienter indicare debet* (§. 318.) *si neutrum sufficienter indicet, libertati suæ hoc relictum esse voluit* (§. 78.) Enimvero *si quis rem unam pluribus conjunctim promittit, singulis in solidum tenetur*, cum res nonnisi semel debeatur; *si uni dedit, ceteris ad nihil tenetur*: quoniam tamen omnibus conjunctim debetur; *qui totam accepit, ceteris pro rata tenetur*. Et quia uni totam dare tenetur; *quilibet eorum, quibus ea conjunctim promissa est, ceteris insciis, immo invitiis exigere potest.*

§. 424.

De duobus vel pluribus reis. Si duo, vel plures simul eamdem rem promittant uni, vel pluribus conjunctim, ita ut singuli teneri velint in solidum, dicuntur *Correi promittendi*; & quatenus eamdem rem uni, vel pluribus in solidum debet, *Correi debendi*. Similiter si pluribus conjunctim promittitur res eadem, ita ut singulis in solidum teneatur promissor, qui ita sibi promitti stipulati sunt, *Correi stipulandi*; aut ubi hoc modo pluribus conjunctim ultro eadem res promissa, vel ex alia caussa iisdem debetur, hi *Correi credendi* appellantur. Cum res promissa nonnisi semel debeatur; *si correorum debendi unus promissionem adimplet, vel debitum solvit, ceteros correos ab obligatione liberat*. Idem intelligitur de reo promittendi, vel debendi, si correorum stipulandi unus accipit, quod promissum, ob rationem eamdem. Immo quia singuli correi rem nonnisi semel dandam totam dare tenentur (§. 422.) *a correorum quocumque, prouti visum fuerit, rem totam exigere potes, quo facto ceteri liberantur*, prouti jam vidi-

vidimus. Cum vero omnes conjunctim debeant rem semel dandam; *si totam ab uno consequi non potes, partem residuam ab altero exigere licet*, quippe qui non ante liberatur, quam re tota data (*per demonstrata.*)

§. 425.

Num acceptatio innotescere debeat promissori, ut promissio sit valida.

Promissor promittere potest, quacumque lege voluerit (§. 393.) nec ultra voluntatem ipsius jus aliquod acquiri potest a promissario (§. 317.) Quare *si promittens absenti velit, ut valeat promissio, si acceptetur; statim valet, quamprimum acceptata fuit, quamvis acceptatio nondum innotuerit promissori: quodsi vero nolit promissionem valere, nisi quando acceptatam intellexerit, non ante valet, quam acceptatio ipsi innotuerit*. Quamobrem *si moriatur promissor, antequam acceptatio ipsi innotuerit; in casu priori valet promissio, in casu posteriori non valet*. Ob rationem eamdem *acceptatio fieri potest post mortem promissoris, si is velit, ut promissio etiam post mortem acceptari possit, vel etiam quod datur* (§. 314.) Quæritur vero, quid in casu dubio sit præsumendum, quando scilicet voluntatem suam non satis declaravit promissor. Cum acceptatione promissio fiat valida (§. 381.) nulla sane ratio est, cur eam valere demum velit, ubi acceptationem intellexerit, quando eamdem facile præsumit: adest vero ratio, cur velit, quando de acceptatione non sine ratione dubitat. Quamobrem *si promissor acceptationem præsumit, velle intelligitur, ut valeat promissio, quando acceptata fuerit: in casu opposito autem, si acceptatam intellexerit*. Quamobrem *promissio priori modo intelligitur, quæ mere liberalis est: posteriori autem modo, quæ onerosa est*. Dicitur autem *promissio mere liberalis*, si promissarius nihil vicissim præstare debet; *onerosa* vero in casu opposito.

§. 426.

De ministro promittendi & acceptandi.

Minister dicitur is, per quem voluntatem nostram alteri significamus. Unde *Minister promittendi* vocatur, per quem alteri quid promittimus, vel promissionem a nobis factam significamus; & in genere *Minister obligationis contrahendæ*, per quem obligationem contrahi volumus sive ex parte nostri, sive ex parte alterius, aut obligatio contrahenda significatur; ac denique *Minister acceptandi*, quem nostro nomine acceptare volumus, aut qui acceptationem factam a nobis significat. Quoniam minister non suo nomine, nec suo jure agit, sed ejus, a quo minister electus est; *in voluntate quoque ejus, qui ministerio ipsius utitur, positum est, quantum juris in ministrum conferre velit* (§. 314.)

§. 427.

De revocatione promissi.

Quoniam absque acceptatione promissio non est valida (§. 381.) *quandiu acceptata non fuit, revocari potest*. Dicitur autem *promissio revocari*, si promissor declarat, se ex promisso teneri nolle. Unde patet, *ante acceptationem pœnitere licere*. Liquet porro, *promissionem revocari posse, antequam epistola, in qua ea fit, ad promissarium lata fuerit*. Immo *si promissio eo animo facta, ut non valeat, nisi quando acceptatam intellexeris* (§. 425.) *revocari poterit, quamdiu acceptatio non innotuerit*.

§. 428.

De tabellario epistolam perferente, in qua promittitur.

Cum tabellarii opera non alio fine utatur promissor, quam ut epistola ad promissarium perferatur, ac ideo perinde sit, sive tabellarius ipse, sive alius eamdem perferat; *si tabellario mortuo epistolam, in qua fit promissio, alius perfert, vali-*

valide acceptatur; *revocari tamen potest*, *quamdiu epistola ab alio non fuerit promissario reddita*. Jus hoc revocandi cum promissori auferretur, quod tamen fieri nequit (§. 74.) si acceptatio valeret, epistola, qua voluntatem suam promissario declarare voluit promissor, nondum perlata, sed argumento ejus ex relatione alterius cognito; *epistola nondum perlata acceptatio fieri nequit*, *argumento ejus ex relatione alterius cognito*. Quamobrem *si epistola intercidat*, *promissio nulla est*, consequenter *si promissor in animo promittendi perseveret*, *renovanda alio quocumque*, *quo placuerit*, *modo*.

§. 429.

De ministro promissionem significante.

Minister, qui promissionem significare debet, fungitur vice epistolæ. *Quodsi ergo is moritur*, *antequam promissionem significare potuerit*, *ea nulla est*: & cum revocari possit promissio, antequam epistola reddita fuerit, consequenter acceptatio fieri nequeat, etiamsi facta revocatione reddatur; *inscio quoque ministro promissio revocari potest* (§. 428.)

§. 430.

De ministro alterius nomine promittente.

Enimvero *si minister tuo nomine promittere debeat*, cum tamdiu jure tuo, quod in ipsum contulisti, promittat, quamdiu a te revocatum non fuerit, *promissio ipso inscio revocari nequit*, consequenter *valida etiam post revocationem facta*, *antequam hæc ipsi innotuerit*. Ceterum cum tuo nomine promittere non possit, si moriatur; *ipso mortuo promissio nulla*. Et quoniam tamdiu per alium facere potes, quamdiu quid ipse facere potes; *si moriaris*, *antequam tuo nomine minister promiserit*, *promissio ab eo post mortem tuam facta nulla est*, utpote nullo jure facta.

§. 431.

De morte promissoris, antequam promissio significata.

Quoniam acceptatio post mortem promissoris fieri nequit, nisi is expresse voluerit, ut post mortem promissum acceptari possit (§. 425. 318.) *si promissor moriatur, antequam epistola ad eum perlata fuerit, vel minister eam significaverit, promissio acceptari* consequenter *valida fieri nequit* (§. 381.)

§. 432.

De acceptatione in litteris, vel per ministrum, quæ promissionem præcedit.

Quia perinde est, sive quid per te, sive per alium facias; *acceptatio per ministrum fieri potest*, cumque perinde sit, quomodo animum acceptandi alteri declares, *eadem significari potest cum per epistolam, tum per ministrum*. Quoniam acceptatio præcedere potest (§. 319.) *si a me petieris, ut tibi quid promittam, & ego in litteris respondens promittam, promissio statim valida*, consequenter *subsistit, etiamsi litteræ demum post mortem meam ad te perferuntur*, utpote ante mortem perfecta. Enimvero cum acceptatio a te facta intelligi nequit, nisi facta promissione, hæc autem facta non intelligitur, nisi litteris ad te perlatis; *quamdiu litteræ ad te perlatæ non fuerint, promissio revocari potest*. Nimirum scripta epistola promissio revocabiliter facta quæ morte promissoris efficitur irrevocabilis. Facile patet, *eadem valere de ministro acceptandi*, utpote qui fungitur vice epistolæ.

§. 433.

Promissio mihi de tibi præstando facta.

Si quis mihi promittit, se tibi quid præstiturum, & ego accepto, is in me transfert jus ipsum compellendi, ut præstet, si tu acceptes (§. 361.) Quoniam vero sine acceptatione tua tibi jus nullum quæsitum (§. 381.) jus autem in me trans-

translatum mihi auferri nequit (§. 100.) idem tamen remittere possum (§. 342.) *ante acceptationem tuam promissio revocari nequit, ego tamen eam remittere possum*. Cumque velim, ut valeat promissio, *quando tibi eam significo*; tacite saltem tibi promitto, ut, si acceptes, ego efficere velim, ut promissio adimpleatur, consequenter *acceptatione tua tibi obligor ad efficiendum, ut promissio impleatur* (§ 380.) *aut jus meum promissorem compellendi, ut impleat, tibi cedendum* (§. 338. 342.)

§. 434.

De acceptatione pro tertio facta.

Qui non electus est minister, ut acceptet, cum jus nomine alterius acceptandi non habeat, alterius quoque nomine acceptare nequit. *Quodsi ergo te præsente tertio absenti promitto, nec tu electus es minister acceptandi, acceptatio tua nulla est, nec ex promissione teneor alteri* (§. 381.) *Quodsi velim, ut tu ejus nomine acceptes*; eo ipso declaro, me acceptationem tuam pro acceptatione alterius habiturum, si is velit, consequenter *promissio a me revocari nequit*. Sed quoniam validitas promissionis non a tua, sed ejus voluntate dependet, in cujus personam collata; *tu medio tempore eam remittere non potes*, jure nullo ex promisso tibi quæsito, quod remittere posses.

§. 435.

Quando onus in commodum tertii adjectum revocabile.

Si onus in commodum tertii adjicitur promissioni, cum jus nullum sit tertio, antequam acceptaverit (§ 316.) & onus adjiciatur vel tamquam conditio, vel tamquam modus; quamdiu id a tertio acceptatum non fuit, in tua voluntate positum est, utrum id remittere velis, nec ne (§. 342.) promissione conditionata, vel modali in

puram

pturam conversa (§. 393. 404.) consequenter *ante acceptationem a tertio factam onus revocabile*.

§. 436.

Si promissione invalida stare velit promissor.

Si promissio fuerit invalida eadem tamen stare velit promissor, cum a voluntate ipsius dependeat, utrum quid præstare alteri velit, nec ne (§. 314. 328.) vel etiam promittere (§. 385.) *vel præstare debet, quod promissum est, vel nova promissione opus est, quæ*, quia nova est, *alia quacunque lege fieri potest, quam anterior fuerat* (§. 393.)

§. 437.

De conventione.

Conventio est actus, quo duo vel plures idem decernunt, seu in idem agendum, aut non agendum consentiunt. Quamobrem cum nemo sese alteri perfecte obligari possit, nisi promittando (§. 380.) *conventione per se nullam producunt obligationem, seu non obligant, nisi quatenus promissionem continent.*

§. 438.

De pactis.

Conventio, qua duo vel plures in eamdem, vel easdem promissiones consentiunt, *Pactum*, sive *Pactio* appellatur. Quamobrem cum promissa sint servanda (§. 388.) *pacta* quoque *servanda sunt*. Quoniam itaque pacta omnem vim obligandi a promissione habent (§. 380.) *quæ de promissione demonstrata sunt, ad pacta etiam applicanda.*

§. 439.

De pacto expresso & tacito.

Pactum expressum dicitur, quod perficitur consensu expresso; *tacitum* vero, quod tacito. Et *pactis expressis tacite insunt, quæ ex iis, quæ expresse dicuntur, per necessariam consequentiam fluunt* (§. 27.)

(§. 27.) *Conditio autem per se inesse* dicitur *pacto, vel promissioni*, si sine ea præstatio ejus, quod promissum, concipi nequit, veluti si dico : dabo tibi sumtus ad gradum doctoratus obtinendum, & *quæ per se pacto vel promissioni inest conditio, pro expresse adjecta habenda.*

§. 440.

De pacto temporario & æterno.

Pactum temporarium dicitur, cujus duratio ad certum tempus restringitur; *æternum* vero, cujus duratio perpetua esse debet, hoc est, quamdiu existunt personæ, quæ ex eodem jus aliquod quæsitum habent. Quoniam *pacta temporaria non minus, quam æterna* ad personas paciscentium restringi repugnat; *utraque non personalia, sed realia sunt* (§. 401.) *temporaria* vero *non amplius obligant, elapso tempore, ad quod restringitur eorum duratio* (§. 317.)

§. 441.

De renovatione pacti.

Pactum renovari dicitur, si paciscentes inter se conveniant, quod idem ultra terminum, qui ipsi præfixus fuerat, per certum temporis intervallum adhuc continuari debeat. *Quodsi* ergo *pactum temporarium termino ad quem veniente non exspirare debeat* (§. 440.) *renovandum est*. Ast quia non idem pactum continuatur, si quoad præstationes quid immutetur, sed novum initur; *in renovatione quoad præstationes nihil immutandum*. Facile autem patet, *a paciscentium voluntate unice dependere, utrum pactum renovare, an novum facere velint* (§. 393.) Cum paciscentes in renovatione in continuationem consentire debeant (§. 437.) tacite vero in eam consentiat, qui quid ab altero contrahentium pacto temporario finito fieri patitur, quod nonnisi vi ejusdem fieri poterat (§. 27.) *pactum tacite renovatur, si*

quid

quid ab uno contrahentium pacto finito fiat, quod nonnisi vi ejusdem fieri poterat, altero conscio, nec contradicente, vel si id approbet, veluti accipiendo, quod nonnisi ex pacto dari poterat. Quoniam vero in tacita renovatione non exprimitur tempus, ad quod pactum continuari debeat; *ad tantum tempus renovatum intelligitur, ad quantum duratio in pacto fuerat expressa*. Enimvero *si initio statim conveniatur, pactum ultra suum terminum continuari debere, nisi statuto tempore significetur ab alterutra parte, quod eodem non amplius teneri velit; pactum vigore primæ conventionis subsistit, donec dissolvatur* (§. 438.) consequenter *non renovatur* (*vid.* §. *præs.*)

§. 442.

Quando a pacto discedere liceat.

A pacto discedere dicitur, qui præstare id non vult, ad quod præstandum ex pacto obligatur. Quamobrem cum *præstationes* sint *mutuæ*, si quid unus alteri præstet, ac ideo vicissim alter ipsi quid præstare debeat, consequenter *præstationum mutuarum una supponat alteram tamquam conditionem potestativam* (§. 315.) *si unus paciscentium præstare nolit, quod debet*, seu *a pacto discedit*, cum nec tu obligeris ad præstandum, quod debes (§. 396.) *tibi ab eodem quoque discedere licet*. Quoniam tamen alter obligatur ad pactum servandum (§. 438.) & inde tibi jus est ad servandum alterum adigendi, si nolit (§. 379.) tibi invito non auferendum (§. 100.) *si discedere nolis, tibi adhuc integrum est eum vi adigere ad præstandum id, quod ex pacto debitum*. Ast quia discedendi jus habes, (*per demonstrata*) *si discedis, quia alter discessit prior, fidem non fallis* (§. 389.) Et cum jam in arbitrio tuo positum sit, utrum pactum continuare velis, nec ne; *si qui prior discessit, pœnitentia ductus id continuare velit, tu id*

acce-

acceptare non teneris. Quoniam vero ratio, cur a pacto discedere licet, cessat, *si quis fidem prior fefellit in pacto alio; non licet tibi propterea discedere ab alio*.

§. 443.

Si, dum a pacto disceditur, ex eo jam aliquid fuerit praestitum.

Quodsi alter a pacto discedit, ubi eidem jam aliquid praestiti, cum dolo mihi daretur damnum, si ejus jacturam facere tenerer (§. 17. 267.) *a pacto etiam discedenti quod datum, aut aestimatio ejus restitui debet* (§. 270.) Ex adverso autem, *si quid alter jam praestitit mihi, dum a pacto discedit*, cum damnum incurrat sua culpa, nec ego ipsi me obligaverim ad quid praestandum, nisi totum, quod promisit, praestetur; *ego ipsi nihil restituere teneor*: poenam dat perfidiae suae (§. 390.) *Quodsi* vero *ego totum praestiti, quod ex pacto praestare tenebar*, cum ex parte mea pactum sit adimpletum, nec mihi amplius ab eo discedere detur (§. 442.) *ad pactum* quoque *implendum alterum ut compellam, necesse est, nisi remittendo jus meum* (§. 337. 342.) *contentus esse velim, ut quod praestitum, restituatur*. Denique *si paria utrinque fuerint praestita*, cum dici nequeat alter cum damno tuo a pacto recedere, ut aliquid tibi restituendum sit (§. 270.) *tibi* quoque *discedenti ad nihil tenetur*.

§. 444.

De dissolutione pacti.

Pactum dissolvi dicitur, si contrahentes ab obligatione, qua sibi invicem tenentur ex pacto, liberantur. *Quodsi* ergo *dissolvatur, antequam ex ea quicquam fuerit praestitum, perinde est, ac si numquam fuisset factum*. Quoniam quilibet jus suum remittere (§. 342.) consequenter alterum ab obligatione sua liberare potest (§. 337.) *mutuo dissensu pacta dissolvi possunt*. Et quia pactum pristinum subsistere nequit, si novum contra-

trarium fiat; *pacto novo contrario pristinum dissolvitur*, mutuus nimirum dissensus, quo pristinum dissolvitur, inest consensui mutuo, quo novum perficitur (§. 438.) per se.

§. 445.

De pacto in scripturam redigendo. Cum pacta perficiantur mutuo consensu (§. 438.) *quamprimum utraque pars consensum suum declaravit, pactum validum est*, consequenter *naturaliter valet, antequam in scripturam redigatur*, Nimirum in scripturam redigitur pactum non validitatis, sed probationis caussa, ejus nimirum, quod in eodem promissum est, seu de quo conventum est. Quoniam a voluntate paciscentium dependet, quandonam consensus ipsorum immotus intelligi debeat; inter eos *conveniri potest, ne valeat pactum, antequam fuerit in scripturam relatum & subscriptum, aut etiam sigillo munitum*.

§. 446.

De pacto jurato. Quoniam per juramentum te tantummodo obligas ad dicendum verum (§. 368.) *jurato promittens tantummodo probas, te habere animum præstandi id, quod promittis, & in eo animo te perseveraturum*, consequenter *juramentum non novam producit obligationem aliquid præstandi, ac propterea si ad actum non obligatorium accedit, eumdem in obligatorium vertere nequit*. Quatenus tamen eodem fidem tuam fortius adstringis (§. 389. 368.) *turpius habetur fidem juratam fallere, quam non juratam*.

§. 447.

De jure belli ex pacto enato. Quoniam ex pacto acquiritur jus vi adigendi eum, qui servare non vult, ut præstet id, de quo conventum fuit (§. 438. 379.) violenta

vero

vero juris sui persecutio bellum est (§. 98.) *homini competit jus belli adversus eum, qui pactum servare non vult*. Quodsi pactum quis violat, consequenter contrarium ejus facit, quod in pacto conventum; jus alterius perfectum ad id ex eodem acquisitum violat (§. 97.) ac propterea eidem injuriam facit (§. 87.) Quoniam itaque injuria facta justa caussa belli est (§. 98.) *pactorum violatio justa belli caussa est*.

CAPUT VIII.

De usucapione & præscriptione.

§. 448.

QVi rem alienam possidet, eam occupavit (§. 200. 210.) Quamobrem *si dominus eam derelinquit, ea statim fit possessoris* (§. 219.) consequenter a domino vetere, qui dominus esse desiit (§. 203.) *adversus possessorem vindicari amplius nequit* (§. 262.) Patet itaque, in eo casu dominium non acquiri per possessionem, sed modo originario, scilicet occupatione (§. 210.) *Quando res aliena fiat possessoris.*

§. 449.

Cum negotia humana exitum habere debeant, & intersit generis humani, ut jura acquisita & obligationes contractæ sint certa; *quod in casu dubio, quando certitudo haberi nequit, præsumitur, id in negotiis humanis contra eum pro vero habetur, contra quem fit præsumtio*. Sane quando pro vero habetur, quod quis sufficienter indicat (§. 318.) etsi fieri possit eum mentiri (§. 351.) nonne præsumitur, eum verum dicere? Immo si jurato creditur, etsi fieri possit, eum pejerare (§. 371.) nonne præsumitur eum non pejerasse? *In promissionibus* itaque, consequenter *Præsumtionis in negotiis humanis necessitas.*

in pactis (§. 438.) *præsumitur veritas dictorum, sine qua nil valide promitti poterat.*

§. 450.

Dominii acquisitio ex derelictione præsumta.

Inde vero jam sequitur, *ut, si constare certo nequit, quando intererat ut constaret, num dominus rem suam dereliquerit, derelictio tamen præsumitur, quod eam dereliquerit, pro vero habendum sit* (§. 449.) & per consequens *res fiat possessoris* (§. 448.) nimirum non quia possidet, sed quia res possessa pro re nullius habetur (§. 203.) & ab ipso occupata (§. 448.)

§. 451.

Usucapio quid sit & quenam usucapi possint.

Acquisitio dominii ex derelictione præsumta dicitur *Usucapio*. Quando vero in jure civili res usucapi dicitur per continuationem possessionis temporis lege definiti; lege civili nonnisi determinatur modus derelictionem præsumendi, qui mere civilis est. Sane cum nemo in dubium revocare possit, sola possessione dominium non acquiri (§. 200.) nec tempori esse vim possessionem validam efficiendi ad dominium acquirendum; *possessio quantocumque tempore continuata non est modus naturalis acquirendi dominium.* Ceterum cum etiam res incorporales dominio subjici possint (§. 206.) *non minus res incorporales*, consequenter *etiam jus ad rem* (§. 121. 335.) *quam corporales usucapi possunt.*

§. 452.

De præscriptione.

Præscriptio est amissio juris proprii ex consensu præsumto. Quoniam itaque, qui rem dereliquisse præsumitur, dominium (§. 203.) & per consequens jus vindicandi amisisse præsumendus (§. 262.) *usucapitur, si dominium & jus vindicandi præscribitur ei, qui fuerat dominus.* Equidem

dem hodie præscriptio & usucapio promiscue usurpantur; consultius tamen est, ut a se invicem distinguantur in jure naturæ, præsertim cum distinctio etiam faciat ad intimius perspiciendum Jus Romanum. Ceterum *præscriptionem esse juris naturalis*, per rationem eamdem patet, ob quam usucapionem huic juri vindicavimus (§. 449. & seqq.) Nec minus manifestum est, *qui alteri præscribit jus ad id, ad quod præstandum ipsi obligatus erat, eum ab obligatione sua liberari.*

§. 453.

De præsumtione.

Notandum vero hic est, cum præsumtio denotet collectionem probabilem rei dubiæ in casu singulari (§. 27.) ac ideo, *quod præsumitur, falsum esse possit; id pro vero tantum haberi, donec contrarium fuerit probatum.* Et quia nemo non probabilius agnoscit, id futurum, quod plerumque fit, quam quod rarius, nisi rationes peculiares in contrarium prostent; ideo *quod plerumque fit, id præsumitur, non* vero *quod rarius, ubi nullæ peculiares rationes prostant.* Dividitur autem præsumtio in absolutam & conditionalem. *Præsumtio absoluta* est, qua, quod præsumitur, id pro vero haberi lex jubet; ast *conditionalis*, qua, quod præsumitur, tamdiu pro vero habendum, donec contrarium probetur. Præsumtio absoluta coincidit cum ea, quæ ab interpretibus Juris civilis *Præsumtio juris & de jure* vocatur; conditionalis vero cum ea, quæ ab iisdem *Præsumtio juris* appellatur. Addunt equidem illi tertiam speciem, quam *præsumtionem hominis* vocant, quæ fit ab homine, veluti a judice, ubi lex tale quid præsumi non statuit. Cum *in Jure naturæ* probentur præsumtiones omnes rationi consentaneæ; *præsumtio juris & præsumtio hominis non differunt.*

In eodem autem jure fundata eſt differentia inter præſumptionem juris & de jure, nimirum ut aliquid, quod præſumitur, vel tamdiu pro vero habeatur, donec contrarium probetur, vel ut abſolute pro vero habeatur, qualis eſt præſumtio veritatis dictorum ab eo; qui ad dicendum verum obligatur, in promiſſis (§. 449.)

§. 454.

De tituli diviſione.

Titulus juſtus eſt, qui infert nudam poſſibilitatem juris acquiſiti, veluti dominii, non vero ipſam actualem acquiſitionem, ut ſi quis rem emit, cum etiam a non-domino emere potuerit. Unde *Titulum juſtum habere* dicitur poſſeſſor, qui poſſeſſionem acquiſivit iſtiuſmodi facto, quo dominium a domino transferri poſſe lex declarat. Factum hoc ſi fuerit verum, *Titulus verus* dicitur: ſi putas eſſe verum, cum non ſit, veluti ſi putas, rem tibi donatam eſſe, quæ non eſt, *Titulus putativus*; ſi vero factum quidem fuerit verum, in eo autem erres, quod tali facto jus tale acquiri poſſit, veluti rei amiſſæ inventione dominium, *Titulus falſus*. Hinc apparet, *titulum juſtum eſſe ſpeciem quamdam tituli inter verum & falſum intermediam*. Habet nimirum aliquam tituli veri partem, quatenus factum quidem verum eſt, veluti quod rem emeris: nondum tamen conſtat, an reliqua adſint requiſita ad dominium transferendum, veluti quod emeris a domino. Ceterum titulus quoque dividitur *in lucrativum & oneroſum*, quatenus lex, quæ declarat te facto tuo acquirere aliquod jus, ad nihil viciſſim te obligat, vel ad quid viciſſim præſtandum.

§. 455.

§. 455.

Cum, quod ordinarium est, præsumatur (§. 453.) *quilibet possessor præsumitur dominus rei, nisi prostent rationes probabiles in contrarium, tantoque magis, si constet, eum justum titulum habere* (§. 454.) Hinc porro liquet, *qui rem a domino præsumto*, consequenter *a possessore quocunque, cujus dominium cur sit suspectum, nullæ rationes probabiles prostant, justo titulo accepit, eum bona fide possidere* (§. 201.) *Quomodo possessio b. f. acquiratur.*

§. 456.

Dicitur autem *Possessio justa*, quæ & titulo justo, & bona fide constat; si alterutrum deficit, *injusta*. Exemplum in casu posteriori est, si nosti, te rem emisse a non-domino, vel si putas, rem amissam, quam invenisti, esse tuam. *De possessione justa & injusta.*

§. 457.

Quoniam damnum omne cum a nobis, tum ab aliis avertere debemus (§. 269.) *nemo negligens*, consequenter *quilibet diligens esse debet* (§. 21.) *in inquirendo in res suas, quæ forsan in alterius potestatem venerunt, nec non in jura sibi competentia, sibique cavere, ne inter res, quas possidet, reperiantur, quæ sunt alterius*, consequenter *operam dare, ut dominium earum rerum, quas possidet, sibi sit certum, & ne dominia aliorum maneant in incerto*. Quamobrem *lex naturæ hominibus* quoque *jus dat ad ea, sine quibus dominiorum certitudo obtineri nequit* (§. 46.) Inde autem simul intelligitur, *si quis novit rem suam ab alio possideri, nec eam derelinquere vult, eum tacere non debere*. *De certitudine dominiorum promovenda.*

§. 458.

Dereli-ctionis ex facto positivo præsumtio.

Quoniam, *qui scit rem esse suam, ea tamen facit, quæ facere non poterat, si eam suam esse vellet*, veluti si cum possessore de eadem contrahit tamquam de re aliena, cum ex hoc facto colligatur, quod eam suam esse nolit, seu tuam esse velit; *eam dereliquisse præsumitur* (§. 27. 203.)

§. 459.

De consensu ex silentio præsumto.

Si quis tacet, quando loqui poterat & debebat; cum non alio fine hoc facere videatur, quam quod idem velit, quod vult alter, vel ceteri volunt, qui animi sui sententiam sufficienter significant; *is consentire præsumitur* (§. 27.) Atque ideo patet, *silentium, ex quo præsumitur consensus, esse debere scientis ac volentis*.

§. 460.

Præsumtio derelictionis rei ex silentio.

Quamobrem cum tacere non debeat, qui novit, rem suam ab alio possideri, nec eam derelinquere vult (§. 457.) *qui scit rem suam ab alio possideri, nec multo tempore contradicit, cum ratio nulla manifesta appareat, cur silendum, is eam dereliquisse præsumitur* (§. 459.)

§. 461.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam vero in inquirendo res suas, quæ forsan in alterius potestatem venerunt, quilibet diligens esse debet (§. 457.) & homines rerum suarum amantes esse constat; *si quis multo tempore rem alienam possidet, dominus nosse præsumitur, quod eam possideat, nisi manifestæ rationes in contrarium prostent, vel, si res mobilis fuerit, desperare, quod ad notitiam suam sit perventurum, quinam possideat, consequenter ex silentio diuturno rei derelictio præsumitur, nisi manifestæ prostent in contrarium rationes* (§. 460.)

§. 462.

§. 462.

Cum dominia rerum semper manerent in incerto, nisi præsumtio ista admittatur, quod per anteriora satis manifestum est, *præsumtio derelictionis rei adversus negligentem in inquirendo res suas absoluta est, seu juris & de jure* (§. 453.) *Qualis ista præsumtio sit.*

§. 463.

Hinc porro conficitur, *usucapionem & præscriptionem esse juris naturalis* (§. 451. 452.) Juris nimirum civilis est, quod præsumtio derelictionis restringatur ad certum tempus. *Usucapio & præscriptio cujusnam juris.*

§. 464.

Quoniam vero, qui mala fide possidet, rem domino restituere tenetur (§. 201. 261.) consequenter restituturus scire potest, utrum dominus eam suam esse velit, an nolit, cum derelictionis præsumtioni locus non sit (§. 203. 27.) *mala fides usucapioni & præscriptioni semper obstat*, consequenter *ad usucapionem & præscriptionem toto tempore possessionis bona fides requiritur*. *De bona fide ad præscriptionem requisita.*

CAPUT IX.

De actibus mere beneficis in præsens absolutis.

§. 465.

OMnes actus aliis utiles vel in dando, vel in faciendo consistunt, quod per se patet. Dicuntur autem *Actus* isti *simplices*, qui resolvi nequeunt in plures, quorum unus absque altero, vel ceteris esse potest: ast *compositi*, qui in plures resolvi possunt, quorum unusquisque per se subsistere potest. *De actu simplici & composito.*

§. 466.

Actus benefici quinam & quotuplices. Vocatur autem *Actus beneficus*, ex quo unus tantummodo utilitatem percipit, alter vero nihil viciſſim accipit; iſque *mere beneficus*, cui nulla adhæret obligatio perfecta, *obligatorius* autem, cui obligatio perfecta adhæret.

§. 467.

Actus permutatorii quinam & quotuplices. *Actus permutatorius* dicitur, quo utraque pars ad aliquid dandum, vel faciendum adſtringitur. *In actibus* itaque *permutatoriis res & facta invicem permutantur*, nimirum res cum rebus, res cum factis, & facta cum factis. Eſt autem *actus* permutatorius vel *diremtorius*, qui ſeparatam utriuſque partis utilitatem reſpicit, peculiaribus præſtationibus obtinendam; *quo adeo adimpleto nihil negotii inter contrahentes amplius reliquum eſt;* vel *communicatorius*, in quo per præſtationes communes intenditur communis quædam utilitas.

§. 468.

Differentia actuum diremtoriorum. Cum in actibus permutatoriis, conſequenter etiam in diremtoriis permutetur vel res cum re, vel res cum facto, vel factum cum facto, & in hiſce ſpectetur ſeparatim utriuſque partis utilitas (§. 467.) *in actibus diremtoriis vel do ut des, vel do ut facias, vel facio ut facias*. Nimirum facio ut des per ſe nullam facit differentiam ab actu do ut facias. Quoniam vero dari poſſunt tam res incorporales, quam corporales; uſus quoque tam nudus, quam cum fructu conjunctus dari poteſt; cumque pecunia fungatur vice omnium rerum, vi ſuo loco demonſtrandorum, pecunia quoque.

§. 469.

§. 469.

Quoniam *facta & res inter se communicare* dicuntur, qui eadem conferunt ad communem quamdam utilitatem; *in actibus communicatoriis vel facta, vel res sive pecunia, vel inde res sive pecunia, inde facta communicantur.* *Differentia actuum communicatoriorum.*

§. 470.

Actus mere beneficus, qui in præsens absolvitur, seu quo statim do alteri, vel facio, dicitur *Beneficium*: ast qui in futurum prominet, seu quo me ad dandum vel faciendum alteri obligo, promissio liberalis est (§. 425.) seu beneficii promissio. Quamobrem cum *gratis dare vel facere* dicatur, qui pro eo, quod dat, vel facit nihil vicissim recipit; *beneficia dantur gratis*: & quia *gratuitum* dicitur quod gratis præstatur; *actus mere benefici gratuiti sunt.* Qui beneficium dat, *Benefactor*; qui accipit, *Beneficiarius* appellatur. *Beneficium, Benefactor & Beneficiarius.*

§. 471.

Actus nostri non intelliguntur aliis utiles, nisi quatenus ad bonum quoddam animi, vel corporis, aut fortunæ quid conferunt, aut malum quoddam animi, vel corporis, aut fortunæ avertunt, vel auferunt. Quamobrem *actus omnis, quo ad bonum quoddam animi, vel corporis, aut fortunæ alterius gratis quid conferimus, aut malum quoddam avertimus, vel depellimus, beneficium est* (§. 470.) *Beneficiorum materia.*

§. 472.

Quoniam homo quilibet alium quemcumque ope ipsius indigentem juvare debet, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quan- *Qui beneficia dare debeat, quinam mereatur.*

tum in poteſtate ſua eſt, & cavere ne alii in mala ipſis oppoſita incidant (§. 134.) *homines ad beneficia mutua ſibi invicem naturaliter obligantur, quantum in poteſtatem eſt, & beneficium merentur, qui eodem indigent, aut ipſi acquirere, aut facere nequeunt, quæ dat, aut facit benefactor* (§. 471.)

§. 473.

Quando beneficia non danda.

Cum *introductis dominiis* homines ſibi invicem obligentur ad dandum, vel faciendum, prouti unuſquiſque re vel opera alterius indiget (§. 329.) conſequenter quantum ego tibi obligor, tantum quoque tu mihi obligeris ; *nemo alteri gratis dare vel facere tenetur, ſi is viciſſim dare, vel facere poſſit*. Et quia a domini voluntate dependet, num & quomodo dare (§. 314.) vel facere velit (§. 225.) *a voluntate benefactoris dependet, num beneficium dare velit* (§. 470.) *nec ad dandum beneficium quis compelli poteſt*. Quodſi gratis non des, vel facias, dandum eſt ut det alter, dandum ut faciat, vel faciendum ut faciat. Atque hinc patet, *actus permutatorios diremtorios naturaliter licitos eſſe* (§. 467. 468.) Quodſi vero nil gratis dandum, *in actibus permutatoriis diremtoriis quantum unus præſtat alteri, tantumdem hic viciſſim ipſi præſtare tenetur*.

§. 474.

De animo grato & ingratitudine.

Quoniam homines ad mutua beneficia ſibi invicem obligantur (§. 472.) & beneficium ab altero acceptum motivum eſt eidem viciſſim benefaciendi (§. 73.) *beneficiarius obligatur ad benefaciendum benefactori, quia benefacit, natura* (§. 35.) conſequenter *ſi actu non poſſit, ſaltem habere debet animum benefaciendi* (§. 37.) Quamobrem cum *beneficium reddere* dicatur, qui alteri bene-

ficium præstat, quia accepit; *gratus* vero *animus*, qui ad beneficium reddendum dispositus est; *beneficiarius gratum erga benefactorem animum habere debet*, & quoniam *gratias agere* dicitur, qui gratum animum verbis, vel factis testatur, *gratias eidem agere*. Enimvero cum *ingratus* sit, qui animum gratum non habet, consequenter nec verbis, multo minus factis eumdem declarat, immo contrarium prorsus facit; *ingratitudo lege naturali prohibita* (§. 51.)

§. 475.

Datio gratuita *Donatio* appellatur; quod vero gratis datur, *Donum*, sive *munus*. Qui donum dat, *Donans*, vel *Donator*; qui accipit, *Donatarius* appellatur. Cum in donatione transferatur dominium ejus, quod datur (§. 258.) *ad donationem requiritur acceptatio* (§. 316.) *& a donatoris voluntate dependet, num & quomodo, aut qua lege donare velit* (§. 314.) *neque* adeo *donatio habere debet caussam expressione* (§. 78.) Patet vero, *quæ de datione demonstrata sunt, ea quoque ad donationem applicanda esse*, consequenter *etiam quæ de promissione demonstrata*. *De donatione.*

§. 476.

Cum donatio beneficium sit (§. 470. 475.) *donatarius ad gratias agendum Donatori & ad gratum animum obligatur* (§. 474.) quoniam tamen id saltem officii est, cum ad idem donator sibi non obligaverit perfecte donatarium (§. 380.) *donatio* quoque *naturaliter ob ingratitudinem revocari nequit*. *De gratitudine donatarii.*

§. 477.

Quoniam dominus re sua aliter uti non debet, quam officia exigunt (§. 202.) *cum* quoque *dona-* *De jure donandi interno.*

donator facere debet juris donandi usum , quem officia exigunt : id quod tamen in validitate donationis non attendendum (§. 475.)

§. 478.

De pactis donationi adjectis.

Cum donator lege quacumque donare possit, prouti scilicet ipsi visum fuerit (§. 475.) *donatione* quoque *pactum quodcumque licitum adjicere potest*, veluti *pactum non alienandi rem dono datam* , *pactum de revocanda donatione* , *item de jure ad præstationem quamdam donatarium* , *vel ejus successorem compellendi*. Atque hæc *pacta donationi adjecta a donatario servanda* (§. 438.) Ceterum hinc liquet , *donationem* quoque *fieri posse ea lege* , *ut donator sibi reservet usumfructum*, consequenter, *tum rem donatam manere debere in potestate donatoris* (§. 200.)

§. 479.

De donatione mortis caussa.

Si donator donat ideo, quia moriturus est, consequenter vel cum expressa, vel cum tacita reservatione donationem ante mortem revocandi, siquidem visum fuerit, *Donatio mortis caussa* dicitur . Cum nos aliquando morituros certum sit, etsi incerta sit dies mortis ; *mortis caussa donare potest non modo qui infirma utitur valetudine*, *aut is*, *cui periculum mortis imminere videtur* , *verum etiam qui integra adhuc valetudine utitur* . Patet autem , *donationem mortis caussa morte demum fieri irrevocabilem* , & *si quid mortis caussa donatum a donatore alienetur* , *donationem ipso facto revocari*.

§. 480.

Donatio inter vivos.

Opponitur donationi mortis caussa *Donatio inter vivos* ; quæ etiam simpliciter *Donatio* dicitur, quia irrevocabiliter donatur.

§. 481.

§. 481.

Cum donatio inter vivos ſtatim ſit valida (§. 480.) donatio autem mortis cauſsa ante mortem donatoris revocabilis non ſubſiſtat, antequam mortuus fuerit donator, nec ab eo revocata (§. 479.) *ſi donatarius præmoriatur, donatio mortis cauſſa non ſubſiſtit, ſubſiſtit tamen donatio inter vivos, etſi res nondum tradita fuerit.* *De donatario præmoriente.*

§. 482.

Donatio remunetoria dicitur, quæ fit ob bene merita a donatario in donantem profecta, vel beneficia ab eo in hunc collata. Dicitur autem *bene mereri* de aliquo, qui operam dat, ut ei quocumque modo proſit, vel agit, quod ad utilitatem vel jucunditatem facit. *Ad donationes remuneratorias, ſi in poteſtate ſint, naturaliter obligamur*, cum eædem grato animo fiant (§. 474.) præſertim *ſi mortis cauſſa fiunt* (§. 479.) atque *hæc non revocanda, niſi quando re donata indiges ad ſublevandam vitæ tuæ ac tuorum neceſſitatem, utut in eo ſtandum ſit voluntate tua* (§. 479.) *De donatione remuneratoria.*

§. 483.

Donatio reciproca dicitur, quæ fit ſub hac conditione, ut tu mihi viciſſim rem aliam dones. *Æquipollet* itaque *donationi ſub onere factæ* (§. 409.) Cum vero donatio utraque ſit datio gratuita (§. 475.) *in donatione reciproca nulla fit rerum æſtimatio.* *De donatione reciproca.*

§. 484.

Mortis cauſſa capio dicitur acquiſitio rei intuitu mortis alienæ, ſed non ex bonis defuncti: ſit ita quod *Julianus* JCtus l. 15. ff. *de mort. c. donat. & cap.* vocabulum in genere ſumat, ut *Mortis cauſſa capio.*

etiam

etiam comprehendat donationem mortis causſa. Quamobrem *mortis cauſſa capio eſt, ſi quid tibi dono intuitu mortis alterius*, veluti ſi tibi dono decem aureos, quod mihi nuntias mortem agnati mei, qui me heredem inſtituit, vel inimici mei, qui nocere potuit: item *ſi tibi promitto rem quamdam ex hereditate acquiſita*, cum, adita hereditate, bona, quæ fuerunt defuncti, jam ſint mea; *illius acquiſitio mortis cauſſa capio eſt*.

§. 485.

Superfluum quid ſit. Sicuti in genere *ſuperfluum* dicitur id, ſine quo finis, cujus gratia eſt, obtineri poteſt; ita reſpectu rerum, quas habemus, *ſuperfluum* vocatur, quod ultra eas res habemus, quæ ad vitæ neceſſitatem, utilitatem, jucunditatem & decorem ſufficiunt.

§. 486.

De divitiis. Patrimonium, quod ſuperfluum continet, *Divitiarum* fert nomen. *Pro eo* igitur, *quod ſuperfluum eſt in patrimonio, gradus divitiarum major, vel minor eſt, & divitiæ æſtimandæ ſunt ex qualitate & conditione perſonæ*. Hinc *Dives* appellatur, cujus patrimonium ſuperfluum continet; *Opulentus* vero, cui magnæ ſunt divitiæ, ſeu qui omnium rerum affluentia abundat. *Dives* igitur *plus habet, quam quæ ad vitam commode, jucunde ac decore tranſigendam ſufficiunt* (§. 485.) Pro patrimonio, quod ultra id non continet, quod vitæ neceſſitati, commoditati, jucunditati & decori ſufficit, in egeſtate ſermonis Latini, de qua conqueſti ſunt *Lucretius* lib. 1. v. 31. & *Plinius* lib. 4. epiſt. 17. vocabulum commodum ad deſignandum medium ſtatum inter divitias & paupertatem reperire non potui.

§. 487.

§. 487.

Ex adverso *Pauperem* vocamus, cujus patrimonium nonnisi res necessarias continet; *Egenum* vero, in cujus patrimonio res etiam necessariæ deficiunt. Quodsi quis tanta rerum inopia laboret, ut desint ea, quæ extrema vitæ necessitas exigit, *Mendicus* est: quæ si sit temporaria, veluti si quis ægrotet, aut occasio labore suo aliquid acquirendi deficiat, *mendicitas temeraria* est. *De paupertate, egestate & mendicitate.*

§. 488.

Quod datur ad sublevandum extremam vitæ necessitatem, *Eleemosyna* dicitur; & *mendicare*, qui eleemosynam petit. *Danda* igitur *eleemosyna ad mendicitatem redactis* (§. 487.) Et quoniam alteri præstare non obligamur ea, in quibus ope nostra non indiget (§. 44.) *mendicare non licet nisi iis, qui labore suo tantum acquirere minime possunt, quantum ad vitæ necessitatem sufficit, sive defectu virium, sive occasionis laborandi, atque his danda eleemosyna*. Ne vero deneges eleemosynam eadem indigenti; *in casu dubio judicium de mendicitate relinquendum est mendicanti*. *De eleemosyna, & cuinam ea danda.*

§. 489.

Quoniam eleemosynæ dantur ad sublevandam extremam vitæ necessitatem, nec eas petere licet, nisi hujus caussa (§. 488.) *non plus mendicare licet, quam quantum ad vitæ necessitatem sublevandam sufficit, & eleemosynis abutitur, qui eas impendit ad vitæ commoditatem, vel jucunditatem*. Quoniam *si quis mendico ultro plus dat, quam quantum ad vitæ necessitatem sublevandam sufficit*, eidem quid donat (§. 475.) a donatoris autem voluntate dependet, num *Quantum mendicare liceat & quomodo eleemosynis utendũ.*

dona-

donare velit (§. *cit.*) *quia mendico id accipere liceat, dubitandum non est*. Et quia *mendicus* dominium in eleemosyna habet (§. 258.) *si eleemosynis abutitur, id ipsius conscientiæ relinquendum* (§. 202.)

§. 490.

De danda eleemosyna. Cum introductione dominiorum nemini penitus auferri potuerit usus rerum necessarius (§. 304.) *qui eleemosynam dare possunt, pro modo facultatum suarum dare obligantur*. Quamobrem non modo *divites ad dandam eleemosynam, & opulenti ad pluribus & largiorem dandam obligantur* (§. 486.) verum etiam *si pauperi non tanta sit penuria rerum, quin etiam necessariis sine neglectu officii erga seipsum & suos detrahere quid possit, is ad dandam eleemosynam modicam obligatur*, immo *si mendicus plus mendicando acquisivit, quam quæ ad præsentem vitæ necessitatem sufficiunt, & videat alium iis carentem, eleemosynam quamdam eidem dare debet*. Et quoniam introductis dominiis, quæ gratis facis ad sublevandam extremam vitæ necessitatem aliorum, ea eleemosynis æquivalent (§. 327. 488.) *pauperes* etiam, *egeni, immo mendici, quæ ad sublevandam vitæ necessitatem facere aliis possunt, gratis facere debent*. Enimvero *qui ipse non habet, nisi quod ad tollerandam vitæ necessitatem sufficit, ad dandam eleemosynam non obligatur* (§. 133.) Et quia eleemosyna beneficium quoddam est (§. 470. 488.) ad beneficium vero dandum nemo compelli potest (§. 473.) *ad eleemosynam* quoque *dandam mendicus neminem compellere potest*, consequenter *si petenti, immo precibus instanti denegetur, id ferendum, & ab aliis eleemosyna petenda*.

§. 491.

§. 491.

Cum aliis, qui ope noſtra indigent, opem ferre debeamus, quantum poſſumus (§. 44.) & lex naturæ nobis det jus ad eos actus, ſine quibus obligationi noſtræ ſatisfacere non poſſumus (§. 46.) *eleemoſynam quoque petere licet ad ſublevandam aliorum vitæ neceſſitatem extremam*: quo tamen non obſtante, *qui eleemoſynam pro aliis colligit, non liberatur ab obligatione dandi eleemoſynam de propriis* (§. 42.) *De eleemoſynis pro aliis colligendis.*

§. 492.

Miſer dicitur, qui multa, vel magna experitur mala, præſertim corporis ac fortunæ. *Egeni igitur & mendici miſeri ſunt* (§. 487.) *Miſericors* autem appellatur, cui alterius miſeria motivum eſt eum a malis, quibus affligitur, gratis liberandi, aut ſaltem ea tollerabiliora efficiendi, quantum in poteſtate eſt. Quamobrem cum cavere debeamus, ne alii incidant in mala animi, corporis ac fortunæ, quantum poſſumus (§. 134.) conſequenter etiam curæ habere, ut ab iis liberentur, aut ea ſaltem tollerabiliora efficiantur; *miſericordes eſſe debemus.* *De miſericordia.*

CAPUT X.

De pretio rerum & pecunia.

§. 493.

SI tibi do rem A & tu mihi tantumdem dare debes, veluti B. neceſſe eſt ut quantitas ipſius B. determinetur ex A, ſine tertio homogeneo aſſumto: quæ relatio ipſius A ad B a Mathematicis *Ratio* dici ſolet. *Quando* igitur *nil gratis dandum, vel faciendum eſt, neceſſe eſt, ut tam rerum* *Pretium rerum & operarum quid ſit & ejus neceſſitas.*

corporalium & incorporalium, quam operarum ad se invicem & rerum ad operas definiatur ratio, qualem cum non habeant a natura, utpote *heterogena*, quorum scilicet unum aliquoties sumtum alteri æquale fieri, aut id superare nequit, *ea arbitrio hominum determimanda*. Hoc igitur ut fieri possit, *rebus attribuenda est aliqua quantitas, secundum quam una ad alteram comparari potest*. Ficta hæc quantitas, quam *Puffendorfius* vocat *moralem*, in oppositione ad *physicam*, quæ rebus inest, vel operis inesse intelligitur, rebus ac operis arbitrio hominum tributa, ut earum ad se invicem ratio definiri possit, *Pretium rerum & operarum* dicitur, idque cum addito *vulgare*.

§. 494.

Quid sit pecunia & ejus usus.

Enimvero ut rerum & operarum diversarum, numero multiplicato, præsertim cum in actibus permutatoriis non facile quilibet opus habeat re, vel opera alterius, quam vicissim dare, vel præstare potest, quantitatem istam rebus affictam tanto commodius & ad communem omnium utilitatem metiri liceret, assumenda erat quantitas quædam determinata physica rei cujusdam corporalis, qua illam metiri daretur. Et res ista corporalis, cujus determinata quædam quantitas sumitur pro mensura communi pretii rerum quarumvis, corporalium & incorporalium, & operarum, *Pecunia* vocatur: quæ ideo etiam definiri potest, quod sit mensura communis pretii rerum & operarum. Hinc *pretia rerum & operarum sunt pecuniæ proportionalia, ita ut pecunia dupla definiat duplum pretium rerum & operarum*, ac ita porro. Et propterea *pecunia pro re & opera qualibet dari*, ac *pro pecunia res & operæ quælibet ab alio comparari possunt*. Atque sic *in actibus permutatoriis pecunia fungitur vice rerum & operarum*.

§. 495.

§. 495.

Pretium rei vel operæ cujuſdam per quantitatem pecuniæ determinatum dicitur *eminens*. Cum pretium eminens ſuccedat in locum vulgaris (§. 493. 494.) *pretia rerum vulgaria ſunt ut eminentia, & contra*, veluti ſi unius modii avenæ pretium ſint octo groſſi, pretium autem unius modii hordei duodecim, ratio pretiorum eminentium eſt ut 8. ad 12. ſeu ut 2. ad 3. eadem vero eſt ratio pretiorum vulgarium, cum in permutatione avenæ & hordei unus modius avenæ æquiparetur duabus tertiis unius modii hordei. Patet etiam, *pretia tam vulgaria, quam eminentia rerum & operarum ejuſdem ſpeciei quantitati earum phyſicæ proportionalia eſſe*. *De pretio eminente.*

§. 496.

Quantitas vero phyſica pro diverſitate rerum corporalium determinatur certa menſura, prouti communi experientia conſtat; quantitas vero incorporalium æſtimatur ex utilitate, quæ inde percipitur, veluti jus aucupandi aves in certo diſtrictu ex numero avium uno anno capiendarum, demto operarum pretio una cum impenſis ceteris; quantitas denique operarum æſtimatur vel tempore, quo durarunt, vel quantitate effectus, qui iiſdem productus. *De quantitate phyſica.*

§. 497.

Diſtinguimus autem pretium primitivum a derivativo. Nimirum *Pretium primitivum* nobis eſt pretium quantitatis phyſicæ rei vel operæ cujuſcumque menſura certa definitæ per certam pecuniæ quantitatem determinatum, quod inſtar menſuræ in ſuo genere ſumitur. *Derivativum* vero, quod proportionaliter reſpondet quantitati ejuſdem majori, vel minori. *De pretio primitivo & derivativo.*

§. 498.

De pretio rerum determinando.

Cum nemo alteri gratis dare teneatur, si is vicissim dare, vel facere potest (§. 473.) pro pecunia autem res ac operæ quæcumque comparari possint (§. 494.) *pretia rerum & operarum primitiva ita determinanda sunt, ne cuiquam laborare volenti desint res necessariæ* (§. 121.) ac ideo *pretia rerum necessariarum ita determinanda sunt, ut eædem vilis operæ pretio comparari possint, & quo major est earum copia, eo minus pretium esse debet*. Enimvero cum rebus utilibus ac in primis voluptuariis non adeo indigeamus, quam necessariis (§. cit.) *si solum usum spectemus, rerum utilium majus pretium constituere licet, quam necessariarum, & voluptuariarum majus, quam utilium*. Quoniam vero nemo hominum cogi potest, ut sibi res ab alio comparet hoc vel isto pretio, utpote de pecunia sua pro arbitrio suo disponens (§. 195.) *pretia rerum, præsertim utilium, ac omnium maxime voluptuariarum ita determinanda sunt, ut etiam alter tanto pretio eas sibi comparare velit*. Et ob eamdem rationem *in statu naturali pretia rerum determinari nequeunt nisi mutuo consensu*.

§. 499.

De pretio æquo & iniquo.

Pretium æquum est, quod juri naturæ convenienter determinatum, ita scilicet ut nihil committatur, quod est contra officia ac inde nascentia jura: *iniquum* vero est, quod illi contrarium. Sed quoniam in his standum est communi hominum res & operas permutantium consensu (§. 498.) *pretium æquum habetur, quod in actibus permutatoriis communi hominum consensu alicubi introductum*. Cum vero variatis circumstantiis pretium rerum ac operarum variari de-

debet, id quod disertius ostendi hic nimis prolixum foret; *quod uno tempore pretium æquum est, alio iniquum esse potest.*

§. 500.

Ceterum pretium operarum peculiari nomine *Merces* appellatur; & tum in significatu strictiori pretium denotat, in oppositione ad mercedem, solum rerum pretium. *De mercede.*

§. 501.

Cum *pecunia* detur pro re & opera quacumque (§. 494.) consequenter accipiatur; ut detur alii, ac ideo per manus tradita continuo ab uno ad alterum veniat; eadem *constare debet ex materia durabili*, *quæ* scilicet *nec usu facile teritur*, *nec servando corrumpitur*, cumque commodum sit, si exiguæ quantitati ejus materiæ, ex qua constat, valor tribui possit, qui æqualis sit valori rerum magnæ quantitatis, *ex materia istiusmodi*, *quæ ad res artificiales frequentis ac indispensabilis usus non requiritur & quæ rarior.* Unde facile infertur, *pecuniæ maxime convenire aurum atque argentum*. Et quoniam quilibet de valore certus esse debet, atque securus de materia non falsata; eidem inscribenda ratio, quam habet ad eam, quæ in numerando pro unitate sumitur, ac imprimendum bonitatis intrinsecæ signum, hoc est, *pecunia signanda.* *Pecuniæ materia & forma.*

§. 502.

Pecunia in certas partes divisa & signata *Moneta* appellatur. Atque ideo patet, *monetam fuisse introducendam* (§. 501.) sit ita, quod gentes quædam usæ fuerint argento & auro puro, minime signato. *De moneta.*

§. 503.

De magnitudine patrimonii æstimanda.

Cum pretium rerum omnium pecunia determinetur (§. 494.) *patrimonii quoque magnitudo pecunia æstimatur, &, quam quis actu habet, pecunia eidem annumeratur* (§. 207.) Dicitur autem *pecunia numerata*, quam quis actu habet. *Debita exigibilia* cum sint, si debitor dare potest, quod debet, seu si sit solvendo; *inexigibilia* vero, si debitor solvendo non sit; *debita exigibilia æquiparantur in æstimanda patrimonii magnitudine pecuniæ numeratæ, debitorum inexigibilium ratio habetur nulla.*

§. 504.

Quomodo divitiæ, paupertas, egestas, & mendicitas æstimentur.

Quoniam dives est, cujus patrimonium superfluum continet (§. 486.) *divitiæ æstimantur ex quantitate pecuniæ superfluæ* (§. 503.) Et *pauper est, qui nonnisi tantum pecuniæ labore suo acquirere valet, quæ ad res necessarias comparandas sufficit; qui ne quidem tantum acquirere valet, egenus; & qui ne tantillum quidem, quantum ad comparandas res sufficit, quas extrema vitæ necessitas exigit, mendicus* (§. 487.)

§. 505.

Expensæ earumque differentia.

Reditus dicuntur ea, quæ ex rebus nostris, vel operis nostris acquirimus. Appellantur *annui*, qui intra unius anni spatium proveniunt, iidemque *stati*, si singulis annis iidem sint; *variabiles* vero, qui uno anno majores, alio minores sunt; vel etiam nulli.

§. 506.

Reditus, eorumque differentia.

Expensæ dicuntur pecunia, qua quis res sibi comparat, quæ vel usu consumuntur, vel deteriorantur, aut quæ gratis datur aliis. Unde liquet,

liquet, *impensas esse in expensarum numero* (§. 279.) Sunt autem *expensæ ordinariæ*, quæ constanter fiunt, vel stato tempore redeunt; *extraordinariæ* autem, quas nonnisi casu emergente fieri necesse est. Pro diversitate rerum, aut impensarum vel *necessariæ* sunt, vel *utiles* & *voluptuariæ* (§. 121. 279.) Sunt autem præterea *minus necessariæ*, quæ fiunt rerum comparandarum gratia, quibus carere poteras; & *inutiles*, quæ fiunt rerum comparandarum caussa, quæ tibi nulli prorsus usui sunt.

§. 507.

De pecunia acquirenda. Cum curæ habere debeamus, ut vitam commode ac jucunde (§. 119.) immo & decore transigamus (§. 55.) *operam dare pro virili debemus, ut tantum pecuniæ acquiramus, quantum ad vitam commode ac jucunde, immo etiam decore transigendam sufficit*. Per se autem patet, id extendendum non esse ultra id, quod possibile (§. 37.)

§. 508.

De pecunia eroganda. Quoniam re sua nemo aliter uti debet, quam officia exigunt (§. 202.) *pecunia* quoque *eroganda non est, nisi quando officia id exigunt*. Quamobrem *ab expensis inutilibus prorsus abstinendum* (§. 506.) Patet etiam, *expensas necessarias utilibus & utrasque voluptuariis esse preferendas* (§. 122. 506.) *& qui tenue habet patrimonium, eum ab expensis minus necessariis abstinere debere* (§. 208. 506.) *divitem vero & opulentum in gratiam aliorum, qui pecunia maxime indigent, expensas quoque inutiles ac minus necessarias facere posse* (§. 486. 140. 506.) Cum etiam multi emergere possint casus, in quibus expensæ extraordinariæ requiruntur, & in quibus vel nihil acquirere vel non tantum acquirere vale-

mus, quantum expensæ inevitabiles exigunt; *non minus in pecunia acquirenda, quam eroganda futuræ quoque, quantum datur, vitæ necessitati prospiciendum*. Denique cum patrimonium, quantum in potestate est, conservare & amplificare obligemur (§. 208.) *curæ habendum est, ne reditus annuos excedant expensæ, sed ex adverso potius expensas superent reditus* (§. 505. 506.)

§. 509.

De luxu & prodigalitate. Cum *Luxus* dicatur profusio pecuniæ solius ostentationis caussa, in pecunia autem eroganda nil committendum, quod officiis adversatur (§. 208.) *luxus lege naturali prohibitus*. Differt is a *prodigalitate*, qua quis plures & majores facit pro facultate patrimonii sui expensas, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit; unde patet, ut ante, *prodigalitatem lege naturali prohibitam esse* (§. 508.)

§. 510.

Quænam circa opes providentiæ divinæ committenda. Quia in pecunia acquirenda & parta conservanda majorem operam ac industriam collocare non possumus quam quanta in potestate nostra est (§. 60.) neque etiam obligamur (§. *cit.*) *si quis in pecunia acquirenda & parta conservanda tantam operam & industriam collocavit, quantam potest, cetera providentiæ divinæ committere & sorte sua contentus esse debet* (§. 173.) consequenter *ea propter minime angi, quod tantum acquirere minime valeat, ut vitam etiam commode ac jucunde transigere, vel futuræ necessitati provisurus in futuros usus quædam servare queat.*

§. 511,

§. 511.

Cum obligatio naturalis necessaria & immutabilis sit (§. 38.) *in acquirenda pecunia non plus operæ collocare licet, quam salva quacunque obligatione naturali fieri potest.* *Quantum operæ in acquirendo collocandum.*

§. 512.

Quoniam natura hominibus competit jus ad usum rerum quarumcumque, quatenus sine eo obligationi nostræ naturali satisfacere non possumus (§. 183.) & dominiis introductis, postquam jus istud commune in proprium transiit (§. 194.) & actiones quoque hominum, vel operæ in dominio esse cœperunt (§. 225.) pecunia inventa fuit ad res & operas, quibus indigemus, nobis comparandas (§. 494.) *pecunia*, consequenter *divitiæ* (§. 486.) *non per se sunt appetendæ, sed ut ea nobis comparare possimus res & operas, quibus ad satisfaciendum obligationi naturali indigemus, & ut egestatem aliorum sublevare possimus* (§. 488.) *Quatenus pecunia & divitiæ appetendæ.*

§. 513.

Cum paupertas, egestas & mendicitas sint mala fortunæ, quod nemo in dubium vocat, nobis vero a malis fortunæ cavere debeamus (§. 104.) *cavere* quoque *nobis debemus, quantum in potestate est, ne in paupertatem, vel egestatem culpa nostra incidamus, aut ad mendicitatem redigamur* (§. 17.) Ac *eadem* quoque *cura, quantum fieri potest, nos tenere debet quoad alios* (§. 134.) *De paupertate egestate & mendicitate vitanda.*

CAPUT XI.

De actibus beneficis obligatoriis, seu contractibus beneficis.

§. 514.

Contractus. Actus, qui perfectam obligationem producunt, dicuntur *Contractus*. Quamobrem pacta & contractus naturaliter non differunt (§. 438. 380.)

§. 515.

Commodatum & restitutio rei in specie ac in genere. Contractus beneficus, quo certus quidam rei, quæ usu non consumitur, usus alteri gratis conceditur, *Commodatum* dicitur; qui usum concedit, *Commodans*; is, cui conceditur, *Commodatarius* audit. Unde sequitur, *ut commodatarius finito usu rem restituere obligetur, & quidem in specie* (§. 317.) Dicitur nimirum *rem in specie restituere*, qui numero eamdem restituit, quam accepit; *in genere* autem, si alia ejusdem speciei, vel tantumdem ejusdem speciei restituit. Ceterum *in commodato datur usus rei, quæ usu non consumitur, gratis.*

§. 516.

De obligatione naturali ad commodatum. Quoniam in communione primæva, si res usu non consumitur, eodem finito, eadem alius uti potest (§. 187.) *usum rei nostræ, quo non ipsimet opus habemus, eumque innoxium, rem ubi restitutum iri satis certi sumus* (§. 269.) *gratis concedere ei debemus, qui eam sibimetipse comparare, vel pro certo pretio eumdem usum ab alio accipere non potest* (§. 473.)

§. 517.

§. 517.

Nemo autem cum de usu rei disponere possit nisi dominus (§. 199.) *rem quoque alteri commodare potest nisi dominus*, consequenter *rem alienam, vel tibi commodatam alteri sine consensu domini commodare nequis*. Ac ideo *a commodantis voluntate dependet, per quod tempus & in quem finem, quaque lege alia commodare velit* (§. 195.) ac *inde metiendum est jus & obligatio commodatarii* (§. 317.) *Quinam commodare possit.*

§. 518.

Cum res commodata esse debeat in potestate commodatarii, ut eadem uti possit (§. 200. 515.) *ad commodatum requiritur actus, quo res utenda constituitur in potestate commodatarii*, atque hic actus vocatur *traditio ad certum usum*, significatu generaliori (§. 320.) *De rei utendæ traditione.*

§. 519.

Quoniam commodans concedit commodatario rei suæ usum (§. 515.) *si res commodata usu redditur deterior, in hanc deteriorationem consentit*. Alias, cum non concessus sit nisi rei usus innoxius (§. 516.) *commodatarius sibi cavere debet, ne culpa sua res commodata reddatur deterior, vel prorsus destruatur* (§. 517.) consequenter *in ea custodienda atque utenda omnem adhibere diligentiam* (§. 21.) *etiam majorem ea, quam in suis adhibere sueverit*. *De deterioratione & corruptione rei commodatæ.*

§. 520.

Cum damnum dolo vel culpa datum resarciendum sit (§. 270.) *si res commodata dolo, vel culpa commodatarii deterioratur, vel destruitur, damnum datum resarciendum*. Quoniam culpa com- *De dolo, culpa & casu a commodatario præstando.*

commodatarii res interiisse intelligitur casu, quo apud commodantem interitura non fuisset, si hic in mora restituendi fuerit (§. 21. 417.) *casum præstare tenetur commodatarius ob moram in restituendo commissam, quo res commodata apud commodantem peritura, vel deteriorata non fuisset*. Immo cum commodans rei suæ usum innoxium eo animo concedens, ut finito usu res sibi restituatur (§. 515.) non præsumitur velle subire periculum rei amittendæ, vel deteriorandæ; *naturaliter commodato tacita inest hæc conditio, ut commodatarius teneatur propter casum, quo res commodata penes commodantem non peritura, vel deteriorata fuisset*. Ast cum *commodatarius* rem vel in specie (§. 515.) vel ejus æstimationem restituere teneatur (§. *præs.*) *si rem in genere restituere velit, eam commodans accipere non tenetur*.

§. 521.

Si commodantis dumtaxat caussa commodatur.

Si tui dumtaxat caussa commodas, commodatum proprie loquendo non est (§. 515.) cum tu non gratis usum rei tuæ in meum commodum mihi præstes, sed ego potius in commodum tuum quid faciam, ad quod usus rei tuæ requiritur, ut ipse eumdem facere videaris. Quamobrem *ego non teneor ob casum, quo res penes te non peritura, vel deteriorata fuisset, quamvis ad culpam & dolum præstandum sim obligatus* (§. 270.) Quoniam vero culpa commodantis res periisse, vel deteriorata fuisse intelligitur; si eam *sciens commodavit homini admodum negligenti, ejus licet dumtaxat caussa* (§. 21.) *culpam præstare non obligatur commodatarius*.

§. 522.

Si commodatarius re aliter utitur, quam commodatum est, furtum usus committit (§. 263.) consequenter cum id fiat contra jus commodantis, quia tibi arrogas jus minime competens (§. 198. 83.) *injuriam commodanti facis* (§. 87.) *De furto usus a commodatario commisso.*

§. 523.

Si res, quæ usu consumitur, alium adhuc habere potest usum, quo non consumitur, cum quoad hunc usum æquiparetur rei, quæ usu non consumitur, *quoad hunc usum commodari potest* (§. 515.) veluti si alteri commodes pecuniam ostentationis caussa, in specie restituendam (§. 515.) vel uvam insolitæ magnitudinis, ut eam ostendat alii. *Quatenus res, quæ usu consumuntur commodentur.*

§. 524.

Cum in commodato usus rei detur gratis (§. 515.) *si quis pro usu rei mercedem solvit, commodatum non est, sed actus quidam permutatorius* (§. 467.) de quo in sequentibus, nimirum *do pecuniam, ut des usum rei, vel etiam rem, aut usum rei alterius.* *De mercede pro usu soluta.*

§. 525.

Honorarium dicitur donum pecuniarum, quod remunerandi animo datur alteri ob præstationem quamdam gratuitam, vel pecunia non æstimabilem. Cum præstatio gratuita saltem sit motivum dandi honorarii ad significandum animum gratum (§. 475. 482.) motivorum vero in contractibus nulla habeatur ratio (§. 78.) *si honorarium detur, contractus beneficus naturam non mutat*, veluti commodatum manet commodatum (§. 515.) *quantitas honorarii a dante pro lubitu determinatur* (§. 475.) *ac* ideo *excedere* *De honorario.*

potest

potest valorem ejus, quod præstatur, promissum tamen *& acceptatum perfecte debetur* (§. 380. 382.) Enimvero *si quod gratis præstandum erat, alter præstare non vult, nisi sub conditione honorarii certi præstandi*, cum jam conveniatur de eo, quod vicissim præstandum est, ac id pro eo, quod alter præstitit, detur, *honorarium in mercedem mutatur* (§. 500.)

§. 526.

De impensis in usum rei, & ipsam rem faciendis.

Quoniam commodans se saltem obligat ad usum concedendum, non vero ad faciendos sumtus, ut uti possis (§. 515.) *si usus rei sine certis impensis fieri nequit*, veluti si commodo equum, vel famulum per aliquot dies, *eas facere teneris*. Ast quia quilibet jus suum remittere potest (§. 342.) *si eas facere velit commodans, ad commodatum donatio accedit* (§. 475.) consequenter *actus compositus est* (§. 465.) Similiter cum commodatarius saltem obligetur præcavere, ne culpa sua res reddatur deterior, vel pereat (§. 519.) *si extra usum rei faciendæ sunt impensæ necessariæ extraordinariæ*, veluti ad rei conservationem, *eas restituere tenetur commodans*, præsertim *si pretium usus excedunt*, veluti si ædium commodatarum tectum reficiendum, ne pluvia det damnum.

§. 527.

De rebus fungibilibus.

Res fungibilis dicitur, quæ vice fungitur rei alterius ejusdem generis. *Substitui* igitur *una pro altera potest*, consequenter *tales sunt, quarum pretium numero, ponderi ac mensuræ proportionale est*, & *eædem ejusdem generis, quantitatis & qualitatis esse debent*. Hinc porro liquet, *res fungibiles in genere restitui posse absque damno ejus, cui restituuntur* (§. 515. 269.) cumque pecunia fun-

fungatur vice omnium rerum & operarum (§. 494.) *eum esse omnium maxime rem fungibilem*.

§. 528.

Contractus beneficus, quo rei, quæ usu consumitur, usus alteri gratis conceditur, *Mutuum* dicitur; qui mutuo dat, *Mutuans*, vel etiam *Creditor*; qui accipit, *Mutuatarius*, vel *Debitor* appellatur. Quoniam vero rem consumere nequis, nisi sit tua, seu dominium in ea habeas (§. 195.) *mutuans in mutuatarium dominium transferre tenetur*. Ast quia non rem donat (§. 475.) sed saltem usum concedit (*vi def.*) consequenter rem sibi restitui vult, quæ consumta in specie restitui nequit (§. 515.) *res mutuata in genere restituenda*, consequenter *quæ mutuo dantur, res fungibiles esse debent* (§. 527.) *& quod restituitur, ejusdem generis, quantitatis & qualitatis esse debet, cujus fuerat mutuatum*. *Mutuum quid sit & quid in eo restituendum.*

§. 529.

Cum in mutuo dominium transferatur, *nemo rem mutuo dare potest nisi dominus* (§. 257.) consequenter *si res aliena mutuo detur, contractus in se nullus est*, atque ideo, *si res nondum fuerit consumta, dominus eam vindicare potest* (§. 262.) *si vero consumta fuerit, mutuatarius æstimationem eidem præstare tenetur* (§. 271.) neque enim eidem ex contractu tenetur, ut in genere restitui possit (§. 528.) *Quod dominus mutuum ratihabet*, cum jam consensu ipsius factum intelligatur (§. 29.) *subsistit*. *Quinam mutuo dare possit & de re aliena mutuo data.*

§. 530.

Enimvero quoniam commodatarius se obligavit commodanti ad rem in specie restituendum *De re aliena commo-*

(§. 515.)

data & mutuata restituenda. (§. 515.) & mutuatarius mutuanti ad rem in genere restituendam (§. 528.) *commodans commodanti & mutuatarius mutuanti rem restituere tenetur, nisi dominus contradicat* (§. 261.) *dominio probato* (§. 262.) Et *si dominus velit, jus hoc mutuans ipsi cedere potest* (§. 342.)

§. 531.

De tempore restitutionis. Quia res mutuata in genere restituenda (§. 528.) *in mutuo conveniri debet, quo tempore restitutio fieri debeat*, cumque pacta sint servanda (§. 438.) *antequam tempus istud effluxerit, mutans rem mutuatam in genere repetere nequit*, & quia dominium ejus in mutuatarium translatum (§. 528.) *eam nondum consumtam in specie repetere nequit, etiamsi propriis usibus necessaria fuerit* (§. 195.)

§. 532.

De re mutuata in specie vel ante terminum restituta. Cum res mutuata ideo in genere restituenda, quia consumta in specie restitui nequit (§. 528.) *si mutuatarius re mutuata non habuerit opus, eam in specie restituere potest*. Et quoniam tempus restitutionis determinatur eo fine, ne *mutuatarius* rem restituturus sit in mora; idem *rem ante terminum elapsum restituere potest, nisi expresse aliter fuerit conventum* (§. 438.)

§. 533.

An pecunia mutuari possit. Cum pecunia referatur ad res, quæ usu consumuntur; *eadem* quoque *mutuo dari potest* (§. 528.) ast *mutuum non est, nisi detur gratis* (§. cit.)

§. 534.

De monetæ bonitate. *Bonitas intrinseca pecuniæ*, sive *monetæ* est, quæ æstimatur ex materia & pondere; *extrinseca* vero valor eidem arbitrio humano impositus.

Et

Et hinc *Moneta proba* dicitur, cujus bonitas extrinseca determinatur per intrinsecam, seu si valor impositítius respondet intrinseco, quem a materia & pondere habet; *reproba* vero, cujus bonitas intrinseca parum respondet intrinsecæ.

§. 535.

Quot modis mutuo detur pecunia.

Summa pecuniæ mutuo datur, quando pecunia annumeratur, supposita bonitate intrinseca & extrinseca, veluti si 100. thaleri dantur mutuo in moneta aurea ex auro puro constante & eidem tribuitur valor, quem tempore obligationis obtinet. *Genus mutuo datur*, si annumerantur corpora, non attento valore extrinseco; quem singula tunc habent, e. gr. centum ducati. *Æstimatio* denique *nummorum mutuo datur*, si certa pecuniæ summa in genere, seu in moneta usuali currente & proba sub æstimato valore creditur, e. gr. 100. thaleri, non attento monetæ genere.

§. 536.

Quid pro diversitate illorum restituendum.

Cum in mutuo tantumdem restituendum sit in genere, quantum datum (§. 528.) ac standum præterea conventis (§. 438.) *si summa pecuniæ mutuo datur, expresso monetæ genere, eadem summa restituenda est in eodem genere juxta bonitatem extrinsecam & intrinsecam, quam tempore contractus habebat; si non expresso monetæ genere, summa restituenda in alio monetæ genere ejusdem bonitatis intrinsecæ, quæ erat datæ, secundum bonitatem extrinsecam, quam tempore contractus habebat. Quodsi genus mutuo detur, tot restituenda sunt corpora, quot data, ejusdem bonitatis intrinsecæ:* si denique *æstimatio nummorum*, *eadem pecuniæ summa in quocunque monetæ genere probo ac usuali restituenda.* Nimirum cum in mutuo mutuans carere nolit nisi usu rei suæ, quam dat alteri

(§. 528.)

(§. 528.) *facta restitutione perinde esse debet, ac si mutuatum non fuisset*. Et hinc definiendum, quid in restitutione fieri debeat, si summa mutuo data valor monetæ intrinsecus, vel extrinsecus interea mutetur, ut scilicet a mutuante eadem conservetur pecuniæ summa sive in eodem genere, sive in alio ejusdem bonitatis intrinsecæ. Sed non consultum videtur, talia in præsenti fusius persequi.

§. 537.

De rei mutuatæ interitu ante usum.

Quia dominium rei mutuatæ in mutuatarium transit (§. 528.) *si res mutuata interit, vel quomodocunque deteriorata fuerit, antequam ea uti potuerit mutuatarius, ejus est damnum* (§. 243.) consequenter, *hoc non obstante, in genere illa restituenda* (§. 528.)

§. 538.

An aliud pro alio reddi & species æstimatæ dari possint.

Cum in mutuo id, quod datur, in genere sit restituendum (§. 528.) non vero pro eo aliud; *si ita conveniatur, ut reddatur aliud, vel res dentur æstimatæ, mutuum non est*. Contractus istiusmodi diverso reguntur jure.

§. 539.

De deposito.

Contractus beneficus, quo res aliqua gratis custodienda traditur & suscipitur, *Depositum* vocatur. Qui rem custodiendam committit, *Deponens*; qui suscipit, *Depositarius* appellatur. Cum dominium in hoc contractu non transferatur in depositarium; *deponens manet rei depositæ dominus*, & quia *depositarius* saltem in se suscepit custodiam rei, *eadem uti nequit*, consequenter *utens furtum usus committit* (§. 263.) Enimvero *si deponens concedat usum rei depositæ, cum deposito miscetur commodatum* (§. 515.) vel, *si pecunia fuerit, mutuum* (§. 528.)

§. 540.

§. 540.

Similiter quia depositarius rem gratis custodiendam suscipit (§. 539.) *si pro custodia merces datur, de qua convenitur, contractus depositum non est. Ast honorarium sive promissum, sive ultro datum naturam depositi non mutat* (§. 525.) *Si pro custodia quid detur.*

§. 541.

Cum depositarius obligetur ad rem depositam custodiendam (§. 539.) damnum vero omne a deponente avertere naturaliter obligetur (§. 269.) nullus vero ipsi competat rei depositæ usus (§. 539.) *depositarius obligatur ad rem depositam omni diligentia custodiendam* (§. 21.) *& deponenti eam repetenti in specie restituendam, ultra tempus tamen conventum custodire non tenetur* (§. 438.) *Quodsi ipsius culpa, vel dolo res pereat, vel deterioretur, damnum resarcire* (§. 270.) cum vero deponentis caussa res sit penes depositarium, nec ullam ex contractu hic percipiat utilitatem (§. 539.) *casum præstare non tenetur*. Facile autem patet, *si depositarius non promittit majorem diligentiam in re deposita custodienda, quam in suis adhibet, eum ultra eam non teneri jure externo* (§. 377. 378.) Et quoniam custodia tua confisus rem apud te deposui; *si tu me inscio rem depositam deponis apud alium, tu mihi teneris ob culpam & dolum ejus, apud quem deposuisti, hic vero tibi*; cum hic tibi, quemadmodum tu mihi ex contractu obligeris. *Potes autem mihi*, si quidem velim, *jus tuum cedere* (§. 338.) Et quoniam in mora es, si rem depositam repetenti statim restituere nolis (§. 417.) *non modo casum præstare teneris, quo eadem res apud me non fuisset interitura, vel deteriorata*, cum damnum culpa tua contingat (§. 270.) *sed etiam ad id, quod in-* *De obligatione depositarii.*

intereſt rem ſtatim reſtitutam non fuiſſe, *teneris* (§. 419.)

§. 542.

De obligatione deponentis.

Cum *depoſitarius* in ſe gratis ſuſcipiat cuſtodiam rei alterius (§. 539.) & curæ habere debeat, ne culpa ſua pereat, vel deterioretur (§. 541.) *ſi impenſas in rei depoſitæ conſervationem facit, deponens eas reſtituere tenetur* (§. 271.) Cum in poteſtate tua non ſit præſtare alteri, quod nonniſi cum neglectu officii erga teipſum fieri poteſt (§. 59.) nec ultra id obligatio extendatur (§. 60.) *in communi periculo, quod nulla depoſitarii culpa præcedit, depoſitarius res depoſitas ſuis præferre non tenetur, ſi utraque ſervari nequit: quodſi tamen præferre maluerit, quia multo pretioſiores, deponens reſtituere tenetur æſtimationem earum, quas ſervare alias potuiſſet* (§. 271.) Similiter *ſi occaſione depoſiti dolo, vel culpa deponentis depoſitario obveniat aliquod damnum*, veluti ſi depoſuit equum calcitroſum, neque te monuit, *damnum datum reſarcire tenetur* (§. 270.)

§. 543.

De re aliena depoſita.

Si res aliena deponitur, & tu noſti quinam ſit dominus, ea domino reſtituenda (§. 261.) Supponitur nimirum, inſcio domino eam eſſe apud te depoſitam, nec depoſitum ratihaberi: alias nimirum perinde eſt, ac ſi ipſe depoſuiſſet per alium, aut, ſi mavis, alter ejus conſenſu contractum tecum inivisset.

§. 544.

De re communi depoſita.

Cum in re communi indiviſa pluribus dominium competat (§. 196.) conſequenter *ſi res communis deponatur*, omnes conjunctim perſonam deponentis repræſentent; *ea non reſtituenda* uni,

uni, sed omnibus conjunctim, consequenter *qui uni restituit, ceteris adhuc pro rata tenetur*. Quoniam vero *qui totam accepit, singulis* quoque *pro rata tenetur*; vi communionis (§. 196.) ut nimirum ipsis restituendum; quod suum est (§. 261.) *ceteri & restituentem* sibi *obligatum habent*: cum tamen nonnisi ab uno, quod sibi debetur, consequi possint; *si ab uno consequuntur ratam suam, alter simul liberatur*. Quamobrem *si res deposita fuerit dividua, nec partes divisę obnoxię sint electioni*, consequenter *si res fungibiles fuerint depositę*, utpote quæ actu divisæ intelliguntur (§. 527.) *unicuique rata sua restitui sigillatim potest*, consequenter, *si partes ceteræ intereant, qui ratam suam accepit, ceteris ad nihil tenetur*. Quoniam vero *si species plures communes deponantur*, veluti poculum argenteum, annuli aurei cum gemmis inclusis, vestes & linteamina, in singulis, tamquam in re indivisa, ratam suam habeant singuli (§. 196.) *eædem uni restitui nequeunt*.

§. 545.

Quoniam per se patet, rem depositam nonnisi semel restitui posse, & facta restitutione ex contractu nihil amplius deberi (§. 559.) *si res eadem apud plures deposita, unus solus ceteris insciis eamdem restituere potest, immo repetenti restituere debet*. Enimvero cum *restituere nolens* statim in mora sit (§. 417.) *deponenti solus tenetur da omne id, quod interest, rem statim restitutam non fuisse* (§. 419.)

De re eadem apud plures deposita.

§. 546.

Et cum, qui dolo, vel culpa sua damnum dedit, idem resarcire teneatur (§. 270.) *si res eadem apud plures deposita fuerit, singuli dolum, vel culpam suam, communem vero pro rata prę-*

De culpa prestanda, si res apud plures deposita.

 stant,

ſtant, *niſi aliter fuerit conventum*, veluti ut ſinguli teneantur in ſolidum (§. 438. 422.)

§. 547.

De periculo in re depoſita remittenda, item de remittenda recommodata.

Quia depoſitarius vi contractus non tenetur, niſi ad cuſtodiam rei depoſitæ (§. 539.) & deponenti eam repetenti in ſpecie reſtituendam (§. 541.) *deponens mandare debet*, *per quem res depoſita remittenda*, *ejuſque ſumtu remittenda*. *Quodſi* vero ipſo inconſulto *remittas*, *per quem volueris*, cum res non ante reſtituta intelligatur, quam ubi eam acceperit vel deponens, vel is, cui eamdem reſtitui voluit; *periculum tuum eſt*. Atque idem intelligitur de re, quæ commodata fuerat, remittenda, quamvis *commodatarius*, cum ipſius dumtaxat cauſſa res commodata fuerit, *eam remittere*, *& quidem ſuo ſumtu*, *ſi opus ſit*, *obligetur*.

§. 548.

De ſequeſtro.

Depoſitum rei litigioſæ *Sequeſtrum* dicitur; & tum depoſitarius *Sequeſter* audit. Dicitur autem *Res litigioſa*, de cujus dominio inter duos, vel plures controvertitur; & *de dominio controvertitur*, quando duo, vel plures affirmant, rem eſse ſuam. Atque ideo patet, *ſequeſtrum cuſtodiam rei litigioſæ in ſe ſuſcipere gratis*, *& ſequeſtrationem fieri debere apud tertium omnium litigantium conſenſu*. In Jure civili *ſequeſtrum* hoc *voluntarium* vocatur, in oppoſitione ad *neceſſarium*, quod fit a judice; quæ diſtinctio in Jure naturæ, quod in ſtatu naturali viget, & in quo judicem communem non habent litigantes, non attenditur.

§. 549.

De rei ſequeſtratæ reſtitutione.

Cum litigantes omnes conjunctim deponens ſint (§. 548.) *ſequeſter rem ſequeſtratam reſtituere tenetur litigantibus communi conſenſu eam repetenti-*

tentibus (§. 541.) *lite autem terminata victor, ea tamen lege, de qua a litigantibus conventum fuit*, veluti si victor ceteris quid præstare tenetur, antequam possessionem nanciscatur, non ante, quam id præstitum fuerit.

§. 550.

Quoniam nec depositarius locupletari potest ex re deponentis, nec deponens, etsi custodia gratis suscipiatur, cum damno depositarii (§. 271.) *si res fructuosa deponitur*, consequenter etiam *si sequestratur* (§. 548.) *fructus* quoque *rei restituendi deponenti*, *aut in casu sequestri victori* (§. 549.) *depositarius* vero *detrahit impensas & mercedem operarum atque curæ, sine quibus fructus percipi non potuissent*. Cumque consultum sit evitandæ litis caussa, ut de mercede conveniatur, quando res deponitur; *conventio de operarum & curæ mercede est pactum sequestro adjectum* (§. 438.) *De restitutione rei fructuosæ depositæ, vel sequestratæ.*

§. 551.

Mandatum dicitur contractus beneficus, quo alteri quid nostro nomine faciendum committitur, & commissum ab eo gratis suscipitur. Qui committit, *Mandans*; qui commissum gratis suscipit, *Mandatarius* appellatur, vel etiam *Procurator*. *Committere* autem idem est, ac alterum sibi perfecte obligare ad aliquid suo nomine faciendum. Aliud igitur est *commendare*, quando scilicet alteri significamus, gratum nobis fore, ubi facere voluerit, quod eum facere volumus; aliud *rogare*, quando nimirum sufficienter indicamus, nos enixe velle, ut faciat alter, nec facere abnuat. Cum commendans & rogans non contrahant; *nec commendando, nec rogando alterum nobis perfecte obligamus, nec* *De mandato.*

nos obligamur ipsi. Ex adverso autem *mandatarius se obligat mandanti ad id, quod faciendum ipsi committitur, omni diligentia faciendum*, cumque non suo, sed mandantis nomine agat, consequenter non ex sua, sed mandantis voluntate metiendum sit jus ipsius, *nil facere debet, nisi quod mandatum fuerit: & vicissim mandans se obligat mandatario ad ratihabendum, quod intra fines mandati facit.*

§. 552.

De differentia mandati. *Mandatum speciale* est, quo aliquod negotium in specie gerendum committitur, veluti ut emas ædes, vel equos; *generale* autem, quo universa quædam negotia alteri gerenda in genere committuntur. Utrumque vel *Mandatum cum libera* est, quo tantummodo in genere determinatur, quid a mandatario fieri debeat, ceteris arbitrio ejus relictis; vel *sine libera*, scilicet agendi potestate, quo, quid a mandatario fieri debeat, præcise definitur, ita ut nihil arbitrio ejus relinquatur. Dividitur etiam *Mandatum* in *manifestum*, quod ad notitiam ejus, cum quo agitur, pervenit; & *arcanum*, quod non pervenit. *Mandatarius* igitur *agere debet ex mandato arcano, non tamen idem manifestare alteri, cum quo agit* (§. 551.) *nec mandatum arcanum attenditur, nisi in obligatione, qua mandans & mandatarius sibi invicem obligantur*. Similiter patet, *si mandatum fuerit sine libera, mandatarium nil agere debere, nisi quod expresse definitum: in casu opposito eum facere debere, quod sibi bonum, vel melius videtur & æquitati minime repugnat, seu*, ut vulgo dicitur, *mandatum adimplere ex bono & æquo.*

§. 553.

§. 553.

Quoniam *mandatarius* tuo nomine agit (§. 551.) *quod intra fines mandati agit, tu fecisse putandus es*; cumque de voluntate tua alteri constare non possit, nisi ex mandato manifesto (§. 552.) *quod mandatarius facit intra fines mandati manifesti, id a te factum recte sumit is, cum quo agitur* (§. 318.) consequenter *promittendo te huic, & acceptando hunc tibi obligat* (§. 380. 381.) Patet itaque, *mandatarium esse ministrum obligationis contrahendæ* (§. 426.) &, *si cum altero valide agere debeat, mandato manifesto opus esse*, consequenter *si solo mandato arcano instructus cum altero agis*, cum is ignoret te alieno nomine cum ipso agere (§. 552.) *proprio nomine eidem obligaris*, *tu vero jus tuum mandanti cedere potes etiam invito altero* (§. 338. 342.) *immo*, cum ex mandato arcano mandanti obligeris (§. 551.) *teneris* : & quia *mandans*, ex eodem, mandatario vicissim obligatur : *quod intra fines mandati arcani, quo solo instructus eras, egisti, ratihabere tenetur* (§. 551.) Ex dictis porro conficitur, *si mandato arcano aliter mandatum, quam manifesto, nec mandatum arcanum manifestare licet, ex arcano agendum vel spe ratihabitionis, vel quasi proprio nomine*. *Quænam obligationes contrahantur a mandatario.*

§. 554.

Cum *mandatarius* mandanti se obliget ad mandatum adimplendum (§. 551.) *si mandatum non exequitur, tenetur mandanti ad id, quod interest, mandatum executioni datum non fuisse* (§. 415.) *nec executionem mandati in favorem tertii intermittere potest*. Quoniam tamen nil facere debet, nisi quod mandatum (§. 551.) *si intra fines mandati cum altero nil agere potest, suo nomine & sui caussa cum eo agere potest*. Cum vero in mora sit, *De mandato non adimpleto, aut non tempestive.*

 si man-

si mandatum non tempestive adimpleat (§. 417.) *mandanti tenetur ad id, quod interest, mandatum tempestive adimpletum non fuisse* (§. 551. 419.)

§. 555.

De eo quod mandato tacite inest.

Quia mandatarius mandatum adimplere debet (§. 551.) *ea etiam ipsi mandata intelliguntur, sine quibus mandatum adimpleri nequit*, veluti iter, si sine itinere adimpleri nequit. Cumque mandans id etiam voluisse intelligatur, quod cum eo, quod expresse mandatum, connexum est & cohæret, veluti quod merces emtæ etiam sint ad se perferendæ; *id, quod cum mandato connexum est, etiam mandatum intelligitur*, veluti delatio mercium emtarum.

§. 556.

De eo quod occasione mandati venit ad mandatarium, vel ei donatur.

Cum mandatarius negotium mandantis gerat & ejus, non suo nomine ac commodo agat (§. 551.) *quicquid occasione mandati ad eum pervenit, etiamsi quoad hoc præter mandatum egit*, veluti si ex fundo, quem intra fines mandati emit, consecutus etiam est fructus, vel equis emtis additus vitulus, *mandanti restituere tenetur*. Enimvero *si mandato adimpleto mandatario quid donetur*, cum donatio actus sit, qui ad negotium gestum non pertinet, utpote sine eo subsistens eo modo, quo gestum est; *id mandanti non restituendum*.

§. 557.

De indemnitate mandatarii.

Ex adverso quia mandatarius negotium mandantis hujus nomine atque commodo gerit, idque gratis (§. 551.) consequenter in eo personam mandantis repræsentat; *mandans mandatario restituere tenetur impensas, sine quibus*

nego-

negotium geri non potuit, & *resarcire damnum*, *quod occasione mandati incurrit*; cum alias ab eodem immunis fuisset. Quoniam tamen mandans mandatario non obligatur nisi ex mandato, quod per se patet; *si casu quodam in expeditione mandati mandatarius damnum quoddam incurrit*, *in quod etiam incurrere poterat*, *quamvis mandatum non suscepisset*, *id mandans resarcire non tenetur*. Similiter cum *mandatarius* non amplius tuo nomine agat, si fines mandati excedit, vel agit, quod mandatum non est (§. 553.) consequenter ratio indemnitatis cesset; *si quod damnum incurrit occasione excessus mandati*, *aut ejus*, *quod mandatum non est*, *id resarcire non teneris*, *nec impensas in id factas restituere*. Quoniam tamen mandatarius adimplevit mandatum quoad ea, quæ intra fines mandati egit, & ad hæc ratihabenda obligatus es (§. 551.) *quoad ea*, *quæ intra fines mandati acta sunt*, *obligatus manes*. Enimvero cum locupletior fieri non possis cum damno mandatarii (§ 271.) *si mandatarius fines mandati excessit*, veluti cum emit equos pretio 170. thalerorum, tu autem nonnisi 150. mandaveras, & *cum damno ipsius nonnisi intra fines mandati quod actum est, ratihabere velis*, utpote ultra non obligatus (§. 551.) *ille autem malit proprio nomine actum*, *nisi*, *quod actum est*, *totum ratihabere velis*; *mandatum pro non adimpleto habetur*, consequenter *ille tibi tenetur ad id*, *quod interest*, *mandatum adimpletum non fuisse*, *quatenus intra fines adimpleri poterat* (§. 554.) Et quoniam *mandatarius* obligari non potuit ultra id, quod possibile (§. 37.) *si sine culpa sua negotium finire non potuit*, *aut contrarium eventum expertus fuit*, *mandans nihilominus eum indemnem præstare tenetur*. Ex adverso autem, *si is dolo*, *vel culpa sua damnum dedit*, *id resarcire tenetur* (§. 270.)

§. 558.

§. 558.

De eodem negotio pluribus conjunctim mandato.

Si pluribus conjunctim mandetur idem negotium, cum omnes conjunctim repræſentent unam perſonam, conſequenter quod unus ceteris non contradicentibus facit, omnes feciſſe cenſeantur; *quod negligentia unius ſit, quam præcavere ceteri poterant*, ac ideo debebant (§. 551.) *id etiam imputatur ceteris*; cum vero ceſſet ratio imputationis, *ſi quidpiam agendum, quod uni a ceteris committendum, hi vero in committendo omnem adhibuerunt diligentiam*, conſequenter obligationi ex parte ſui ſatisfecerunt (§. *cit.*) *culpam in exequendo non participant ceteri*. Nimirum *ſinguli præſtant dolum, vel culpam ſuam*, cujus ceteri non ſunt participes, *communem* vero *conjunctim*, atque ideo *pro rata, niſi expreſſe fuerit conventum, ut ſinguli teneantur in ſolidum* (§. 438.) Enimvero *ſi idem negotium pluribus per partes mandetur*, cum revera tot ſint mandata diverſa, quot mandatarii, nec ſinguli obligentur ultra id, quod ipſis mandatum (§. 551.) *unuſquiſque culpam ſuam præſtare tenetur*.

§. 559.

De ratione negotii geſti reddenda.

Rationem negotii geſti reddere dicitur, qui diſtincte exponit, quomodo ſingula ad negotium gerendum requiſita executus fuerit. Unde patet, *eum, qui alienum negotium geſſit, alteri, cujus eſt negotium, rationem reddere teneri negotii geſti*. Quamobrem cum *mandatarius* negotium mandantis gerat (§. 551.) *mandanti quoque rationem reddere tenetur negotii geſti*.

§. 560.

Utile in contractibus

Utilitatis nomine *in contractibus* non venit, niſi quæ vel in pecunia conſiſtit, vel pecunia æſti-

æstimari potest. Quamobrem *in contractibus non aliud spectatur lucrum, aut damnum, vel interesse, nisi quod pecuniarium est, vel pecunia æstimabile.* Nimirum quando agitur de eo, quod alteri restituendum, vel resarciendum, id quod restitui, vel resarciri debet, nisi res in specie, vel in genere restituatur, pecunia æstimandum. Atque hinc ulterius intelligitur, *cujusnam caussa negotium geratur*, ejus nimirum, cujus est utilitas. *quid dicatur.*

§. 561.

Quoniam sola utilitas mandatarii spectatur, si ejus tantum gratia mandetur, consequenter mandantis nihil interest, utrum alter faciat, nec ne, quod se facturum, vel non facturum dixit; *si mandatarii tantum gratia mandetur, mandatum non est, sed consilium.* Dicitur nimirum *Consilium* declaratio voluntatis nostræ de eo, quod ab altero fieri debere existimamus, ipsius tamen arbitrio relicto, num facere velit. Quamobrem *ex consilio nullæ nascuntur obligationes dantis & accipientis*, consequenter *nec ulla producitur obligatio, si mandatarii saltem caussa mandetur.* Enimvero *si quis consilio doloso, vel fraudulento alterum inducit, ut faciat, quod male successurum*, cum jam dolo alteri damnum det (§. 269.) *ad resarciendum damnum eidem tenetur* (§. 270.) *De eo, quod mandatur mandatarii caussa & consilio.*

§. 562.

Enimvero cum alienum negotium spectes tamquam tuum, quando aliena caussa mandas, consequenter cum mandatario contrahis (§. 551.) *mandans mandati tenetur, & mandatarius vicissim eidem obligatur, si aliena caussa fuerit mandatum.* Ac ideo *periculum mandantis est, si mandatarii* *Si aliena caussa mandetur.*

& alie-

& aliena caussa mandetur, veluti ut tu pecuniam credas Titio: *perinde ac si mandantis & mandatarii caussa mandetur*, veluti ut tu pecuniam credas Titio, quam in rem meam versurus est (§. 561.)

§. 563.

De mandato facti turpis.

Quia *factum turpe* dicitur, quod lege prohibitum; *si factum turpe mandatur, mandatum nullum est* (§. 42.) consequenter *nullæ inde oriuntur obligationes*.

§. 564.

De mandato adimplendo per æquipollens & in forma specifica.

Mandatum adimpleri dicitur *per æquipollens*, si impletur per aliud æque utile, aut utilius, quam erat id, quod fuerat mandatum; *in forma autem specifica*, si impleatur præcise per id, quod fuerat mandatum. *Si quid sub conditione generaliori mandatum, quæ aliter quoque obtineri potest*, veluti si mandetur, ut emas ædes Titii pretio 4000. thalerorum, propterea quod loco commodo sitæ sunt, ubi merces venales exponuntur, cum mandans non intendat aliud, nisi ut habeat ædes mercaturæ exercendæ commodas, quæ non excedant pretium 4000. thalerorum; *mandatum adimplere licet per æquipollens*, ut in exemplo dato emere licet ædes alias commodiores pretio minori. Quoniam tamen utilitas, quæ intenditur a mandante, ex ipsius mente, non ex tua æstimanda, præsertim cum præter finem principalem etiam intendi possint alii secundarii, *nisi certo constet, finem quem intendit mandator, æque obtineri, sive per aliud æquipollens, sive in forma specifica adimpleatur, in forma specifica adimplendum* (§. 551.)

§. 565.

§. 565.

De revocatione mandati.

Mandatum revocare dicitur mandans, si mandatario declarat, se nolle, ut mandatum adimpleat. Cum mandatarii nulla sit ex mandato utilitas (§. 551. 560.) consequenter ejusdem non intersit, sive mandatum adimpleatur, sive minus; *mandans mandatum pro lubitu revocare potest, antequam fuerit adimpletum*. Quoniam tamen mandatum subsistit, quamdiu non revocatur; *si mandatum jam adimpleri cœpit, aut impensæ ejus adimplendi caussa factæ, mandans indemnem mandatarium præstare tenetur* (§. 557.)

§. 566.

An mandatum post mortem mandantis adimpleri possit.

Cum mandans sit minister obligationis contrahendæ (§. 553.) *mandatum morte mandantis extinguitur* (§. 430.) Enimvero *si mandans expresse velit, mandatum adimpleri, etiamsi se mori contingat, antequam adimpleatur*, cum ad hoc se obligaverit mandatarius (§. 551.) *mortuo etiam mandante illud adimplendum*. Eodem modo patet, *si mandetur in casum mortis, vel quod post mortem mandatoris faciendum, mandatum post mortem ejus adimplendum*. Et quoniam *mandatarius ignorans mandantem mortuum esse, si mandatum adimplet*, non agit, nisi ad quod agendum se obligaverat (§. *cit.*) veluti si emit merces mandatas, & quod sub conditione indemnitatis in se suscepisse intelligitur (§. 557.) *indemnis præstandus est*. *Idem* eodem modo *intelligitur de eo, qui, ignorans mandantem mortuum esse, cum mandatario contrahit, mandato manifesto confisus* (§. 553.) Ast cum *mandatarius, qui novit mandantem mortuum esse, si contrahit cum eo, qui ignorat & mandato manifesto confidit*, culpa sua det damnum *ei, cujus intererat*,

con-

contractum non fuisse (§. 269.) huic *tenetur ad id, quod interest* (§. 415.)

§. 567.

De morte mandatarii. Cum mandans non intelligatur negotium commisisse huic personæ, quam quod de ipsius diligentia ac fide se satis certum existimavit; *mandatum personale est* (§. 400.) consequenter cum obligatio inde orta (§. 551.) non egrediatur personam *mandatarii* (§. 402.) ejus *morte mandatum solvitur*. Et ob eamdem rationem, *quod tibi mandatum, alii mandare nequis sine consensu mandantis, nisi tuo periculo.*

§. 568.

De renuntiatione mandati. *Mandatum renuntiare* dicitur mandatarius, quando mandanti significat, se mandatum, quod susceperat, adimplere nolle. *Tempestiva* vocatur *renuntiatio*, quando mandatoris non interest, si mandatarius mandatum exequi nolit; ast *intempestiva*, si per renuntiationem damnum aliquod sentiret mandans. Cum mandatarius mandanti obligetur ad mandatum adimplendum (§. 551.) *sine justa caussa*, hoc est, *nisi impedimentum inevitabile ac insuperabile objiciatur*, *mandatum renuntiare non licet*, consequenter *si renuntiatio intempestive facta*, *mandatarius tenetur ad damnum datum resarciendum & ad id, quod interest, mandatum adimpletum non fuisse* (§. 554.) Quoniam vero ex tempestiva renuntiatione damnum nullum sentit mandans; *mandatarius* quoque *ob tempestivam renuntiationem ad nihil tenetur* : id quod *etiam intelligitur in eo casu, quo impedimentum inevitabile ac insuperabile supervenit*; cum obligatio non extendatur ultra id, quod in potestate est (§. 60.)

§. 569.

§. 569.

Fidejussio est contractus beneficus, quo quis ei, cui alius obligatus est, vel obligandus, se gratis obligat, quod ipse præstare velit, nisi alter præstet, quod debet. Qui pro altero obligato, vel obligando se gratis obligat, *Fidejussor* vocatur; is vero, pro quo fidejubetur, *debitor principalis*; unde & hujus *obligatio principalis* appellatur; fidejussoris autem *accessoria*. Patet autem, *obligationem principalem non tolli, nec variari obligatione accessoria*, item *fidejussorem & debitorem principalem ad idem obligari debitum, nisi quod obligatio fidejussoris conditionata sit*. Patet etiam, *fidejussionem accedere posse ad quamlibet obligationem, ac fieri in securitatem debiti*, consequenter *non ante validam esse, nisi ubi obligatio principalis fuerit contracta, &, si principalis nulla sit, accessoriam nullam esse*. Hinc ulterius sequitur, *ut, si principalis debitor non fuerit solvendo, fidejussor solvere teneatur*: cum tamen non ante constet, eum solvendo non esse, quam ubi fuerit excussus, hoc est, in facultates ejus inquisitum; *debitor principalis ante sit excutiendus, quam fidejussor ad solvendum adigi possit, nisi aliter conventum fuerit* (§. 342.) *De fidejussione & obligatione fidejussoris.*

§. 570.

Cum fidejussoris & debitoris eadem sit obligatio (§. 569.) *si debitor principalis solvit, fidejussor liberatur, & si fidejussor solvit, debitor principalis liberatur*. Quoniam tamen nemo locupletior fieri debet cum damno alterius (§. 271.) *si fidejussor solvit, principalis debitor eidem manet obligatus*, cumque jus suum creditor eidem cedere possit (§. 342.) *facta cessione fidejussor suum repetit tamquam debitum contractum* (§. 338.) *Quo usque extendatur obligatio fidejussoris.*

non

non vero urget, ut damnum datum sibi reparetur. Enimvero cum nemo alterum sibi obligare possit contra voluntatem suam (§. 78.) *si quis pro invito fidejubet ac solvit, debitor principalis ad nihil ipsi tenetur*. Cum vero consentire præsumatur (§. 459.) immo tacite consentiat, qui tacet, quando loqui poterat & debebat (§. 27.) *si quis pro præsente & patiente fidejubet, hujus consensu fidejussio facta censetur*. Et quia creditor a fidejussore plus juris acquirere non potuit, quam is in ipsum transferre voluit (§. 317.) *si fidejussor se tantummodo obligavit pro debito principali, vel parte ejus, nec ultra debitum principale, vel hanc partem creditori tenetur*.

§. 571.

De fidejussione pura, sub conditione & in diem facta.

Cum fidejussor promittat solutionem debiti alieni (§. 369.) *a voluntate fidejussoris pendet, utrum pure, an sub conditione, aut in diem promittere velit* (§. 385. 393.) Quoniam fidejussio in se sub conditione facta intelligitur, scilicet si debitor principalis non solvat (§. 569.) pure fieri intelligitur, si se constituit correum debendi (§. *cit.* & §. 424) *Quodsi ergo fidejussor pure se obligat, non excusso debitore principali, ad solvendum debitum adigi potest; quodsi tamen creditor ab eo totum consequi non possit, regressus eidem patet ad debitorem principalem, ut, quod deficit, consequatur* (§. 424.) *Ast si fidejussor sub conditione, vel in certum diem fidejussit, nonnisi conditione existente, vel die veniente, debitore principali excusso* (§. 569.) *ad solvendum adigi potest* (§. 395. 396.)

§. 572.

De termino solutionis inscio,

Quoniam interest fidejussoris, ne terminus solutionis differatur, cum fieri possit, ut, qui nunc solvendo est debitor, esse desinat; qui fidejubet pro

pro debito nunc solvendo, non intelligitur fidejussisse pro debito termino prorogato solvendo. Quamobrem *terminus solutionis inscio, multoque minus invito fidejussore prorogari non potest, & si hoc faciat creditor, fidejussor liberatur* (§. 317.)

vel invito fidejussore prorogato.

§. 573.

Quia ex fidejussione non plus juris acquiri potest, quam fidejussores in creditorem transferre volunt (§. 569. 317.) & contra ipsos pro vero habetur, quod sufficienter indicant (§. 318.) *si singuli in solidum se obligarunt, in solidum tenentur; si pro certa parte, nonnisi pro certa parte.* Enimvero *si nihil expresse dictum*, cum plures fidejussores petantur in majorem securitatem crediti (§. 569.) *id actum intelligitur, ut omnes conjunctim obligentur pro toto debito*, consequenter *singuli pro æqua parte: si tamen ceteri solvendo non sint, unus totum solvere teneatur.*

De pluribus fidejussoribus.

§. 574.

Qui pro fidejussore fidejubet, *fidejussor succedaneus*, subinde etiam *subalternus*, vel *vicarius* appellatur. Quamobrem cum is se obliget creditori ad solvendum debitum, si fidejussor non solverit; *ad solvendum adigi nequit, nisi fidejussore excusso, nec*, utpote obligatus pro eo, quod solvit fidejussor, *obligatio inter ipsum & fidejussorem dividitur*. Et quoniam fidejussor succedaneus se obligat pro obligatione fidejussoris, quemadmodum fidejussor pro obligatione debitoris; *quæ valent de fidejussore principali respectu debitoris, eadem valent de fidejussore succedaneo respectu principalis* (§. 569.) immo cum fidejussor succedaneus succedat in locum principalis, *idem* quoque *jus ipsi competit respectu debitoris prin-*

De fidejussore succedaneo.

cipalis, *quod fidejussori principali respectu ejusdem* (§. cit.)

§. 575.

De fidejussore indemnitatis.

Fidejussor succedaneus in specie *Fidejussor indemnitatis* vocatur, si creditori se obligat ad omne id, quod nec a debitore principali, nec a fidejussoribus principalibus consequi potest. *Fidejussor* itaque *indemnitatis prorsus indemnem præstat creditorem*. Enimvero si quis se obligat fidejussori pro obligatione ipsi propria, scilicet promittendo, quod a se recuperare debeat, quod solvere coactus fuit, siquidem a debitore principali recuperare non possit, eum *Fidejussorem indemnitatis fidejussoris* appellare lubet. *Fidejussor* itaque *indemnitatis fidejussoris creditori nullo modo obligatus, nec obligari potest, ac inscio creditore & debitore principali se obligare potest*. Patet etiam, *hanc fidejussionem saltem fieri in securitatem fidejussoris; consequenter si is nihil solvit, in nihil tenetur*: immo *si solvit, non tenetur, nisi debitore principali excusso*.

§. 576.

De fidejussione pro facto alieno.

Si quis se obligat pro facto, vel non-facto alterius, cum se obliget pro obligatione, quæ ex non-facto, vel facto alterius enascitur, adeoque tendit ad aliquid restituendum, vel reparandum; *pro facto negativo fidejubens tenetur in omne id, quod interest, principaliter obligatum fecisse, quod non facere debebat, vel si pro positivo fidejubet, in id, quod interest, principaliter obligatum non fecisse*. Exemplum esto, si pro fide famuli, quem commendas, fidejubes, vel si pro mandatario.

§. 577.

§. 577.

Quia fidejussor se obligat pro obligatione aliena (§. 569.) *in plus obligari nequit, quam debitor principalis*, consequenter *si plus promiserit, tenetur in eam partem, quam debet principalis*. Ast quia etiam pro parte saltem fidejubere potest (§. 573.) *in minus obligari potest*. Quamobrem cum plus sit statim dare, quam post tempus dare; *fidejussor compelli nequit ad solutionem ante terminum, etsi notorium sit, debitorem principalem non esse solvendo*.

An fidejussor in plus, vel minus obligari possit.

§. 578.

Cum *juramentum* actum non obligatorium in obligatorium vertere nequeat (§. 446.) *fidejussionem invalidam validam efficere nequit*. Et quia obligatio nascitur ex promissione (§. 380.) *fidejussio fieri potest per epistolam & per alium* (§. 403.) *nempe ministrum* (§. 429.) Et quamvis *fidejussio valeat sine scriptura & antequam in scripturam redigatur, nisi expresse aliter fuerit conventum* (§. 445.) cum tamen obligatio non extendatur ultra id, quod dictum est (§. 318.) *eam in scripturam redigi consultum est: &, si fidejussor terminos artis* in eadem usurpatos non *intelligat, iidem ipsi sufficienter explicandi* (§. 386.)

De fidejussione jurata & in scripturam relata.

§. 579.

Expromissor dicitur, qui alterius obligationem in se transfert, seu pro altero obligato, aut obligando ita se obligat, ut ipse suo nomine tamquam debitor principalis præstet, ad quod præstandum alter erat obligatus. *Expromissor* itaque *induit personam debitoris principalis, nec hic creditori amplius manet obligatus*, consequenter *si is solvendo non fuerit, creditori non datur regressus ad*

De expromissione.

debitorem principalem, etsi hic solvendo sit. Cumque expromissio sit negotium, quod inter creditorem & expromissorem unice geritur; *expromissor a debitore principali repetere nequit, quod pro eo solvit, nisi aliter fuerit* pacto speciali, cum debitore principali inito, *conventum* (§. 438.) jure tamen interno, *si expromissor ei, cujus caussa promittitur, nihil debet, quod solvit, restituendum* (§. 271.) Idem etiam intelligitur de debitore principali, si expromissor solvendo non fuerit. Sane expromissio fieri potest animo donandi & quia jam expromissori aliunde satisfactum: id quod in expromissione non attenditur (§. 318.) *Quodsi quis ideo expromittit, quia debitori principali ad quid præstandum obligatus, expromissione in tantum liberatur, in quantum eadem alteri se obligat*; utique enim hoc animo expromissio facta intelligitur (§. 318.) Ceterum *non minus fidejussio, quam expromissio indefinite facta in omne id, quod dabitur, valet*; cum voluntatis tuæ sit, quomodo fidejubere & expromittere velis (§. 393.)

CAPUT XII.

De actibus permutatoriis, seu contractibus onerosis.

§. 580.

De contractibus onerosis in genere. Actus permutatorii dicuntur etiam *Contractus onerosi*. Quamobrem cum in contractibus onerosis res & facta invicem permutentur (§. 467.) nemo autem alteri gratis dare, vel facere teneatur, si vicissim dare, vel facere potest (§. 473.) *in contractibus onerosis observanda æqualitas*, scilicet ut quantum præstat unus, tantumdem vicissim ipsi præstandum ab altero sit, consequenter *contractu oneroso adimpleto, neuter*

contrahentium plus, vel minus habet, quam ante eumdem habebat, ac propterea *ex contractu neuter fit locupletier* (§. 271.) Quamobrem *si contrahentes scientes atque volentes ab æqualitate recedant, contractus mixtus est ex benefico*, sive gratuito *& oneroso*.

§. 581.

Quia in contractu oneroso æqualitas observanda (§. 580.) *inæqualitas in contractu oneroso illicita* (§. 51.) Quamobrem cum eadem pars altera defraudetur (§. 286.) *qui plus accepit, tantumdem alteri restituere debet, quantum plus habet* (§. cit.) ac propterea *ob inæqualitatem contractus non rescinditur*. Dicitur nimirum *Contractus rescindi*, quando pro nullo declaratur, qui ipso jure nullus non est, seu subsistit. *Si inæqualitas insit contractui.*

§. 582.

Contractus onerosus, quo res datur pro re, sive corporalis, sive incorporalis, *Permutatio* est. Quoniam nonnisi dominus rem dare potest (§. 258.) *si unus contrahentium det rem alienam, permutatio nulla est*. Et cum datio sit translatio dominii (§. *cit.*) id vero transeat in acceptantem nuda voluntate domini sufficienter declarata (§. 317.) *permutatio naturaliter perficitur mutuo consensu* (§. 27.) *quamprimum* scilicet *in rem pro re tradendam consentitur, permutatio perfecta est*, consequenter *contrahentes sibi invicem obligantur ad res tradendas* (§. 320.) quamvis *mutuo consensu traditio differri possit in certum tempus* (§. 314.) *Permutatio quid & quomodo perficiatur.*

§. 583.

Cum in permutatione res omnes dari possint (§. 582.) pecunia vero tamquam corpus con- *Quomodo pecunia &*

Usus permutetur, item res sua cum sua. siderata, non tamquam pretium rei, æquiparetur rei; *pecunia* quoque *numerata tamquam corpus considerata permutari potest*. Et quia usus rei datur, si datur jus re utendi; *permutatio est, si do usum rei meæ pro usu rei tuæ* (§. cit.) (a) Immo cum operæ similiter æquiparentur rebus (§. 225.) *operæ etiam cum operis permutari possunt*. Et quoniam res tibi data tua est, si vero tu eamdem mihi iterum das, mea fit (§. 258.) *res etiam sua cum sua permutari potest, si detur, ut pro eadem detur eadem certo die*.

§. 584.

De æqualitate in permutatione observanda. Cum permutatio contractus onerosus sit (§. 582.) in contractu autem oneroso observanda æqualitas (§. 580.) *in permutatione æqualitas observanda*, consequenter ut de eadem constare possit, *res æstimatæ dandæ sunt*, consequenter *rei minoris pretii adjiciendum aliud, quod excessum alterius adæquet*. Enimvero *si quis sciens ac volens plus dat, quam recipit, contractus mixtus est ex permutatione & donatione* (§. 582. 475.)

§. 585.

De alienatione rei permutatæ. Quoniam in permutatione transit dominium, etiamsi res non statim tradantur (§. 582.) *neuter permutantium rem nondum alteri traditam alienare potest* (§. 257.) *qui vero rem sibi traditam accepit, eam alienare potest, etiamsi ipse rem datam nondum tradiderit* (§. 314.)

§. 586.

(a) Hujus generis permutatio usuram certe palliat, nam mutato nomine potest aliquis pro usu pecuniæ traditæ Domus, equi &c. usum habere. Unde distinctio pecuniæ tamquam pretium, & tamquam corpus prorsus non est admittenda.

§. 586.

Jus Romanum in permutatione plurimum recedit a Jure naturæ, ob rationes singulares, quas vide in Jure naturæ nostro Tom. 4. not. (§. 879. 880.) Quod itaque civile est, non confundendum cum eo, quod est Juris naturalis. Tale e. gr. est, quod contractus non ante validus, nisi ab una parte res tradatur, & per consequens non solo consensu perficiatur. *Scholion de eo, quod civile in hoc contractu.*

§. 587.

Contractus onerosus, quo res datur ab uno, & alter pro ea dat pretium eminens, hoc est, eam pecuniæ summam, per quam pretium rei determinatur, dicitur *Emtio venditio*. Qui dat rem, *Venditor*; qui vero pretium, *Emtor* appellatur. Sed res, quæ venditur, *Merx* vocatur. Mercium itaque nomine non veniunt res, quæ venales non sunt, & communiter hoc nomen restringitur ad res mobiles. *Emtio venditio quid sit.*

§. 588.

Cum in emtione venditione pro re detur pecunia, qua æstimatur (§. 587.) pretium vero rerum omnium pecunia definiatur, & hæc pro qualibet re dari possit (§. 494.) *emi ac vendi possunt res omnes corporales, mobiles ac immobiles, & incorporales, pecunia qua corpus, possessio etiam rei propriæ, quam quis amiserat, jus in re, vel ad rem quamcumque*, immo etiam *res extituræ: non tamen res, quæ in rerum natura non existunt.* (*a*) Quoniam vero res dari nequit nisi a domino (§. 258.) *nemo* quoque *rem vendere potest nisi dominus: non-dominus rem alienam vendere nequit.* *Quænam vendi possint.*

(*a*) Vide notulam ad §. 583.

§. 589.

De dominio & jure futuro.

Dominium futurum dicitur, quod nobis competit in re extitura, quamprimum existit, veluti in frugibus æstatis futuræ, vel in re accipienda, veluti in pecunia, quam salarii loco accepturi sumus. Unde simul patet, quodnam in genere dicatur *Jus futurum*. Quamobrem *dominium futurum continet jus excludendi dominio in re extitura, vel accipienda, quando illa existit, vel accipitur, ceteros omnes* (§. 195.) cumque ideo jam contineat aliquod jus præsens, *dominium* quoque *futurum in alium transferri potest*. Quoniam tamen actu dominus esse nequis, antequam res existit, vel accipitur; *translatione dominii futuri potentia efficeris dominus, sed ita, ut statim actu sis dominus, quamprimum res existit, vel accipitur*. Et eodem modo intelligitur, *te voluntate transferentis statim potentia jus acquirere proprium, actu autem, quando ea adsunt, a quibus juris actualitas pendet*.

§. 590.

De emtione rerum exiturarum.

Cum dominium futurum nullum sit, nisi res existant (§. 589.) *res exituræ non emuntur, nisi sub tacita hac conditione, si existant*, consequenter *si non existere contingat, nulla est* (§. 396.) Quoniam in emtione observanda æqualitas (§. 580.) consequenter neuter contrahentium habet animum aleam subeundi; *si res exituræ emuntur, vel emenda est certa quantitas, vel pretium ad certam quantitatem constituendum*. Quamobrem si in casu priori *minor quantitas existat, ultra eam ad tradendum non tenetur venditor*, quia emtio conditionata, (*per demonstr.*) *si autem major nascatur, nonnisi ea emta intelligitur, de qua conventum est* (§. 318.) ast in casu posteriori, omnes

omnes emtæ intelliguntur, & pretium computandum ex eo, quod ad quantitatem constitutum (§. cit.) Enim vero *si res extituræ emantur, quantitate non expressa & pretio nullo constituto*, cum quantitatis nulla facta mentio; *omnes emtæ videntur, quæ extituræ sunt*, & quia pretium nondum constitutum fuisse patet, propterea quod non omni tempore idem, *tacite consensisse intelliguntur contrahentes in pretium, quod erit illo tempore, quo existunt, commune.*

§. 591.

Ad mensuram emi dicitur, si quantitas determinetur, quæ emta esse debet, & pretium ex quantitate quadam certa definiatur, vel res certa tota emitur ea lege, ut ejus quantitas certa mensura determinetur, ex qua pretium ejus definitur. Unde patet, *si facta mensura minor deprehendatur quantitas, venditorem pretii partem remittere debere, nisi defectum supplere possit: si* vero *major, eum superfluum retinere, nisi emtor pretium, si ille velit, augere malit.* Enimvero *si nulla quantitas exprimatur, totius rei pretium ab emtore solvendum, quod facta mensura quantitati deprehensæ convenit* (§. 318. 438.) *De emtione ad mensuram.*

§. 592.

Per aversionem emi dicitur, si res certa emitur ita, ut ejus pretium ad nullam quantitatem restringatur, unde computandum. Quamobrem *pretium, de quo conventum, solvendum, etsi alia deprehendatur ejus quantitas, facta mensura, quam putabatur* (§. 318. 438.) *De emtione per aversionem.*

§. 593.

Quia non-dominus rem alienam vendere nequit (§. 588.) consequenter rei alienæ venditio *De re aliena vendita.*

nulla

nulla eſt; *res aliena emta domino ſine pretio reſtituenda* (§. 261.) *venditor* autem *emtori pretium reſtituere tenetur* (§. 271.) conſequenter *rem venditori reſtituere non licet, ut ab eodem pretium recuperes.*

§. 594.

De re bis vendita. Cum *res tibi vendita* tua ſit, etſi nondum tradita (§. 587. 320.) *ſi ea alteri denuo vendatur, venditio nulla eſt* (§. 588.) Enimvero cum nuda venditionis promiſſione in me non transferatur dominium rei vendendæ, ſed ſaltem jus exigendi, ut eam mihi, non alii vendas (§. 379. 587.) *ſi rem, quam mihi vendere promiſiſti, alii vendas, venditio valida eſt* (§. 257.) *mihi tamen teneris ad id, quod intereſt, rem mihi venditam non fuiſſe* (§. 415.)

§. 595.

De re in genere emta. Quoniam ex ipſa dominii notione patet, id non exiſtere niſi in certa ſpecie, rei autem in genere nullum eſſe (§. 195.) *ſi res in genere vendatur*, veluti ſi tibi vendo decem modios frumenti in genere (non tamquam partem acervi tibi demonſtrati) *dominium in emtorem non ante tranſit, quam in ſpecie detur.*

§. 596.

Quando emtio venditio perfecta. Ex emtione venditione datur res pro pecunia (§. 587.) Quamobrem cum pecunia in dominio eſſe nequeat, niſi quatenus in corporibus conſiſtit, nec certa ſit, niſi corporibus demonſtratis, conſequenter dominium in pecunia transferri nequeat, niſi datis, vel demonſtratis corporibus; *naturaliter emtio venditio perfecta eſt, quamprimum de pretio conventum & emtor ad ſolvendum pretium paratus* (§. 317.) *ac emtione*

per-

perfecta statim nascitur obligatio venditoris ad rem tradendam, emtoris vero ad pretium statim solvendum. Nimirum *solutio pecuniæ* est actus, quo dominium & possessio pecuniæ debitæ una transfertur; consequenter traditionem & dationem una continet (§. 258. 320.) & *pecunia solvitur, si ei, cui debetur, numeretur.*

§. 597.

Si fides de pretio habeatur.

Fidem de pretio habere dicitur venditor emtori, vel *fidem emtoris sequi*, si verbis emtoris de pretio solvendo confidens, nec de eo solvendo sibi quocunque alio modo caveri, vel satisfieri jubens, mercem tradit. *Fidem de pretio* itaque *habere, vel fidem alterius sequi est quasi accipere.* Quamobrem cum venditor fidem de pretio habens emtori idem accepisse & pecuniam emtori mutuo dedisse videatur (§. 528. 323.) *emtio venditio perfecta, quamprimum de pretio conventum & fides de eo habetur.* Nimirum venditor cum nolit rem dare nisi pro pretio, *dominium rei non ante transit in emtorem, nisi quando venditor vel actu accipit pretium, vel de eo accipiendo certus est.* Patet autem (§. 314.) *a venditoris voluntate pendere, utrum velit pretium sibi statim solvi, an fidem de pretio habere emtori, aut de eodem sibi alio modo cautum iri,* veluti fidejussione (§. 569.) aut expromissione (§. 579.)

§. 598.

De re sine pretio convento emtori tradita.

Quoniam emtio venditio non perficitur, nisi res certa pro pretio certo detur (§. 587.) *si venditor mercem dat & tradit, quamvis de pretio nondum fuerit conventum, emtori fidem de pretio habet* (§. 597.) *& hic tacite consentit in pretium commune illius temporis, quo mercem accepit.*

§. 599.

§. 599.

De pecunia & re pro re data. Similiter quia in emtione venditione datur pecunia, five pretium pro re (§. 587.) in permutatione autem res pro re (§. 582.) *si quis dat rem pro re & pecuniam tamquam additamentum, contractus permutatio est : si vero pecuniam pro re & rem tamquam supplementum pretii, emtio venditio.*

§. 600.

Quando pretium augere, vel imminuere liceat. Cum usus pecuniæ sit aliquid æstimabile; quatenus lucrosus; *plus solvit, qui statim solvit, vel solutionem anticipat, quam qui solutionem differt.* Quamobrem *ob dilationem solutionis pretium rei augeri potest, ob solutionem anticipatam minui : non tamen licet augere ob dilationem, si quis omni tempore paratus est ad pretium solvendum, quando pecunia indiget venditor.* (a)

§. 601.

De emtione venditoris caussa & contra. Similiter quia opportunitas rem suam vendendi, aut aliam ab alio emendi aliquid æstimabile est, præsertim si intersit venditoris, ut sua vendat, emtoris ut emere possit; datur enim in priori casu præmium ei, qui fecit, ut vendere, in posteriori, ut emere potuerimus, emtore nimirum in illo, venditore in hoc quæsito; *si interest venditoris, ut rem statim vendat, aut ejus caussa emitur, viliori pretio emere licitum, & si interest emtoris, ut res vendatur, aut ejus caussa venditur, majore pretio eam vendi iniquum non est.* (b)

§. 602.

(a) Hanc doctrinam sanioris mentis Theologi tamquam usuræ patrocinantem rejiciunt. Nec potest nisi in casu lucri cessantis aut imminentis certi damni admitti.

(b) Hæc auctoris doctrina caritati ab Evangelio nobis commendatæ palam adversatur, cum lucrum quæreret ex aliena egestate.

§. 602.

De pretio majore, vel minore per errorem soluto.

Cum nemo locupletior fieri debeat cum damno alterius (§. 271.) *si venditor in pretio indicando erravit & vero majus ab emtore accepit; quod plus accepit, reddere tenetur:* ex adverso *si pretium vero minus solutum, quod vero deest supplere debet emtor*, aut, *si nolit vero pretio emere, mercem restituere ac, quod solvit, pretium recipere*. Quoniam jus naturæ non distinguit inter plus & minus, sed nullam prorsus fert læsionem; *naturaliter contractus rescindi potest ob quamlibet læsionem*. Ceterum ob eamdem rationem *idem valet, si per ignorantiam solvatur pretium majus, quod verum putabat emtor*.

§. 603.

De pretii determinatione in arbitrium tertii, emtoris, venditoris collata.

Quoniam perinde est, sive emtor & venditor inter se de pretio conveniant, sive ejus determinationem in arbitrium tertii vel certi, vel incerti conferant; *determinatio pretii in arbitrium tertii collata naturaliter valet, nisi a communi seu vero nimis recedat* (§. 271.) cumque determinatio ideo in arbitrium tertii conferatur, ne metuenda sit læsio ex contractu; *is, in cujus arbitrium confertur, peritus rei æstimator esse debet*. Enimvero cum in contractibus, pro vero habendum; quod sufficienter indicatum (§. 318.) nec lege naturæ permissum, ut faciant contrahentes, quod officiis repugnat (§. 42. 57.) *ex circumstantiis æstimandum, quinam fuerit animus contrahentium*, seu qua de caussa determinatio pretii in arbitrium emtoris, vel venditoris collata, *& jure interno reguntur istiusmodi emtiones per officia*.

§. 604.

§. 604.

De errore circa corpus, vel materiam aut qualitatem rei.

Cum pactum errantis nullum sit, si error ei dedit caussam (§. 405. 438.) *si res alia pro alia vendatur ac ematur, sive sit alia quoad corpus*, seu in individuo, *sive quoad materiam*, ut vel tota, vel ex parte ex alia materia constet, quam putabatur, *emtio venditio nulla est*. Patet etiam exinde, quod in hoc actu committatur fraus vel consilii, vel eventus, utraque non ferenda (§. 286.) *Idem* eodem modo *intelligitur, si emtor vel expresse indicet, vel aliunde id sufficienter appareat, quod ob qualitatem quamdam rem emat, alias eam non emturus, & circa qualitatem erretur*, veluti si vinum recens vendatur pro veteri.

§. 605.

De pactis emtioni venditioni adjectis. Et de eadem in diem & ad certum tempus facta.

In emtione venditione translatio fit dominii rei a venditore in emtorem (§. 587.) Quamobrem cum a domini voluntate dependeat, quomodo dominium rei suæ in alterum transferre velit (§. 314.) & a voluntate accipientis, utrum id eodem modo habere velit, an nolit (§. 316.) *pro lubitu emtoris & venditoris emtioni venditioni adjici possunt pacta, quæ jus ex illa quæsitum immutant, & novas quasdam obligationes producunt*; utique *servanda* (§. 438.) Hinc sequitur, *ut, si in diem res vendatur & ematur, emtio venditio statim perfecta, sed ad eam consummandam non obligentur contrahentes, antequam dies venerit*; & ex adverso, *si res vendatur ea lege, ut sit emta per certum tempus, emtio venditio statim consummanda, tempore autem præterlapso finiatur*.

§. 606.

§. 606.

Cum (*vid.* §. *præc.*) etiam emtio venditio contrahi possit sub conditione resolutiva & pœna pœnitentiæ; *si ita conveniatur, ut, nisi pretium intra certum tempus solvatur, res sit inemta, emtio venditio statim perfecta, sed pretio intra tempus conventum non soluto, resolvitur* (§. 397.) & *si ita conveniatur, ut intra certum tempus emtoria contractu recedere liceat, recedens vero certi quid præstet venditori, venditor interea rem alii vendere nequit, in emtorem collatum est jus pœnitendi, emtor vero pœnam pœnitentiæ præstare tenetur.* *De emtione sub conditione resolutiva.*

§. 607.

Similiter cum etiam sub conditione suspensiva emtio venditio contrahi possit (§. 605.) *si sub certa conditione emtio contrahitur, antequam conditio existat; emtio perfecta non est, nec ad eam consummandam tenentur contrahentes, & illa deficiente nulla est* (§. 396.) *pendente tamen conditione pœnitere non licet*, cum spes perfectum iri emtionem neutri parti auferri possit (§. *cit.*) Specialis conditio est, si emtor pinguior haberi possit. Quod si ergo ita conveniatur, *ut res sit inemta, si emtor pinguior haberi possit intra certum tempus, emtio statim perfecta, pinguiori tamen emtori eam vendere potest venditor*; ast: *si ita conveniatur, ut res sit emta, nisi intra certum tempus emtor pinguior haberi possit, emtio tum demum perficitur, si pinguior sese non obtulerit, interea tamen temporis pœnitere non licet.* Nimirum in casu priori conditio resolutiva est, in posteriori suspensiva (§. 315.) *De emtione sub conditione suspensiva & pinguioris emtoris.*

§. 608.

§. 608.

De addictione in diem. Pactum, quo ita convenitur, ut res sit inemta, si intra certum tempus emtor pinguior offeratur, vel ut si emta, nisi offeratur; dicitur *Addictio in diem*; & in casu quidem priori *pura*, in posteriori *conditionata*. Vocatur autem *Emtor pinguior*, qui meliorem offert conditionem, quam primus; & *Conditionis melioris* nomine venit, quicquid ad utilitatem venditoris pertinet, veluti si pretio quid addatur, si solutio offeratur in moneta majoris bonitatis intrinsecæ, si statim solvatur. Quoniam *pacta* naturaliter per se obligant (§. 438.) *naturaliter quoque contractui quicunque adjici possunt ex intervallo*, consequenter etiam *addictio in diem ex intervallo adjici potest*. Cum vero in hoc pacto id agatur, ut emtio vel rescindatur, vel non perficiatur, conditione meliore ab alio oblata, minime autem, ut venditor, si eum pœniteat, contractum pro lubitu rescindere, vel non perficere possit (§. 607.) *venditor ipse conditionem meliorem offerre non potest*. Id vero adhuc notandum est, *addictionem in diem fieri posse vel in gratiam venditoris, vel in gratiam emtoris*. Et *in casu primo* facile intelligitur, *venditori liberum esse, utrum conditionem meliorem acceptare, an primam sequi malit*; *in altero* autem, *conditione meliore oblata, emtorem ab obligatione statim liberari, & venditorem vel conditionem acceptare, vel rem recipere teneri*. Patet etiam porro, *venditorem emtori primo indicare non teneri, quod & qualis conditio offeratur, antequam offerenti rem vendat, nisi expresse hoc fuerit conventum, ut res emta manere debeat, si ille eamdem conditionem adimplere velit*. Quoniam vero emtori perinde est, sive alius emtor rem accipiat, sive venditor eam retineat sibi, conditione meliore oblata,

nec sibi retinens quicquam committat, quod est contra jus primi emtoris (§. 83.) *si melior conditio offertur, venditorem sibi retinere potest, nisi expresse, ut ante, fuerit conventum.*

§. 609.

Lex commissoria in genere vocatur pactum, quo ita convenitur, ut, nisi præstetur, quod ex alio contractu debetur, debitor amittat, quod ex eo habere debebat. Et tunc id, quod amittitur, dicitur *committi*. Et in specie in præsenti contractu *Lex commissoria* dicitur pactum, quo ita convenitur, ut nisi emtor intra certum tempus pretium solvat, res sit inemta. *Pactum* itaque, *cui lex commissoria addita, statim resolvitur, conditione resolutiva, quæ eidem inest* (§. 315.) *existente*. Et propterea *si emtio sub lege commissoria contracta, & pretium intra tempus præstitum non fuerit solutum, dominium rei venditæ confestim ipso jure redit ad venditorem*. Cum venditor cum damno emtoris locupletior fieri nequeat (§. 271.) *si emtor partem pretii solvit, emtione commissa, ea ipsi restituenda*. Et quoniam emtio *in gratiam venditoris* tantummodo resolvitur; *si lex commissoria* in ipsius gratiam *addita, in ipsius* utique *arbitrio positum est, utrum ea uti velit, nec ne*. Quoniam effectus legis commissoriæ pendet a conditione resolutiva, quæ eidem inest; *si conditio quæcumque resolutiva emtioni & in genere contractui, sive pacto cuicunque adjicitur, clausula adjecta hæc legi commissoriæ æquivalet*. Atque ea de caussa adjectio istiusmodi conditionis, qua, quod ex pacto haberi debebat, committitur & ipsum pactum resolvitur, *clausula commissoria* appellatur.

De lege commissoria.

§. 610.

De pacto resolutivo ex nunc & ex tunc. *Pactum*, cui adjicitur conditio quæcumque resolutiva, vulgo *resolutivum* dicitur, cujus ideo species sunt lex commissoria & addictio in diem sub conditione resolutiva. Vocatur autem *resolutivum ex nunc*, quando contractus retro resolvitur, quasi ab initio statim fuisset nullus; *& ex tunc*, quando contractus resolvitur eo, quo conditio existit, tempore, ut ab eo demum habeatur pro nullo. Quoniam naturaliter a voluntate *paciscentium* dependet, quomodo convenire velint (§. 385. 438.) *in* ipsorum quoque *arbitrio positum est, utrum conditione resolutiva existente pactum resolvi debeat ex nunc, an ex tunc.*

§. 611.

De Jure retractus. Quod si ita conveniatur; ut, si rem emtam iterum vendere volueris, eam mihi, vel tertio cuidam certo vendere debeas, vel ut alii vendere non liceat, si ego, vel tertius ille idem pretium solvere velimus, quod solveret alius, pactum emtioni venditioni adjectum dicitur *Pactum de retrahendo*; & jus ex hoc pacto acquisitum, *Jus retractus* appellatur, in jure civili cum addito *Jus retractus conventionale*, quia ex pacto descendit; in oppositione *ad legale*, quod certis personis lege tribuitur ac mere civile est. *Jus hoc retractus est jus prælationis, eodemque imminuitur jus alienandi* (§. 257.) *sed sine damno domini* (§. 269.) Quoniam *Jus protimiseos* vocari solet, quo quis præferri debet in eodem actu alii, vel aliis; *jus retractus est jus protimiseos, sed non contra.* Quia vero *jus retractus* ex pacto ad emtionem venditionem restringitur *locum non habet, si res eidem obnoxia alio titulo, quam emtionis venditionis alienatur*, veluti si donetur, vel permutetur

(§. 318.)

(§. 318.) Cum naturaliter quilibet jus suum alteri cedere possit (§. 342.) nisi personale fuerit (§. 400.) *jus quoque retractus cedi potest, nisi vel expresse fuerit dictum, ne alii cedatur, vel aliunde appareat, ad personam retrahentis esse restrictum* (§. 318.)

§. 612.

Pactum de retrovendendo & de redimendo.

Si ita conveniatur, ut, quando tibi visum fuerit, vel certo tempore, vel intra certum tempus rem venditam tibi redimere liceat; pactum, quod emtioni venditioni adjicitur, dicitur *Pactum de retrovendendo*, vel *retrovenditionis*. Quamobrem *emtor* quidem *obligatur ad rem retrovendendam*, *venditor* autem *minime ad eam redimendam*. Ab hoc pacto cum omnino differat, si ita conveniatur, ut res vendita vel certo tempore, vel intra certum tempus redimi debeat; lubet id *Pactum de redimendo* appellare. Et *ex pacto de redimendo venditor obligatur ad rem redimendam, non vero emtor ad eam iterum vendendam*. Cetera intelliguntur de utroque pacto, sicuti de ceteris omnibus adjectis, ex eo, quod dictum, vel alio modo sufficienter indicatum est (§. 318.)

§. 613.

Cujusnam sit commodum & periculum rei emtæ in diversis casibus.

Quamprimum ex contractu emtionis venditionis pactis quibuscunque adjectis dominium in emtorem transit, cum is jam sit dominus, & venditor esse desierit (§. 195.) *omne quoque commodum, quod ex re percipi potest* (§. 198.) *& omne deteriorationis, amissionis & interitus periculum ad emtorem pertinet* (§. 243.) Atque inde facile in casu quolibet definitur, cujusnam sit commodum & periculum naturaliter. Quoniam vero naturaliter conveniri potest, prouti visum fuerit contrahentibus (§. 393. 438.) *ita etiam conveniri potest, ut sub certa conditione, vel certo tempore re-*

venditæ dominium maneat penes venditorem, commodum tamen & periculum sit penes emtorem, vel contra: immo ut dominium cum periculo transeat in emtorem, commodum tamen sub certa conditione, vel certo tempore pertineat ad venditorem.

§. 614.

De emtione rei gustu, aut inspectione probandæ.

Si res, quæ gustu demum probetur, aut inspiciatur, vendatur, veluti si tibi venditur vinum in cella mea, gustu probandum; *ea nonnisi sub hac conditione intelligitur emta, si tibi probetur*, consequenter *periculum & commodum non ante ad emtorem pertinet, quam si degustata, vel inspecta probetur* (§. 613.)

§. 615.

De commodo & periculo rerum alternative venditarum.

Cum emtori dominium in re alternative vendita ante opinionem nullum competat (§. 195.) *si duæ res alternative vendantur, ita ut optio detur, quamnam eligere velit, antequam optio facta est, commodum atque periculum utriusque ad solum venditorem spectat* (§. 613.)

§. 616.

De venditore in dilationem pretii non consentiente & interesse moræ.

Quia emtio non perficitur, nisi pretium statim solvatur (§. 596.) aut venditor in dilationem consentit (§. 597.) *si de pretio fuerit conventum, & venditor in dilationem consentire non vult, emtio nulla est*, consequenter *si redux pretium statim solvere velis, eam tibi pro eodem dare non tenetur*. Cumque in mora sis, *si convento tempore pretium non solvas* (§. 417.) *venditori præstare debes, quantum valet usus pecuniæ a die moræ* (§. 419.)

§. 617.

De evictione.

Res evinci dicitur, si quis eam ob jus, quod in ea habet, nec exercere potest; nisi eam in pote-

potestate sua habeat, a possessore aufert, veluti si res a non domino emta a domino vindicatur (§. 262.) *Evictionem* vero *præstare* dicitur, qui satisfacit alteri pro damno ob rem evictam eidem obveniente. Quoniam possessor quilibet præsumitur dominus, nisi prostent rationes probabiles in contrarium (§. 455.) consequenter emtor cum venditore tamquam cum domino contrahit, nisi noverit rem esse alienam; *emtioni inest tacita hæc conditio, ut evictio præstetur*, consequenter *naturaliter opus non est eam demum expresse promitti: præstationi tamen evictionis renunciari potest* (§. 342.) Quoniam qui sciens a non-domino emit, se nonnisi possessionem emere novit (§. 588.) consequenter in periculum evictionis consentit (§. 593.) *ad præstandam victionem rei alienæ venditor scienti non obligatur*. Et quia non minus quis jus, quod in re vendita habet, evincere potest; *venditor quoque evictionem juris cujusdam, quod tertius in re habet, præstare obligatur*. Enimvero *donator*, cum gratis donans (§. 475.) non intelligatur in donatarium transferre voluisse nisi jus, quod in re habet, *donatario ad præstandam evictionem non obligatur*. Mere civile est, quod præstatio evictionis exigatur in donatione remuneratoria, cum ad eam non competat jus perfectum donatario (§. 482.)

§. 618.

De vitiis rei emtæ.

Vitium rei dicitur accidens, quod eidem inhæret & rem usui suo minus aptam reddit. Cum res emantur propter eum, quem habere debent usum, consequenter nemo res vitiosas emere velle præsumatur; *vitia rei, quæ in oculos non incurrunt, vel aliunde nota sunt, emtori indicare tenetur venditor*, consequenter *multo minus ea studiose occultare debet, in oculos incurrere possint*.

Et quia vitium rei æstimabile quid est, quatenus scilicet rem per se ad aliquem usum aptam ineptam reddit ; *vitia pretium rei imminuunt* ; immo *si quod vitium rem prorsus inutilem reddit, eam nullius pretii faciunt*. Immo cum non minus fraus eventus, quam consilii sit vitanda (§. 286.) *si res prorsus inutilis fuerit ob vitium latens, pretium emtori restituendum : si vero adhuc usum habere potest, aut alio modo damnum reparari, damnum saltem datum resarciendum* (§. cit.) Haud difficulter patet, *jura, quæ tertius in re emta habet, vitiis annumeranda esse*.

§. 619.

De arrhæ datione.

Arrha dicitur pecunia, vel res, quæ ab uno contrahentium datur alteri contractus probandi & confirmandi caussa. Ideoque *arrham sibi dari petit, cujus maxime interest, ne a contractu recedatur : ultro etiam offert is, qui sibi metuit, ne contractus ab altero non adimpleatur, vel nondum perfectus non perficiatur*. Patet itaque, *arrhæ dationem esse contractum, vel pactum peculiare, & ad quemvis alium contractum, non modo ad emtionem venditionem accedere posse; eadem tamen in contractu, cui accedit, nihil immutari*. Enimvero cum de arrha valeat, quod conventum fuit (§. 318.) *si arrha detur tamquam pars ejus, quod ex contractu debetur, in id imputatur, si vero detur in securitatem contractus adimplendi, eo adimpleto, restituenda*. Ob eamdem rationem *si arrha datur ea lege, ut in id imputetur, quod ex contractu debetur, si dans impleverit eumdem, eam vero retineat accipiens, si non impleverit; pacto non adimpleto, arrham accipiens lucratur* ; quoniam tamen accipiens in id quidem consensit, ut datori liberum sit, utrum arrham amittere, an contractum adimplere malit, non autem id actum

est,

est, ut accipienti integrum sit a pacto discedere, si arrham restituat; *accipienti liberum non est, utrum arrham restituere, an contractum adimplere malit*. Enimvero *si ita convenitur, ut, nisi contractum alteruter contrahentium adimplere velit, arrhæ dator cum dispendio arrhæ a contractu recedat, ab eodem vero si accipiens recedat, duplum restituat*, cum in arbitrio paciscentium positum sit, ut hanc legem contractui dent (§. 385. 438.) & sub pœna contrahere liceat (§. 410.) *naturaliter contractus revocabiliter, sed sub pœna initus intelligitur*. Similiter *si ita conveniatur, ut, si arrhæ dator a contractu recedere velit, eam perdat, accipiens vero duplum in eodem casu restituat, salvo tamen jure ejus, qui contractum adimplere velit*, cum sub pœna pœnitentiæ ita contrahatur; *contractus cum dispendio arrhæ, vel dupli restitutione subsistit*. Patet autem in hoc casu cum arrhis fortius contrahi, quam sine arrhis; cum major introducatur obligatio contractum adimplendi (§. 35.) *Si de arrha nihil speciale fuerit conventum*, cum ea detur tamquam indicium contractus initi & constantiæ voluntatis; *cum dispendio arrhæ a contractu recedere non licet*; consequenter *contractu adimpleto, aut, si eum adimpleri non amplius integrum est, præstito interesse* (§. 415.) *arrha restituenda, aut, si in pecunia consistat, in id, quod debetur, imputandum*. Quoniam denique si alter ex pacto jam aliquid præstitit, dum ab eo discedit, ego ipsi nihil restituere teneor (§. 443.) *si emtor parte pretii jam soluta, vel arrha data, re tamen nondum tradita, a contractu recedat, venditor ab eodem recedens partem pretii jam solutam, vel arrham datam restituere non tenetur*.

§. 620.

Locatio conductio quid & quotuplex.

Locatio conductio vocatur contractus onerosus, quo certus rei usus conceditur, aut certa opera præstatur pro certa mercede. Pretium, quod solvitur pro usu rei, præsertim immobilis, vocatur *Pensio*. Qui pro usu rei mercedem solvit, *Conductor rei*; & is, cui operæ pro mercede præstantur, *Conductor operarum* appellatur; qui vero pro mercede concedit usum rei, *Locator rei*, & qui pro operis suis eamdem accipit; *Locator operarum*. In specie conductor ædium, *Inquilinus*; agri, *Colonus*; operis faciendi, *Redemtor* appellatur; qui postremus eidem est cum locatore operarum, veluti si faber lignarius contrahit cum te de ædibus certo pretio excitandis.

§. 621.

Quando contractus perfectus, & nascentes inde obligationes.

Cum ad perfectionem contractus locationis conductionis nil amplius requiratur, quam ut locator promittat concessionem usus, vel operas præstandas pro mercede solvenda, & conductor solutionem mercedis pro usu rei, vel operis præstandis (§. 620. 380.) *quamprimum locator & conductor convenerunt de mercede pro usu rei, vel operis præstandis, locatio conductio perfecta est: perfecto* autem *contractu locator obligatur ad usum rei conventum*, consequenter *rem isti usui, ad quem eam conduxit, aptam, vel operas promissas præstandum, & conductor ad mercedem solvendam, etiamsi re, vel operis locatoris uti non potuerit, modo is interea rem, vel operas alii non locaverit*; cum tunc ipse a contractu discesserit (§. 442.) nec ullum damnum datum sit locatori a conductore, quod foret resarciendum (§. 269. 270.)

§. 622.

§. 622.

Quoniam locator rei in conductorem transfert jus re utendi, quomodo conventum fuit (§. 620.) *ipse ea interea uti nequit, dum non utitur conductor, &, si interea alii locet, merces, quæ datur, huic debetur*, cum usus jam sit ipsius; *immo* ob eamdem rationem *sine consensu ejus alteri locare nequit*: ex adverso *conductor re aliter uti non potest, quam conventum fuit, alias furtum usus committit* (§. 264.) Immo *si aliter utatur, seu re abutatur, locator contractum rescindere potest* (§. 442. 581.) *De re locata alteri a locatore locata, & quomodo re locata utendum.*

§. 623.

Similiter *conductor non alias operas a locatore exigere potest, quam conventas, nec alio, quam tempore convento* (§. 317.) *& locator perinde operas tempore convento præstare debet* (§. 438) *alias tenetur ad id, quod interest, eas convento tempore præstitas non fuisse* (§. 415.) cumque a pacto discedat locator; *conductori licet, si ita visum fuerit; alterius operas conducere* (§. 442.) *De præstatione operarum.*

§. 624.

Si conductor rem, vel operas sibi locatas alii locet, locatio ab ipso facta *Sublocatio* dicitur. Cum jus utendi re, vel operis in conductorem translatum sit (§. 620.) *sublocatio rei conductæ ad eumdem usum, ad quem fuerat conducta, & operarum ad idem licita, nisi conventum fuerit, ne sublocetur*; quoniam tum jus utendi sine potestate sublocandi translatum, nec aliter conductori competit (§. 317.) *De sublocatione.*

§. 625.

§. 625.

Quanā locari possint. Cum nemini gratis dare, vel facere teneamur, si quis vicissim dare, vel facere potest, & in locatione non detur nisi usus rei pro mercede, non vero res ipsa, id quod est rem vendere (§. 587.) *res omnes, quæ usu non consumuntur, tam corporales, mobiles ac immobiles, quam incorporales locari & conduci possunt, itidemque operæ omnes non illicitæ;* quia ad illicitas non committendas indispensabiliter obligamur (§. 49. 42.)

§. 626.

An merces in re consistere possit. Quoniam pretium rerum pecunia æstimatur, ideoque perinde est, sive des pecuniam, sive rem, quæ tanta pecunia æstimatur, in locatione conductione autem datur pecunia pro usu rei, vel operis (§. 620.) *naturaliter locatio conductio est, si pro usu rei, vel operis detur res certa, de qua convenitur*, consequenter *erit etiam locatio conductio, si partim pecunia, partim res detur.* (*a*)

§. 627.

De mercede tacite conventa. Cum pro usu rei, vel operis præstanda sit merces conventa (§. 620.) *si de mercede nihil fuerit expresse dictum, tacite consensisse censentur contrahentes in eam mercedem, quæ communiter pro tali usu, vel istiusmodi operis dari solet, aut in eam, quam dederat, qui ante conduxerat.* Idem intelligitur, *si convenitur, ut detur merces æqua, vel quæ dabitur ab aliis;* tum enim *danda merces, quæ ab aliis dari solet.*

§. 628.

(*a*) In nullo casu ex solo pecuniæ usu est lucrum captandum.

§. 628.

Quoniam etiam locationi conductioni pacta adjici possunt, prouti commodum visum fuerit contrahentibus, perinde ac in emtione venditione (§. 605.) *de quo in pactis adjectis fuerit conventum, eo standum* (§. 438.) Istiusmodi pactum est, quo prohibetur sublocatio (§. 624.) quo usus rei certa lege restringitur, quo convenitur de mercede anticipanda, quo adjicitur clausula commissoria, ut contractus sit nullus, nisi merces certo die solvatur, & statim liceat rem alii locare, ut locatio rescindatur, seu statim cesset, ubi res vendita, vel propriis usibus necessaria fuerit; cum enim jus ex contractu quæsitum invito auferri nequeat (§. 100.) naturaliter non finitur locatio ad certum tempus facta, ubi ante eidem vendita, vel propriis usibus necessaria fuerit. Sed de his pactis singulis, quæ fieri possunt, non opus est, ut sigillatim dicamus. *De pactis adjectis.*

§. 629.

Cum *locator* non obligetur *conductori* nisi ad præstandum rei usum conventum (§. 620.) *si eidem rem similem & æque commodam præstet absque ullo ipsius sumtu, rem ut vendat, vel propriis usibus necessariam locatori adimat, injustum non est.* Idem intelligitur, *si qui operas ipse præstare non potest, substituat alium æque idoneum, qui præstet.* *Quando venditio rei locatæ, aut præstatio operarum per aliũ non illicita.*

§. 630.

Si locator eadem opera pluribus utilis esse possit, cum bis promittere liceat, quod bis præstari potest (§. 421.) & parum intersit, sive uno actu, sive duobus diversis præstetur; *quin operas tibi loca-* *De eadem opera pluribus locata.*

locatas alii locare & ab utroque conductore mercedem integram accipere liceat, dubitandum non est. Exempli loco esto tabellarius ad litteras deferendum conductus. Quoniam vero, *si eadem opera pluribus conjunctim locetur*, omnes conjunctim non repræsentant nisi unum locatorem, consequenter mercedem conjunctim nonnisi semel solvere tenentur; *conductores singuli mercedem pro rata solvunt, prouti conventum fuit inter ipsos. Quodsi operæ, quæ nonnisi uni præstari possunt, duobus locentur, conductori primo præstandæ* (§. 421.)

§. 631.

De relocatione & renuntiatione locationis.

Si res, vel operæ ad certum tempus locentur; finito tempore conductoris jus cessat & contractus finitur (§. 317. 318.) consequenter cum *locatio & conductio renuntiari* dicatur, si vel locator conductori, vel conductor locatori significat, se ultra certum terminum ex contractu amplius teneri nolle; *naturaliter renuntiatione opus non est, nisi expresse fuerit conventa* (§. 628.) Quamobrem cum *res, vel opera relocari* dicatur, si conductori finito tempore iterum locetur; *relocatio novus contractus est, ab anteriore prorsus diversus*, consequenter *pacta quæcumque eidem adjici possunt*, seu *legem quamdam eidem dare licet, a priori diversam*. Quoniam vero tacite etiam conveniri potest (§. 439.) *si locatore non contradicente conductor re ultra tempus conventum utatur, vel renuntiatio conventa non fuerit facta, relocatio in modum anteriorem tacite facta intelligitur* (§. 441.)

§. 632.

De locatione morte,

Quodsi duratio contractus in alterutrius, vel utriusque arbitrium conferatur, cum mortuus velle desi-

desinat; *morte ejus, in cujus arbitrium collata est, consequenter in casu posteriore morte alterutrius, locatio conductio finitur*. Cumque nemo plus juris in alterum transferre possit locando, quam habet (§. 258.) *jure locatoris in re locata extincto, locatio finitur*. *vel jure in re extincto finita.*

§. 633.

Quoniam conductori usus rei locatur (§.620.) *locator consentire tenetur in eam deteriorationem, sine qua usus obtineri nequit*. Enimvero *si dolo, vel culpa conductoris reddatur deterior, vel prorsus destruatur, damnum conductor resarcire tenetur* (§. 270.) Cum vero dominium maneat penes locatorem, usus autem sit conductoris (§.620.) *si damnum casu datur in re, quem nulla conductoris culpa praecessit, id locatoris est; si in usu, conductoris, nisi de remissione mercedis quaedam fuerint conventa* (§. 342. 628.) Enimvero *si casus auferat omnem rei usum, cum merces* pro usu detur; ea *remittenda*. *De damno in re, vel usu rei dato.*

§. 634.

Similiter cum conductori imputari nequeat, *si locator operarum culpa sua damnum incurrit, dum operas praestat* (§. 3.) a quo sibi cavere debebat (§.269.) *conductor id resarcire non tenetur*. Et quia casus praevideri nequeunt; qui operas pro mercede locat, subire tenetur periculum, quod inde imminere poterat, consequenter *nec conductor resarcire tenetur damnum, quod casu incurrit locator*. Ita *si locator operarum fregerit, vel perdiderit instrumentum operas promissas praestando, damnum ipsius est; vel etiam si id contingat in materia locatoris operae propria, ex qua tibi opus facere debebat*: enimvero *si tua sit materia, in qua casus contingat, damnum tuum est* (§.243.) *De damno, quod incurrit locator operarum, & damno in opere conducto dato.*

Cul-

Culpa utique sua damnum dedisse intelligitur, *qui opus ex tua materia fecit vitiosum* (§. 21. 169.) ac ideo *si vitium corrigi possit, sine mercede id corrigere, sin minus, pretium materiæ restituere & opus vitiosum retinere debet* (§. 170.) Quia *Artifex* dicitur, qui artem aliquam callet, vel exercet; *imperitia artificis, seu ejus, qui se artificem profitetur*, utique *culpa est* (§. 21.) Denique cum opus, quod alteri locasti, tuum fit; *si sine conductoris operis culpa casus in cœpto, vel jam perfecto contingat, damnum tuum est* (§. 143.) ast *si vitio operis contingat damnum*, cum tunc culpa conductoris detur (*per demonstr.*) utique *conductor id resarcire tenetur* (§. 270.)

§. 635.

De emtione operis nostra voluntate ab alio conficiendi.

Si ita conveniatur cum artifice, ut faciat opus ex materia sua, pretio in opus perfectum & approbatum constituto, cum non conveniatur de mercede pro operis præstanda, sed de pretio pro opere confecto solvendo; *contractus locatio conductio non est* (§. 620.) *sed emtio venditio rei exturæ, sub hac conditione inita, si vitio careat* (§. 587. 590.) Et quoniam in emtione venditione res tamquam supplementum pretii dari potest (§. 599.) *erit adhuc emtio venditio, si data materia, vel res alia in pretium imputanda.*

§. 636.

De impensis in rem locatam factis.

Quoniam locator rem usui conducto aptam præstare tenetur (§. 621.) *si conductor fecit impensas necessarias*, sine quibus scilicet res non poterat habere usum, quem conduxerat, *locator eas restituere tenetur*: non vero *licet facere impensas utiles sine consensu locatoris*, utpote qui nonnisi usum conductum præstare tenetur (§. 317.) cumque conductor non sit do-

minus

minus (§. 620.) *ne suo quidem sumtu sine consensu locatoris in re conducta quicquam immutare licet conductori* (§. 256.)

§. 637.

Cum quilibet damnum ab alio avertere debeat (§. 269.) *locator* quoque *vitia rei locatæ, quibus damnum dari potest in usu rei, indicare tenetur*, veluti si equus sit calcitrosus, vel certo anni tempore ab inundatione periculum immineat in certis ædium partibus. *Quodsi ergo sciens rem vitiosam locet, conductori tenetur in id, quod interest* (§. 415.) *si ignorans invincibiliter*, etsi ab imputatione liber sit (§. 34.) cum tamen usum non præstet, quem res minime vitiosa habere poterat; *pensionem remittere tenetur pro circumstantiis datis* (§. 621.) *De vitiis rei locatæ.*

§. 638.

Si alicui pecudum usus pro viliori mercede annua, aut certa fructuum parte conceditur ea lege, ut, si quæ illarum pereant, accipiens vel alias in earum locum substituat, vel æstimationem præstet, contractus dicitur *Socida*. Patet itaque, *socidam esse locationem conductionem cum pacto adjecto, quo periculum omne rei locatæ in se suscepit conductor* (§. 620. 628.) Patet porro, *in socida pecudes locatori numquam mori, & æstimatas esse tradendas*. Et quoniam *Pecudes ferreæ* dicuntur, quæ danti numquam moriuntur, vel pereunt; *socida est locatio pecudum ferrearum*. Quia vero æqualitas observanda in contractibus onerosis (§. 580.) *merces in socida determinanda ex pretio fructuum, quos ex pecudibus percipit conductor, & periculo, quod in se suscipit*. Cumque usus caussa pecudes locentur; *locator pecudes sanas in socidam tradere obligatur*, *De socida.*

tur, & *si morbo ante socidam contracto moriuntur pecudes, periculum est locatoris* (§. 415.)

§. 639.

Societas negotiatoria quid sit.

Si duo, vel plures inter se conveniant, quod res & operas ad negotiationem quamdam conferre velint eo fine, ut lucrum ac damnum commune sit, contractus dicitur *Societas*, nimirum *negotiatoria*. Qui societatem ineunt, *Socii* vocantur. *Societas* autem *contrahitur, sive uterque sociorum res & operas, sive unus res, alter operas, sive unus res & operas, alter vel res, vel operas conferat*. Sub rebus etiam comprehendi pecuniam, patet. *Cum eo, qui nec operas, nec res confert, societas non contrahitur; sed si ad partem lucri saltem admittitur, donatio* (§.475.) *si etiam damni particeps esse debet, peculiaris quidam contractus est* (§. 438.)

§. 640.

De societate ratione damni contracta.

Quoniam quilibet jus suum remittere potest (§. 342.) & unicuique permittendum, in quantum se obligare velit (§. 78. 97.) *societas ita contrahi potest, ut quis sit particeps lucri, non vero damni*; ast cum damnum ab altero avertere debeamus (§. 269.) nec cum damno ejus locupletiores fieri (§. 271.) *ita contrahi nequit, ut socius sit particeps damni, non vero lucri*, consequenter cum *societas leonina* dicatur, in qua unus solus lucrum, alter solus damnum habet; ea *illicita est, per se nulla*.

§. 641.

Societas bonorum & omnium bonorum.

Si bona universa tam præsentia, quam futura in communionem deducuntur, *Societas* dicitur *omnium bonorum*, vel *fortunarum*; si vero ea omnia, quæ opera & negotiatione acquiruntur,

tur, *Societas bonorum* simpliciter vocatur. Utraque communi nomine *Societas universalis*, subinde etiam *generalis* appellatur; & in oppositione *particularis* audit, in qua communicantur ea, quæ ex certis rebus, vel certa negotiatione proveniunt.

§. 642.

Bona societatis dicuntur, quæ in communionem deducuntur, dum societas contrahitur. Quamobrem in bonis societatis quilibet socius pro parte dominium habet (§. 639.) consequenter *quamprimum societas omnium bonorum initur, socius unusquisque in alterum transfert dominium in bona sua præsentia & futura pro rata* (§. 641. 589.) *De bonis societatis.*

§. 643.

Pecunia, quæ in societate ad certum usum confertur; & in genere pecunia, qua fruimur, dicitur *Sors*. *Sortis nomine qua pecunia veniat.*

§. 644.

Si quis operas solas, alter vero pecuniam confert, & operæ conferuntur cum usu pecuniæ, cum usus pecuniæ & usus operarum invicem communicentur; *collator operarum non fit particeps sortis, & sors perit ac salva est ei, qui pecuniam contulit*: ast *si eædem operæ conferantur cum ipso dominio pecuniæ*, quoniam ipsa pecunia & operæ eædem æstimandæ invicem communicantur; *qui operam impendit; fit particeps sortis pro eo, quod valet pretium operæ, sorti adjiciendum.* *De diverso modo operas cum pecunia collata conferendi.*

§. 645.

Cum *in societate negotiatoria* socius nullus alteri gratis quid dare & facere præsumatur, nec *De divisione lucri & damni*

dare vel facere debeat naturaliter (§. 473. 639.) in eadem *obſervanda eſt æqualitas* (§. 580.) conſequenter *commune lucrum & damnum in ratione collatorum dividendum*, ita ſcilicet ut qui duplum contulit, duplum percipiat lucrum, ſed duplum quoque ferat damnum, ac ideo *ſi collata ſint æqualia, partes quoque lucri & damni ſint æquales*. Quilibet æquiſſimam judicat æqualitatem partium, ſi collata fuerint æqualia. Sed cum qui duplum confert, duos repræſentet ſocios, & ita porro; inde omnino ſequitur, ut eadem ſit æquitas diviſionis lucri & damni communi in ratione collatorum. Quoniam vero ſocii de partibus inter ſe convenire poſſunt, prouti ipſis commodum viſum fuerit (§. 385. 438.) *ſi partes lucri & damni fuerint expreſſæ, eædem ſervandæ ſunt* (§. 438.) Enimvero *ſi operæ cum uſu pecuniæ conferantur, cum qui operas confert, non fiat particeps ſortis* (§. 644.) *ratio, in qua commune lucrum dividendum, definienda ex eo, quod valet uſus pecuniæ & periculum amittendæ ſortis, & ex eo, quod valent operæ & periculum eas perdendi, quodſi* vero *periculum non attendatur, ex eo, quod valet uſus pecuniæ, & ex eo, quod valent operæ*.

§. 646.

De lucro computando. Cum lucrum ſit res, conſequenter pecunia, quæ bonis noſtris ſuperaccedit (§. 414.) impenſæ autem in ſocietate lucri faciendi cauſſa fiant (§. 279. 639.) *lucrum non intelligitur, niſi deductis impenſis*, conſequenter *etiam deducta pecunia, quæ collata fuerat, & deductis damnis*, quæ lucrum imminuunt (§. 269. 279.)

§. 647.

§. 647.

Cum societas certi cujusdam negotii caussa contrahatur (§. 639.) *finito negotio, propter quod societas contracta, societas finitur, &, si ad certum tempus contracta, elapso tempore finitur* (§. 438.) Quoniam vero *societas prorogari* dicitur, quando ultra tempus conventum continuatur, consequenter societatem prorogare idem est, ac eamdem renovare (§. 441.) *quæ de renovatione pactorum dicta sunt, de prorogatione societatis valent* (§. *cit.*) Ast quia nemo alteri damnum dare debet (§. 269.) *a societate discedere non licet cum damno societatis: si tamen ad nullum certum tempus contracta, sine damno societatis ab ea discedere licet*; quia tunc nihil fit contra jus sociorum (§. 83.) *De societate finita & prorogata.*

§. 648.

Societati renuntiare dicitur, qui declarat, se in eadem diutius manere nolle. *Renuntians* itaque *a societate discedit* (§. 442.) Quamobrem *si socius unus non præstet, ad quod præstandum vi societatis tenetur, alteri licet renuntiare societati*, consequenter *si plures fuerint, ceteri societatem continuare & socium negligentem, vel rixosum, qui solo suo arbitrio omnia fieri vult, excludere possunt*. Idem nimirum est, ac si societati renuntiarent, ac postea novam inter se contraherent. *Mutuo* autem *dissensu*, sicuti pactum omne (§. 444.) ita etiam *societatem dissolvi posse*, satis liquet. *De renuntiatione & dissolutione societatis.*

§. 649.

Quicquid pro usu rei, quæ usu consumitur, seu fungibilis in primis pecuniæ datur, sive sit pecunia, sive res alia, *Usura* dicitur. Cum usus *De usuris.*

 rei,

rei, quæ uſu conſumitur, non minus aliquid æſtimabile ſit, quam rei, quæ uſu non conſumitur, prouti evidenter apparet, ſi ponamus pecuniam in emtionem fundi fructiferi, aut negotium quoddam lucroſum impendi, nemo autem alteri gratis dare teneatur, qui viciſſim dare poteſt (§. 473.) *uſuræ in ſe illicitæ non ſunt*, *naturaliter* autem *quantitas definienda ex uſu pecuniæ, cujus cauſſa creditur debitori*. Nimirum uſuræ ſpectari poſſunt tamquam pars lucri, cujus particeps fit ſocius pecuniam ſolam conferens, habita ratione periculi, quod ſolus in ſe ſuſcipit debitor. Atque hinc patet, *naturaliter uſuras nunc eſſe poſſe majores*, *nunc minores*. Hinc *uſuræ mordentes* dicuntur, ſi exiguntur ab eo, qui uſu pecuniæ vix tantumdem lucrari poteſt, quantum ad vitæ neceſſitatem ſufficit, vel ſi excedunt lucrum, quod uſu pecuniæ facere poteſt debitor; & eas *naturaliter illicitas eſſe*, patet (§. 513.) Uſurarum vero illicitarum exactio *uſuraria pravitas* vocatur. (*a*)

§. 650.

De contractu fœnebri. Quoniam mutuum non eſt, ſi uſus pecuniæ non datur gratis, ſed pro pecunia (§. 533.) ac ideo quoque pecunia ſub uſuris debita *Pecunia uſuraria* dicitur; contractum, quo pecunia ſub uſuris creditur, in Jure naturæ par. 4. §. 1413. *Contractum fœnebrem* appellamus; ſicuti in Jure Romano *Pecunia fœnebris* dicitur, pro cujus uſu uſuræ ſolvuntur. Poterat etiam dici *contractus uſurarius*.

§. 651.

(*a*) Vide quæ adnotata ſunt ad §. 583.

§. 651.

Anatocismus vocatur pactum, quo convenitur, ut usuræ convertantur in sortem & debeantur etiam usuræ usurarum. Cum usuræ solutæ, quamprimum solvuntur, sint sors accipientis, pecuniam vero credere liceat ei, cui jam antea sub usuris credidisti; *usuras acceptas sub usuris rursus credere eas debenti ob justam usurarum caussam naturaliter licet*. Quamobrem apparet, *anatocismum in se illicitum non esse*. *De Anatocismo.*

§. 652.

Chirographum sunt litteræ, in quibus quis fatetur, se rem quamdam fungibilem ab altero accepisse, & eam in genere restituere promittit. Contractus, qui mediante chirographo perficitur, dicitur *Contractus chirographarius*. Unde porro patet, quinam sit *creditor*, quinam *debitor chirographarius*, & quodnam *debitum chirographarium*. Liquet etiam, *contractum chirographarium esse mutuum scriptura perfectum* (§. 528.) *aut contractum fœnebrem scriptura perfectum* (§. 650.) *Chirographũ & contractus chirographarius quid sit.*

§. 653.

Cum in chirographo promittatur restitutio ejus in genere, quod acceptum (§. 652.) *qui spe rei fungibilis*, veluti pecuniæ, *accipiendæ chirographum tradit, eam autem non accipit, ad nihil quoque restituendum obligatur*. Ne vero casus emergant, in quibus dubium videtur, num ea accepta sit; *quamprimum chirographum traditur, res fungibilis tradenda, vel pecunia numeranda, nec antequam hoc fiat, debitor chirographarius chirographum tradere, nec creditor chirographarius accipere debet*. Idem intelligitur, si non integra quantitas in chirographo expressa traditur. *De contractu chirographario tenenda.*

Eadem de caussa *quamprimum solvitur*, *chirographum reddendum*. Ceterum *naturaliter in chirographo non exprimenda caussa debendi* (§. 407.) Quamobrem cum naturaliter perinde sit, ac si caussa debendi non fuisset adscripta, etiamsi adscribatur; *chirographum valet*, *etiamsi falsa caussa debendi exprimatur*, *modo verum sit*, *tantum deberi*.

§. 654.

De apochis. *Apocha*, vulgo *Quittancia* dicuntur litteræ, in quibus creditor fatetur, debitorem solvisse, seu se ab eodem accepisse, quod debebat. Quoniam itaque apochæ productione probatur solutio facta; *nec danda*, *nec accipienda*, *nisi solutione facta*, consequenter *spe solutionis data aut repetenda*, *aut debitor ad solutionem compellendus*. Idem intelligitur, si apocha accepta debitum non integre solvitur. Cum apocha probari possit solutio; *si chirographum casu amissum*, *vel reperiri non potest*, *in apocha id exprimendum*.

§. 655.

De cambio manuali. Permutatio pecuniæ cum pecunia, quacumque tamdem lege fiat, vulgo *Cambium* dicitur; in specie autem permutatio specierum monetæ, *Cambium manuale*, veluti si moneta grandior cum pecunia minuta permutetur. Græcis *Collybus* appellatur. Hinc *Collybista*, item *Nummularius* & *Trapezita* dicitur, qui pecuniam in hoc paratam habet, ut eam cum aliis permutet speciebus. Et quod collybista specierum monetæ permutandarum caussa deducit, *Lagium* vulgo vocatur. Dicitur etiam *Collybus*, sed non sine æquivocatione; cum ipse etiam contractus hoc nomine veniat. *Si pretium rerum*, *vel operarum definitur valore extrinseco monetæ*, & , *ut pecunia com-*

mo-

modius erogari possit, certa monetæ species cum alia permutatur, cum perinde sit, quænam monetæ species detur; *in cambio manuali non spectandus nisi monetarum valor extrinsecus* (§. 580.) Enimvero *si tua intersit, ut monetam habeas, cujus major bonitas intrinseca, quam ejus, quam nunc habes, nec minus mea intersit, ne speciem meliorem cum viliori permutem*, cum interesse aliquid æstimabile sit; *in cambio manuali attendendus est valor intrinsecus*, consequenter *lagium non illicitum*. Et quoniam collybista usu pecuniæ suæ, quem alias facere poterat, in gratiam permutationis pecuniæ cum pecunia carere & operam huic negotio impendere tenetur, utrumque autem æstimabile quid est; *collybista tantum deducere licet, quantum valet usus pecuniæ, quo carere, & opera, quam huic negotio impendere debet*, cumque etiam ipse lagium dare teneatur, si speciem viliorem cum meliori permutat (*per demonstrata*) *quantum etiam valet differentia bonitatis intrinsecæ specierum permutandarum* (§. 473.) Pro diversitate circumstantiarum in definienda quantitate lagii alia quoque accidentia æstimabilia attendenda sunt.

§. 656.

De cambio trassato.

Contractus, quo pecunia alicui ita datur, ut is pro certa mercede eamdem alio in loco sive danti, sive alii cuidam solvi certo die curet, proprie *Cambium* dicitur, subinde *Cambium trassatum*. Ad cambium itaque concurrunt quatuor personæ principales, nimirum persona, quæ pecuniam alio loco solvendam dat; persona, quæ eamdem accipit & alio loco solvendi curam in se suscipit; persona, quæ pecuniam alio loco solvit & persona, cui alio loco solvitur. Prima dicitur, *Campsarius*, sive *Remittens*, secun-

da *Campsor*, sive *Trassans*, tertia *Acceptans*, sive *Trassatus*, & quarta *Præsentans*. Patet autem, unum subinde duplicem repræsentare posse personam, veluti ut trassans idem sit cum trassato, vel campsarius cum præsentante. Litteræ, quæ a trassante inscribuntur trasſato, pecuniæ præsentanti solvendæ caussa, & pro pecunia numerata dantur campsario, seu remittenti, dicuntur *Litteræ cambiales*: ast litteræ, quibus de cambio certior redditur trasſator, & quomodo eidem rursus satisfieri debeat propter pecuniam pro litteris cambialibus, a præsentante exhibitis, solutam, vocantur *Litteræ advisoriæ*: Pretium cambii, de quo remittens trasſanti satisfecit, *Valuta*; summa vero pecuniæ in litteris cambialibus expresſæ, quatenus a præsentante exigenda; respectu Remittentis *Remissa*, quatenus a trasſato solvenda, respectu Trasſantis *Trasta* vocatur. Utilitas hujus contractus inde elucet, quod *beneficio cambii pecunia in locis maxime dissitis solvi & a peregrinantibus ubivis locorum in ea monetæ specie, quæ ibidem usitata est, accipi possit*. Quid juris naturalis sit in cambio, quod sicuti omnes actus humanos, ita etiam cambium regit, quoad obligationes contrahendas, jura inde quæsita, definiendum est ex iis, quæ de promissione, de damno resarciendo & præstando interesſe, & de se non locupletando cum damno alterius demonstrata sunt. Ita statim patet, *trassantem obligari remittenti, ut curet pecuniam conventam loco & tempore convento præsentanti solvi*, *remittentem vero ad præstandum valutam* (§. 380.) *trassatum* autem *præsentanti ad solutionem non obligari, antequam litteras cambiales acceptavit*, cum acceptando eidem promittat, se pro litteris solvere velle (§. 380.) *trassantem* vero *obligari ad valutam cambii restituendum & præstandum interesse*,

nisi

nisi trassatus solverit (§. 271. 415.) Sed nolumus plura addere, quæ in opere majore p. 5! c. 1. legantur.

§. 657.

Ad imitationem cambii trassati, a mercatoribus ad facilitanda commercia introducti, alii commenti sunt *cambium siccum*, quo quis ab alio accipit litteras cambiales, pro quibus ipsi, vel alii caussam ab eo habenti, eodem loco, sed certo tempore, certa pecuniæ summa, de qua conventum, solvendum; *quod naturaliter non differre a contractu chirographario* manifestum est (§. 652.) Quamobrem Juris mere positivi est omnis differentia, quæ inter contractum chirographarium & cambium siccum intercedit. *De cambio sicco.*

§. 658.

Contractus æstimatorius dicitur, quo res æstimata certo pretio vendenda traditur alteri, ut eam vel reddat, vel pretium determinatum solvat. Quamobrem *si accipiens rem pluris vendere possit, excessum supra pretium determinatum lucratur, & si pretium ipse solvere velit, eam tradenti reddere non tenetur*. Ex adverso autem cum sine consensu tradentis minoris vendere nequeat (§. 317. 199.) *si minoris vendat, defectum supplere debet* (§. 269. 438.) Ex ipsa autem definitione liquet, *contractum æstimatorium iniri posse circa res omnes, quæ vendi possunt.* *De contractu æstimatorio.*

§. 659.

Pretium rei taxationis gratia adjici dicitur, quando adjicitur eo fine, ut constet nunc & in posterum de ejus valore: *venditionis gratia* vero, ut constet, quanti res emta esse debeat. *Taxationis* itaque *caussa adjiciendum, quoties res in eadem* *De pretio venditionis & taxationis gratia adjecto.*

boni-

bonitate restituenda, ut in commodato, mutuo, deposito; *venditionis* autem *gratia in contractu æstimatorio*. Etenim *si rei vendendæ pretium taxationis gratia adjicitur*, *contractus vel mandatum est* (§. 551.) *vel locatio conductio operarum* (§. 620.) & *si certo pretio æstimata vendenda traditur alteri ea lege*, *ut*, *si majus accipiat*, *excessus sit communis*, *societas contrahitur quoad excessum* (§. 639.) Cum contrahentes legem contractui dare possint, quam voluerint (§. 314.) *in contractu æstimatorio vel dominium transferri potest in accipientem*, *vel tradens idem sibi retinet*.

§. 660.

De constituto.

Constitutum dicitur contractus, quo quis promittit se soluturum, vel facturum, quod vel ipse, vel alius jam antea solvere, vel facere debebat, salva manente priori obligatione. Is, qui constituit, *Constituens*; is autem, cui constituitur, *Constituarius* appellatur. Quamobrem *debitum proprium constituendo firmatur*, veluti si heres legatario promittit solutionem legati: *si* vero *debitum fuerit alienum*, *constituens solutionem in se suscipit*, *nisi debitor principalis solverit*, veluti si promittit solutionem ultimo Septembris, nisi Sempronius interea solvat, qui jam quarta Julii solvere debebat. *Constitutum debiti alieni naturaliter non differre a fidejussione*, ex collatione definitionum patet (§. 569.) unde vero veniat in Jure Romano differentia, dictum alibi. Facile quoque patet, *si quis majorem quantitatem promittit*, *quam quæ debetur*, *nisi debitor principalis solverit*, *debitum non constitui*, *sed contractum mixtum esse ex constituto & pacto de donando*, *vel pactum de donando conditionatum*.

§. 661.

§. 661.

Adjectus dicitur is, cui nihil debetur, voluntate tamen creditoris solvendum debitum, aut saltem solvere licet. *Quodsi* ergo *adjecto solvitur, debitor ab obligatione sua liberatur*; ast cum eidem debitor obligatus non sit, *adjectus debitorem ad solvendum adigere nequit, sed solutionem sponte oblatam saltem accipere potest*. Immo *solvere* quoque *potest debitor ipsi creditori: quod si tamen se obligavit ad solvendum adjecto*, cum obligationi suæ defuerit, *eidem tenetur ad id, quod interest, adjecto solutum non fuisse* (§. 415.) Nimirum solutionis caussa alius adjici potest, vel in gratiam debitoris, vel creditoris. Ceterum cum tertium adjiciendo non mutetur obligatio debitoris, *in constituto tertius adjici potest, qui in priori obligatione non erat adjectus* (§. 660.) & *alius adjici potest, quam qui fuerat in obligatione priori adjectus*, consequenter *tunc solvi in priori obligatione adjecto nequit*. *De adjecto.*

§. 662.

Contractum institorium appellamus, quo quis negotiationi quæstuariæ aliquem administrandi gratia universaliter præponit. Dicitur autem *negotiatio quæstuaria*, quæ lucri faciendi caussa exercetur. Et *Institor* vocatur, qui præponitur; *Præponens* autem, qui alterum præponit. Cum Romani servos & filios, quos in potestate habebant, negotiationi præponere solerent, nulla contractus institorii, sed saltem institoris & actionis institoriæ in Jure Romano fit mentio. Hoc tamen non obstante, eadem ex propositione descendunt obligationes & jura, quæ inde oriuntur, quando quis ex pacto fuit præpositus. Patet autem, *institorem obligatum esse ad ne-* *De contractu institorio.*

gotia-

gotiationem administrandam, *præponentem in eum conferre jus ad omnes actus ad negotiationem exercendam necessarios*, *nisi specialiter fuerit conventum*, *ut quædam sine consensu suo fieri non possint*, consequenter institorem terminos conventionis excedere non debere. *Institorio nomine agere* dicitur institor, quicquid negotiationis, cui præpositus est, caussa fit, seu id, sine quo administrari negotiatio nequit. *Quicquid* igitur *institorio nomine facit*, *id nomine præponentis facit*, consequenter *quoties institori cum tertio negotium est*, per se patet, *eum institorio nomine egisse*, *si actus negotiationi proprius*; *alias necesse est*, *ut expresse dicat*, *se institorio nomine agere*, *nisi aliunde alteri hoc jam notum fuerit*. Hinc porro sequitur, *ut institor institorio nomine contrahens non se*, *sed præponentem aliis*, *nec alios sibi*, *sed præponenti obliget*: *quodsi* vero *præponens institorem specialiter obligavit*, *ne quid faciat*, *aut ne faciat sine consensu suo*, *necesse est*, *ut hoc notum faciat iis*, *quibus contrahendo ab institore obligandus*. Enimvero quoniam institor præponentem obligare nequit, nisi institorio nomine agat; *si proprio nomine contrahit*, *etiam negotiationis caussa*, *se aliis*, *non præponentem obligat*. Cum tamen nemo re alterius locupletior fieri debeat (§. 27[illegible].) *in tantum præponens tenetur ex contractu negotiationis caussa inito*, *quantum locupletior factus*. Et quia negotiatio præponentis est, quam ipsius nomine administrat institor; *lucrum & damnum ex negotiatione sine culpa institoris*, *quæ omnino ab ipso præstanda* (§. 270.) *ad præponentem pertinet* (§. 271. 243.) Denique cum institor negotiationem, cui præpositus, omni diligentia administrare obligetur (§. 21.) *proprio nomine negotiationem exercere nequit*, *quæ ullo modo vergit in præjudicium domini*; *secus*, *si hoc non fiat*. Cumque finito offi-

officio institoris jus extinguatur, *finito officio nihil institorio nomine valide agit sine consensu domini vel expresso, vel tacito,* veluti si administrationem adhuc eidem permittit, consequenter, cum damnum, si quod detur, dolo detur (§. 17.) *si ex actu, vel contractu institoris emergat damnum, id domino resarcire obligatur* (§. 270.) *ei autem, cum quo dolose contrahit, tenetur ad id, quod interest* (§. 415.) Unde per se sequitur, *si dominus institorem nondum finito officio dimittat, id sine mora intimandum esse iis, cum quibus negotium habet.*

§. 663.

De pluribus institoribus eidem negotiationi praepositis.

Si plures fuerint institores, cum nullus eorum plus juris habeat, quam dominus negotiationis, sive praeponens in eum conferre voluit (§. 317.) *ex lege praepositionis dijudicandum, quaenam sit singulorum obligatio, & quantum juris quoad administrationem negotiationis unicuique competat.* Quoniam tamen unusquisque eorum damnum omne a domino avertere obligatur (§. 269.) *si unus eorum videt alterum facere, quod in damnum domini vergit, id tempestive indicandum. Quodsi plures ita praeponantur negotiationi, ut eam communi consilio administrent*, cum omnes simul unam repraesentent personam; *ex facto unius tenentur omnes pro rata, nisi unus dolose clam ceteris quid fecerit*, cum ignorantia invincibilis imputari nequeat (§. 34.) sicuti & manifestum est, *ex facto ceterorum eum non teneri, qui contradixit.*

§. 664.

Quatenus contractus institorius cum mandato & lo-

Contractus institorius hoc commune habet cum mandato, quod negotium aliquod alteri gerendum committatur; cum locatione conductione, quod pro operis praestitis merces solvatur, prouti ex definitionum collatione statim patescit (§. 551. 620. 662.)

catione conductione conveniat. 662.) Atque hinc intelligitur, quatenus de mandato & locatione conductione demonstrata ad contractum institorium applicari possint.

§. 665.

De contractu exercitorio. *Contractum exercitorium* appellare lubet, quo quis navi exercendæ præponitur, veluti eidem locandæ, vectoribus conducendis, armamentis emendis & ita porro Is, qui præponit, *Exercitor* vocatur, sive ipse sit dominus navis, sive eam per aversionem conduxerit; qui vero navi exercendæ præponitur, *Magister navis* vocatur. Quoniam itaque *magister* in navi exercenda exercitorem repræsentat; *quod ipse facit, id exercitor fecisse putandus, & hic in ipsum contulisse intelligitur jus ad omnes actus ad navim exercendam necessarios*. Cum vero exercitoris sit, qua lege magistrum præponere velit navi (§. 317.) *si magister certa lege præpositus, jus ipsius ex lege præpositionis æstimandum*. Dicitur autem *exercitorio nomine agere* magister, quicquid navis exercendæ caussa facit, cui præpositus est. Ceterum quia magister spectari potest tamquam institor respectu navis exercendæ; ad eum quoque facile applicantur, quæ de institore demonstrata sunt, ut ideo opus non sit sigillatim de his dicere.

§. 666.

De nautis. *Nautæ* dicuntur, qui agendæ navis caussa in navi sunt. Quoniam ipsis jus nullum navis caussa contrahendi competit; *ex nautarum contractu nec magister, nec exercitor obligari potest*.

§. 667.

De contractibus do ut des do ut facias, & facio ut facias. Contractus onerosi omnes ad tria genera revocantur, nimirum ad contractum do ut des, do ut facias, facio ut des, (§. 468.) Sub iis itaque contractus omnes, de quibus hactenus

egi-

egimus, tamquam species continentur, quarum quotidianus usus est. Enimvero si qui præterea contractus occurrunt, de iis ex natura contractuum do ut des, do ut facias, facio ut des, statuendum. Quid igitur Jure naturali de iis statuendum sit, a nobis explicandum: cum enim Jus Romanum ab eo abeat, diximus alibi, ubi monuimus, differentiam inter contractus nominatos & innominatos esse mere Juris Romani. not. §. 879. p. 4. & not. §. 145. p. 5. Jur. nat. Cum hominibus competat jus ad certas præstationes sibi alterum obligandi (§. 97.) aliter autem se obligare non possint nisi promittendo (§. 380.) *quamprimum voluntatem dandi & faciendi sibi invicem declararunt, contractus perfectus est* (§. 379. 97.) consequenter *mutuo consensu perficiuntur contractus do ut des, do ut facias, facio ut des* (§. 27.) Quamobrem *si statim ea præstentur, de quibus conventum fuit, contractus consummatur, quamprimum perfectus fuit.* Et quoniam contractu perfecto necessitatis est, quod antea erat voluntatis (§. 97.) *contrahendo, sive paciscendo ex imperfecte debito, sive officio, & ex naturaliter licito fit perfecte debitum* (§. 49. 80) vel ubi quis se obligat ad non præstandum, quod præstare erat licitum, *illicitum* (§. 49.) Ast cum nemo se ab obligatione naturali liberare possit (§. 42.) *ex naturaliter illicito fieri nequit licitum.* Cumque ab uniuscujusque voluntate dependeat, quomodo jus quoddam suum in alterum transferre velit (§. 314.) *arbitrii paciscentium est, quomodo de præstationibus mutuis convenire velint, & standum est eo, de quo conventum fuit* (§. 438.) Quoniam vero fraus omnis tam consilii, quam eventus illicita (§. 286.) *in contractu quoque do ut des, do ut facias, facio ut facias neuter contrahentium defraudandus.*

C A-

CAPUT XIII.

De contractibus, qui aleam continent.

§. 668.

De contractibus aleam continentibus in genere.

CONTRACTUS *aleam continentes* dicuntur, quibus super incerto eventu convenitur, ut eodem utrinque stetur, veluti si convenitur de pretio pro jactu retis solvendo, ut pisces capti sint ementis. *In his* igitur *contractibus*, *quod dari, vel fieri debet, sive ex utraque, sive ex una contrahentium parte suspenditur ab eventu.* Cum abusus dominii naturaliter quidem illicitus sit, unicuique tamen permittendus, quamdiu nil fit contra jus tuum (§.202.) consequenter in contractibus non attendendus, *contractus* equidem *aleam continentes inire non debet, qui in dando dominio, in faciendo libertate naturali abutitur, si tamen init, jure externo subsistunt.* Et cum in contractibus onerosis observanda æqualitas (§.581.) *in contractibus* autem *aleam continentibus* fieri nequit, ut quantum unus præstat, tantum vicissim recipiat ab altero, nisi forsan casu rarissimo, minime prævidendo; *utriusque* saltem *contrahentium eadem esse debet conditio, nempe eadem spes lucri & eidem metus damni*, consequenter *contrahentes ab omni fraude alienissimum habere debent animum* (§.286.) Ceterum *contractus aleæ etiam benefici esse possunt* (§.466.)

§. 669.

De sorte.

Sors dicitur res quæcunque, a cujus fortuita determinatione suspenditur acquisitio rei alterius corporalis, vel incorporalis; seu est signum ejus, quod nobis esse debet acquisitum, fortuito determinatum. Unde patet, *sorte dirimenda non*

esse

esse ea, quæ certo consilio fieri possunt, sed quæ eo expedire nequeunt. Est vero *sors* vel *electrix*, qua definitur quid ex duobus electum esse debeat; vel *attributrix*, quæ rem certam alicui attribuit, vel *divisoria*, qua definitur, quamnam rei divisæ partem quis habere debeat. Additur hisce *sors divinatoria*, qua quis, quid futurum sit, determinare vult. *Divinatio* enim est futurorum prædictio. Cum eventus rerum in hoc universo per caussarum seriem determinatos esse constet, consequenter etiam sors, quomodo cadere debeat, per eamdem determinata sit, *præscientia eventus futuri sorti committi nequit*, consequenter *sors divinatoria superstitioni debetur*, ac ideo *legi naturæ repugnat* (§. 182.)

§. 670.

Contractus sortis electricis est, quo convenitur inter duos, vel plures, quamnam ex rebus pluribus quis habere debeat, vel utrum aliquid, an nihil habere debet. *Sors* igitur *personam eligentis repræsentat*, cumque ex contractu oriatur obligatio (§. 514.) *eadem standum*, consequenter *quod sors indicat, id statim acquiritur, si nihil indicat, nihil* quoque *acquiritur*. *De contractu sortis electricis.*

§. 671.

Contractus sortis divisoriæ est, quo facta rei communis divisione partium distributio sorti committitur, ut scilicet per eam determinetur, quamnam partem unusquisque habere debeat. *Sors* igitur *divisoria unicuique tribuit dominium in certa rei divisæ parte, & quamprimum sortis judicium manifestatur, dominium in ea, quam ostendit, parte singulari acquisitum*. Facile autem intelligitur, *si in rebus indivisis duo, vel plures habeant dominium pro parte inæquali, tot fieri debere par-* *De contractu sortis divisoriæ.*

tes æquales, quot unitates continet summa terminorum rationis, & unicuique per sortem assignandas esse tot partes, quot terminus rationis ipsum respiciens habet unitates, veluti si termini rationis sint ut 2 ad 3 divisio fieri debet in partes quinque, & uni sorte attribuendæ partes duæ, alteri tres.

§. 672.

De contractu sortis attributricis.

Contractus sortis attributricis est, quo ita convenitur, ut res aliqua, ad quam duo, vel plures æquale jus habent, sit ejus, quem sors ostenderit. Cum pacta sint servanda (§. 438.) *standum in contractu sortis attributricis simpliciter intra terminos conventionis*. Etenim contrahentes ut contractui cuicumque (§. 314.) ita etiam huic legem dare posse, quam voluerint, satis patet.

§. 673.

De lotaria.

Lotaria est contractus, quo res certæ pecunia collatitia emuntur, vel etiam certa pecuniæ summa confertur ea lege, ut per sortem definiatur, utrum quis aliquid & quid habere, an vero symbolæ suæ dispendium facere debeat. Cum lotaria contractus aleæ sit; *licita est, in quantum contractus liciti, qui aleam continent*. Ast quia lex naturæ dat jus ad ea, sine quibus officio erga Deum, vel erga alios satisfacere non possumus (§. 46.) *lotaria in casu altero jure interno licita, si contrahitur eo fine, ut satisfaciamus officio cuidam erga Deum, vel erga alios*, quando scilicet pecunia collatitia lotaria instruitur, *tuncque pars lucri debetur finis consequendi caussa impendenda, in quam consentiunt contrahentes*; quia mutuo consensu contractus perficiuntur (§. 668.) Enimvero *si lotaria contrahitur eo fine, ut res emta sorte uni attribuatur, non majus pro re pretium*

exi-

exigendum, quam quod ab aliis emtoribus dari solet, habita tamen ratione impensarum, si quæ eo fine fieri debent a venditore; quoniam nulla ratio est, cur majoris vendi debeat.

§. 674.

A lotaria parum differt *Olla fortunæ*, quando in urnam immittitur certus numerus schedularum partim inscriptarum, partim inanium, & pro certo pretio emitur jus schedulam unam extrahendi ea lege, ut, qui eam extrahit, accipiat rem, quam inscriptio indicat. Atque *hic contractus cum quolibet in singulari statim perfectus est, quamprimum pretium pro jure unam extrahendi fuerit solutum*. Et quoniam omnes schedularum emtores res omnes sorti expositas emunt; *omnium schedularum pretium determinandum est per pretium omnium rerum sorti expositarum, opportunitatem omnes simul vendendi, impensas in venditionem faciendas atque periculum, si pretiosissima primo loco una exeant, relictis schedulis plerisque inanibus, ut nemo amplius contrahere velit*. Quoniam vero nemo locupletior fieri debet re aliena (§. 271.) *jure interno olla fortunæ & lotaria illicita est, quæ fit solo lucri faciendi animo*. *De olla fortunæ.*

§. 675.

Contractibus aleam continentibus affinis est is, quo præmium exponitur ea lege, ut certo quodam modo inter se certent de eodem aliqui, & id sit ejus, qui vicerit. *Qui præmium exponit cum singulis contrahit sub hac conditione, si certamen iniverint & vicerint*, consequenter *qui præmium exponit, obligatur ad dandum præmium victori, qui autem cum eo contraxit, non obligatur ad certamen subeundum, sed jus idem subeundi consequitur* (§. 318.) Cumque duo victores unam *De præmio certantibus proposito.*

repræsentent personam, quia *præmium* nonnisi semel promissum; idem *commune est*, *si simul vicerint*. Dicitur autem *vincere*, qui conditionem, sub qua præmium promissum, adimplet.

§. 676.

De sponsionibus. *Sponsio* est contractus aleam continens, quo super eventu incerto, ita convenitur, ut ei, qui existentiam affirmat, ab altero, qui negat, certum quid detur, vel etiam ut detur ei, penes quem erit veritas. Unde liquet, *sponsionem non valere, si alteruter certo scit, quid evenerit*: immo *nec scientiam suam dolose dissimulare, aut reticere licet* (§ 286.) Quoniam quilibet de suo statuere potest pro lubitu (§. 195.) & unicuique permittendus etiam est sui abusus, quamdiu nil facit contra jus alterius (§. 202.) *jure externo sponsiones subsistunt*; quia tamen nemo locupletior fieri debet re alterius (§. 271.) cum sponsiones non fiant nisi lucri faciendi, consequenter re, vel pecunia alterius se locupletandi animo; *jure interno illiciti sunt*.

§. 677.

De jocis & ludis. *Serium* dicitur id, ad quod dicendum, vel faciendum ratio quædam nos urget. Verba non seria & facta iis æquipollentia, quibus nimirum idem, quod verbis significatur, *Joci*, facta vero cetera non seria, *Ludi* dicuntur. *Joci* igitur *& ludi animi tantummodo, aut temporis fallendi gratia fiunt*. Cum nihil temere sit loquendum & faciendum (§. 360.) *joci & ludi temerarii illiciti sunt*, *ad erudiendum vero vel emendandum alios compositi liciti* (§. 134.) Et quia neminem offendere debemus (§. 154.) *joci* quoque, *quibus offenduntur alii*, *illiciti*. Quoniam voluptas transitoria, si innocua, licita est (§. 120.) *si*

jocis

jocis nihil insit, quod officio cuidam, repugnet, solius voluptatis percipiendæ gratia jocari licet, immo etiam *solius voluptatis percipiendæ caussa ludere licet*. Denique cum lex naturæ nos etiam obliget ad actiones indecoras omittendas (§. 55.) *a jocis* quoque *&* *ludis indecoris abstinendum*.

§. 678.

Contractus lusorius vocatur, quo inter collusores ita convenitur, ut certum quoddam lucrum, communi consensu determinatum, sit ejus, ex cujus parte extiterit certa quædam conditio, vel etiam damnum quoddam, in lucrum imputandum, sit ejus, ex cujus parte alia quædam conditio existit. *Lucrum primarium* dicitur, quod ejus est, penes quem finito lusu certa quædam conditio existit; *secundarium* vero, quod ei cedit, ex cujus parte conditio quædam durante lusu existit. *Damnum* vero *ordinarium* est, quod patitur is, qui perdit, quod ad lucrum primarium contulit; ast *extraordinarium*, quod inter ludendum incurrit lusor, certa quædam conditione existente. Patet facile, *de contractu lusorio eadem valere, quæ de sponsione demonstrata sunt*. Ceterum *si in contractu lusorio æqualitas observanda, periculum amittendi & spes lucrandi ex utraque parte contrahentium eadem esse debet* (§. 668.) Et *quando ludi illiciti sunt*, *contractus* quoque *lusorii illiciti sunt;* quamvis supponatur nihil vitii hærere in lucro; aut, si mavis, in præmio, de quo certatur.

De contractu lusorio.

§. 679.

Assecuratio, seu *contractus avertendi periculi* dicitur, quo quis periculum mercium per mare transvehendarum, aut in genere indemnitatis circa casus fortuitos præstationem pro certa mercede, seu lucro in se recepit. Qui periculum in

De assecuratione.

contractu assecurationis in se suscipit, *Assecurator* dicitur. *Assecurator* itaque *se obligat ad præstandam indemnitatem, si casus contingat; dominus vero pure ad certum quid dandum pro periculo in se suscepto*; seu, quod perinde est, *assecurator promittit periculi aversionem; dominus pro periculi aversione mercedem*. Unde sequitur, *ut assecurator dominum indemnem præstare teneatur; dominus* vero *ipsi solvere mercedem, sive casus contingat, sive non*. Cum merces detur pro aversione periculi; *contractus nullus est, si assecurator noverit, rem jam extra omnem periculi aleam esse constitutam; aut dominus noverit, damnum in re assecuranda jam contigisse*. In utroque casu committitur fraus non toleranda (§. 286.) Et quoniam æqualitas observanda inter aversionem periculi & mercedem, quæ pro ea datur (§. 580.) *merces determinanda est ex magnitudine damni, quod datur, & ex probabilitate existentiæ ipsius casus*, consequenter *res taxanda, antequam assecuretur*. Quoniam res omnes assecurari possunt, quæ casu quodam fortuito interire, aut deteriorari possunt, vel quarum jacturam dominus casu quodam facere potest; contractus aversionis periculi, etsi inter mercatores in mercibus per mare transvehendis receptus sit, multo tamen latius patet, & ad alios quoque contractus, veluti ad depositum accedere potest. *Quodsi ita conveniatur; ut assecurator lucrum capiat, si res salva pervenerit in locum destinatum, seu casu non existente, si vero perierit, mercium assecuratarum æstimatio præstetur*, ne melior sit conditio assecurati casu existente, quam non existente, *merces in æstimatione rerum assecurandarum a vero earum pretio detrahenda*.

§. 680.

Pecunia nautica, vel *trajectitia* dicitur, quæ per mare transvehenda periculo creditoris; *quasi nautica*, vel *quasi trajectitia* vero, quæ per alia loca periculosa periculo creditoris transferenda. Usuræ, quæ pro pecunia trajectitia solvuntur, *fœnus nauticum*; quæ vero pro quasi trajectitia solvuntur, *quasi nauticum* appellantur. Hinc *contractus fœnebris nauticus* est, quo de fœnore nautico; *quasi nauticus*, quo de quasi nautico convenitur. Communi nomine *contractus trajectitii* appellantur. *Fœnus* itaque *nauticum & quasi nauticum excedere debet usuras, quæ dantur pro solo usu pecuniæ, quantum valet periculum in pecunia transferenda subeundum*, consequenter *pro magnitudine periculi augetur & minuitur fœnus nauticum & quasi nauticum, in infinitum*. Cum pecunia debitori non ante data intelligatur, quam si salva in locum destinatum pervenerit; *si casus in pecunia contingat, nihil debetur* (§. 243.) *si vero salva fuerit, sors debetur cum fœnore* (§. 438.) Ast quia periculum cessat, *quando pecunia trajectitia salva pervenerit in locum datum*; *fœnus* quoque *nauticum*, quod pro periculo datur, *cessat*, & *usuræ ordinariæ ab eo tempore succedunt*. Cum vero perinde sit, sive pecunia ipsa per loca periculosa transvehatur, sive pecunia in merces impendatur & eædem per loca periculosa transvehantur; *si pecunia credita in merces comparandas impenditur, quæ periculo creditoris per mare, vel alia loca periculosa transvehendæ, fœnus nauticum, vel quasi nauticum debetur*. *De contractibus trajectitiis.*

§. 681.

Bodemeria dicitur contractus, quo pecunia numerata creditur in ipsam navim ea lege, ut *De Bodemeria.*

sors pereat creditori, si navis interierit, vel in locum destinatum non venerit, creditor autem lucrum conventum capiat, si salva in portum venerit. Patet autem, *nautam*, cum ad navem ducendam obligatus sit, *si in itinere pecunia indigeat, ut sine ea navem ducere non possit; bodemeriam contrahere posse*. Cum vero contractus hic non permittatur nautæ nisi in extrema necessitate; *si proprias habet merces, quas vendere potest, in navi, bodemeriam contrahere non licet*. Sane *si nemo sit, qui bodemeriam contrahere velit, nec nauta proprias habeat merces, quas vendere possit, merces alias*, urgente quippe necessitate, *vendere potest*.

§. 682.

De reditibus annuis & vitalitiis.

Reditus annui dicuntur jus ab altero annuatim exigendi certam pensionem, constitutum vel super re alterius, vel super obligatione personali. Reditus annui determinati ad vitam emtoris, vel venditoris, vel tertii cujusdam, vocantur *Reditus vitalitii*. Cum etiam res incorporales emi possint (§. 588.) *reditus* quoque *annui & vitalitii emi ac vendi possunt*, consequenter *si reditus vitalitii emuntur, mortua persona, ad cujus vitam determinantur, sors venditori data repeti nequit*; sicuti *nec venditori quicquam restituitur, si pensio ad finem usque vitæ percepta superet sortem pro reditibus vitalitiis datam*. Dicitur autem *contractus vitalitius*, quo pro sorte alteri data reditus vitalitios stipulamur; seu quo reditus vitalitii emuntur ac venduntur. *Reditus* autem *vitalitii determinandi sunt ex eo, quantum valet usus pecuniæ, quo carere debes, & ex probabilitate termini vitæ, quem attinges*. Cumque perinde sit, sive pecunia detur, sive res, quæ pecunia æstimantur; *reditus vitalitii etiam in fructibus & rebus aliis consistere possunt, in casu fructuum determinan-*

minandi vel ad mensuram, vel ad ratam fructuum singulis annis percipiendorum; cum, quod solvendum, certum esse debeat. Hinc *Reditus vitalitius* dividitur in *fructuarium* & *pecuniarium*.

§. 683.

Si in metallifodina, tamquam toto pluribus communi, concipiantur partes æquales quotcumque, quælibet istiusmodi pars indivisa dicitur *Pars metallica*, vel etiam, a voce Germanica, *Kux*, *Kuckus*. Quamobrem *qui kuckum habet, pro ea parte dominium habet in fodina*, consequenter *in metallis in ea contentis*, *sed communi sumtu eruendis ac præparandis*. Quamobrem cum pecunia a kuckuum dominis in metalla eruenda & præparanda impendenda, *Symbola metallica*; excessus vero pretii metallorum super impensas, *Reditus kukchuum* dicantur; *quamdiu pretium metallorum ab impensis deficit*, *aut nihil metalli eruitur*, *symbolæ conferendæ*; *si vero illud has excedit*, *reditus distribuendi in ratione kukuum*, consequenter *symbolæ conferuntur spe redituum*. Cum *kuckus* sint partes fodinæ, rei immobilis, ipsi quoque *rebus immobilibus accensendi*: ast quia metalla ad substantiam metallifodinæ pertinent; *reditus kuckuum fructus non sunt* (§. 198.) *Contractus metallicus* est, quo ita convenitur, ut dominium pro parte in metallifodina in nos transferatur & nos vicissim obligati simus ad metalla, quæ in fodinis latent, aut latere putantur, nostro sumtu eruenda ac præparanda. Quamobrem *kuckum suum pro arbitrio suo alienare potest dominus* (§. 257.) cum vero nemo aliter rem in alium transferre queat, quam quomodo eamdem ipse habet; *qui eum emit*, *seu alio quocumque titulo accipit*, *tacite in contractum metallicum consentit*. Et quoniam dominus rem suam dere-

De contractu metallico.

derelinquere potest (§. 203.) *dominus kuckum infaecundum derelinquere potest, symbolae conferendae pertaesus*. Si societatem metallicam contraxerit, aliunde venit, quod derelinquere nequeat, nisi vel sociorum consensu, vel alio in locum suum substituto, qui symbolam conferat.

§. 684.

De emtione. *Emtio spei* dicitur contractus, quo ita convenitur, ut, quod certo actu, in quo eventus dubius est, fuerit acquisitum, tuum sit, & tu pro eo, quod incertum est, pretium certum solvas; vel brevius: est emtio rei acquirendae incertae. *Quodsi* ergo *eo actu, super quo contractum, nihil acquiratur, emtor nihil accipit, pretium tamen solvere tenetur*: *nec* ex adverso *ultra pretium conventum quid solvere obligatur, etiamsi, quod acquiritur, idem plurimum excedat*. Patet autem, cum spes ematur, *pretium determinandum esse ex probabilitate spei, acquisitum iri*. Enimvero quia non emitur nisi spes istiusmodi quid acquirendi, quod actu, super quo conventum, acquiri solet; *si casu extraordinario eo actu, super quo contractum, acquiritur aliquid, quod istiusmodi actu alias acquiri non solet, emtio spei non valet*, consequenter *nec pretium conventum pro eo solvitur*.

§. 685.

De missilibus. *Missilia* dicuntur res, quae jactantur in vulgus eo animo, ut fiant occupantis. *Jactu* igitur *missilium dominium transfertur in personam incertam, eam nimirum, quae occupaverit*. Facile patet, *si quis missilia emit, quae aliquis occupaturus est, antequam jactentur, contractum esse emtionem spei* (§. 684.)

C A-

CAPUT XIV.

De quasi contractibus.

§. 686.

Quid sit quasi contractus.

QUasi contractus dicitur conventio ficta, in qua consensus unius expressus est, consensus autem alterius tantummodo præsumitur. Quoniam vero contractus celebrantur utilitatis caussa; *consensus in contrahendo præsumi nequit, nisi manifesta appareat ejus, cujus consensus præsumitur, utilitas.*

§. 687.

De obligatione ex quasi contractu veniente.

Quoniam in quasi contractu utraque pars consensisse supponitur in id, quod pars altera in alterius utilitatem facit (§. 686.) *ex quasi contractu alter nobis obligatur ad id, ad quod obligatus fuisset, si revera contraxisset, & nos eidem vicissim obligamur, tamquam ex contractu vero.*

§. 688.

Quando quasi contrahi licitum.

Quia præsumtioni locus non est, ubi de veritate constare potest, quod ultro admittendum; *si consensus alterius expressus haberi potest, quasi contractus non valet*, consequenter *quasi contractus tantummodo valet, si quod faciendum est alterius nomine non fert moram, ut consensus ejus expressus requiri possit, vel si aliter, cujus utilitatis caussa faciendum, propter ætatem, vel inopiam mentis consentire nequit.*

§. 689.

An quasi contractus sint juris naturalis.

Quoniam naturaliter obligamur utilitatis alterius gratia facere, quod in potestate nostra est (§. 133. 134.) & ad idem alteri nos perfecte obli-

obligare posſumus contrahendo (§. *667.*) alterius autem conſenſus, qui ad perficiendum contractum requiritur (§. 438.) præſumi poteſt (§. *686.*) *quaſi contractus* utique *juris etiam naturalis eſt*, *ac ideo quoque naturaliter conſenſus præſumtus tunc idem operatur, quod expreſſus.*

§. *690.*

De negotiorum geſtione.

Negotiorum geſtio eſt quaſi contractus, quo negotium alienum ſine mandato domini gerendum ſua ſponte ſuſcipitur, animo eum ſibi obligandi. *Negotiorum* itaque *geſtio eſt quaſi mandatum*, *negotiorum geſtor quaſi mandatarius*, & *dominus negotii quaſi mandans* (§. 552.) ac ideo *in mandatum abit*, *ſi dominus geſtionem ratihabet ſive expreſſe*, *ſive tacite*, conſequenter *negotiorum geſtor domino ad id obligatur*, *ad quod mandatarius mandanti*, & *dominus viciſſim eidem ad id*, *ad quod mandans mandatario* (§. 687.) Aſt quoniam quaſi contractus validitas tota pendet a manifeſta domini utilitate (§. *686.*) *negotiorum geſtor negotium omni diligentia*, *quæ adhiberi poteſt*, *gerere debet* (§. 21.) conſequenter *domino tenetur ob ea*, *quæ gerere debuit*, *non autem quæ geſſit*; neque enim facere debet, niſi quod dominum ob manifeſtam utilitatem facturum præſumit (§. *686.*) Unde ſequitur, *ut non debeat facere impenſas utiles*, *quas domino fore oneroſas præſumere poterat*; *in caſu* autem *dubio ab iis prorſus*, *a voluptuariis ſemper abſtinere* (§. 279. 280.) Cum negotiorum geſtio ſupponat conſenſum præſumtum; *ſi quis contra prohibitionem domini negotium ejus quamvis utiliter geſſit*, *dominus perfecte ipſi ad nihil obligatur*, conſequenter *ſi is prohibet*, *ne quis geſtionem continuet*, *ab ea ſtatim abſtinendum*. Et quoniam in alieno negotio gerendo reſpicienda partim neceſſitas, partim utilitas domini,

do-

dominum autem repræsentat negotii gestor; *necessitas negotii alieni gerendi adesse intelligitur, si eo non gesto damnum inevitabile emergat*, ad quod ab alio avertendum naturaliter obligamur (§.269.) *utilitas vero domini non ex opinione gerentis, sed ex rei, temporis ac personæ domini qualitate æstimanda.*

§. 691.

De quasi emtione, quasi mutuo & quasi locatione conductione.

Dantur etiam *Quasi emtio*, quando scilicet qui ex consensu domini præsumto rem sibi vult esse emtam, veluti si quis rem fungibilem apud te deposuit, quæ, cum propter absentiam deponentis restitui non possit, diutius servando peritura, tu eam animo solvendi pretium consumis: *Quasi mutuum*, quando nimirum quis ex consensu præsumto domini rem fungibilem consumit, animo eam in genere restituendi, veluti in casu præcedenti rem fungibilem depositam: *Quasi locatio conductio*, quando scilicet ex consensu domini præsumto uteris re ejusdem, animo solvendi mercedem, quam conductor alius præstiturus erat, aut eidem operas præstas pro eadem mercede, quam pro iis alii locatori præstare debebat quasi conductor, veluti si domum domini locare alicui teneris, ipse animo solvendi pensionem, quam daret conductor alius, domum inhabites.

§. 692.

De communione incidente.

Communio incidens dicitur, in quam quidam casu incidunt, hoc est, sine ulla prævia conventione, quod eadem communis esse debeat, veluti si domus, vel prædium mihi ac tibi donetur. *Qui in communionem incidunt*, cum dominium pro parte in re indivisa acquirant (§. 196.) ac ideo in id consentire præsumantur, ut lu-

crum

crum & damnum commune ſit, antequam vel in rei diviſionem, vel communem adminiſtrationem expreſse conſentiant, *quaſi ſocietatem contrahunt* (§. 689.) Unde obligationes perſonales, quæ ex contractu ſocietatis oriuntur, etiam in caſu communionis incidentis non ſpectantur tamquam æquitati conſentaneæ, ſed tamquam perfectæ.

§. 693.

De ſolutione indebiti. *Indebitum* dicitur id, ad quod præſtandum alteri non ſumus obligati. Ac propterea *Indebiti ſolutio* eſt præſtatio indebiti, tamquam debiti; & *Acceptio indebiti* eſt acceptio ejus, quod nobis non debetur, tamquam debiti. Cum nemo locupletari debeat re aliena (§. 271.) *ſi quis per errorem alteri indebitum ſolvit, hic idem ipſi reſtituere, aut, ſi reſtitui non poſſit, æſtimationem præſtare tenetur*, cumque nemo animum alterum defraudandi habere debeat (§. 286.) *indebitum accipiens in id conſentire præſumitur*. Unde ſequitur, ut *Indebiti ſolutio* ſit quaſi contractus, quo accipiens obbligatur ad indebite acceptum reſtituendum, aut, ſi id reſtitui non poſſit, ad præſtandam æſtimationem (§. 686.) Cum *indebite ſolvens* indebitum det tamquam debitum; *dominium rei in alterum transfert* (§. 258.) conſequenter *qui eam accepit, alienare* (§. 257.) ac ideo *qui dedit, eam vindicare nequit* (§. 262.) *Qui novit alterum ſibi ſolvere indebitum*, cum re aliena locupletari non debeat (§. 271.) *id accipere non debet, nec ſine animo defraudanti accipere poteſt* (§. 286.) & *ſi ſciens indebitum accipit, æquiparatur poſſeſſori malæ fidei* (§. 201.)

§. 694.

De datione ob cauſſam *Ob cauſſam dari* dicitur, quod datur eum in finem, ut aliquid detur, vel fiat ab accipiente; con-

consequenter *accipiens, quod ob caussam datur, se dare ac facere id, propter quod datur, obligat* (§. 317.) Dicitur autem *caussa non sequi*, quando ab altero non præstatur, quod ab ipso præstandum erat, seu ad quod præstandum se obligaverat vel expresse, vel tacite (§. 27.) Quoniam ob caussam dans gratis dare non vult, nec qui accipit, tamquam gratis accipit; *ob caussam datum caussa non secuta restituendum, & si caussa non sequitur, sequi tamen adhuc potest, dans accipientem adigere potest vel ad implendum promissum, vel ad restituendum, quod accepit.* Quoniam obligatio nascitur vel ex consensu expresso, vel tacito; *datio ob caussam non est quasi contractus* (§. 686.) Ast *prænumeratio mercedis locatori facta, vel in genere prænumeratio pecuniæ pro eo, quod dabitur, vel faciendum in posterum, dandæ, datio ob caussam est.*

§. 695.

De eo quod sine caussa, vel quasi acceptu.

Sine caussa acceptum dicitur, quod jure accipi non poterat, veluti si quid indebite per errorem solvitur: ast *quasi sine caussa acceptum*, quod jure quidem accipi, sed non retineri poterat, veluti si chirographum datur spe numerandæ pecuniæ, sed quæ postea non numeratur. Facile patet, *sine caussa, vel quasi sine caussa acceptum esse restituendum* (§. 271.) cumque ideo, *si quis inscius quid sine caussa accipit*, in hoc consentire præsumitur, ut sine caussa acceptum sit restituendum; is *ex quasi contractu jure* quoque *externo obbligatur ad restituendum*: ast quoniam quasi sine caussa accipiens id jure accipere, sed non retinere poterat; *obligatio restituendi jure externo nascitur ex eo, quod tacite actui alii inest.*

§. 696.

§. 696.

De contractibus compositis & colono partiario.

Cum contractus compositi, sive mixti ex definitionibus simplicium, qui in iisdem concurrunt, facile dignoscantur; non opus esse videtur, ut de iis multa in specie dicantur. Id saltem notamus, *contractum, quem colonus partiarius cum domino init, mixtum esse ex locatione conductione & societate* (§. 620. 639.) Quoniam enim *Colonus partiarius* dicitur, qui agrum conducit pro rata fructuum perceptorum; *coloni partiarii ac domini damnum & lucrum commune est.*

CAPUT XV.

De Jure in re aliena constituto, seu pignore & servitutibus.

§. 697.

De pignore & hypotheca.

JUs *pignoris* est jus creditori in re sua constitutum, ut, nisi debito tempore solvatur debitum, ex eadem ipsi satisfiat. Res dicitur *oppignorari*, in qua istiusmodi jus constituitur; ipsa vero res oppignorata *Pignus* vocatur. Atque ideo patet, *jus pignoris constitui in securitatem crediti*, consequenter *si res oppignorata fuerit mobilis, eam esse tradendam*. Quodsi pignus fuerit res immobilis, *Hypotheca* speciali nomine appellatur. Ex ipsa autem definitione sequitur, *ut creditor rem oppignoratam vendere possit, nisi debito tempore solvatur, & de pretio tantumdem retinere, quantum ad hoc sufficit, ut ipsi satisfiat, residuum autem debitori restituendum* (§. 271.) Et quoniam nemo defraudandus (§. 286.) *in distractione pignoris fraus omnis vitanda*, consequenter *a peritis & impartialibus taxanda res oppignorata, antequam vendatur, & res plus licitanti danda*. Pars autem

pre-

pretii pignoris, quæ id, quod creditori debetur, excedit, *Hyperocha* appellatur: quæ itaque *debitoris est*. Ex adverſo autem, cum debitor debitum integrum ſolvere teneatur; *ſi pignoris diſtracti pretium non adæquet debitum*, *defectum implere tenetur*.

§. 698.

Quoniam jus pignoris, vel hypothecæ conſtituens in re ſua in creditorem tantummodo transfert jus conditionatum vendendi (§. 697.) *dominium in re oppignorata retinet*, conſequenter *eam alienare poteſt* (§. 257.) ſed cum jus creditori, quod in ea habet, invito adimi nequeat (§. 100.) *alienatione non extinguitur jus pignoris*, *vel hypothecæ*. Et ex eo, quod dominium in re oppignorata retinet debitor, porro ſequitur, *ut a creditore alienatio fiat non proprio*, *ſed debitoris nomine*, etſi ipſo invito fiat. *De dominio rei oppignoratæ.*

§. 699.

Pignus, vel *hypotheca lui* dicitur, ſi debitum ſolvitur, in cujus ſecuritatem jus pignoris, vel hypothecæ conſtitutum. Quamobrem cum *luitione facta pignus* ſine cauſſa ſit penes creditorem; *reſtituendum*, cumque jus hypothecæ ceſſet, *debitore* ſolvente; eodem *ſolvente hypotheca libera efficitur*. Cum pignus luere debeat debitor (§. 697.) *creditor rem oppignoratam vendere nequit*, *antequam id denuntiaverit debitori*, conſequenter *quamdiu non denuntiat*, *jus luendi ſemper ſalvum manet*. *De luitione pignoris.*

§. 700.

Cum rem oppignorans in creditorem transferat jus alienandi conditionatum (§. 697.) jus autem alienandi nemini niſi domino compe- *De oppignoratione rei alienæ.*

tat (§. 257.) *nemo* quoque *oppignorare potest, nisi rem suam: dominus tamen rem suam oppignorare potest pro debito alieno* (§. 195.) Ast cum jus suum *quilibet* in alium transferre possit (§. *cit.*) *rem sibi oppignoratam alteri oppignorare potest creditor, inscio eo, qui eam ipsi oppignoraverat, non tamen pro debito majore, quam pro quo ipsi erat obligata*. Quodsi tamen *aliter conveniatur, inscio te oppignorari res tua alii nequit* (§. 438.)

§. 701.

De eadem re bis oppignorata. Quoniam jus, quod in re oppignorata habes, tibi a debitore auferri nequit (§. 100.) *res tibi oppignorata alii denuo oppignorari nequit, nisi salvo jure tuo*, consequenter *si utrique creditori inde satisfieri nequit, præfertur primus secundo*.

§. 702.

De usu pignoris & damno in eo dato. Quia pignus tantummodo constituitur in securitatem debiti (§. 697.) *creditori pignore uti non licet* (§. 317.) *nisi ejus usus a constituente ipsi concedatur*, pacto scilicet adjecto (§. 195.) *Quodsi dolo, vel culpa creditoris pignus interiit, vel deterioratur; damnum constituenti resarciendum* (§. 270.) quoniam tamen constituentis caussa penes creditorem est; *si casus in eo contingit, de eo non tenetur creditor*. Ast cum ratio cesset, *si creditor fuerit in mora restituendi; casum, qui in eo non contigisset, si restitutum fuisset, præstare tenetur* (§. 419.) Quoniam vero pignus constituitur in securitatem debiti, non datur vero res oppignorata pro debito (§. 697.) *si pignus casu perit, aut ita deterioratur, ut inde satisfieri non possit creditori, hic nihilominus debitorem sibi obligatum habet*.

§. 703.

§. 703.

Cum culpa creditoris pignus perire, aut deteriorari minine debeat (§. 702.) *impensas necessarias* in id *facere tenetur creditor* (§. 279.) *constituenti restituendas* (§. 271.) *De impensis in pignus factis.*

§. 704.

Contractus pignoris dicitur, quo debitor pignus, vel hypothecam constituit in re sua, vel alius loco ipsius. Atque tum *pignus* dicitur *conventionale*, item *hypotheca conventionalis*. Est autem *Hypotheca* vel *specialis*, quæ constituitur in re certa in specie, veluti in domo, prædio, aut bibliotheca sua, vel certa rerum universitate; vel *generalis*, quæ constituitur in omnibus bonis tam præsentibus, quam futuris; consequenter *generalis etiam jura & nomina comprehendit* (§. 207.) *De contractu pignoris & hypothecæ.*

§. 705.

Quoniam debitor ad præstandum id, quod debet, obligatur (§. 336.) consequenter si ei, cui obligatus est, satisfacere nequit, nisi quædam ex bonis suis vendat, ideo ea vendere obligatur, creditori autem competit jus exigendi debitum (§. *cit.*) ac propterea quoque jus eum compellendi ad res quasdam, vel, si necesse sit, omnia bona sua vendendum, ut sibi satisfiat; *naturaliter cuilibet constitutum est jus in bonis debitoris, ut, nisi debito tempore solvatur debitum, ex iisdem ipsi satisfiat*, consequenter *naturaliter bona debitoris obligata pro quolibet debito*. Ad hanc obligationem naturalem cum accedit contracta ex contractu pignoris, quo res quædam in specie, vel omnia quoque bona oppignorantur (§. 514.) fortior autem obligatio vincat debiliorem; *oppignoratio conventionalis in casu collisionis vincit naturalem.* *De oppignoratione naturali.*

§. 706.

De retentione pignoris in aliud debitum.

Cum bona debitoris jam naturaliter obligata ſint pro ipſius debitis (§. 705.) *ſi debitor pignus luit, pro alio debito retineri poteſt.* Et quoniam pignus conſtituitur in ſecuritatem debiti (§. 697.) & per conſequens pretium rei oppignoratæ debitum in infinitum excedere poteſt ; *ſi pars debiti quocumque modo tollitur , pro reliqua pignus, quantumcumque fuerit , retineri poteſt, nec aliud minoris pretii accipere tenetur creditor.*

§. 707.

De pignoris & hypothecæ ſolutione.

Pignus , vel *hypotheca ſolvi* dicitur , quando res oppignorata liberatur ab obligatione ſua . *Pignore* igitur *ſoluto* , *creditori nullum amplius jus in eodem eſt* . Cum a voluntate creditoris dependeat , num debitori abſque pignore , vel hypotheca credere velit ; *ſi jus pignoris , vel hypothecæ remittit, pignus , vel hypotheca ſolvitur: non tamen ideo debitum remittere intelligitur creditor* . Per ſe autem patet , *pignus, vel hypothecam ſolvi* , *ſi res oppignorata* , cui quippe inhæret jus creditori in ea conſtitutum (§. 697.) *interit*.

§. 708.

Servitus quid & quotuplex.

Si jus in re aliena conſtituitur, quo ejus dominus ad alterius utilitatem aliquid pati , vel non facere tenetur, id *Servitus* vocatur ; tumque *res* , in qua jus iſtud conſtitutum , *ſervire* dicitur alteri, cujus eſt utilitas. Quodſi res ſerviat certæ cuidam perſonæ , *Servitus perſonalis*; ſi vero rei alterius , ſeu poſſeſſori ejuſdem cuicumque, *realis* appellatur . Eſtque vel *affirmativa*, qua dominus rei ſervientis pati tenetur , ut alter faciat ; vel *negativa* , qua alter pati non tenetur, ut ipſe quid faciat.

§. 709.

Notandum vero *Prædium* dici rem immobilem quamcumque, quæ ob certum fructum, quem nobis præstat, aut usum pecunia æstimabilem, qui instar fructus est, possidetur. Cumque *usus* alius sit *rusticus*, qui ad rem agrariam, seu ad œconomiam ruralem quocumque modo spectat; *urbanus* vero, qui ad habitationem, commercia, opificia pertinet; *prædium* quoque vel *rusticum* est, quod usum rusticum habet; vel *urbanum*, quod usum habet urbanum. Quamobrem cum prædia rustica & urbana saltem distinguantur usu, quem habent, non vero loco, in quo sita sunt; *non minus prædia rustica in urbe, quam urbana rure dantur*. Hinc vero *Servitutes* reales etiam prædiales vocantur; & *servitus prædiorum urbanorum* dicitur, si usus ab alieno prædio præstatur in utilitatem prædii urbani; *servitus* autem *prædiorum rusticorum* est, si idem præstatur in utilitatem prædii rustici. Unde *eadem servitus & prædii urbani, & rustici esse potest*, prouti scilicet vel urbano, vel rustico debetur. In servitute prædiali *Prædium serviens* dicitur, quod servit alteri; *Prædium* vero *dominans* id, cui servit alterum. *Fundus*, qui servitutem debet, *servus*; qui servituti nulli obnoxius, *liber* vocatur; *optimus* autem appellari solet, qui ab omni servitute & obligatione hypothecæ immunis est.

De prædiis & servitute prædiali,

§. 710.

Cum servitus sit jus in re alteri constitutum (§. 708.) *nemo nisi dominus alteri in re sua servitutem constituere potest* (§. 260.) & *a voluntate constituentis unice pendet, num & qua lege eamdem constituere velit* (§. 314.) consequenter *contra*

Quinam servitutem imponere & acquirere possint

hanc legem nihil facere licet (§. 438.) Et quoniam *qui dominium revocabile habet*, rem restituere tenetur, qualem accepit (§. 314.) consequenter liberam, si libera fuerit; is *prædio suo servitutem imponere nequit, nisi quæ dominio resoluto expirat*. Quia vero nemo sine acceptatione sua jus quoddam acquirere potest (§. 316.) *nemo* quoque *prædio alieno servitutem acquirere potest*. Denique quia quilibet jus suum remittere potest (§. 342.) *dominus* quoque *prædii dominantis servitutem remittere potest*. Prædia spectantur instar personarum, quarum una alteri ad quid obligatur, & domini prædiorum, qui nunc sunt, prædia repræsentant, a quibus obligationes & jura prædiis inhærentia in ipsos derivantur.

§. 711.

Quot sint servitutum species.

Quoniam servitus constituitur eo fine, ut is, qui constituitur, ex re aliena utilitatem quamdam capiat (§. 708.) *tot sunt servitutum species, quot modis certa quædam persona, vel possessor alicujus prædii, ex re aliena, seu prædio alieno usum quemdam habere, vel fructum percipere potest*.

§. 712.

De speciebus servitutum prædialium.

Servitutes prædiales usitatiores peculiare nomen in Jure civili adeptæ sunt. Ita *Servitus oneris ferendi* vocatur, qua vicini paries, vel columna onus ædificii nostri sustinere tenetur; *quam* ideo, *qui servitutem debet, reficere tenetur*. Cum vero ad refectionem parietis, vel columnæ non pertineat fultura domus; *dominus prædii dominantis suo sumtu domum incumbentum fulcire tenetur*. Dicitur *Servitus tigni immittendi*, qua trabem, vel quid aliud, quod contignationi ædium inservit, in parietem vicinum immittere licet, ut in eo requiescat; unde *eadem, quæ ante, oritur obligatio domini prædii servientis*. Porro *Servitus projiciendi* dicitur, qua aliquod ædificatum alie-

alienæ areæ, aut eidem superstructo imminet, in vicinis tamen ædibus nusquam requiescit. *Servitus altius non tollendi* est, qua dominus prædii dominantis prohibere potest, ne dominus servientis ædes suas altius tollat: ex adverso *Servitus altius tollendi* appellari potest, qua quis in gratiam vicini habere nequit ædes magis depressas, quam nunc habet. *Servitus luminum* vocatur, qua quis fenestras luciferas etiam in suo, aut communi pariete excipere cogitur; *Servitus* autem *prospiciendi*, seu *prospectus*, qua vicinus pati tenetur, ut fenestras prospectivas habeamus in ædibus nostris. Dicuntur *Fenestræ luciferæ*, per quas lumen immittitur in ædes nostras; *prospectivæ* autem, per quas prospectus datur in loca alia, veluti in ædes, vel hortum alterius. *Servitus, ne officiatur luminibus*, vocatur, qua quis in prædio suo facere non potest, quo ædium nostrarum quævis lumina obscurentur & imminuantur; *Servitus* autem, *ne prospectui officiatur*, qua quis in prædio suo nil facere potest, quo liber prospectus in loca quævis vicino grata atque amœna ullo modo impeditur. *Servitus stillicidii avertendi*, vel *recipiendi* est, qua quis pati cogitur, ut vicinus aquam ex tecto suo destillantem, vel per canales defluentem in tectum, aream, vel cloacam suam derivet; *Servitus* autem *stillicidii non avertendi*, qua quis stillicidium suum alio, quam in ædes, vel hortum tuum dirigere nequit. *Servitus cloacæ immittendæ* est, qua quis pati cogitur, ut colluviem sordidam in sua area collectam vicinus in ipsius aream committat; ast *Servitus cloacæ habendæ*, qua vicinus pati cogitur, ut juxta parietem ipsius cloacam habeamus. Unde simul intelligitur, quid sit *Servitus sterquilinii habendi*. *Iter* est servitus, qua pati cogimur, ut homo

per prædium nostrum eat ad suum, ipsius prædii caussa: *ire* autem in Jure dicitur etiam, qui alienis pedibus incedit, veluti si eques eat, aut lectica portetur. *Actus* est servitus, qua quis pati cogitur, ut alterius prædii dominus jumentum, vel vehiculum agat per prædium ipsius ad suum; isque vel *plenus*, si etiam jumenta vehiculo juncta agere licet; *minus plenus*, si saltem pecora & armenta, non vero jumenta vehiculo juncta. *Via* servitus est, qua quis pati debet, ut per prædium ipsius non modo eas & agas, verum etiam ad prædium tuum vehas, ducas, feras, atque trahas, quæcumque ad prædii tui utilitatem faciunt. *Aquæ haustus* est servitus, qua quis pati cogitur, ut alius ex puteo suo, aliove loco ipsius ad fundi sui necessitatem hauriat aquam; *Aquæ ductus* autem, qua pati cogitur, ut quis per fundum suum ducat aquam ad utilitatem fundi ipsius quocumque modo; & *Servitus aquæ educendæ*, qua pati cogimur, ut quis aquam superfluam, vel inutilem ex fundo suo educat per nostrum. *Pecoris ad aquam appulsus* est servitus, qua pati cogimur, ut pecora alieni prædii aquandi caussa appellantur ad fontem, vel etiam aquam nostram; *Jus* vero *pascendi* servitus, qua pati cogimur, ut quis pecora prædii sui pascat in prædio nostro. *Jus calcis coquendæ* servitus est, qua pati cogimur, ut quis calcem coquat in fundo nostro, ad commoditatem prædii sui. Quid vero sit *Jus arenæ fodiendæ*, *lapides cædendi*, *colligendi ramos aridos*, *legendi glandes*, *venandi*, ex ipsis nominibus intelligitur. Ast *Jus pedamenta sumendi* servitus est, qua pati cogimur, ut quis ex silva nostra sumat adminicula arborum, vel vitium, ac perticas lupulum, vel fabas excipientes; *Jus* vero *lignandi* servitus, qua pati cogimur, ut ligna ad certum usum cædat in silva nostra,

stra, ad utilitatem prædii sui. De his omnibus intelligitur, *ea concessa esse prædio dominanti, sine quibus jus suum exercere nequit*; cum alias servitus foret inutilis : *& jus prædii dominantis lege constitutioni adjecta omni possibili modo ampliari & restringi posse* (§. 710.)

§. 713.

De usufructu. Quæ de servitutibus realibus modo dicta sunt, valent etiam de personalibus. Eminet inter has *Ususfructus*, quæ est servitus personalis, qua dominus pati cogitur, ut alius re sua utatur fruatur, salva substantia. Qui usumfructum habet, *Usufructuarius*, subinde etiam *Fructuarius* dicitur. *Proprietas* itaque *manet apud dominum*, consequenter *quicquid vi proprietatis dominus facere potest, id usufructuario non licet*. Quamobrem *rem, quæ usumfructum debet, non alienare* (§. 257.) *non immutare* (§. 256.) *non oppignorare* (§. 700.) *neque eidem servitutem imponere potest* (§. 710.) *ast de usufructu*, cum sit jus ipsi proprium, *pro lubitu disponere licet* (§. 195. 206.) Patet etiam, quod *re aliter uti nequeas, quam sicuti est*; & non minus manifestum est, *usumfructum constitui posse in omnibus rebus, mobilibus ac immobilibus, etiam incorporalibus, quibus uti frui datur, ut ipsæ integræ supersint, eaque lege, quæ placuerit constituenti* (§. 314.)

§. 714.

De rebus dubiis, an sint in usufructu comprehensa. Quia *metalla & mineralia* non brevi quodam temporis spatio renascuntur; non tam fructus fundi censentur, quam ad substantiam potius ejus pertinent, ac ideo *ad usumfructum non pertinent* (§. 713.) *Idem intelligitur*, ob rationem eamdem, *de arboribus annosis, quarum, si quos edunt, fructus in usufructu sunt* (§. cit.) Enimvero quia *silva*

va cædua, quæ ſucciſa ex ſtirpibus & radicibus brevi quodam annorum numero renaſcitur, & cujus uſus in ſola ſucciſione conſiſtit; eadem *in uſufructu eſt*, *ad eum* ſcilicet *modum*, *quo fecerat uſumfructum concedens*, *ſeu quem conſuetudo probat*, *ligna ſuccidere poteſt uſufructuarius*. Quamobrem etiam, *ſi moris ſit*, *ut in ſilva non cædua ſtipites certo quotannis numero excidantur*, *eodem numero excidere poteſt*, conſequenter *arbores vi ventorum dejectæ domini ſunt*, *non uſufructuarii*, *qui eas*, *ſi dominus velit*, *in compenſationem cædendarum accipere tenetur*; cum dominus ſic diſponat de ſubſtantia ſilvæ, ne ſcilicet deterioretur, ſalvo jure uſufructuarii.

§. 715.

Quænam uſufructu finito adhuc ſint fructuarii. Cum finito uſufructu res, quæ in eodem fuit, reſtituenda ſit a fructuario (§.713.) *ſi uſufructus in grege conſtituitur*, *in locum pecudum demortuarum*, *vel alienatarum alia capita ſubſtituere debet fructuarius*. Cumque *finito uſufructu* ceſſet jus percipiendi fructus fructuarii; *fructus tum pendentes domini*, *ſeu proprietarii ſunt*. Aſt quoniam *fructus induſtriales* non minus fructus induſtriæ ſunt, quam fundi (§.226.) *finito uſufructu pro rata communes ſunt*, *quantum ſcilicet valet uſus fundi & cultura atque cura fructuarii*. Similiter quoniam *reditus propter uſum*, *qui continuo percipitur*, *ſolvendi* tempori proportionales ſunt; *uſufructu ante terminum ſolutionis finito pro rata temporis inter proprietarium & uſufructuarium dividendi*. Enimvero *reditus*, *qui præſtantur ratione juris in re*, veluti decimæ, cum aſſimilentur ante terminum ſolutionis fructibus pendentibus, *proprietarii ſunt*.

§. 716.

Cum fructus usufructuarii sint, res vero, quæ est in usufructu, proprietarii (§. 713.) *si damnum in fructibus contingit, ad usufructuarium pertinet, si in re, ad proprietarium.* *Ad quemnam casus pertineat.*

§. 717.

Ob eamdem rationem *usufructuarius solvere tenetur omnia onera sive ordinaria, sive extraordinaria, ratione fructuum & redituum præstanda, & facere impensas, sine quibus esse & fructus percipi nequeunt: quodsi* vero *onera extraordinaria exsuperant fructus*, cum ratione rei imposita intelligantur, non solorum fructuum; *quod ultra eos impenditur, a proprietario præstandum.* Nimirum quod solus facere deberet proprietarius, si pleno jure esset dominus, id ab usufructuario & domino una faciendum. *De oneribus & impensis.*

§. 718.

Cum *usufructus* jus personale sit (§. 713.) *morte usufructuarii extinguitur* (§. 400.) *Extinguitur* etiam, *si eum fructuarius remittat*, cumque rei non amplius existentis nullus sit usus atque fructus, *interitu* quoque *rei*; denique *& tempore præstituto elapso, si temporarius fuerit* (§. 317.) Hinc sequitur, *ut, si domo vetustate collapsa, vel incendio conflagrata, nova extruatur, fructuarius in ea usumfructum non habeat.* *Quando usufructus finiatur.*

§. 719.

Quasi usufructus dicitur servitus personalis, qua quis pati cogitur, ut alius re sua, quæ usu consumitur, utatur fruatur, ita ut finito quasi usufructu vel rem in genere, vel ejus æstimationem restituat. Quoniam dominium rei in quasi usu- *De quasi usufructu.*

usufructuarium transferendum (§. 195. 198.) *si casus in re quasi fructuaria contingit, ad quasi fructuarium is pertinet*.

§. 720.

De cautione præstanda. Cum in securitatem debiti fidejussio (§. 569.) & oppignoratio ad quemlibet actum obligatorium accedere possit (§. 697.) *si metuendum sit, ne quasi usufructu finito rem quasi usufructuariam restituere possit, vel ne fructuarius ea præstare queat, ad quæ finito usufructu proprietario tenetur, uterque proprietario vel quasi per fidejussores, aut hypotheca cavere tenetur*. Enimvero *si cavere non possit*, quia neutri invito jus suum auferri potest (§. 100.) *res usufructuaria vel quasi pro certa pecunia fructuario vel quasi præstanda, vel proprietario, si ipse velit, vel tertio committi debet*.

§. 721.

De usu. *Usus* est servitus personalis, qua quis pati cogitur, ut alius re sua, sive ea fructifera fuerit, sive minus, utatur salva substantia. Dicitur nimirum *Re uti*, in significatu Juris Romani, qui ex ea percipit ea commoda & emolumenta, quibus ipse cum suis indiget ad vitæ necessitatem & commoditatem. Is, cui usus constituitur, *Usuarius* appellatur. Enimvero cum usus iste certus esse debeat, jus autem usuario competens æstimandum sit ex constituentis voluntate (§. 314.) *naturaliter constituens usum determinare debet, qualis esse debeat*. Dicitur autem *usus plenus*, quo ex re aliena capere licet, quicquid ad quotidianam vitæ necessitatem ac commoditatem requiritur, ast *minus plenus*, quo certa quædam pars emolumentorum ex re percipiendorum usuario conceditur ad sublevandam vitæ necessitatem; *usus* itaque *plenus æstimatur ex indigentia usua-*

usuarii. Quamobrem cum usus plenus per se indeterminatus sit, usus autem minus plenus determinatus; *minus plenus in alium transferri potest, sed non plenus*. Cumque usuario saltem competat jus sumendi ex fructibus, quantum indigentiæ suæ sufficit, dominus vero habeat jus fruendi; *usuarius agrum colere non tenetur, sed dominus*. Quodsi *tamen usus sine impensis obtineri nequit*, veluti si boum usus ad arandum concessus, cum talis concessus intelligatur, qualis esse potest; *impensæ ad usuarium pertinent*, veluti pabulum bobus præbendum. Ceterum ex definitionum collatione patet, *non repugnare, ut in una eademque re uni usus, alteri ususfructus constituatur*.

§. 722.

Quasi usus dicitur, qui constituitur in re consumtibili, quæ cum in specie restitui non possit, finito quasi usu in genere restituenda, veluti si tibi usus pecuniæ concedatur, quam vel ipse in rem tuam vertere, vel sub usuris aliis credere potes. *De quasi usu.*

§. 723.

Denique *Habitatio* est servitus personalis, qua dominus pati cogitur, ut alius in ædibus suis sive integris, sive in aliqua earum parte habitet. Cui servitus hæc constituitur, *Habitator* dicitur. Cum habitatio distinguatur ab usufructu ædium; *habitator ædes, aut partem sibi concessam solus inhabitare debet, non vero hanc, vel illam partem alii pro certa pensione locare potest*. Et quoniam jus habitandi proprietario ademtum & in habitatorem translatum; *si habitator ædibus integris uti non possit, non tamen dominus partibus vacuis ipse uti, aut frui potest*. Ceterum cum jus *De habitatione.*

habi-

habitatoris metiendum ſit ex voluntate conſtituentis (§. 314.) *naturaliter habitatio ita concedi poteſt, ut habitator jus ſuum alii pro certa penſione locare & hanc percipere poſſit.*

CAPUT XVI.

De dominio utili, ac inprimis feudo.

§. 724.

De dominio utili in genere. DOminium *utile* dicitur, in quo jus utendi fruendi prorſus liberum, proprietas vero aliquo modo reſtricta eſt ad alium. Qui dominium utile habet, *Dominus utilis* appellatur. *Dominium* vero *directum* dicitur pars proprietatis, quæ per ejus reſtrictionem domino utili ademta ad alium pertinet. Et qui dominium directum habet, *Dominus directus* vocatur. Quoniam proprietas jus alienandi & fundum immutandi continet (§. 198. 256. 257.) *naturaliter proprietas reſtringi poteſt aut quoad jus alienandi, aut quoad jus rem immutandi, aut quoad utrumque;* conſequenter *ſi jus alienandi reſtringitur, aut dominus utilis per ſe prorſus nequit, aut nonniſi certa lege rem alienare poteſt.* Per ſe autem patet, *dominum utilem ſolum omnem ex re capere utilitatem.* Ceterum quoniam dominium originarium plenum eſt (§. 195. 198.) *dominium utile, vel directum originarie acquiri nequit niſi pactione ab eo, qui plenum habet* (§. 314. 438.) *& concedens legem adjicere poteſt quam voluerit* (§. 314.) In conceſſione dominii utilis duo in primis ſpectanda ſunt, nimirum lex, ſeu conditio, ſub qua id conceditur, & lex, ſub qua proprietas reſtringitur.

§. 725.

§. 725.

Emphyteusis est dominium utile in re immobili sub conditione certæ pensionis annuæ in recognitionem dominii directi præstandæ concessum, cum proprietate certa lege restricta. *Res*, in qua emphyteusis constituta, dicitur *emphyteutica*, vel *bonum emphyteuticarium*, qui emphyteusin in re habet, *Emphyteuta*; is vero, a quo emphyteusin habet, *Dominus emphyteuseos*. Pensio, quæ in recognitionem dominii directi solvitur, *Canon* appellatur, vel etiam *Canon emphyteuticus*; & *contractus emphyteuticus*, quo emphyteusis constituitur & acquiritur. *Emphytheusis quid sit.*

§. 726.

Quoniam canon datur in recognitionem dominii directi (§. 726.) consequenter ejus solutio tantummodo probare debet emphyteutam dominium directum in re emphyteutica agnoscere, *quantitas canonis utilitati ex re emphyteutica percipiendæ proportionanda non est*, consequenter deficiente ratione determinationis intrinseca, *mutuo consensu emphyteutæ ac domini in contractu emphyteutico determinandus*, quo cum sit standum (§. 438.) *ob meliorationem, seu redituum incrementum, aut ipsius exiguitatem augeri minime debet*, *idemque consistere potest tam in pecunia, quam rebus quibuscumque*, prouti scilicet conventum fuit. Cum emphyteusis contractu nitatur (§. 725.) *emphyteuta obligatur ad canonem quotannis solvendum* (§. 514.) *& domino competit jus eum exigendi*) §. 80.) consequenter *ob solutionem neglectam, vel detrectatam emphyteusis non amittitur, nisi expresse ita fuerit conventum* (§. 667.) Similiter quia *canon* non datur pro utilitate, quæ ex re percipitur; *solvendus is est*, *De canone emphyteutico.*

etiamsi

etiamsi eo anno parum aut nihil ex re emphyteuticaria perceperit utilitatis, nisi de remittendo aut minuendo certo casu canone expresse fuerit conventum (§. *cit.*) Quoniam jus exigendi canonem domino competit vi dominii directi, cujus recognoscendi caussa (§. 725.) consequenter jus in re est (§. 334.) *dominus emphyteuseos canonem ab emphyteuta non solutum a quocumque possessore exigere potest*.

§. 727.

De contractu emphyteutico. Cum a sola voluntate domini emphyteusin constituentis dependeat, qua lege dominium utile in eum transferre velit (§. 314.) *in contractu emphyteutico cum primo acquirente inito*, quo omnis emphyteusis nititur (§. 725.) *definiendum, quomodo proprietas restricta esse debeat, tum quoad alienationem, tum quoad immutationem rei emphiteuticariæ* (§. 256. 257.) *& singula, quæ per naturam emphyteuseos determinata non sunt*, adeoque non uno modo determinari possunt, *determinanda*. Unde consequitur, *ut jus omne tam domini, quam emphyteutæ metiendum sit ex contractu cum primo acquirente inito*. Quoniam re emphyteutica alienata novus emphyteuta dominum emphyteuseos pro domino recognoscere tenetur; *contractus emphyteuticus cum novo emphyteuta renovandus*. Etsi *idem valeat, si dominium directum alienetur*: quoniam tamen emphyteuta se expresse obligare potest, quod non modo dominum præsentem, verum etiam alium quemcunque successorem legitimum pro domino superiori recognoscere velit, *si ad hoc se obligavit emphyteuta, ut quemlibet legitimum successorem domini præsentis pro domino superiori recognoscere velit, renovatione contractus opus non est*.

§. 728.

§. 728.

Laudemium est honorarium, quod pro renovatione contractus emphyteutici domino directo solvendum, *Consistit* igitur *in pecunia* (§. 525.) & *in contractu emphyteutico determinanda ejus quantitas & definiendum, utrum tantummodo solvendum sit emphyteuta mutato, an vero etiam mutato domino*. Patet autem, ut ante de canone (§. 726.) *jus exigendi laudemium esse jus in re*; utpote descendens ex dominio directo, jure utique in re (§. 334.) ne id sit prorsus inutile. *De laudemio.*

§. 729.

Quoniam jus emphyteuticum ex contractu emphyteutico definiendum (§. 727.) *si emphyteusis pro certis personis conceditur, his omnibus extinctis & ipsa extinguitur; si ad certum vero tempus concessa, tempore elapso, vel etiam si emphyteuta in gratiam domini, vel dominus in gratiam emphyteutæ remittit emphyteusin* (§. 337. 342.) Per se autem patet, *re emphyteuticaria pereunte, emphyteusin extingui*. Enimvero *si dominus emphyteuseos moritur sine successore*, cum dominium directum pertineat ad bona ejus (§. 207.) *naturaliter fit nullius*, consequenter occupabile (§. 210.) ac propterea *emphyteusis non extinguitur*. *Quando emphyteusis finiatur.*

§. 730.

Quando emphyteusis constituitur, dominium utile a directo separatur, vel ad certum tempus, vel quamdiu fuerint successores legitimi, prouti in contractu emphyteutico definitum (§. 727.) Quamobrem non alia mens esse intelligitur constituentis, quam ut tempore elapso, vel successore legitimo deficiente, dominium utile *Quid fiat emphyteusi finita.*

cum directo iterum esse debeat conjunctum consequenter *emphyteusi finita, dominium utile redit ad dominum emphyteuseos, ac ideo is fit pleno jure dominus.*

§. 731.

De emphyteuticatione & subemphyteuticatione.

Emphyteuticatio vocatur constitutio emphyteuseos in re adhuc libera ab emphyteusi: ast *Subemphyteuticatio* appellatur constitutio emphyteuseos in re, in qua emphyteusi habet constituens. Tumque emphyteusis in emphyteusi constituta, dicitur *Subemphyteusis*. Cum de dominio utili, tamquam re incorporali sibi propria, emphyteuta pro lubitu disponere possit? (§. 195.) sed salvo jure domini emphyteuseos (§. 86.) & contractu emphyteutico (§. 727.) *subemphyteuticatio, salvo jure domini emphyteuseos & contractu emphyteutico facta, licita, sed ea in emphyteuticatione nihil immutatur, & emphyteusi quomodocunque finita subemphyteusis perimitur*, consequenter *subemphyteusi extincta emphyteusi adhuc existente, emphyteuta jure emphyteuticario integro fruitur*. Cum subemphyteutæ jus ab emphyteuta adimi nequeat (§. 100.) salvum tamen manere debeat jus domini, (*per demonstrata*;) *quando emphyteuta emphyteusin in alium transfert, transmittit jus suum, quod ex contractu subemphyteutico ipsi quæsitum transfert, vel transmittit, respectu domini autem ipsa emphyteusis translata, vel transmitti intelligitur*.

§. 732.

De jure libellario.

Contractus libellarius dicitur, quo dominus alteri rem suam certo pretio interveniente ea lege dat, ut quotannis certum canonem solvat, ac stato tempore, possessore licet non mutato contractum certo pretio, vel arbitrario numerato

rato renovet. *Jus* ex eo contractu acquisitum *libellarium* vocatur. *In contractu* igitur *libellario pretium, quod pro re solvitur, imminui debet pro ratione canonis ac pretii in renovatione contractus stato tempore solvendi.* Quoniam solutio canonis & pretii pro renovando contractu inhæret ipsi rei libellariæ; *dominus juris libellarii jus in re libellaria habet* (§. 334.) consequenter *si canon & pretium non fuerit solutum, a quolibet successore solvi debet*. Enimvero quia solutio ista saltem onus est emptioni rei adjectum (§. 409.) *qui rem ex contractu libellario habet, pleno jure dominus est*, consequenter *eamdem pro lubitu alienare & immutare potest sine consensu domini juris libellarii* (§. 256. 257.)

§. 733.

Jus censiticum est jus annui reditus ex re aliena immobili recipiendi: ipse autem reditus *Census* vocatur, qui *reservativus* appellatur, si dominus rem vendens, censum in eadem sibi reservat; & *constitutus*, quando quis eum sibi emit, aut donatum accipit. Patet autem, *jus censiticum esse jus in re* (§. 334.) Res, ex qua census præstandus, *Bonum censiticum*; qui censum solvit, *censualis*; & qui accipit, *census dominus* vocatur; *contractus* autem, quo de censu convenitur, *censualis*. Census cum saltem onus sit (§. 409.) *censualis pleno jure dominus est. Census consistere potest in pecunia, vel in re quacunque alia corporali mobili*, prouti nimirum de eo convenitur. *Quod si census liberaliter constituitur, vel in re donata reservatur, quantitas voluntate constituentis definitur* (§. 314.) *si* vero *ematur, intra limites usurarum licitarum contineri, vel utilitati ex re percipiendæ proportionari det in ratione pretii, quod solvitur, ad pretium verum rei; si* denique *in re vendita*

De jure censitico.

dita reservatur, *ejus pretium*, *a pretio rei detrahendum*. Cum *dominus census jus censiticum* remittere possit (§. 342.) *si remittat*, *sive gratis*, *sive pro certo pretio*, quia tunc extinguitur (§. 337.) *bonum censiticum fit liberum*.

§. 734.

De jure superficiario. *Jus Superficiei*, seu *superficiarium* dicitur jus habendi suo sumtu superficiem, veluti ædificium, in solo alterius. Qui jus superficiei habet, *Superficiarius*; qui dominium fundi, *Dominus fundi* audit. Pensio annua, quam superficiarius domino fundi pro hujus usu solvit, *solarium* vocatur: *contractus* autem *superficiarius*, quo de jure superficiario, quod constituitur, inter se conveniunt superficiarius & dominus fundi; & *ex hoc metiendum est jus superficiarii & domini fundi* (§. 314. 438.) Cum donator donationi & venditor venditioni rei suæ adjicere possit legem, quam voluerit (§. 314.) *ædes* quoque *jam extructæ donari ac vendi possunt ea lege*, *ut dominium in solo retineat donator*, *& venditor*, atque ita *in ædibus jam extructis constituitur jus superficiarium*. Enimvero sive ædes superficiariæ sumtu superficiarii extruantur, sive jam extructæ & quocumque titulo justo acceptæ habeantur in solo alterius, superficiarius superficiei, dominus soli autem soli pleno jure dominus est. Et quia jus superficiei non perit, etiamsi *ædes* collabantur, vel conflagrent; *si casu quodam intereant*, *novas extruere licet*. Cumque domino soli nullum jus competat in superficie (§. 195.) *solutio solarii non est jus in re* (§. 334.) *nec dominus soli pro eo superficiem sibi obligatam habet*, *nisi in contractu superficiario hypotheca in eodem ipsi expresse fuerit constituta* (§. 697.) Similiter quia nemini jus suum auferri potest (§. 100.) *ædes superficiariæ alienantur cum*

jure superficiario, *& fundus salvo jure superficiarii & cum jure adversus superficiarium*. Quoniam jus superficiarii metiendum est ex contractu, *dominium* quoque *saltem utile concedi potest in ædibus superficiariis ad certum tempus*, *vel pro certis personis*, *tumque jus superficiarium æmulatur emphyteuticarium* (§. 725.) Atque hic casus est Juris Romani. Ex ipsa definitione patet, *jus superficiarium naturaliter extendi ad alias superficies*, *quam ædes*, veluti *ad habendum hortum*, *vineam*, *silvam*, *piscinam*, immo *arborem in solo alieno*; cum concessio istiusmodi in notione dominii contineatur (§. 195.) unde realitas definitionis pendet.

§. 735.

Fidelitas appellari solet promtitudo præstandi quævis officia humanitatis, ea præsertim, quibus damna quævis avertuntur ac commoda promoventur, & si qua specialiter conventa fuerint. *Fidelitas quid sit.*

§. 736.

Feudum dicitur dominium utile in re sua alteri a domino concessum, sub conditione fidelitatis mutuæ. Quamobrem cum dominium plenum contineat & utile, & directum; *in constitutione feudi dominium plenum in utile ac directum inter duas personas dividitur*. *Res infeudari* dicitur, in qua feudum constituitur; & ipsa *Res feudalis* vocatur, in qua feudum constitutum est; & in ejus oppositione, *Allodium* significat universa, quæ infeudata non sunt. Qui dominium directum in re feudali habet, *Dominus feudi*; qui utile, *Vasallus* appellatur. *Contractus feudalis* est, quo de feudo, quod constituitur, inter se conveniunt dominus feudi & vasallus, seu quo feudum *De feudo.*

constituitur & acquiritur. *Ex contractu* itaque *feudali metiendum est jus domini feudi & vasalli* (§. 314. 438.)

§. 737.

De substantialibus, naturalibus & accidentalibus feudi.

Substantialia feudi dicuntur determinationes essentiales, per quas feudum concipitur in genere; consequenter ea *a nullo feudo abesse possunt*, ac propterea *respectu vasalli sunt dominium utile in re feudali & fidelitas domino directo præstanda, respectu domini feudi dominium directum & fidelitas vasallo præstanda* (§. 736.) *Naturalia feudi* dicuntur determinationes essentiales, quæ constituunt differentiam specificam feudi communiter auctoritate legis, vel moribus recepti, veluti ut promissio fidelitatis sit jurata; *Accidentalia* vero determinationes essentiales, quæ constituunt differentias specificas specierum feudorum a specie juris auctoritate, vel moribus communiter recepta diversorum, veluti obligatio vasalli ad officia insolita. Unde patet, distinctionem inter naturalia & accidentalia feudi nullum habere usum in Jure naturæ. Naturaliter enim valent ea, de quibus in contractu feudali conventum (§. 736.) Nimirum quia naturalia & accidentalia per substantialia non determinantur, consequenter ex hisce demonstrari nequeunt; *quando feudum constituitur, a domini rei infeudandæ voluntate dependet, quænam substantialibus superaddi velit* (§. 314.) *in contractu feudali* ideo *definienda*.

§. 738.

De feudo dato & oblato.

Feudum datum vocatur, quando dominus alteri constituit feudum in re sua: *feudum* vero *oblatum*, quando danti constituitur in re data.

§. 739.

§. 739.

Quia modus constituendi feudum a voluntate domini rei infeudandæ dependet (§. 737.) ideo *constitui potest vel ad certum tempus, vel in perpetuum, sive simpliciter, sive determinative, nominatis personis, ad quas transmitti queat, & de certis præstationibus vasalli*, veluti servitiis militaribus, *ac domini conveniri potest. Quodsi* vero ita *conveniatur, ut canon certus præstetur, cum emphyteusi miscetur* (§. 725.) Quæ vasallus domino ex contractu feudali præstare tenetur, *servitia feudalia* appellantur, qualia inprimis sunt militaria. Hinc *Feudum francum* est, si vasallus ad nulla servitia præstanda domino obligatur; *ligium*, si servitia militaria præstare tenetur adversus omnes; *non ligium*, si quidam excipiuntur. Et Juri naturæ convenienter *Feudum masculinum* vocatur, quod pro solis masculis constitutum, ita ut ex lege contractus in fœminam numquam deferri possit; *fœmineum*, quod pro solis fœminis constitutum; *mixtum*, quod pro utrisque simul. Similiter *Feudum oppignoratitium* appellatur, quando dominus, cui pecunia creditur, loco pignoris feudum in re sua constituit.

De modis feudum constituendi.

§. 740.

Quoniam in re, quæ usu non consumitur, dominium directum ab utili separabile (§. 724.) *res quælibet, quæ usu non consumitur, infeudari potest, etiam incorporalis* (§. 736.) consequenter *etiam jus percipiendi proventus metallicos, immo etiam jus utendi certa vini, vel frumenti portione ex cella, horreo aut penuario domini ad dies vitæ præstanda*. Dicitur autem *Feudum de cavena*, quod ita constituitur, ut alicui ex cella domini certa

De rebus, quæ infeudari possunt, ubi de feudo cavenæ, soldatæ, pecuniæ & quasi feudo.

vini, vel ex horreo aut penuario ejus certa frumenti quantitas ad dies vitæ præstetur. Immo facile patet, *naturaliter feudum de cavena extendi posse ad res alias consumtibiles*, veluti ut præstetur certa portio piscium ex piscina domini, vel lignorum ex silva, vel ferarum in silva capiendarum. Difert autem a feudo de cavena *feudum soldatæ*, quo ex gratia alicui certa pecunia, vinum, vel annona, aut res quæcumque alia consumtibilis præstatur; quod in eodem res conventa vasallo præstanda, sive rerum istiusmodi copia domino sit; sive iisdem careat, ut eas aliunde comparare necesse habeat; cum in feudo de cavena præstatio restringatur ad ea, quæ dominus habet; & in illo eadem restringatur ad personam constituentis; in hoc vero etiam transeat ad successores. Ita quoque *Feudum habitationis* dicitur, quando jus habitandi in domini ædibus alicui ad dies vitæ conceditur. Tenendum vero in genere est, *res consumtibiles & pecuniam fieri quasi inconsumtibiles, quatenus per fidejussores, aut hypothecam cavetur, ut semper restitui possit, si restitutione opus sit*, tunc enim perinde est, ac si ea uteremur frueremur salva substantia, consequenter *easdem fieri hoc modo ad feudandum aptas*, quatenus scilicet in quasi adhuc extantibus dominium directum subsistere potest. Dicitur autem *quasi feudum*, quod constituitur in re per se ad infeudandum minus apta, sed quæ ad infeudandum apta efficitur arte. Unde *Feudum pecuniæ*, quod constituitur in pecunia, *est quasi feudum*. Ceterum *pecunia, in qua feudum constitutum, feudalis est* (§. 736,) *in qua nullum constitutum, allodialis* (§. *cit.*) consequenter *pecunia, qua feudum venditum est, feudalis non est, sed allodialis*. Et eodem modo patet, cum res, quæ pro feudo datur, æquipolleat pecuniæ, quæ pro

co-

eodem datur, *si res feudalis cum allodiali permutatur, allodialem minime fieri feudalem.*

§. 741.

De subinfeudatione.

Cum qui dominium utile habet, præter jus utendi & fruendi integrum, etiam partem proprietatis habeat (§. 724.) quam aliis adhuc modis restringi posse per se patet; *qui dominium utile habet in re, eam alteri in feudum dare potest* (§. 736.) *salvo tamen jure domini directi* (§. 100.) consequenter *salvo jure domini directi in bonis emphyteuticis & rebus feudalibus feudum constitui potest*. Feudum in re feudali constitutum alteri, dicitur *Subfeudum*; & res feudalis *subinfeudari*, quando feudum in eadem constituitur: vasallus vero, cui res feudalis in feudum datur, *Subvasallus*, vulgo *Subinfeudatus*; vasallus denique subinfeudans, *dominus subfeudi*; & contractus, quo de subfeudo convenitur, *Contractus subvasalli*; *ex quo itaque jus subvasalli & domini subfeudi metiendum* (§. 736.) Cumque subinfeudatio tota pendeat a subinfeudantis voluntate (§. 314.) *in contractu subfeudali substantialibus superaddere licet determinationes, quæ in feudali non continentur, salvo tamen jure domini feudi, superaddi possunt*, consequenter *quæ contractui feudali non adversantur* (§. 736.) Et quia subinfeudatio intactum relinquit jus *domini feudi*; ejus *consensus ad subinfeudationem non requiritur*. Ceterum per se porro patet, *si quis rerum universitatem sibi infeudatam habet, eum pro lubitu rem unam atque alteram uni, vel pluribus subinfeudare posse*. Denique hoc etiam satis liquet, *subinfeudatione non totum dominium utile in subvasallum transferri, sed partem quamdam proprietatis remanere apud vasallum, & jus subvasalli non augeri, imminui tamen posse*, immo *subinfeudationem fieri posse tam gratis, quam pro certo pretio*.

§. 742.

Cujusnam sit periculum fructuum.

Cum vasalli & subvasalli sint fructus omnes (§. 736. 741.) *periculum omne fructuum ad vasallum & subvasallum spectat.*

§. 743.

De successore feudali & immutatione rei feudalis.

Successor feudalis dicitur is, ad quem vi legis costitutionis mortuo vasallo feudum devolvitur. *Successore* igitur *deficiente*, *res*, *quæ fuerat feudalis*, *pleno jure domini est*, consequenter *etiam subfeudum extinguitur* (§. 741.) Quamobrem cum *vasallus* nihil facere possit, quod est contra jus domini, vel successorum (§. 86.) *rem feudalem deteriorare nequit*, *nec servitutem eidem* ideo *imponere* (§. 708.) consequenter *dominus feudi & successor pati non debet*, *ut deterioretur*. Ex adverso autem, quia *nec dominus feudi* contra jus vasalli quid facere potest (§. 86.) nec is *de substantia rei feudalis ita disponere potest*, *ut jus utendi fruendi vel diminuatur*, *vel quoad exercitium quomodocumque impediatur*, *nec* ideo *rei feudali servitutem imponere* (§. 708.) Cum vero nihil committatur contra jus domini, vel successoris, *si vasallus*, *quamdiu feudum tenet*, *alteri in re feudali concedat jus*, *quale foret servitus* (§. 83.) *hoc facere potest*, consequenter *si vasallus rei feudali servitutem imponit ipso facto*, *ea subsistit*, *tamquam jus servitutis æmulum*, *quamdiu feudum tenet*. Et quoniam jus omne utendi fruendi vasalli proprium est (§. 736.) *rem feudalem vasallus meliorare* (§. 279) *ac* propterea quoque *eidem servitutem acquirere potest* (§. 708.) Ex eadem ratione cum vasallus ex re feudali omnem percipiat utilitatem, tamquam ex re sibi propria (§. *cit.*) *omnia* quoque *onera ferre debet*.

§. 744.

§. 744.

Feudum aperiri dicitur *domino*, si successor feudalis deficit; ut ideo *apertura feudi* sit vacuitas juris succedendi in feudo. Et idem *aperturæ proximum* dicitur, si spes sit fore, ut aperiatur; consequenter ut brevi nullus extet successor feudalis. Atque propterea *feudum aperturæ proximum*, cum alienatio foret contra jus domini (§. 83.) *in extraneum alienari nequit*. *De apertura feudi.*

§. 745.

In constitutione feudi dominium directum reservatur domino feudi (§. 736.) & tamquam res incorporalis accensetur bonis ejus ceteris (§. 207.) Quamobrem *nisi in contractu feudali expresse conveniatur de dominio directo, successore in eodem deficiente, idem non acquirit vasallus* (§. 318.) consequenter *nec jus vasalli in simili casu subvasallus* (§. 741.) *De successore in dominio directo deficiente.*

§. 746.

Quoniam ex contractu feudali vasallus domino directo saltem ea præstare obligatur, de quibus conventum (§. 438.) consequenter *dominus eum ad præstandum compellere* (§. 80.) *aut, si præstatio non amplius integra sit, ad præstandum interesse adigere posset* (§. 415.) *nisi expresse fuerit conventum, quo in casu committi debeat*, cum tunc, quod conventum, valeat (§. 736.) *naturaliter ob facta, vel non-facta contractui feudali repugnantia feudum non committitur*, Quoniam contractibus pœna adjici potest (§. 410.) *de factis* quoque, *vel non factis, ob quæ feudum committi debeat, conveniri potest* (§. cit.) *An feudum committi possit.*

§. 747.

§. 747.

De obligatione feudali & felonia.

Obligatio feudalis dicitur, quæ ex contractu feudali oritur; & in mutua domini & vasalli obligatione *Nexus feudalis* consistit. *Obligatio* igitur *feudalis* & *nexus feudalis ex contractu feudali æstimari debet*. Factum omne tam positivum, quam negativum, obligationi feudali contrarium, *Felonia* dicitur; *quæ* ideo *tot modis committi potest, quot sunt obligationes feudales, non modo a vasallo, verum etiam a domino, non tamen omnis ejusdem est gradus*. Quoniam naturaliter facto, vel non-facto contractui feudali contrario feudum non committitur (§. 746.) *juris naturalis non est, ut feudum committatur propter feloniam: ut amitti possit, ex pacto venit*. Enimvero in hoc casu *felonia commissa remitti potest* (§. 342.) *tumque feudum non amittitur* (§. 337.) Cum nemini imputari possit factum alienum (§. 3.) *si vasallus ob feloniam feudum amittit, eodem mortuo, dominus id restituere tenetur ei, ad quem post mortem ipsius devolvitur*, consequenter *per feloniam feudum commissum non finitur*.

§. 748.

De feudi refutatione & revocatione.

Feudum refutare dicitur vasallus, si significat domino, se id diutius habere nolle sive simpliciter, sive in favorem tertii. Unde in casu priori *domino*; in posteriori *tertio refutari* in specie dicitur: *Quando* itaque *domino refutatur feudum, jus suum remittit vasallus* (§. 338.) *quando autem tertio, eidem jus suum cedit* (§. 328.) Cum quilibet jus suum remittere possit, si nihil committitur, quod est contra jus alterius (§. 342.) *feudum* quoque *domino vel invito refutari potest, quando refutatio non fit contra jus ipsius: si autem in præjudicium ejus vergat*, veluti ne vasallus ser-

vitia

vitia militaria, quibus dominus nunc indiget, præstare teneatur, vel eo animo, ut hostilia in eum securius moliri possit, *refutari nequit*. Ast quoniam *nec refutatio fieri potest contra jus successoris* (§. 86.) *si feudum domino, aut cognato remotiori refutatur, mortuo refutante, successor feudum revocare potest*. Etenim *feudum revocari* dicitur, si quis jure compellitur ad rem feudalem restituendam, feudo in ipsum translato. Per eamdem vero rationem patet, *feudum contra jus domini, vel eorum, ad quos id aliquando devolvi potest, alienatum*, consequenter etiam *extraneo refutatum*, quippe quod alienatio est, *a domino, vel successore revocari posse*. Ex ipsa autem definitionum collatione patet, *revocationem feudi esse feudi vindicationem* (§. 262.) Cum alienatio feudi non uno modo determinari possit; *arbitrio paciscentium est, quomodo de ea convenire voluerint, & standum est eo, quo conventum fuit* (§. 667.) *nisi jus alienandi per alia, quæ expresse conventa sunt, tacite definiatur*.

CAPUT XVII.

Quando obligatio ex contractu tollatur.

§. 745.

OBligatio tolli dicitur, quando qui alteri obligatus erat ad dandum, vel faciendum, eidem obligatus esse desinit. Et sublatio obligationis *Liberatio* vocatur. *Quid sit obligationem tollere & liberatio.*

§. 750.

Cum pacto dissoluto contrahentes liberentur ab obligatione, qua sibi invicem ex eodem tenebantur, eaque mutuo dissensu dissolvi possint (§. 444.) *De liberatione per pacti dissolutionem.*

(§. 444.) *quamprimum pactum, seu contractus, mutuo dissensu dissolvitur*, vel etiam *contractus beneficus solo dissensu ejus, qui ex eo utilitatem solus percipit*, quia alterius non interest pactum adimpleri, *obligatio tollitur* (§. 749.) consequenter *jus acquisitum*, utpote inde pendens (§. 46.) *extinguitur*.

§. 751.

De liberatione per solutionem. *Solutio* dicitur actualis perfecte debiti præstatio. *Per solutionem* igitur *obligatio ex contractu tollitur* (§. 749) Quoniam vero solutione præstatur, ad quod præstandum sumus obligati; *solvendum est præcise id, quod debetur, nec res alia pro alia solvi potest, nisi creditore*, qui jus suum remittere potest (§. 342.) *consentiente* (§. 337.) *Solvendum* quoque *præcise eo die & loco, quo debetur, nisi*, ob rationem eamdem, *moram indulgere velit creditor* (§. 417.) *& res tota, quæ debetur, solvi debet*, consequenter cum *solutio particularis* dicatur, si quod debetur, non totum solvitur, sed aliqua tantummodo pars, solutio vero partis alterius differatur in aliud tempus, *solutionem particularem non acceptare tenetur creditor*. Facile autem intelligitur, *si res debita ipsa solvi non possit, æstimationem ejus esse præstandam* (§. 271.) & *accipiendam* (§. 37.) Et cum dies, quo solvendum, debitoris gratia adjiciatur, ne ante eumdem ad solvendum compelli possit, creditoris autem gratia, ne ante diem solvatur, idque tacite conventum intelligatur, si ex præstatione appareat, interesse creditoris, ne ante diem solvatur; *quod in certum diem debetur, ante eumdem invito etiam creditori solvi potest, si dies debitoris caussa adjectus: non potest, si adjectus sit creditoris caussa, vel ex ipsa præstatione appareat interesse creditoris, ne ante diem solvatur*. Enimvero *si debitor*

præ-

præstet, quod intereſt creditoris, ne ante diem ſolvatur, cum tunc ſolutione anticipata nil committatur, quod eſt contra jus creditoris (§. 83.) *creditor ſolutionem ante diem acceptare tenetur*. Et quoniam ſolutio ab arbitrio debitoris dependet; *ſi tempus ſolutionis arbitrio debitoris relictum, debitor ſemper ſolvere, ſed creditor ante ipſius mortem debitum exigere nequit*.

§. 752.

Interpellatio eſt actus, quo ex conventione ſignificatur, quod quis alteri ex contractu ultra iſtud tempus obligatus eſſe nolit. Vocari etiam ſolet a nonnullis *Reſignatio*. In ſpecie *debitorem interpellare* idem ſignificat, ac ſolutionem debiti ab eo petere. *Si quid* igitur *certo die debetur, naturaliter interpellatione opus non eſt; ſi* vero *ita fuerit conventum, ut præcedat ſolutionem interpellatio, utrique permiſſa*: cum ſtandum ſit eo, quod conventum eſt (§. 438.) *debitor ante ſolvere nec debet, nec poteſt, nec* ex adverſo *creditor ante ad ſolvendum debitorem compellere poteſt, nec debitum accipere tenetur, quam interpellatio convento modo facta fuerit*. Enimvero *ſi ita conveniatur, ut creditori liceat debitum exigere, quocumque tempore voluerit*, cum debitor ſe non obligaverit ad non ſolvendum, antequam interpellatus fuerit, in hoc tamen tacite conſenſiſſe videatur, ne creditor ſolutionem cum incommodo ſuo accipere teneatur, *debitor non interpellatus ſolvere poteſt, & creditor ſolutionem accipere tenetur, niſi juſtam habeat cauſſam, cur accipere nolit, utique probandam*.

De interpellatione.

§. 753.

Oblatio debiti verbalis dicitur, ſi debitor creditori verbis tantummodo declarat, ſe eſſe ad ſol-

De oblatione debiti.

ſolvendum paratum; *realis* autem, ſi res debita, quam ſolvere vult debitor, fuerit ipſa præſens; & quidem *realis nuda*, ſi ad oblationem nullus alius actus accedat; quæ *naturaliter verbali æquipollet*: aſt *ſolemnis*, ſi res debita actu oblata, ſed a creditore non accepta, obſignatur & deponitur. Cum oblatio realis ſolemnis *in re immobili*, *aut quæ obſignari*, *vel commode deponi nequit*, locum minime habeat; *oblatio verbalis ſolemni æquipollet* (§. 337.) Et quoniam perinde eſt, ac ſi debitum fuiſſet ſolutum, ſi ſolutio ſolenniter offeratur (§. 751.) *ſolenni ſolutione obligatio debitoris tollitur* (§. c. t.) conſequenter etiam *oblatione verbali rei immobilis*, *aut quæ obſignari*, *vel commode deponi* nequit, ac propterea *dominium transfertur in creditorem*, & ideo *omne periculum ipſius eſt* (§. 243.) Quia *creditor ſolutionem* accipere obligatur; *ſi* eam *accipere nolit*, *rem debitam in ædibus inviti relinquere*, & *rem immobilem vacuam præſtare*, *omnemque ejus curam abjicere periculo creditoris poteſt naturaliter debitor*. Cumque debitor in mora non ſit, *ſi ſolutionem oblatam acceptare recuſet creditor* (§. 417.) *a mora liberatur*, ex adverſo autem *creditor in mora eſſe incipit*.

§. 754.

De acceptilatione. *Acceptum ferre* dicitur creditor, ſi ſufficienter declarat, ſe debitum acceptum habere, perinde ac ſi revera ſolutum fuiſſet. *Qui* igitur *acceptum fert*, *debitum & jus ſuum remittit* (§. 337.) conſequenter *per acceptilationem debitor liberatur*, *& jus creditoris extinguitur* (§. cit. & §. 749.) atque *debitor ſolviſſe putatur*. Cum a creditoris voluntate dependeat, ut de jure ſuo pro arbitrio ſtatuat; *pars etiam debiti acceptilatio poteſt*, *& acceptilatio fieri poteſt*, *vel gratis*, *vel re quadam alia*, *aut facto quaſi in debitum imputatio*.

§. 755.

§. 755.

Pactum de non petendo dicitur, quo inter debitorem ac creditorem ita convenitur, ne debitum sit solvendum. Cum *per pactum de non petendo* debitum remittatur (§. 337.) *debitor liberatur* (§. *cit.* & §. 749.) Unde & *Pactum liberatorium* appellatur. Pactum de non petendo iniri quoque posse de parte debiti, & fieri vel gratis, vel re quadam alia, aut facto quasi in debitum imputato, patet, ut ante de acceptilatione (§. 754.) *De pacto de non petendo.*

§. 756.

Compensatio dicitur sublatio debiti unius per debitum alterius partis; seu actus, quo debitor debitum soluturus in solutum imputat creditori, quod ipse debet. *Facta* igitur *compensatione utraque pars ab obligatione debitum solvendi liberatur*, & *compensatio est solutio reciproca, brevi manu facta* (§. 323.) Cum res alia pro alia solvi nequeat, & præcise solvendum sit (§. 751.) *qui sibi mutuo sunt creditores & debitores, eamdem rem ut debeant, & ut terminus solutionis præterlapsus sit, quando compensatio fieri debet, necesse est*. Patet autem, *compensationem fieri ipso jure*, consequenter *ad compensandum non requiri peculiare quoddam factum*, ac propterea *non opus esse, ut creditori, qui idem est debitor tuus, denunties te compensare velle, sed solutionem a te petentem per compensationem repellere potes*. Cum *compensationi* renuntiare liceat (§. 342.) *si* eidem *renuntiatum fuit, compensare non licet* (§. 340.) Quoniam in compensatione utriusque debitum certum esse debet, cum ad solvendum compelli nequeat, nisi is, quem debere certo constat: *debitum* vero *liquidum* vocatur, si certo constat, quod ad id præstandum aliquis sit obligatus; *illiquidum* vero, si *De compensatione.*

idem certo nondum conſtat; *liquidum cum illiquido compenſari nequit.* Et quia præciſe ſolvendum (§. 751.) *debiti liquidi ſolutio compenſationis gratia differri nequit*: quoniam vero quilibet damnum quodvis a patrimonio ſuo avertere debet (§. 269.) *ſi verendum ſit, ne interea temporis is, cui ſolvitur, fiat non ſolvendo, aut res debita ſolemniter offerenda* (§. 753.) *aut qui accipit, cavere debet ſolutum iri* (§. 697. 569.) In compenſatione quod tu mihi ſolvere debes, ſuccedit in locum ejus, quod ego tibi ſolvere debeo. Quoniam itaque res alia pro alia ſolvi nequit (§. 761.) compenſari nequeunt niſi res fungibiles, in genere debitæ (§. 527.) Nimirum res fungibiles tales eſſe deſinunt, quando in ſpecie debentur (§. 515. 527) Hæc vero ratio eſt, cur compenſatio non habeat locum adverſus depoſitum (§. 541.) & commodatum (§. 515.)

§. 757.

De datione in ſolutum. *In ſolutum dari* dicitur res, quæ loco ejus reſolvitur, quæ debebatur. *In ſolutum* igitur *dari poteſt res quæcumque, aſt* cum præciſe ſit ſolvendum (§. 751.) *nonniſi volenti, aut quando præciſa ſolutio impoſſibilis* (§. 60.) cumque operæ æquiparentur rebus in dominio exiſtentibus (§. 225.) etiam *operæ in ſolutum dari poſſunt*. Et quia jus tuum mihi cedere potes (§. 342.) *in ſolutum* quoque *dare mihi potes, quod alius tibi debet, jus tuum mihi cedendo*. Quamobrem cum debitor invitus ad dationem in ſolutum compelli poſſit a creditore, ſi impoſſibile ſit, ut rem debitam ſolvat (§. 80.) ſi quod alius debet, in ſolutum dat jus ſuum cedendo, *ceſſio neceſſaria* vocatur; qualis etiam revera eſt. *Datione in ſolutum debitorem liberari*, abunde liquet (§. 749.)

§. 758.

Novatio dicitur mutatio obligationis prioris in aliam, ſcilicet quoad debiti cauſſam, vel modum debendi, eodem creditore ac debitore manente, veluti ſi inter nos convenit, ut ducentos thaleros, quos ex emto debes, ex mutuo debeas. *Novatio* itaque *obligationem veterem perimit, & novam in ejus locum ſubſtituit*, conſequenter *debitor a priore debito liberatur* (§. 749.) *& unice ex poſteriore obligatione tenetur*. Quamobrem cum omne jus creditoris, quod ex priori obligatione habebat, extinguatur (§. 46.) *creditor fidejuſſores non amplius ſibi obligatos habet & jus prioritatis præ aliis debitoris ſui creditoribus amittit*, *nec fidejuſſio*, utpote ſemel extincta, *reviviſcit*, *etiamſi a novatione diſcedant partes & ad veterem obligationem redeant*, reditu revera non exiſtente niſi nova novatione. Cum mora pertineat ad veterem obligationem (§. 417.) *per novationem mora purgatur* (§. 418.) Ex eadem ratione *novatio impedit commiſſionem pœnæ, priori obligationi adjectæ*. Quia invito jus ſemel quæſitum auferri nequit (§. 100.) *novatio fieri nequit niſi mutuo creditoris & debitoris conſenſu*, qui cum de jure ſuo, prouti ipſis viſum fuerit, diſponere poſſint (§. 314.) *novando in obligatione veteri mutare poſſunt, quæ placuerint*, atque ideo *debitum conditionatum vel in diem converti poteſt in purum; vel contra*. Huc vero referri non debet, *ſi debitum ſub conditione vel in diem pure novetur*, cum ſaltem obligatio mutetur, non vero modus debendi; *in caſu priori novatio non fit niſi conditione exiſtente eadem*, *in poſteriori ſtatim quidem perfecta eſt*, *ſed debitum novum exigi nequit, antequam dies venerit*. Quia novatio perimit obligationem priorem, qua ſolvendo

De novatione.

adjecto liberari poteras (§. 661. 751.) *in novatione adjectus non intelligitur, qui priori adjectus fuerat*; ast quia novatio cuilibet mutationi locum facit; *in novatione adjici potest, qui in obligatione priori non erat adjectus*. In *cessione* eadem manet obligatio (§. 338.) ea igitur *non fit novatio*. Ex eadem ratione *non fit novatio, si terminus solutionis prorogetur, si ex intervallo tertius adjiciatur, cui solvi possit* (§. 661.) *vel accedat fidejussor* (§. 569.) *vel pœna obligationi adjiciatur, quæ ab initio adjecta non fuerat* (§. 410.) neque *fit in constituto* (§. 660.) Sed cum chyrographo probetur debitum (§. 652.) *si chirographum vetus redditur & ejus loco aliud accipitur, novatio fit*. Quoniam vero ex definitione novationis patet, quando fit novatum; *naturaliter opus non est, ut quis expresse dicat, se non habere animum novandi*; *in casu* tamen *dubio*, quando, quod actum est, fieri potest & novandi animo, & sine eo, veluti si tu mihi debes centum ex emto, & ego consentio ex intervallo, ut eos mihi solvas cum usuris post biennium, *nisi novatum esse debeat, expresse dicendum, quod agitur, fieri absque animo novandi* (§. 318.)

§. 759.

De delegatione. *Delegatio* est pactum, quo debitor vice sua alium debitorem expromittentem creditori substituit. Qui substituit, vocatur *Delegans*; qui substituitur, *Delegatus*: creditor vero, cui fit delegatio, *Delegatarius*. Cum nemo alteri obligari possit ultra voluntatem suam (§. 317.) nec jus acquiri sine acceptatione (§. 316.) *delegatio perficitur delegantis, & delegati & delegatarii consensu*, scilicet delegatus promittit deleganti, quod expromittere velit, delegatus delegatario, quod ipsi solvere velit, & delegatarius expromissionem acceptat. Unde statim patet, *per delegationem delegan-*

gantem liberari, & delegatum solum delegatario manere obligatum, consequenter *si delegatus non fuerit solvendo, ad delegantem non patere regressum*. Nulla vero in eo difficultas est, *naturaliter opus non esse, ut delegatio fiat inter partes omnes præsentes uno actu, & fieri posse absque animo, vel cum animo novandi*, consequenter, cum debitorem meum alteri delegans vel ita convenire possim, ut solvat creditori meo tamquam a me debitum, vel tamquam ex eadem caussa, qua mihi debebat, vel denique ut nova contrahatur cum delegatario obligatio, *quando debitorem meum alteri delego, novatio fit vel cum delegato, vel cum delegatario, vel cum utroque*. Cum jus quæsitum nemini auferri possit (§. 100.) *delegatio semel perfecta revocari nequit a delegante* (§. 314.) consequenter *nec prohiberi ab eodem potest, ne delegatario solvatur, ac ideo nec solutio a delegato sibi sponte oblata accipi*. Si facultates delegati delegatario non fuerint perspectæ, nil obstat, quo minus delegans delegatario promittat, se soluturum, si in termino solutionis non sit solvendo. Quoniam itaque tunc *delegatio facta sub hac conditione, si in termino solutionis delegatus fuerit solvendo; ea non ante valida, quam si in termino solutionis solvendo fuerit* (§. 396.)

§. 760.

Assignatio est actus, quo debitor soluturus substituit alium, quem rogat, ut vice sua solvat, vel solvere jubet. Qui alium substituit, *Assignator*; qui substituitur, *Assignatus* vocatur. *Quodsi ergo creditor nomen assignatum in solutum accipit, debitor liberatur; si non accipit, non liberatur nisi solutione ab assignato accepta* (757. 749) Cum per assignationem nihil mutetur in obligatione, nisi in solutum accipiatur; *assignando* quoque *De assignatione.*

nihil novatur, nisi nomen assignatum in solutum accipiatur. In omni autem casu *si assignatus solvit, & debitor principalis, & fidejussores liberantur* (§. 749. 750.)

§. 761.

De confusione debiti & crediti

Confusio debiti & crediti dicitur, quando contingit, ut, qui erat debitor, idem fiat creditor, veluti si creditor fit heres debitoris. *Confusione* igitur *debiti & crediti debitor liberatur* (§. 749.)

CAPUT XVIII.

De modo finiendi lites in statu naturali.

§. 762.

Quid sit jus controversum & lis.

JUs *controversum* dicitur, si duo, vel plures eamdem rem tamquam suam, vel sibi debitam prætendunt, vel jus, quod unus habere prætendit ad præstationem alterius, alter negat. Et qui hoc faciunt, *litigare* dicuntur: ipsorum vero de jure controversia, quæ in reciproca contradictione de jure eodem sibi competente consistit, *Lis* vocatur, veluti si tu affirmes, tibi competere dominium in hoc prædio, neges competere mihi, ego autem affirmo id mihi competere, tibi competere nego, vel si tu affirmas me tibi debere centum aureos, ego nego. *Res* vero, de qua litigatur, *litigiosa* dicitur.

§. 763.

De amicabili compositione.

Decessio a lite gratuita, quando scilicet jus controversum uni ceditur, alter vero nihil vicissim accipit, *amicabilis Compositio* vocatur. *Lis* igitur *amicabili compositione finitur, & qui nihil accipit, se obligat, quod nihil rei litigiosæ caussa ab alte-*

altero, qui totam accipit, petere velit, consequenter *is jus suum, quod habere putat, remittit* (§. 337.) ut ideo *amicabilis compositio naturaliter licita* (§. 342.) Quamobrem cum *prætensio* ipsius extinguatur (§. 337.) ea *renovari nequit, facta amicabili compositione*. Enimvero cum hoc negotium inter me & te saltem geratur, a nobis vero tertio jus, si quod habet, auferri nequeat (§. 100.) *facta amicabili compositione non tollitur jus tertii.*

§. 764.

Quod si litigantes inter se conveniunt, ne a lite gratuito discedatur, sed aliquo dato, vel retento, vel promisso, conventio hæc *Transactio* dicitur. *Transactione* igitur *lis finitur, & transigentes se sibi invicem obligant, quod rei litigiosæ caussa neutra pars ab altera petere velit, quam quod conventum fuit*, consequenter *facta transactione prætensio renovari nequit* (§. 438.) Enimvero *in transactione convenitur, quinam rem litigiosam totam habere debeat, & quid vicissim præstandum alteri, vel quomodo inter partes litigantes sit dividenda, & num ad certas præstationes alter alteri præterea obligatus esse debeat*. Patet autem, ut ante (§. 763.) *transactione non tolli jus tertii*. Cumque transactio pactum sit (§. 438.) *ob easdem caussas a transactione discedere licet, ob quas discedere licet a pacto* (§. 442.) Est autem *Transactio* vel *generalis*, quæ extenditur ad omnes prætensiones speciales, quæ sub ista generali comprehendi possunt, sive tum, cum fieret transactio, fuerit cogitatum, sive minus, veluti si transigitur de omni quacumque prætensione, quæ ratione prædii controversi obvenire poterat ex caussa data: vel *specialis*, quæ ad res certas, sive qua speciem, sive qua quantitatem tantummodo restringitur, veluti quando transigitur de

De transactione.

dominio prædii, vel de certa quantitate fructuum ex prædio, aut certa quantitate frumenti. Quamobrem *in transactione generali renuntiatur omni prætensioni ad rem controversam, qualiscumque tandem fuerit; ast in speciali non renuntiatur prætensioni ad eamdem rem, siqua posthac appareat, sed ea salva manet* (§. 350.)

§. 765.

De differentia inter litis decisionem & compositionem.

Lis dicitur *componi*, si veritate in dubio relicta consensu litigantium terminatur, scilicet ut vel unus a prætensione sua desistat, vel ut utriusque prætensioni pro parte satisfiat. Sed *Lis decidi* dicitur, si ad facta sufficienter probata principiis juris applicatis ostendatur, a cujus parte stet veritas, seu cuinam competat jus, quod in controversiam adducebatur. *In transactione igitur & amicabili compositione rei controversæ non fit decisio, sed lis saltem componitur* (§. 763. 764.)

§. 766.

Quandonam locus sit amicabili compositioni & transactioni.

Cum debitum liquidum certum sit (§.756.) & ad idem solvendum debitor obligatus (§.751.756.) nec quisquam locupletari debeat re aliena (§. 721.) *super debito liquido transigi nequit* (§. 764.) *nec de eo locum habet amicabilis compositio* (§. 763.) Quoniam tamen quilibet jus suum remittere, eidemque renuntiare potest, quamdiu nil committitur contra jus tertii (§. 342.) *debitum* quoque *liquidum vel totum, vel ejus partem, si creditor velit remittere, vel juri suo liquido sive in totum, sive ex parte renuntiare potest*. Hæc tamen remissio & renuntiatio non est amicabilis compositio, vel transactio, cum in hisce conventionibus remittatur jus incertum, vel eidem renuntietur. Quamobrem patet, *amicabili compositioni*, nisi vocabulorum significatui vim inferre velis, *nonnisi locum esse in debitis illiquidis*.

§. 767.

§. 767.

Vi libertatis naturalis *a libera litigantium voluntate unice pendet, utrum litem amicabiliter componere, vel de re litigiosa transigere velint, nec ne* (§. 78.) cum tamen nemo locupletior fieri debeat re, vel ex re alterius (§. 271.) *opera danda est, ut illiquidum ad liquidum perducatur*. Quoniam tamen necesse est, ut lis habeat exitum; *sorte definiendum, cujusnam res litigiosa esse debeat*, *Quodsi* vero *impossibile fuerit illiquidum ad liquidum perduci, nec sorti committere compositionem litis consultum videatur; parti, cujus interest, ut lis componatur*, cum tum aliter componi non possit nisi per transactionem (§. 764. 765.) utique *competit jus partem alteram ad transactionem vi adigendi*; quia nec jus probabiliter alicui competens eidem auferri potest (§. 100.)

Quid sit juris, sit debitum fuerit illiquidum.

§. 768.

Mediator dicitur persona, quæ ad rem controversam inter alios componendam operam suam confert, jure eam componendi destituta. Actus autem quo compositio a tertio vel perficitur, vel tentatur, *Mediatio* vocatur. *Mediator* itaque *caussam utriusque partis agit, in eo autem, quod ipsi visum fuerit, litigantes acquiescere non tenentur*. Cum jure litem componendi destituatur; *ipsius saltem est offerre conditiones, sub quibus rem controversam imponi posse sibi videtur, explorare litigantium de ea sententiam, & suadere ut conditiones oblatæ vel a se, vel a parte alterutra acceptentur*. Et quoniam caussam partis utriusque agit; *non uni parti magis favere debet, quam alteri*, consequenter cum *Studiosus partium*, seu *partialis* dicatur, qui hoc facit; *impartialis*, qui non facit, *impartialis esse debet*, ac propterea

De Mediatione.

ex

ex communi utilitate & ſecundum rationes prætenſionem utriuſque partis de conditionibus ſtatuere. Unde patet, *mediatoris* quoque *eſſe de conditionibus, quæ utrinque offeruntur, judicium ſuum interponere & iniquas conditiones a parte alterutra oblatas rejicere.*

§. 769.

De tractatibus. *Tractatus* dicuntur deliberationes de pacto aliquo ineundo. *Deliberationes* autem ſunt actus intellectus, quibus expenditur, num quid potius fieri, an non fieri debeat, & num hoc potius modo, an alio fieri debeat. Quamobrem *deliberationes inſtituuntur vel de fine, vel de mediis, vel de utriſque*, conſequenter *ſi tractatus inſtituuntur componendæ controverſiæ cauſſa*, cum in finem, controverſiæ nimirum compoſitionem, jam conſentiant litigantes, *de mediis potiſſimum*, hoc eſt, *de modo componendi litem deliberatur*. Cum nemo alteri ſe obligare poſſit niſi promittendo (§. 380.) nec obligare niſi acceptanti (§. 381.) *quamdiu in modum componendi litem non conſentiunt litigantes*, conſequenter *quamdiu intra limites tractatuum ſubſiſtitur, nulla naſcitur obligatio, nec jus ullum acquiritur* (§. *cit.*) Quamobrem *ſi ad tractatus non accedat conventio, nihil actum eſt* (§. 437.) Quoniam conventio nondum accedit, *ſi quod offertur, acceptatur ad deliberandum, vel a mandatario ad ratihabendum*; ex hac quoque acceptatione *nulla adhuc naſcitur obligatio*, conſequenter *offerentem pœnitere licet, niſi perfectio negotii ſub iis, quæ offeruntur, conditionibus expreſſe in caſu priori in accipientis, in poſteriori in domini negotii arbitrium fuerit collata*; cum jus conditionatum accipienti, vel domino negotii quæſitum auferri non poſſit (§. 396. 553.) Ceterum cum unicuique jus ſuum tribuere, nullius

vero

vero jus violare, & æquos nos omnibus, iniquos nemini præbere debeamus (§. 86.) *in tractatibus quælibet pars rationes, tam proprias, quam partis alterius, ob quas rem ſuam eſſe, vel ſibi deberi prætendit, trutinare jure interno debet, & juxta eas conveniendum.* Atque hinc patet, *eaſdem eſſe mediatoris partes* (§. 768.)

§. 770.

Compromiſſum dicitur pactum, quo convenitur, ut ſtetur eo, quod certa quædam perſona, vel plures dixerint. Et *Arbiter* vocatur perſona, quæ per compromiſſum eligitur, ut rem controverſam decidat; jus rem controverſam decidendi in arbitrum collatum *Arbitrium*; ſententia autem, qua controverſiam decidit arbiter, *Laudum* appellatur. *Partes* igitur *litigantes in laudo acquieſcere tenentur*, ideoque *arbiter finem controverſiæ imponit*. Differt ab arbitro *Arbitrator*, qui eligitur, ut rem controverſam componat, non tamen jure decidendi in eum translato; conſequenter *in ſententia arbitratoris acquieſcere non tenentur partes, vel ubi ea diſplicuerit parti uni, aut utrique, nihil actum, ſed utriuſque prætenſio ſalva eſt.* Quoniam itaque arbitrator ſe habet per modum mediatoris (§. 768.) *idem arbitratoris, quod mediatoris officium eſt.* Arbitrator quaſi medius eſt inter mediatorem & arbitrum. Non deliberat cum partibus, quemadmodum mediator, nec ſententiam definitivam fert, ſicuti arbiter, ſed partibus deliberandum relinquit, quid de ſententia ſua ſtatuere velint. Cum promiſſio acceptata revocari nequeat (§. 427.) *compromiſſum parte altera invita revocari nequit* (§. 438.) *mutuo tamen diſſenſu*, ſicuti pactum aliud quodvis (§. 444.) *diſſolvi poteſt*, conſequenter *arbitrium mutuo con-*

De compromiſſo in arbitrum & arbitratore.

ſenſu

sensu revocare possunt partes, adeoque *rem quoque controversam amicabiliter componere*, *vel de ea transigere*, *etiamsi arbiter arbitrium jam receperit*, immo *si ejus arbitrio uti displicuerit*, *alium sibi arbitrum eligere*.

§. 771.

De arbitrio suscipiendo & renuntiando.

Ut libertatis naturalis *nemo ad arbitrium suscipiendum cogi potest* (§. 78.) Enimvero cum arbitrium recipiens promittat ipso facto, quod controversiam decidere velit (§. 379.) consequenter partibus sese ad hoc faciendum obliget (§. 380.) *arbitrium receptum partibus invitis renuntiari nequit* (§. 100.) *Renuntiare* nimirum *arbitrium* dicitur arbiter, si partibus significat, se controversiam decidere nolle.

§. 772.

De officio arbitri & qualis esse debeat.

Quoniam *arbiter* controversiam, seu litem decidere debet (§. 770.) *dijudicare debet*, *cujusnam sit res controversa*, *vel cuinam parti quid debeatur*, *cuinam non debeatur*, consequenter *pronuntiare*, *utrum ei*, *qui jus aliquod adversus alterum habere prætendit*, *revera competat*, *nec ne*. Et *in hoc pronuntiato laudum consistit* (§. 770.) Hinc sua veluti sponte sequitur, *ut arbiter sit impartialis* (§. 768.) cumque *respectus personarum* sit determinatio voluntatis, vel noluntatis per motiva a persona desumta, in cujus gratiam aliquid fit, seposita veritate; *nullo prorsus habito respectu personarum*. Cumque *vir bonus* dicatur, qui justitiam & honestatem amat, quicquid eidem adversum odit; qualis *quilibet esse debet* (§. 86. 49.) consequenter *vir bonus intelligere debeat*, *quid justum & honestum sit*, *quid injustum & inhonestum*, adeoque *& æquum atque iniquum* (§. 83.) *veritatis idcirco amans*; *arbiter* quoque *vir bonus esse debet*, ac per consequens *intelli-*

lige-

ligere, quid justum & injustum, æquum & iniquum sit, ac veritatis amans esse, & propterea *a neutra parte se muneribus corrumpi minime pati tenetur.*

§. 773.

Quando partes de jure litigant, *Actor* vocatur, qui jus prætendit, quod pars adversa ipsi competere negat: *Reus* autem vocatur, a quo tributio juris petitur. Quamobrem cum arbiter litem decidere debeat (§. 770.) *pronuntiare debet, utrum actori competat jus, quod prætendit*; consequenter *reus ad hoc tribuendum ipsi sit obligatus, nec ne* (§. 765.) Quamobrem *in facti notitiam inquirere & ut quoad omnes circumstantias aontra negantem probetur curare, ac tandem ad factum leges, hoc est, in statu naturali jus naturæ applicare debet.* Unde patet, *arbitrum legum, & in statu naturali juris naturæ peritum esse debere.*

Quomodo is munere suo fungatur.

§. 774.

Cum arbiter ad factum leges applicare debeat (§. 773.) *actor factum narrare & quod a reo negatur probare, reus autem ad narrationem facti respondere debet, utrum id pro vero habeat, nec ne, aut unum saltem circumstantias quasdam neget & quænam contra ea, quæ admittit, excipiat, ab eo sufficienter probanda contra actorem negantem* (§. cit.)

De eo, quod actori & reo incumbat.

§. 775.

Quoniam *Instrumentum* scriptura est, in quam ea, de quibus paciscentes inter se convenerunt, redacta sunt, vel factum quoddam, ob quod alteri jus quoddam competit, aut non competit, relatum est; *per instrumenta, quæ pars adversa, contra quam producuntur, tamquam vera admit-*

De probatione per instrumenta.

tit,

tit, & adversus quæ nihil excipere valet, probantur facta. Quamobrem cum hunc habeant usum instrumenta, *si de negotio bilaterali*, quando scilicet utraque pars se obligat ad certas præstationes, *instrumentum conficitur, ab utraque parte subscribendum & utrique parti exemplar ab utroque subscriptum tradendum*: *si* vero *de unilaterali*, quando saltem una pars alteri ad quasdam præstationes se obligat, *nonnisi ab ea parte subscribendum, quæ se alteri obligat, & tradendum ei, cui obligatur*. Ne vero lis oriatur de instrumento, quæ vitari poterat; *quando duo instrumenti exemplaria conficiuntur, in eo exprimendum est, duo fuisse confecta, ab utraque parte subscripta, ac unicuique parti unum traditum fuisse*. Ex definitione instrumenti patet, *epistolam, qua absenti quid significatur, esse instrumentum*, veluti in qua debitor fatetur debitum centum aureorum, *chirographum* item (§. 652.) & *apocham* (§. 654.) nec non *protocollum*, cum hoc nomine significetur brevis annotatio rei gestæ, memoriæ caussa facta, *si in statu naturali a parte adversa subscribatur, vel etiam personis aliis præsentibus fide dignis*; cum ab his recognitum pro vero habendum sit. Ceterum hinc etiam patet, *protocolla* quoque *fieri, ut ex iis conficiantur instrumenta*. Istiusmodi autem protocollum, ex quo instrumentum conficiendum, *Punctatio*, a nonnullis *Imbreviatura* dicitur. *In casu dubio si instrumentum dissentiat a protocollo, præsumtio est pro protocollo;* cum enim facti sit, ut paciscentes aliquid in instrumento mutuo consensu immutaverint, de quo ante convenerunt, id a parte affirmante probandum. Lis igitur hæc ut evitetur; *instrumentum ab alio confectum, antequam subscribatur, relegendum & cum protocollo conferendum* (§. 52.) *id quod facere etiam tenentur testes,*
qui

qui adhibentur, ut veritatem rei sic gestæ attestentur, non vero si tantummodo adhibentur, ut attestentur, instrumentum hoc partium consensu esse confectum; cum in hoc casu opus non sit, ut norint, quænam in instrumento contineantur. *Instrumentum originale* vocatur, quod mutuo partium consensu confectum; *Copia* vero, sive *Exemplum*, quod ex originali descriptum. *Copia* igitur *per se nil probat, nisi quatenus constat, eam cum originali instrumento consentire*, consequenter, cum *Copia vidimata* dicatur, cujus cum originali conformitatem attestantur personæ fide dignæ, *si vidimata fuerit*.

§. 776.

Charta blanca dicitur charta vacua; quam a se subscriptam & sigillo suo munitam quis tradit alteri, ut eam certi negotii causa scriptione sua repleat. Cum utique chartam blancam dans fidem accipientis sequatur, quod non scripturus sit, nisi quæ scribi voluit, & accipiens ab omni fraude animum alienum habere debeat (§. 286.) *charta blanca obligat subscribentem & sigillantem ad id præstandum, quod in scriptione promittitur, & accipiens danti tacite se obligat ad nihil in ea scribendum, nisi quod is in ea scribi vult, vel intentioni ejusdem convenit, quod si vero quidpiam scripsit, ad quod te obligare noluisti, vel quod a veritate rei gestæ abhorret, ad id præstandum, vel eo standum minime obligaris*. Ast cum per se pateat, nude asserenti credi non posse; *contra voluntatem tuam, vel rei veritatem quædam scripta esse, probandum*. Litis ergo evitandæ causa *in subscriptione chartæ blancæ, si fieri potest, determinate exprimendum, in quem finem detur*. *De charta blanca.*

§. 777.

§. 777.

De bacillis fissis. *Bacilla fissa* dicuntur, quæ incisis crenis demonstrant, quantum pars una dederit, altera acceperit, vel etiam una alteri præstiterit, quæ ad certum præstationum numerum fuerat obligata. Quoniam utraque pars in hoc consensit, ut *per bacilla fissa* probari facta possint; per ea *data & accepta, vel ab alterutra parte præstita probantur*; consequenter *debitum in casu priori & solutum in posteriori probatur*.

§. 778.

De probatione per testes. *Testis* dicitur persona, quæ ad fidem faciendam de re gesta, seu facto aliquo adhibetur. Quamobrem *facta per testes probantur*. Quoniam itaque pro vero habendum, quod testis narrat; *in eo requiritur & facti notitia, & animus moraliter verum loquendi* (§. 347.) ne scilicet vel ipse fallatur, vel fallat (§. 356.) consequenter ut de notitia facti minor sit dubitatio; necesse est ut præsens fuerit, quando id fiebat, de quo quæritur. *Testis oculatus* dicitur, qui narrat, quæ præsens sensu percepit: *auritus* vero, qui ab alio audita narrat. Et *Testis verus* vocatur, qui moraliter verum loquitur; *falsus* vero, qui moraliter verum non loquitur. Quodsi non desint rationes, ob quas verum moraliter non dicturus, vel dicere præsumitur, *Testis suspectus* audit; qui ideo *ad testimonium afferendum non admittendus*: ast in quem nulla cadit suspicio, quod moraliter verum non dicat, *Testis integer*. Quoniam *testis* ad probanda facta adhibetur; *ad dicendum verum naturaliter obligatur* (§. 134.) consequenter *falsum testimonium mendacium est* (§. 351.) & ut testimonio tanto securius fides haberi possit, *testis promittere debet, se moraliter verum dictu-*

rum

rum (§. 380.) utque tanto minus ſuſpicari poſſimus, teſtem moraliter verum non dixiſse, cum juramentum arceat omnes tacitas exceptiones ac conditiones, neque admittat reſervationes mentales (§. 369.) *jurare, quod verum ſit dicturus, aut teſtimonium ſuum juramento confirmare.* Enimvero cum logice falſum eſse poſſit, quod moraliter verum eſt (§. 347.) ad probationem vero facti requiratur veritas logica, quod per ſe patet; *teſtis unus, etiamſi juratus ac minime ſuſpectus ſufficienter non probat*, ac ideo *probatio per teſtem unum minus plena eſt*; cum *Probatio ſemiplena* dicatur, qua factum minime ſufficienter probatur: ſicuti ex adverſo *Probatio plena*, qua factum ſufficienter probatur. Quoniam veritas logica nonniſi unica eſt (§. 347.) *quod duo, vel plures teſtes jurati*, qui jurando a ſe dimoverunt ſuſpicionem, quod moraliter verum non dicant, *ſimul affirmant, id pro logice vero habendum, ac ideo pro ſufficienter ſeu plene probato*, conſequenter *negans hoc contra ſe pro vero admittere tenetur, & propterea pro convicto habendus.* Nimirum cum probatio aliter exitum habere nequeat, etſi abſolute impoſſibile non ſit, ut logice falſum ſit, quod per teſtes hoc modo probatur: ea tamen admittenda. Eam enim certitudinem, quæ demonſtrationibus mathematicis debetur, hic fruſtra requiſiveris.

§. 779.

Cum voluntas determinetur per motiva, repræſentationem ſcilicet boni, vel mali, conſequenter teſtimonium falſum dicatur, vel ſpe boni obtinendi, vel mali fugiendi cauſa: vel in favorem ejus, pro quo, aut in odium ejus, contra quem juratur; *ſi teſtis ſuſpectus eſt, neceſſe eſt, ut vel ſpe boni, vel metu mali, vel in favorem, aut odium falſum teſtimonium dicturus videatur, etiam juratum.* At- *Quinam teſtari poſſint.*

que hinc obstetricantibus circumstantiis singularibus, per quas ea probantur, suspicio oritur. Inde autem sequitur, *ut testis suspectus non sit admittendus*, cumque ob rationes dictas *testis in propria caussa* suspectus sit, ex qua nempe commodum quoddam sperat, vel incommodum metuit; is *ad testimonium afferendum admitti nequit*, consequenter *nec socius in caussa communi testis esse potest*. Et quia in teste requiritur notitia facti (§. 778.) *nemo testari potest de rebus, quæ in intellectum ipsius non cadunt, aut ad quæ animo non attendit*. Nulla vero ratio naturalis est, cur *fœminæ* testari nequeant; consequenter *admittendæ*. Quamvis autem ex rationibus generalibus a qualitate certarum personarum desumptis, veluti quando quæritur, an debitor testis esse possit in caussa creditoris, & contra, socius in caussa socii non communis, consanguineus in caussa consanguinei, levis aliqua moveri possit suspicio, cur testes minus idonei habeantur, ac ideo, si alii haberi queant, iisdem postponendi sint: ex iisdem tamen solis, nisi accedant rationes particulares manifestæ, vix ac ne vix quidem adeo suspecti reddi possunt, ut ad dimovendam suspicionem ne quidem juramentum sufficiat. Ne vero pars ulla de integritate testis querelas movere possit, *qui per testes pro se aliquid probare vult, ipse eos producere debet; si vero contra quem per testes quid probandum, is ante audiendus, aut fidem eorum suspectam reddere velit, an possit, quam admittantur*.

§. 780.

De qua re & quomodo testimonium perhibendum. Cum facta per testes probanda non aliter, quam sensu cognoscantur (§. 778.) *res, de qua testimonium perhibendum, in sensus incurrere debet*, ac per consequens *testis narrare non debet, nisi*

quæ

quæ sensu percepit; si vero dicat, quæ sensu percipere non potuit, testimonium nullum est. Et ne falsæ interpretationi testimonium sit obnoxium; *narrare debet, quæ sensu percepit, verbis propriis, neque vagis, sed fixis* (§. 346.)

§. 781.

Si res controversa aliter probari nequit, veluti deficientibus idoneis instrumentis (§. 775.) vel testibus (§. 778.) *aut saltem non sufficienter*, cum aliter lis exitum habere nequeat, quem tamen habere debet; *per juramentum in casu priori probanda, in posteriori defectus probationis supplendus.* Et ob rationem eamdem, *si adversus aliquem militent præsumptiones, aliter non elidendæ, per juramentum elidendæ sunt*; cum is probare debeat, falsum esse, quod contra ipsum præsumitur. *De probatione per juramentum.*

§. 782.

Juramentum assertorium est, quod præstatur de veritate dictorum, quibus aliquid affirmatur, vel negatur; *suppletorium*, quo defectus probationis suppletur; ut ideo *juramentum suppletorium ex probatione semiplena efficiat plenam* (§. 778.) *purgatorium*, quo quis præsumptiones adversus se militantes elidit, cum *purgare* se dicatur, qui a suspicione, in quam adductus est, se liberat: *juramentum litis decisorium*, quod eo fine præstatur, ut lis sit decisa: consequenter *juramento litis decisorio finis liti imponitur*. Dividitur autem hoc in *voluntarium*, quando partes inter se conveniunt, quod per juramentum decidi debeat res controversa; & *necessarium*, quando deficientibus aliis probationibus factum, a quo pendet decisio rei controversæ, aliter probari nequit, quam per juramentum, aut saltem *De speciebus juramenti.*

 sup-

supplendus probationis defectus. Denique *juramentum promissorium* est, quo jurato quid promittitur; seu quod promissionem continet.

§. 783.

De delatione juramenti. *Juramentum alteri deferre* dicitur, qui sufficienter significat velle sese, ut juret. Quamobrem *si aliæ probationes deficiunt, aut quod probandum erat, non plene probatum fuit, arbiter juramentum deferre potest* (§. 781.) consequenter *juramentum ab arbitro delatum partibus necessarium est, ac in specie suppletorium.* Ex eadem ratione *juramentum quoque coram arbitro deferri parti a parte potest*, cum tamen ipsius sit omnis cognitio (§. 770.) *eodem approbante*; immo ob eamdem rationem *actor reo super eo, quod hic negat, & reus actori super exceptionibus a se propositis*; cum nemo testis esse possit in propria caussa (§. 779.) consequenter nec juramento probare, quod negatur a parte altera. Quoniam tamen ad juramentum non deveniendum, si probatio alia in promptu sit (§. 781.) *si pars parti coram arbitro juramentum defert, & ea, quod juramento probandum, aliter probare velit, ad probationem admittenda: qua tamen deficiente juramentum adhuc præstandum* (§. cit.)

§. 784.

De relatione & recusatione juramenti. *Juramentum referre* dicitur, qui, cum juramentum sibi delatum acceptare nolit, sufficienter declarat, malle sese, ut pars altera, quæ dicit, juramento confirmet: ast *juramentum recusare*, qui sufficienter significat, se jurare nolle, seu juramentum sibi delatum, vel relatum acceptare nolle. Enimvero quoniam jurare nolens nondum vult alterum jurare; *qui juramentum recusat, ideo id deferenti nondum referre intelligitur.*

Quo-

Quoniam partes ſtare tenentur eo, quod arbitro viſum fuerit (§. 770.) *juramentum ab arbitro delatum recuſari ac parti adverſæ referri nequit*. Enimvero *ſi pars parti juramentum defert*, cum tunc liberum ſit ei, cui juramentum delatum, an ipſa jurare velit, an vero alteram jurare malit (§. 78.) nulla exiſtente obligatione contracta qua libertas naturalis reſtringitur; *juramentum referri poteſt*, cumque deferens voluerit juramento decidi, quod controvertitur, nec temere Deum teſtem invocari velle debet (§. 360. 361.) *relatum recuſari nequit*. Et quoniam acceptans juramentum tacite promittit, ac ideo ſe obligat ad jurandum (§. 380.) *juramentum delatum, ſi acceptatum fuerit, recuſari nequit*. Ceterum *juramentum ſuppletorium & purgatorium per ſe tale eſt, ut recuſari, aut referri nequeat* (§. 782.)

§. 785.

De eo qui jurare non vult, cum debeat.

Quoniam qui jurare obligatur, jurare autem non vult, ſufficienter ſignificat, ſe ſalva conſcientia jurare non poſſe; *id contra non jurantem pro vero habetur, cujus cauſſa jurare debebat*. Quamobrem *ſi juramentum acceptatum, vel ab arbitro delatum recuſatur, contra recuſantem pro vero habetur id, cujus cauſſa jurandum erat*.

§. 786.

De juramenti remiſſione.

Juramentum remitti dicitur, ſi facta acceptatione pars altera declaret, ſeſe nolle ut actu præſtetur, ſed id pro præſtito habere. Quamobrem, *qui juramentum remittit, contra eum pro vero habetur id, cujus cauſſa jurandum erat* (§. 318.) Cum ejus, contra quem juratur, unice interſit, utrum actu juretur, nec ne (§. 781. 415.) ab ipſius quoque unice voluntate dependet, utrum jurari velit, nec ne (§. 78.) ac propterea *juramen-*

tum tam ab arbitro delatum, quam a se sive delatum, sive relatum, ubi viderit alterum ad jurandum paratum, remittere potest.

§. 787.

De duello. *Pugna* dicitur actus, quo duo vi sese invicem impetunt. Quando unus vi impetit res alterius, saltem caussa pugnæ est, quatenus defensor rei suæ vim ad resistendum adhibet. Pugna, de qua duo inter se conveniunt, quod per victoriam res controversa decisa, vel pugna lis diremta esse debeat, *Duellum* dicitur. Quoniam homo obligatur corpus suum & integritatem omnium membrorum ejus conservare (§. 112.) ac omne periculum vitæ atque mutilationis membrorum a se avertere (§. 43.) atque eadem obligatio eumdem tenet quoad alios (§. 141.) *omne duellum naturaliter illicitum*, consequenter *nemini competit jus alterum ad duellum vi adigendi, & nemo alterum ad duellum provocare, nec provocatus id suscipere debet.* Enimvero *si quis eo animo vi adoritur alterum*; cum unicuique natura competat jus se defendendi (§. 90.) *ubi hic se defendit, duellum non est.*

§. 788.

Quinam in pugna vincat. *In pugna vincere* dicitur, qui alterum ab eadem desistere cogit; at *vinci*, qui desistere cogitur. Unde sequitur, *eum victum esse qui occiditur, qui vulneratur, ut diutius pugnare vel non possit, vel nolit, qui in fugam conjicitur, tum etiam qui sufficienter indicat, se diutius pugnare nolle, veluti arma abjiciendo, vel expressis verbis idem declarando.*

§. 789.

An per duellum litem Cum ex eo, quod alterum in pugna viceris, intelligi minime possit, victorem habet caus-

sam justam (§.788.) *duellum non est modus aptus decidendi caussam controversam* (§. 765.) Similiter quia famam aliter defendere non datur nisi ostendendo falsa esse, quæ alter famæ nostræ adversa dixit (§. 126.) *duellum* quoque *non est modus aptus tuendi famam* (§. 787.) Et quia naturaliter illicitum (§. *cit.*) *nec convenire licet, ut per victoriam in duello*, quasi per sortem (§. 669.) *caussa controversa sit decisa, aut per duellum, sive vincas, sive vinearis, macula famæ, quæ adspersa fuerat, iterum sit abstersa.* *decidere & famam tueri liceat.*

§. 790.

Quoniam jus vi adversus alterum persequi non possumus, antequam certo constet, nobis id competere (§. 88. 89.) *in caussa dubia nemini jus belli per se competit*, consequenter *bello lacessere alterum, ut vi armorum extorqueas, quod prætendis, minime licet.* Quamobrem cum in caussa dubia lis finienda sit vel per amicabilem compositionem (§.763.) vel per transactionem (§.764.) adhibitis, si ita visum fuerit, mediatoribus (§.768.) vel per arbitros (§. 770.) vel denique per sortem (§.670.) *in caussa dubia vel amicabilis compositionis, aut transactionis caussa, adhibitis mediatoribus, sive absque iis colloquia instituenda sunt, vel in arbitrium compromittendum, vel diremtio litis sorti committenda.* Quoniam tamen nemini jus suum auferri potest invito (§.100.) etsi adhuc dubium sit, cum periculum supersit, ne jus eidem adimatur, quamdiu dubium fuerit, cuinam litigantium parti revera competat; *si quis in caussa dubia colloquium amicabilis compositionis, aut transactionis caussa acceptare noluerit, nec in arbitrium compromittere, multo minus in sortem consentire velit, offerenti competit jus eumdem vi ad transactionem adigendi*, consequenter *jus belli transa-* *An in caussa dubia jus belli competat.*

ctionis caussa gerendi (§. 98.) Eodem modo patet, *si quis in colloquio, vel etiam per mediatores æquas conditiones oblatas acceptare nolit, adversus eumdem alteri competere jus belli, ut is vi ad transactionem adigatur*. Cumque homines non urgente obligatione periculum vitæ, aut integritatis membrorum amittendæ, vel statum suum imperfectiorem reddendi subire non debeant (§. 131.) nec bello locum faciat natura, sed malitia hominum, obligationi suæ satisfacere nolentium (§. 99.) *in caussa dubia pars utraque obligatur quærere æquas conditiones, quibus bellum vitetur*.

§. 791.

An propter possessionē jus belli competat.

Cum possessor de possessione vi dejici nequeat, antequam pars altera jus suum probavit (§. 288.) *in caussa dubia nemini competit jus alterum cogendi, ut de possessione decedat*, consequenter *si res controversa ab altero possideatur occupatio bellica possessionis illicita* (§. 98.) ac propterea *conditiones, quibus bellum vitetur, magis quærere obligatur, qui petit, quam qui possidet*.

§. 792.

De oppignoratione necessaria.

Quoniam naturaliter cuilibet constitutum est jus in bonis debitoris, ut, nisi debito tempore solvat, ex iisdem ipsi satisfiat (§. 705.) *si qui rem tuam detinet, eam restituere non vult, aut non solvere, quod debet, naturaliter rem aliam ipsi auferre licet, non ante reddendam, donec tuam, vel tibi debitum acceperis*. Cum in eo *pignoris capio* consistat; *pignoris capio naturaliter licita est, & de ea porro tenenda, quæ de pignore demonstrata sunt* (§. 697. & seq.) Patet autem, *pignoris capionem esse oppignorationem necessariam*.

§. 793.

De expletione juris.

Cum nemini jus suum invito auferre liceat (§. 100.) nemo quoque hoc pati teneatur (§. 89.) *si quis*

si quis rem tuam, quam detinet, tibi restituere; aut debitum solvere noluerit, loco rei tuæ, vel tibi debitæ auferre eidem licet aliam ipsius, quæ tantumdem valet, (a) cum tamen locupletior fieri nequeas ex re aliena (§. 271.) *quantum ea pluris est, detentori, vel debitori restituere debes.* Per se autem patet quod, *si is statim restituere velit, quod tuum est, aut debitum solvere*, quoniam tum cessat ratio, cur ex re alia ipsius tuum consequaris, *res ablata restituenda.* Ablatio rei alienæ loco suæ, vel sibi debitæ, si eam a detentore, vel debitore consequi non possumus, *expletio juris* appellatur. *Expletio* itaque *juris naturaliter licita.* Patet autem, *expletionem juris non ante perfici, quam ubi constiterit, detentorem rem tuam restituere, aut debitorem debitum solvere nolle, ut suam recipiat,* consequenter *spatium aliquod deliberandi in casu dubio indulgendum.* Quoniam vero necesse est, ut de re expletionis juris caussa ablata disponere pro lubitu possis, modo nil committatur, quod juri detentoris, vel debitoris adversum (§. 86.) siquidem ex ea tibi satisfieri debet; *expletione juris facta, dominium in re ejus caussa ablata acquiritur* (§. 195.) Immo alias expletio juris prorsus inutilis foret.

CAPUT XIX.

De Interpretatione.

§. 794.

INterpretari idem est ac certo modo colligere, quid quis per verba sua, aut signa alia indicare voluerit. Unde *Interpretatio* est investigatio mentis per verba aliaque signa indicata. *Interpretatio quid sit.*

§. 795.

(a) Juris ordine servato.

§. 795.

Cur opus sit interpretatione.

Si singula verba fixum ac determinatum haberent significatum, ut scilicet semper in eodem significatu acciperentur, neque nunc plus, nunc minus per ea indicaretur, *& loquentes semper mentem suam iisdem sufficienter exprimerent; nulla opus foret interpretatione: contrarium* vero *cum obtineant, interpretatione opus est.*

§. 796.

An promittens verba sua, vel promissarius eadem interpretari possit.

Quoniam jus ex promissione acquisitum (§. 379.) promissario auferri nequit (§. 100.) sed contra promissorem pro vero habendum quod sufficienter indicavit (§. 318.) *in promissis*, consequenter *etiam in pactis nemo verborum suorum esse potest interpres*, cumque acceptatione non plus juris acquiri possit, quam transferens in eum transferre voluit (§. 317.) *nec promissario permittendum, ut verba promittentis interpretetur eo sensu, quo eadem intellecta velit.*

§. 797.

De recta interpretatione.

Recta interpretatio dicitur, quæ fit per regulas interpretandi demonstratas; quas ideo & promittens & promissarius admittere tenetur. Quamobrem *adversus promittentem valet, quod recta interpretatio jusserit*, consequenter *ad id cogendi promissorem jus promissario competit* (§. 378.)

§. 798.

Quamdiu significatui proprio inhærendum.

Quoniam *paciscentes* loqui obligantur, ut a se invicem intelligantur (§. 437. 438.) ideo *uti debent verbis in eo sensu, quem fert usus loquendi*, hoc est, *proprio*, *& terminos accipere in significatu recepto*, consequenter *scientes ac volentes a verborum significatu proprio & significatu terminorum*

rece-

recepto recedere non debent, ac propterea *nec recessisse præsumuntur*, *quamdiu non adsunt rationes in contrarium*. Unde porro sequitur, *in promissis & pactis interpretandis*, *a communi usu loquendi non esse recedendum*, *nisi adsint rationes urgentes in contrarium*. Ast quia usum loquendi successu temporis variari constat; *pacta & promissa interpretanda sunt secundum usum loquendi ejus temporis*, *quo facta fuerunt*.

§. 799.

Etymologia est expositio originis vocabulorum. *Etymologus* itaque *inquirit rationem*, *cur vocabula primitiva primitus ad has*, *vel illas res denotandas fuerint adhibita*, *& a quibusnam derivativa deducantur*, *ex quibusnam composita componantur*, *ac quinam sit vi derivationis ac compositionis significatus*. Qui ab etymologia petitur *significatus etymologicus*, item *grammaticus* dicitur; quem cum non attendi constet in usu loquendi; *in pactis & promissis interpretandis significatus etymologicus non attendendus*. Vocabula nimirum significatum habent ab arbitrio hominum; ideoque tantummodo quæritur, quid iisdem significare velint. *De significatu etymologico.*

§. 800.

Quia paciscentes loqui obligantur, ut a se invicem intelligantur (§. 437. 438.) *in pactis & promissis interpretandis non admittendæ sunt reservationes mentales* (§. 355.) Hisce sane admissis promissa quælibet eludi possunt. *De reservationibus mentalibus.*

§. 801.

Cum ex intentione promissarii constet, quid sibi promitti voluerit; *si manifestum fuerit*, *quinam verborum sensus conveniat intentioni promissarii*, *De cavillationibus vitandis.*

rii , non licet eum perducere ad alium , intentioni ipsius e diametro contrarium. Ita paciscentes , ne urbe dedita sanguis effundatur , vivi defodi nequeunt.

§. 802.

De terminis technicis.

Quia *termini technici* eum habent significatum, quem inter artis peritos obtinent; iidem *accipiendi sunt in significatu apud artis peritos recepto , nisi adsint rationes urgentes in contrarium* (§. 798.) *Quod si vocabula aliquid significent secundum gradus* , etsi definitiones fiant , prout res sunt in gradu perfectissimo, cum tamen iisdem non semper utamur in tam rigoroso significatu , *definitioni eorum non semper stricte inhærendum, sed orationi cujus pars est vocabulum explicandum , conveniens definitio formanda* , veluti si dicatur , standum esse judicio philosophi, aut medici.

§. 803.

De homonymia & amphibolia.

Si obscuritas oritur ex homonymia , & amphibolia, cum tunc vocabulum, vel complexio verborum plurium plures habeat significatus , qui vero locutus est ad eum animum advertisse intelligatur, qui ipsi succurrere potuit ; *significatus conveniens materiæ, de qua agitur, ceteris præferendus*. Vulgo dicitur : *verba intelligenda esse secundum substratam materiam* . Ita si triginta dierum induciæ fuerint pactæ , dies quoque noctem comprehendit.

§. 804.

De vitando absurdo.

Quia nemo absurdum velle præsumitur ; *ea interpretatio rejicienda, ex qua absurdum sequitur* . Ita prohibitio , ne in platea quis sanguinem eliciat, non trahi potest ad chirurgum in pla-

tea venam secantem, consequenter *interpretatio ita facienda, ut absurdum vitetur*. Cumque absurdum sit, paciscentem, vel promittentem nihil agere voluisse; *ea interpretatio non admittenda, qua stante sequitur, nihil actum esse*. Ex. gr. Si maritus uxori certam bonorum partem in pactis dotalibus permittit; quod ipsi legat in testamento, eo comprehendi nequit.

§. 805.

De interpretatione ex antecedentibus & consequentibus.

Cum quis idem velle tamdiu præsumatur, quamdiu manifestum non est, quod mutaverit voluntatem; *si quæ obscure dicuntur, in antecedentibus, vel consequentibus, vel alio loco & occasione sine obscuritate dicta sunt; obscure dicta ita interpretanda sunt, ut cum verborum perspicuorum significatu conveniant*. Cumque brachyologiam amantes verba sua vel ad antecedentia, vel ad consequentia referant; *ita facienda interpretatio, ut inferiora & superiora textus inter se concordent, nisi manifesto appareat, per inferiora superiora fuisse mutata*.

§. 806.

De interpretatione ex motivis voluntatis.

Constat voluntatem determinari per motiva, quæ sunt ratio sufficiens volitionis. *Quod si ergo constet, quænam ratio* unice moverit voluntatem alterius, seu *cur hoc voluerit; verba ita interpretanda sunt, ut eidem conveniant*, consequenter *si rationes plures conjunctim motivum constituant, iisdem conjunctim; si divisim, ut conveniant, singulis divisim*. Exemplum esto de ægroto, qui mansit in navi, cum vi legis navis & res deberent esse ejus, qui remanserit.

§. 807.

De verbis cum relatione ad aliquod sumptis.

Facile per se patet, *si per verbum quoddam, vel verborum complexio sumatur cum relatione ad aliquid, significatum, quem habet, quando simpliciter sumitur, ita immutandum esse, ut relationi isti conveniat*. Ita majore anni parte possedisse intelligitur, qui duobus mensibus posſedit, si adversarius diebus paucioribus, aut nullis posſedit.

§. 808.

De latiori interpretatione.

Si quæ in pactis ad communem utilitatem spectant & utrique parti æqualiter consulunt, cum nil obstet, quo minus *verba* sumantur in eo significatu, quem habere posſunt, nec ulla ratio urgeat, cur ullo modo restringantur; *sumenda utique sunt secundum totam proprietatem usus popularis, aut, si plures sint, eam, quæ latissime patet, nisi vel absurdum quid, vel pacti inutilitas inde sequatur* (§. 803.) Dicitur autem *significatus latior*, quando eadem verba plura significant, quæ etiam pauciora significare posſunt, ac interdum solent, veluti si qui de masculis loquitur etiam feminas complectitur, aut quando idem est nomen generis, quod speciei, vel pro substrata materia verborum aliqua complexio ad plura extenditur.

§. 809.

De strictiori interpretatione.

Si qua partem alteram saltem onerant, aut plus onerant alteram, cum nemo præsumatur se nimis onerare velle, *in casu dubio verba sumenda in significatu strictiori, immo etiam admittitur aliquantulum figuratus, ut onus nimium vitetur*. Ita auxilia promisſa ab una parte potentiori, intelliguntur promisſa impendiis ejus, cui promittuntur. Similiter cum pœna promissioni adjecta onus sit (§. 409. 410.) *verba, quæ pœnam continent; in stri-*

strictiori quoque significatu accipienda, scilicet *ut admittatur justa excusatio*, *quæ liberet a pœna*, *nec quævis culpa ad pœnam imputetur*. Dicuntur nimirum *verba sumi in significatu strictiori*, si pauciora significant, cum etiam plura significare possint.

§. 810.

Regula generales interpretandi.

Cum interpretatione id agatur, ut ostendatur, quid per verba qui locutus est significare voluerit (§. 794.) consequenter de quonam cogitaverit, cum loqueretur; *interpretatio facienda de eo, de quo vel similiter fuit cogitatum, non vero contra idem*. Exemplum est argentum legatum uxori pauperi a marito divite, si paucum sit in arca, plus in tabulis. Quoniam vero non semper animo nostro obversantur omnes circumstantiæ, quæ circa negotium occurrere possunt, ut qui loquitur in exprimendis animi sui sensis earumdem rationem habere possit; *interpretatio ita facienda, quemadmodum eam faceret, qui locutus est, si præsens esset, vel si eidem cognita fuissent, quæ nunc palam sunt*. Ita prætor in confirmando tutore sequitur utilitatem pupillorum, non verba testamenti.

§. 811.

De interpretatione extensiva.

Interpretatio extensiva dicitur, qua ob identitatem rationis volitionis, vel nolitionis mens ejus, qui locutus est, extenditur ad casus, sub verbis, quibus promissio, vel pactum continetur, secundum totam eorumdem proprietatem minime comprehensos. Cum posita ratione sufficiente volitionis, vel nolitionis, ponatur etiam ipsa volitio, vel nolitio; dubitandum non est, si de casu emergente cogitasset, qui locutus est, eum verba sua ad eumdem quoque extensurum fuisse, consequenter *interpretatio extensiva admittenda* (§. 810.)

§. 812.

De fraude legi, vel pacto facta.

Fraudem legi, vel pacto facere dicitur, qui quidpiam facit, quod verbis quidem legis, vel pacti non repugnat, menti tamen legislatoris, vel paciſcentis adverſatur. Et tale *quid fieri in fraudem legis, vel pacti* etiam dicitur. Cum extra verborum ſignificatum oſtendendum ſit, quænam in fraudem legis, vel pacti fiant, conſequenter id patere debeat per rationem, cur lex data, vel pactio facta; *interpretatio extenſiva reprimit fraudem legi, vel pacto faciendam.*

§. 813.

De interpretatione reſtrictiva.

Interpretatio reſtrictiva eſt, qua caſus aliquis ſub verbis legis, vel pacti equidem comprehenſus, ob defectum tamen rationis ſufficientis, cur legislator, vel paciſcens hoc fieri voluit, vel noluit, excipitur. Eodem vero, quo ante (§. 811.) modo patet, *interpretationem reſtrictivam eſſe admittendam.* Quoniam interpretatio facienda de eo, de quo veriſimiliter cogitatum (§. 810.) *ſi materiæ, de qua agitur, parum convenit, ut verba tam late ſumantur, quemadmodum patere videntur, per interpretationem reſtrictivam eidem convenienter reſtringenda ſunt;* deficiente utique ratione ſufficiente volitionis & nolitionis. Et quia nemo abſurda velle præſumitur, conſequenter in caſu emergente, quo quis abſurdum velle debebat; ceſsat volitionis ratio ſufficiens; *ſi inde ſequatur abſurdum aliquod, quod eam mentem illi, qui locutus eſt, tribuere velis, quam verba generaliter poſita indicant, hæc ita reſtringenda ſunt, ut abſurdum evitetur.* Enimvero *ſi res, quas ratio ſub ſe comprehendit, ſpectentur non ſecundum exiſtentiam, ſed quatenus exiſtere poſſunt; ubi certum non eſt, eas exiſtere non poſſe, reſtrictio facienda non eſt;* mani-

manifestum enim est, restrictionem fore menti ejus, qui locutus est, adversam.

§. 814.

Cum ex ratione sufficiente promissionis intelligatur, cur promissor quid promiserit; *si status rerum præsens in ratione sufficiente promissionis non continetur, promissa in se non habent tacitam conditionem, si res maneant, quo sunt loco: ast habent in casu opposito.* *De tacita conditione, si res maneant, quo sunt loco.*

§. 815.

Quoniam obligatio naturalis immutabilis (§. 38.) *si casus emergit in quo verba sequi legi naturæ repugnaret, casus hic excipiendus.* Et cum naturaliter non obligemur aliorum commoda promovere, nisi quatenus citra neglectum officii erga se ipsum fieri potest (§. 133. 134.) *si casus emergit, in quo verba sequi nimis grave foret ei, quem quis ad aliquid præstandum obligare sibi voluit, vel qui se alteri obligare voluit, casus iste excipiendus.* *De casibus tacite exceptis.*

§. 816.

Cum in pactis promissarius promittentem sibi obliget ad hoc faciendum (§. 438. 380.) *pacta, quatenus promissa continent, assimilantur legibus* (§. 39.) Quamobrem *quæ de legum collisione valent*, supra explicata (§. 64.) *ea etiam valent de collisione pactorum*. Ceterum cum casus emergentes referri debeant inter ea, de quibus cogitatum non est, cum promitteretur, vel conveniretur; *si rationes particulares adsunt, per quas apparet, quid excepturus fuisset, qui locutus est, siquidem de casu collisionis cogitasset, id excipiendum, etiamsi alio ducant regulæ de pactorum collisione.* *De casibus excipiendis.*

§. 817.

Cujusnam verba in interpretandis pactis magis attendenda. Denique quia promissarius promissorem sibi obligare nequit ultra voluntatem suam (§. 317. 379.) contra hunc vero pro vero habetur, quod sufficienter indicat (§. 318.) & *conditionem offerre* dicitur, qui declarat, quid sibi promitti velit; *accipere* vero, qui illi promittit; *in pactis interpretandis magis attendenda sunt verba conditionem accipientis, quam offerentis, nisi verba illius ad verba hujus referantur.*

CAPUT XX.

De mortuis & nondum natis.

§. 818.

Effectus mortis quoad jura & obligationes. Quando *homo* moritur, omni potentia agendi privatur, nec rebus ullis amplius indiget. Quamobrem nullius amplius obligationis & juris capax (§. 37. 46.) *Quamprimum* itaque *moritur, omne jus suum amittit, & omnis ejus obligatio cessat*, consequenter quoque *dominium, quod habuit in rebus, ac jus omne aliud inde pendens, omne quoque jus ad rem amittit.*

§. 819.

Quomodo bona defuncti in alios transmittantur. Enimvero quia *homo* dominium rerum suarum & jus quodcumque aliud in re, vel ad rem in alterum transferre potest, quacumque lege voluerit (§. 314.) nisi personale fuerit (§. 400.) *dominium quoque rerum suarum & jus quodcumque aliud, nisi personale fuerit, in eventum mortis in alium tranferre potest*, consequenter *id morte sua in eum transmittit, in quem in eventum mortis id transtulit, ac ideo jus ab eo amissum non extinguitur, & qui fuerant illius debitores, ipso mortuo nunc sunt hujus.*

§. 820.

§. 820.

Similiter quia bona debitoris naturaliter oppignorata sunt pro debitis creditori (§. 705.) & jus creditoris iisdem inhæret (§. 697.) quod eidem auferri nequit (§. 100.) *debitore mortuo, jus creditoris, ut ex iis eidem satisfiat, subsistit, ac cum rebus transit in eum, in quem dominium rerum defuncti transmittitur, si vero defunctus res nullas relinquit, debitum interit.* *De jure creditoris ad bona defuncti.*

§. 821.

Jus transmissibile appellamus, quod amissum ab eo, qui habuit, in alium abit: *non transmissibile*, quod amissum ab eo, qui habuit, in alium non abit. *Jus igitur transmissibile morte sua in alium transmittit defunctus*, veluti usumfructum ipsi & liberis ejus constitutum in liberos. *De jure transmissibili & non.*

§. 822.

Quoniam fama etiam post mortem superest, & bene ac recte factorum memoria conservatur; *officia* quoque *quoad famam, existimationem, honorem ac laudem aliis debita* (§. 142.) *etiam post mortem eorum subsistunt*. Similiter quia mors benefactoris non delet memoriam beneficiorum; *iis etiam mortuis gratias agere debemus, beneficia nobis tributa narrando & prædicando* (§. 474.) cumque aliis quoque benefacere possimus in iis, quos amant, quippe quorum felicitatem perinde expetunt ac propriam; *mortuis benefacere debemus in iis, quos amarunt, quantum in potestate nostra est* (§. 133.) veluti *in liberis ipsorum, vel agnatis.* *De officiis erga mortuos.*

§. 823.

Quoniam natura *homines omnes* æquales sunt (§. 70.) omnes etiam amare debemus tamquam nos- *De honore humanitatis.*

nosmetipsos (§. 136.) & quod perfectione naturali superent res creatas omnes, per se patet; eos quoque *spectare debemus tamquam æque homines, amore nostro dignos & omnium creaturarum præstantissimos*, consequenter etiam *id externis actibus testari*: in quibus cum *Honor humanitatis* consistat, qui homini defertur, quatenus homo est; *honorem humanitatis unicuique exhibere debemus*, consequenter *etiam in modo, quo mortuos ex conspectu nostro removemus*.

§. 824.

De Jure sepulturæ. Quamobrem cum mortuos e conspectu nostro removeri necesse sit, modus autem hoc faciendi omnium commodissimus sit, si humentur, seu cadavera eorum humo tegantur, quod facile patet; *mortuos sepelire* (§. 48.) & *in exequiis*, quæ sunt actus solemnis, quo corpus mortui effertur ad sepulchrum, *non modo ea fieri debent, quæ humanitati conveniunt* (§. 823.) *verum etiam quæ officiis erga mortuos consentanea sunt* (§. 822.) Patet itaque, *Jus sepulturæ humanitati deberi, seu homini ideo competere, quia homo est*.

§. 825.

De sectione cadaverum humanorum. Cum sectione cadaverum humanorum distincta notio totius corporis humani & singularum ejus partium acquiratur, quæ non modo ad sanitatis & morborum cognitionem acquirendam necessaria (§. 113.) verum etiam Deum ex structura corporis humani agnoscamus, quod nemo in dubium vocare potest; *sectio cadaverum humanorum licita est naturaliter* (§. cit. & §. 163.) Quia inde minime infertur, nos eos, quorum cadavera secamus, non habere pro æque hominibus & creaturarum omnium præstantissimis, aut qui amore digni sint; *sectio cadave-*

rum humanorum honori humanitatis non repugnat (§. 823.) Quatenus tamen officia mortuis debita non respectu omnium eadem sunt (§. 822.) *fieri potest, ut illa cum iisdem consistere nequeat.* Et facile patet, *eam in cadaveribus omnibus administrari non posse.*

§. 826.

Luctus dicuntur actus externi, qui tristitiam indigitant: suntque vel *naturales*, qui per essentiam & naturam corporis humani tristitiam comitantur; vel *voluntarii*, quibus tristitiæ significatum imponimus. Cum jactura amicorum, benefactorum & bene de nobis atque aliis meritorum ad mala fortunæ pertineat, homini autem naturale sit, ut mala præsentia tristitiam gignant; *amicos mortuos, benefactores atque eos, qui bene de nobis atque aliis meriti sunt, ne lugeamus, lex naturæ prohibere nequit* (§. 60.) Quoniam tamen officia lege naturæ præscripta inviolabilia sunt (§. 42.) *luctus mortuorum ita moderandus, ne quid committatur officio in adversis* (§. 130.) *& fiduciæ in Deo atque acquiescentiæ in providentia divina contrarium* (§. 173.) Cumque nobis jus sit ad ea, sine quibus officiis erga mortuos satisfacere non possumus (§. 46.) *luctus* quoque *voluntarius officii erga mortuos conformis naturaliter licitus*, veluti si veste lugemus mortuos. *De luctu mortuorum caussa.*

§. 827.

Qui nondum natus est, aut in utero materno adhuc existit, aut ne a matre quidem conceptus est. Quamobrem cum qui nondum existit, agere nequeat, & qui in utero materno adhuc latet, inter homines agere non possit, consequenter nondum natus subjectum juris esse nequeat (§. 46.) *nondum natus jus nullum habere-* *An nondum nati habeant jus.*

re poteſt, conſequenter *nec ullum acquirere*, & propterea *nec fœtus in utero jus acquirere poteſt*. Quamobrem *ſi quis dicat, ſe jus quoddam tranſferre in nondum natum*, veluti in fœtum in utero latentem, *id intelligitur velle, ut quando naſcitur, ſeu per nativitatem idem acquirat*.

§. 828.

De jure in nondum natos tranſmiſſibili.

Cum jura tranſmiſſibilia per nativitatem acquirantur (§. 827. 821.) *ſi jus aliquod tibi ac a te deſcendentibus* (per nativitatem ſcilicet) *collatum una tibi & a te deſcendenti competere poteſt, quamprimum hic naſcitur, idem acquirit: quod ſi vero in te transfertur jus, certa lege in nondum natos tranſmittendum ſucceſſive morte poſſidentis, quamprimum illi naſcuntur, acquirunt jus ſuccedendi in jus in te translatum, conditione lege definita exiſtente*, quod conditionatum eſſe per ſe patet.

§. 829.

De ſpe jus per nativitatem acquiſitum iri.

Quamprimum quis in utero materno conceptus eſt, ſpes eſt eum natum iri, conſequenter jus, quod per nativitatem acquiritur, ab eo acquiſitum iri. Quamobrem cum ea æquipolleat ſpei, quam habet promiſſarius ex conditionata promiſſione, atque hæc eidem auferri non poſſit (§. 396.) *fœtui in utero ſpes acquirendi per nativitatem jus quoddam auferri nequit*.

§. 830.

De renuntiatione pro nondum natis.

Quoniam qui nondum natus, nec in utero materno adhuc conceptus eſt, nec jus, nec ſpem jus acquiſitum iri habere poteſt (§. 827.) aſt fœtus in utero non quidem jus habet, ſpem tamen jus excitaturam, ſi naſcatur, auferri ipſi neſciam (§. 829.) *juri per te in nondum na-*

tos

tos transmittendo renuntiare potes pro te & nondum natis, nec adhuc conceptis, citra eorum injuriam (§. 87.) *ast non pro fœtu in utero.* Cum renuntiatio a voluntate renuntiantis unice dependeat, & qua lege renuntiare velit (§. 342.) *naturaliter non repugnat, ut, si quis renuntiet juri per se in nondum natos transmittendo, sibi reservet jus idem in nondum natos transmittendi*, eamque repudiatio non contineat renuntiationem pro nondum natis (§. 339. 340.) *repudiatio juris in nondum natos transmissibilis nondum natis minime nocet.*

§. 831.

Jus, quod certa lege successive ab uno in alios transmittitur, dicitur *providentia majorum quæsitum*; transmittens nimirum non sua voluntate transmittit, sed necessario; *non* idem *habet a transmittente, qui acquirit, verum a primo acquirente.* *De jure providentia majorũ quæsito.*

§. 832.

Posteri in genere dicuntur, qui mortuis iis, qui jam vivunt, demum nascuntur; ac in specie *posteri tui*, qui mortuo per nativitatem a te descendunt; sicuti ex adverso *Majores*, qui ante parentes nostros vixerunt. Cum posteri sint homines in locum nostrum, nobis mortuis, succedentes, homines autem conjunctis viribus se statumque suum perficere obligentur (§. 44.) *quidquid in utilitatem posterorum facere possumus, ad id faciendum sumus obligati*, veluti *si operam demus, ut scientiæ ac artes virtutesque morales ad eos propagentur, & ne desint arbores fructiferæ, nec sylvestres lignandi caussa.* *De officiis erga posteros.*

PARS TERTIA.

De imperio & obligationibus atque juribus inde nascentibus.

SECTIO I.

DE IMPERIO PRIVATO:

De imperio & societate in genere.

§. 183.

Imperium quale jus.

Mperium dicitur jus determinandi actiones liberas alterius pro lubitu suo; & qui imperium habet, *imperare* dicitur. *Imperium* itaque *involvit jus obligandi alterum ad actiones suas sic & non alter determinandum*; cum alias esset inutile. Jus in actiones alterius *Potestas* etiam vocatur.

§. 834.

An imperium in alios natura competere possit.

Cum natura actiones hominis independentes sint a voluntate alterius cujuscumque, nec is in agendo dependeat nisi a seipso (§. 77.) *natura* quoque *nemini imperium in alios homines competit*: cumque cuilibet permittendum sit, ut in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, nec ulli hominum rationem reddere teneatur, cur hoc faciat, vel non faciat (§. 78.) *nemo sibi in alium invitum imperium arrogare potest*.

§. 835.

De eo, qui alteri subjectus.

Is, in quem alter imperium habet, *subjectus* eidem dicitur. *Natura* igitur *nemo alteri subjectus est*

est (§. 834.) *nec invitus quis alteri subjici potest* (§. *cit.*) Ast quoniam imperans subjectum obligare potest ad actiones suas sic & non aliter determinandas (§. 833.) *subjectus obligatur actiones suas ad voluntatem imperantis componere*; consequenter cum *parere* vel *obedire* dicatur, qui actionem suam ad voluntatem alterius componit; *inobediens* vero sit, qui hoc facere recusat; *subjectus imperanti parere, vel obedire obligatur, nec inobediens esse debet.* Facile autem patet, *subjectum quoad eas actiones, in quas imperanti jus est, liberum non esse* (§. 77.) consequenter *qui se alteri sponte subjicit, libertati naturali quoad eas actiones renuntiare, in quas imperanti jus concedit* (§. 340.)

§. 836.

Societas in genere est pactum, vel quasi pactum de fine quodam conjunctis viribus consequendo. Ipsa quoque multitudo hominum finis cujusdam consequendi caussa consociatorum *Societas* dici solet. *Societates* igitur *differunt fine, qui intenditur, seu cujus gratia ineuntur.* Qui societatem contrahunt, *Socii*, vel *Membra societatis* vocantur. *Quilibet* itaque *socius facere obligatur, quod ad finem consequendum facere potest, & quod ut faciat specialiter conventum* (§. 438.) consequenter *sociis competit jus cogendi consocium, ut satisfaciat obligationi.* Quamobrem *universis competit jus in singulos: obligationes vero ac jura singulorum metienda sunt ex fine*, in quem consensere omnes, *atque ex iis, de quibus in pacto specialiter conventum* (§. 438.) *& universis competit jus determinandi ea, quæ ad finem societatis consequendum necessaria*, seu ad media, quibus, finem ut consequantur studere velint. *De societate ac inde oriente jure & obligatione.*

§. 837.

§. 837.

De salute societatis & bono communi sociorum. Non impeditus progressus ad finem societatis consequendum, *Salus societatis* dicitur; ipse autem finis, quatenus obtinetur, utpote singulis utilis, *commune bonum*. Quamobrem *quilibet socius commune bonum promovere pro virili & modo convento debet, nec quicquam committere, quod sit saluti societatis adversum*, consequenter *quantum datur curare, ut ceteri quoque socii faciant, quæ ad finem societatis consequendum conducunt, ac removere impedimenta, quæ obstant, quo minus eumdem consequi detur*, ideoque *socios ope ac consilio juvare*.

§. 838.

De imperii ortu in societate. *Jus universis competens in singulos*, cum in determinandis ipsorum actionibus consistat (§. 836.) *imperium est* (§. 833.) Quamobrem cum ex pacto, vel quasi illud oriatur (§. 836.) *in societate imperium ex pacto oritur, vel quasi*, atque *universis competit*, consequenter *singuli obedire tenentur universis* (§. 835.)

§. 839.

De societate æquali & inæquali. Cum ex pacto obligationes ac jura singulorum metienda sint (§. 836.) *si societas simpliciter contrahitur, omnium eadem est obligatio & jus idem*, consequenter *socii omnes æquales sunt* (§. 70.) tumque *societas* dicitur *æqualis*; ac ideo *in societate æquali nulla est prærogativa* (§. 71.) ast *si expresse conveniatur, ut unus sociorum ad quid præstandum obligatus sit, ad quod ceteri non teneantur, vel uni cuidam jus competat, quod ceteri non habent, socii inæquales sunt* (§. 70.) atque tunc *societas inæqualis* appellatur; ac ideo *in societate inæquali uni præ ceteris prærogativa quædam competere potest*.

§. 840.

Quoniam in ſocietate æquali, in qua ſocii omnes æquales ſunt, nulla datur ratio intrinſeca, ab ipſa nimirum ſociorum natura derivata, præcedentiæ (§. 75.) ordo tamen neceſsario quidam obſervandus eſt; *qui ſocietatem æqualem contrahunt, de præcedentia pro lubitu convenire poſſunt. Quod ſi* vero *poſtea quidam accedunt*, cum nemini jus ſuum auferri queat (§. 100.) *eum ſervare debent ordinem, quo in ſocietatem veniunt, niſi extra ordinem locum alium accedenti cedere ceteri velint*; quippe quod arbitrii ipſorum eſt (§. 342.) Enimvero cum in ſocietate inæquali ſocii alii plus juris habeant aliis, vel plus ad bonum commune promovendum conferre obligentur (§. 839.) *qui plus juris habet, vel etiam ad commune bonum plus conferre debet ceteris, ei præcedentia naturaliter competit*, nimirum ſi ſupponitur rem decidendam eſse per rationem naturalem in conventionibus regnante arbitrio convenientium. Hinc vero ulterius ſequitur, *ut qui in locum ejus, cui præcedentia per rationem intrinſecam competit, ſuccedit, eidem quoque præcedentia competat. Non* vero *in ſocietate attendi præcedentiam, quam quis habet extra eam*, facile inde patet; quia in ſocietate non attenduntur, niſi jura & obligationes, quæ ſocium tamqnam perſonam moralem faciunt (§. 96.)

De præcedentia ſociorum.

§. 841.

Cum ſocii adjunctis viribus ad finem ſocietatis conſequendum contendere debeant, & ad hoc ſinguli ſeſe univerſis obligaverint (§. 836.) *quicquid finis conſequendi gratia fieri debet, communi ſociorum conſenſu determinandum*. Quamobrem *quando ſocietas contrahitur, omnium conſenſu ſtatuendum eſt de iis, quæ conſtanter ac ſemper*

De conſenſu ſingulorum ad decernendum requiſito.

eo-

eodem modo fieri debent , & casu emergente , qui ad societatem spectat, quid in eo sit faciendum.

§. 842.

De votorum differentia. Declaratio voluntatis suæ de eo , quod plurium consensu determinandum, dicitur *Suffragium*, usitatius *Votum* ; idque *affirmativum* , quo declaratur voluntas de eo , quod fieri debet : *negativum*, quo declaratur noluntas de eo , de quo consultatur . Dicuntur autem *Vota consentientia* eorum , qui ejusdem sunt sententiæ ; *diversa* illorum , quorum sententiæ in diversum abeunt . *Vota unanimia* sunt , quando vota omnium sunt consentientia ; *majora* sunt vota consentientia majoris partis ; *minora* partis minoris . Sed *paria* sunt *vota*, quando consentientium & dissentientium idem numerus.

§. 843.

Quomodo per vota concludendũ. *Concludere* dicuntur consultantes , quando votis inter se collatis determinatur , quid fieri , aut non fieri debeat ; & quod fieri , aut non fieri debere per vota determinatum, *Conclusum* vocatur. Cum *vota meliora* dicantur eorum, quorum judicium de eo, quod fieri debet, verius est: facile autem intelligatur , unumquemque votum suum habere pro meliori, negotium tamen exitum habere debeat; *vota meliora concludere nequeunt*, consequenter *majora concludant necesse est*. *Qui* itaque *societatem contrahunt, inter se convenire debent; ut, quod majori parti visum fuerit, id habendum sit pro sociorum omnium voluntate, sicque per partem majorem obligetur minor*. Quoniam itaque vota numerantur, si concludendum, non vero *ponderantur* inquirendo scilicet, quænam sint meliora; *vota paria non concludunt* (§. 842.) Quamobrem *res manent in eo statu, in quo sunt*, consequen-

ſequenter *quoties nihil concludendo negotium exitum habere nequit, veniendum eſt vel ad ſortem* (§. 669.) *vel neceſſe eſt, ut uni competat votum deciſivum*, quo parti uni accedente efficiuntur majora; *aut ſi negotium fert moram, conſultatio repetenda*. Dicitur autem deciſio negotii controverſi per paritatem votorum *Calculus Minervæ*. Enimvero *ſi vota majora haberi nequeunt*, ob diverſarum ſcilicet ſententiarum *pluralitatem*, cum tamen curandum ſit, ut negotium exitum habeat; plus valere debent illa vota, quibus pauciora adverſantur, quam quibus plura, ideoque *ſequendum erit, id quod paucioribus diſplicet*; cum ſequi non liceat id, quod plurimis placet, veluti ſi tres reum damnent in viginti florenos, quatuor in decem, duo abſolvant, prævalere debet ſecunda, quæ quinque ſibi vota adverſa experitur, primæ ſex, tertiæ ſeptem contrariis.

§. 844.

De votis abſentium.

Qui abſens eſt, nec ad conſultationem vocatus votum ſuum alteri *præſenti committit, aut præſens ſuffragium ferre non vult, aut alio modo ferre impeditur*, cum in caſu primo tacite, in ſecundo expreſſe juri votandi renuntiet (§. 340.) idque facere liceat (§. 342.), in tertio autem jus non habeat; *ejus in votis numerandis nulla habenda ratio eſt*. Vulgo dicitur: *vota abſentium*, aut cum Grotio, *jus abſentium accreſcere præſentibus*. Habetur vero præſens, qui votare non vult, vel non poteſt pro abſente. Poſſunt autem de votis ferendis multa conveniri, ex pacto ſervanda (§. 348.)

§. 845.

De votorum inæquali valore.

Quoniam duplicem ſocium repræſentat, qui ad finem ſocietatis conſequendum plus confert

fert aliis sociis, & ita porro; *si quis ad finem societatis consequendum plus confert aliis sociis, valor voti æstimandus est in ratione collati sui ad collatum minimum*. Atque hinc porro colligitur, *si rem, in qua fundamentum habet societas, non æqualiter omnes participant, vota æstimanda esse in ratione ejus; quod unusquisque participat*, veluti si in fundo alius partem dimidiam; alius sextam, alius tertiam habeat, quo in casu vota erunt ut 3. 1. & 2.

§. 846.

De legibus societatis. Conventiones sociorum de iis, quæ finis consequendi caussa semper eodem modo fieri debent, leges sunt (§. 39.) *Quælibet* itaque *societas suas habere debet leges, & eidem competit jus ferendi leges* (§. 841.) Quoniam itaque leges præscribunt media, quibus finis societatis obtinetur; *sine legum custodia salus societatis subsistere nequit, nec transgressio earumdem ferenda* (§. 837.) consequenter *societati* quoque *competit jus sanciendi pœna legum observantiam* (§. 35.) & per consequens *transgressores legum puniendi*. Hinc porro conficitur, *qui in societatem recipitur, eum vel expresse promittere debere, vel tacite promittere intelligi legum observantiam*. Cum vero leges vim suam habeant a consensu sociorum; *societati integrum est leges, quando visum fuerit, tollere & immutare, atque novas etiam condere*.

§. 847.

De concordia sociorum. Cum *concordes* dicantur, qui idem volunt, aut nolunt; *discordes* vero, quorum voluntas & noluntas in diversa abit; consequenter *socii concordes sint, si legibus societatis se subjiciunt* (§. 846.) *eorumque vota vel unanimia fuerint, vel si majoribus se non opponunt* (§. 842.) *iidem concor-*

des esse debent (§. 846. 843.) Hinc autem porro patet, *concordia sociorum salutem societatis conservari* (§. 837.)

§. 848.

Adjutorii nomine veniunt actus, quibus vel ad factum alterius concurrimus, vel bonum alterius promovemus. Ideo *mutuum adjutorium* est, quod duo, vel plures sibi invicem præstant. *Socii* igitur *ad mutuum adjutorium obligantur* (§. 837.) *De mutuo adjutorio.*

§. 849.

Si finis societatis illicitus est, societas quoque illicita est (§. 49.) *Ex societate* autem *illicita nulla nasci potest obligatio, nec jus acquiri ullum.* *De societate illicita.*

§. 850.

Quoniam in societate socii conjunctis viribus agunt (§. 836.) *quælibet societas spectanda est instar unius personæ*. Quamobrem cum homines naturaliter liberi sint (§. 77.) & dum societatem contrahunt, sese sibi invicem tantummodo obligant, non aliis (§. 836.) *quælibet societas naturaliter libera est*. Ac propterea *societates plures diversæ spectandæ sunt tamquam personæ singulares liberæ.* *Quomodo spectandæ sint societates.*

§. 851.

Cum omnium sociorum actiones tendant ad finem societatis (§. 836.) *perfectio societatis consistit in aptitudine finem ejus consequendi* (§. 9.) *æstimanda* ideo *ex sufficientia virium, quas socii conjungunt*. Atque hinc sequitur, *ut ad societatem quamlibet tot requirantur personæ atque tales, quot & quales ad finem societatis consequendum sufficiunt.* *De perfectione societatis.*

§. 852.

Quando a societate discedere liceat. Cum finis societatis, quatenus obtinetur, bonum societatis commune sit (§. 837.) *si quid fit, quod fini consequendo adversatur, damnum societati datur* (§. 269.) Quamobrem cum *nemo sociorum damnum societati dare debeat* (§. 837.) *a societate recedere non licet cum damno sociorum*, immo *si ita fuerit conventum*, *numquam recedere licet sine sociorum consensu* (§. 438.) Et quoniam alio æque idoneo in locum suum substituto damnum societati non datur; *a societate discedere licet, si quis socium alium æque idoneum in locum sui substituit*.

§. 853.

De socio excludendo. Quoniam *socius* a pacto, quo societas nititur (§. 836.) discedit, *si præstare nolit, ad quod præstandum vi societatis tenetur* (§. 442.) *ex societate* ea de caussa *excludi potest*. Et *si socius unus solo arbitratu suo omnia fieri velit*, cum tunc auferre velit ceteris jus suum (§. 841.) quod pati ceteri minime tenentur (§. 109.) *eumdem excludere licet, vel etiam ei, qui hoc pati non vult, a societate discedere* (§. 442.)

CAPUT II.

De matrimonio, seu societate conjugali.

§. 854.

De obligatione generis humani conservandi & coitu licito. CUm membra genitalia utriusque sexus genus humanum faciant aptum ad speciem suam conservandam, & præterea homines, perinde ac animalia cetera, natura ferantur ad conjungendum usum membrorum genitalium, qui ad procreandam sobolem requiritur; *homines universim spe-*

spectati obligantur ad speciem suam conservandam, & singuli ad coitum non appetendum, nisi sobolis procreandæ caussa (§. 43.) consequenter *coitus omnis, qui solius voluptatis percipiendæ gratia appetitur; omnisque membrorum genitalium usus eodem fine factus illicitus*. Hinc *fornicatio*, seu *scortatio*, qui est concubitus cum *meretrice*, hoc est, fœmina se pluribus prostituente; *stuprum*, qui est concubitus cum fœmina soluta pluribus sese non prostituente; *sodomia*, concubitus hominis cum bestia; *pædestria*, concubitus maris cum mare; *mastupratio*, qua homo propriis manibus venerem secum exercet; *lege naturæ prohibentur*, ac ideo *actus naturaliter illiciti sunt* (§. 49.)

§. 855.

Infantes in lucem editi nondum apti sunt ad sibimetipsis prospiciendum de iis, quibus ad conservationem sui indigent, & ad actiones suas juxta naturæ legem determinandum, seu ad vitam hominis ex sese vivendum. Quamobrem cum homines speciem suam conservare debeant (§. 854.) *qui prolem generant, eamdem quoque aptam efficere debent ad vitam hominis ex sese vivendum*; consequenter cum studium, quo id efficitur, *educatio* sit, *qui prolem generant, eamdem quoque educare debent*. Unde sequitur, *ut, qui prolem per concubitum illicitum genuit, veluti stuprator, eamdem educare obligetur*. Cumque ad educationem & matris & patris cura atque industria requiratur; *uterque etiam ad educationem prolis conferre debet, quantum potest*. Quoniam itaque *concubitus promiscuus* est, si fœmina quemvis concumbere secum volentem admittit, sicque incertus est; *genus humanum per concubitum promiscuum propagari minime debet*, consequenter *sobolis procreandæ ac educandæ gtatia inter marem & fœminam societas ineunda* (§. 836.)

De educatione prolis & modo propagandi genus humanum.

§. 856.

Matrimonium quid sit & quinam contrahere possint. Societas inter marem ac feminam, sobolis procreandæ ac educandæ caussa inita, dicitur *Societas conjugalis*, seu *Matrimonium*. Quamobrem *ad prolem generandam inepti sive per ætatem, sive ob vitium quoddam corporis, matrimonium contrahere nequeunt: &, si qua alia de caussa inter marem & fœminam contrahitur societas*, veluti mutui adjutorii in re œconomica & aliis vitæ humanæ casibus gratia, *ea matrimonium non est*.

§. 857.

An matrimonium consistere debeat in monogamia. Quoniam matrimonium non contrahendum, nisi sobolis procreandæ & educandæ caussa (§. 855. 856.) experientia autem domestica constat, genus humanum abunde propagari per *monogamiam*, hoc est, si matrimonium inter marem unum & fœminam unam contrahatur, eademque educationi prolis maxime convenit (§. 855.) & imaginem quoque juris naturæ conspicimus in brutis, quando mas & fœmina ad prolis educationem concurrere tenentur; *quin legi naturæ consentaneum sit, ut matrimonium contrahatur inter fœminam unam & marem unum, dubitandum non est*, consequenter *polygamia*, matrimonium personæ unius cum pluribus contractum, *legi naturæ parum convenit, &, si solius voluptatis percipiendæ caussa contrahitur, manifesto illicita est* (854.)

§. 858.

De obligatione & jure conjugum mutuo. Qui matrimonium contraxerunt, communi nomine *Conjuges* appellantur; & mas in specie *Maritus*, fœmina *Uxor*. *Quando* igitur *matrimonium contrahitur, mas fœminæ & fœmina mari se obli-*

obligat, quod corporis sui usum generationis caussa velint sibi invicem & quidem solis concedere, atque ambo ad educationem prolis conferre, quod possunt (§. 856. 855.) consequenter *fœmina in marem, mas in fœminam transfert jus in corpus suum quoad hunc usum*. Cumque ideo jus alterius conjugis violetur, *si unus conjugum cum persona alia coitum celebret* (§. 83.) *injuriam eidem facit* (§. 87.) *atque a pacto*, quo matrimonium contractum (§. 836. 856.) *discedit* (§. 442.)

§. 859.

Concubitus personæ conjugatæ cum alia sive soluta, sive conjugata, altero conjuge inscio, (*a*) vel invito, *Adulterium* dicitur. *Adulterium* itaque *illicitum est*. *Adulter* tamen *prolem ex adulterio genitam educare tenetur* (§. 855.) *Adulterium num sit illicitum.*

§. 860.

Pellices dicuntur fœminæ, quas maritus præter uxorem concubitus caussa habet. Cum per *pellicatum* intendatur primario voluptatis venereæ perceptio, eumdem *naturaliter illicitum esse* patet (§. 854.) *nec concubitus cum pellice ab adulterio differt* (§. 859.) *De pellicatu.*

§. 861.

Liberi ex matrimonio nati *legitimi* dicuntur; extra matrimonium prognati, veluti ex stupro, adulterio, *spurii*; ex meretricibus vero geniti, *vulgo quæsiti*. *De differentia liberorū.*

§. 862.

Pudicitia dicitur animus ab omni concubitu illicito alienus; *Impudicitia* animus in concubitum *De pudicitia & virgini-*

(*a*) Etiam marito conscio & annuente Adulterium est criminosum. *Vide Pontium de Matrim.*

tate ac jure eam defendendi. tum illicitum pronus. *Virginitas* vero appellatur immunitas ab usu membrorum genitalium in coitu cum mare; quæ ideo *in primo coitu amittitur*. Patet igitur, *si virgo vi comprimitur, virginitatem eidem vi eripi; si vidua, vel conjux, pudicitiam ejus violari*, consequenter *virgini competere jus virginitatem, viduæ ac conjugi pudicitiam defendendi* (§, 46. 90.) *idque infinitum* (§. 94.) consequenter *stupratorem violentum occidere licet, si periculum aliter evitari non possit*.

§. 863.

Quomodo matrimonium perficiatur. Cum *matrimonium* pacto contrahatur (§. 856. 836.) *mutuo maris ac fœminæ consensu naturaliter perficitur* (§. 438.) consequenter *ad declarationem consensus mutuam copula carnalis*, quæ est conjunctio corporum maris & fœminæ, qualis ad generationem requiritur, *statim accedere potest*.

§. 864.

De sponsalibus. Pactum de matrimonio ineundo dicuntur *Sponsalia*; & personæ, quæ ita contraxerunt, *Sponsus* & *Sponsa*. Quamobrem *ex sponsalibus oritur obligatio ad matrimonium ineundum, prouti conventum fuerit* (§. 393.) *mutuo tamen dissensu sponsalia dissolvi possunt* (§. 444.) & *si bina fuerint celebrata, priora præferuntur* (§. 421.) *quodsi* vero *persona, in cujus præjudicium posteriora fuerunt celebrata, jus suum remittit*, quod facere utique potest (§. 342.) *posteriora fiunt valida* (§. 337.) Patet vero, (a) *si personæ non conjugatæ in copulam carnalem consentiunt, naturaliter easdem matri-*

(a) VVolfii sententia, quæ apud aliquos ante Tridentinum Concilium invaluerat, nunc ab Ecclesia universa, & ab ipso Protestantium usu est reprobata, ut patet ex variis Anglicanis ritualibus.

matrimonium actu contraxisse (§. 863.) Cum sponsalia contrahendo matrimonium promittatur; *tot modis fieri possunt, quot promitti potest, & de iisdem valent, quæ de promissionibus ostensa fuerunt.*

§. 865.

De arrhis & muneribus sponsalitiis.

Arrhæ sponsalitiæ dicuntur, quas sponsus sponsæ, & sponsa sponso dat; *Munera* autem *sponsalitia* sunt dona, quæ persona desponsata una alteri dat, ad declarandum amorem. *Dantur* itaque *arrhæ sponsaliorum probandorum & confirmandorum caussa* (§. 619.) *&, si in iis dominium transfertur, ea simul rationem muneris sponsalitii habent* (§. 475.) Cum *munera sponsalitia* dentur spe matrimonium consummatum iri; *sub tacita hac conditione data intelliguntur, ut restituantur, si matrimonium consummari non contingat, nisi expresse aliud dicatur* (§. 318.) consequenter *si sponsalia dissolvuntur, arrhæ & munera sponsalitia sunt restituenda.*

§. 866.

De cohabitatione & œconomia conjugali.

Res domesticæ dicuntur, quibus utimur ad vitæ necessitatem, utilitatem ac jucunditatem; & earum administratio *Oeconomia* vocatur. Quoniam *conjuges* sine coitu prolem generare nequeunt, & prolem communi cura educare (§. 855.) consequenter & conjunctim de rebus ad vitam necessariis iidem prospicere, atque impensas in educationem facere tenentur (§. cit.) ideo *cohabitare, & œconomiam communem habere debent, & uterque conjux ad res domesticas acquirendas, comparandas & conservandas conferre debet, quantum potest.* Ac propterea *usus rerum ab utroque conjuge acquisitarum communis est, quantum ad œconomiam communem sufficit, res tamen ipsæ, quæ usu non consumuntur, uniuscujus-*

que propriæ manent. Ceterum hinc apparet, etiam *uxorem, quantum datur, acquirere debere ad communem œconomiam & liberorum educationem necessaria*.

§. 867.

De rebus conjugum. Cum unusquisque alteri jus pro lubitu constituere possit in rebus suis (§. 260.) *uxor* quoque *marito jus pro libitu constituere potest in bonis suis*, veluti usumfructum (§. 713.) *& contra*. Immo *de bonis suis, quæ habent, dum matrimonium contrahunt, vel quæ durante matrimonio acquiruntur, pro lubitu convenire possunt* (§. 195.) veluti *ut sint communia*.

§. 868.

De oneribus matrimonii. *Onera matrimonii* dicuntur omnes impensæ matrimonii caussa faciendæ, consequenter communis œconomiæ & educationis liberorum caussa (§. 866.) ad quas impensas cum uterque conjux conferre debeat ratam suam, prouti circumstantiæ permittunt (§. *cit.*) *conjuges conjunctim onera matrimonii ferre tenentur pro modo facultatum suarum*.

§. 869.

De præstatione officiorum humanitatis & mutuo adjutorio. Cum *Conjuges* cohabitent, & non modo corporum suorum in generanda prole, verum etiam rerum suarum usum inter se communicent (§. 858. 866.) & sic arctius inter se uniantur, quam cum persona nulla alia conjuncti sunt; *sese invicem* quoque *sibi obligasse intelliguntur ad quævis officia humanitatis præstanda*, in *quibus* itaque, accedente ad obligationem naturalem contracta, *conjux unus alterum præferre debet in casu collisionis: nec sine injuria eadem non præstantur* (§. 87.) cum respectu conjugis sint perfecte debi-

debita (§. 667.) Atque in præstatione horum officiorum & eorum, quæ matrimonii caussa alias fieri debent simul sumtorum, *mutuum adjutorium conjugum consistit* (§. 848.)

§. 870.

De imperio seu potestate maritali.

Quoniam ex pacto, quo matrimonium contrahitur, eadem nascuntur jura & obligationes conjugum (§. 856. & seq.) *matrimonium societas æqualis est* (§. 839.) & *quæ in ea fieri debent, communi consensu determinanda*, consequenter *imperium conjugale*, quod ex societate conjugali nascitur (§. 838.) *mutuum conjugum in se invicem est*: quatenus tamen uxor jus suum remittere potest (§. 342.) *maritus idem pacto acquirere potest vel expresso, vel tacito*, quatenus tacite in mores consentitur, tuncque *uxor subjecta marito* (§. 835.)

§. 871.

De divortio & secundis nuptiis.

Cum conjuges liberos educare teneantur (§. 855.) *matrimonium dissolvi nequit, liberis nondum educatis* (§. 444. 856.) consequenter *nec marito pro lubitu uxorem dimittere, nec uxori licet pro lubitu a marito discedere* (§. 444.) Enimvero cum nulla obstet ratio, quo minus dissolvatur, *si nulli adhuc geniti sint liberi, aut qui nati fuerant, mortui* (§. 856.) in eo casu *naturaliter matrimonium dissolvi potest*. (*a*) Cum adulterium committens a pacto discedat (§. 859.) *propter adulterium matrimonium dissolvi potest, salva tamen obligatione educandi liberos legitimos*; quippe a qua

(*a*) Matrimonii vinculum indissolubile esse ex sua primæva institutione, res est tam clara, ut nihil clarius in tota Evangelica œconomia invenitur. Christi verba Matth. 19. Et Apostolica documenta 1. ad Cor. 7. Rom. 7. expresse docent indivisibile conjugum ligamen a Deo ipso, non ab homine fuisse primitus institutum. Matrimonii perpetuam firmitatem invictis ex ratione petitis argumentis invenies Lector apud Clarifs. Estium in 4. Sent. §. 8.

nemo se facto suo liberare potest (§. 100.) Cum conjux alterum malitiose deserens, vel *debitum conjugale*, quod in actuali copula carnali consistit, præstare recusans a pacto discedat (§. 856. 444.) *propter malitiosam desertionem & debiti conjugalis denegationem matrimonium dissolvi potest*. *In statu naturali*, vi libertatis naturalis, *unicuique permittendum*, *ut matrimonium pro lubitu dissolvat* (§. 78.) Quoniam matrimonio dissoluto mutua conjugum obligatio cessat (§. 444.) *utraque pars cum persona alia matrimonium contrahere potest*. Et quia per se patet, *morte conjugis unius dissolvi matrimonium*; ideo quoque *viduus vel vidua ad secundas nuptias*, quæ dicuntur, *transire potest*, consequenter *polygamia successiva*, quæ vocari solet, *licita*. Dicitur autem dissolutio matrimonii *Divortium*; sicuti dissolutio sponsaliorum *Repudium*. Quoniam vero conjux superstes ab obligatione educandi liberos ex priori matrimonio susceptos liberari nequit (§. 38.) *si ad secundas nuptias transitur, novus conjux liberorum ex priori matrimonio natorum curam gerere, &, nisi propria bona habeant, sumptus educationis de suo sustentare tenetur*, cum nonnisi sub hac conditione matrimonium contrahi possit.

§. 872.

De partu agnoscendo. *Matrem certam esse*, *quod proles ex se nata sit*, per se patet. *Pater prolem agnoscere* dicitur, si eam ex se genitam vel expressis verbis, vel ipso facto declarat; *& agnoscere tenetur*, *quamdiu probare nequit*, *eam ex adulterio natam esse*. Similiter *Stuprator*, *qui concubitum fatetur eo tempore factum*, *quo stuprata concepisse præsumitur*, cum præsumtionem elidere teneatur, *partum agnoscere tenetur*, *donec probaverit*, *eam*

isto

isto tempore cum alio, vel pluribus adhuc rem habuisse : si vero *concubitum neget*, *fœmina eumdem probare debet*, juramenti scilicet delatione, testibus quippe deficientibus (§. 783.)

§. 873.

Quoniam factum alienum, ad quod nullo modo concurrit, nemini imputari potest (§.3.) *factum unius conjugis imputari nequit alteri, ad quod non concurrit, nec factum liberorum parentibus, nec parentum liberis*, consequenter *nec conjux propter factum conjugis, nec parentes propter factum liberorum, nec liberi propter factum parentum puniri possunt*, consequenter *nec liberis imputari potest, quod ex concubitu illegitimo nati, nec naturaliter a parentibus macula quædam in ipsos derivatur*. *De imputatione factorum a parentibus & liberis.*

§. 874.

Cum *donationes* a libera voluntate donantis dependeant (§. 475.) eædem *inter conjuges naturaliter illicitæ non sunt*. *De conjugum donationibus.*

CAPUT III.

De cognationibus & Affinitatibus.

§. 875.

COgnati dicuntur personæ, quæ vel continuo a se invicem, vel ab una persona, non vero a se invicem per generationem descendunt. Persona autem, a qua aliæ per generationem descendunt, *Stipes communis* appellatur; qui adeo in *masculinum* & *fœmineum* dividitur. A stipite masculino descendentes in specie *Agnati* vocantur. *De cognatis & eorum stipite.*

§. 860.

§. 876.

De lineis cognationum, Series personarum per continuas generationes a se invicem descendentium, dicitur *Linea recta*, quamdiu in se spectatur; eaque vel *ascendens*, vel *descendens*, prouti vel ascenditur ad eas personas, a quibus per generationem descendis, vel descenditur ad eas, quæ a te descendunt. Duæ autem lineæ rectæ in communi stipite concurrentes, quando ad se invicem referuntur, dicuntur *linea obliqua*; quasi sint duæ partes ejusdem lineæ.

§. 877.

De familia. Personæ omnes, quæ ab eodem stipite descendunt in pluribus rectis, simul sumtæ faciunt *Familiam stipitis*, veluti *familiam patris*, quæ a patre meo, *familiam avi*, quæ ab avo meo & ita porro descendunt.

§. 878.

De cognatione directa & collaterali. *Cognati directi* dicuntur personæ in eadem linea recta constitutæ; *cognati* autem *a latere*, sive *collaterales* personæ, quæ sunt in lineis ad se invicem obliquis, seu, ut vulgo dicitur, in linea obliqua.

§. 879.

De gradibus cognationis in linea recta. *Diversitas cognationis inter stipitem & personam quamcumque in linea recta oritur ex numero generationum, per quas a stipite descendit* (§. 875.) Quamobrem cum ea *gradus* dicatur; *generatio facit gradum, ac persona descendens stipiti in eo gradu cognata est, quem indicat numerus generationum, per quas a stipite descendit*: ita filius patri cognatus in primo gradu, avo in secundo, proavo in tertio. Atque hinc intelligitur, quinam *cognati* sint *propiores*, quinam *remotiores*, quinam *proximi*.

§. 880.

§. 880.

Gradus superioris ordinis sunt, qui obtinent in cognatione personæ alicujus cum aliquo ascendente; ast *inferioris ordinis*, qui obtinent in cognatione cum aliquo descendente. Dicuntur autem cognati ordinis superioris in linea recta communi nomine *Parentes*; cognati ordinis inferioris, *Liberi*. *De gradibus superioris & inferioris ordinis.*

§. 881.

Cum generatio gradum faciat (§.879.) *iidem numero gradus in lineis obliquis simul sumpti gradum familiæ faciunt*. Ita liberi omnes primi gradus constituuntur in primo gradu familiæ, patris nimirum sui; horum autem liberi in secundo gradu familiæ, quæ est familia avi, cujus illi sunt liberi secundi gradus. *Continet* autem *familia avi familiam patris mei, & familia proavi familiam avi & patris, ac ita porro.* *De gradibus familiæ.*

§. 882.

Linea obliqua dicitur *æqualis*, quando duæ lineæ rectæ in eodem stipite terminatæ æquales sunt: ast *inæqualis*, si hæ fuerint inæquales. Cum cognati collaterales ideo cognati sint, quia ab eodem stipite descendunt (§.878.) *collaterales in linea æquali inter se cognati sunt in eo gradu, in quo cognati sunt stipiti*. Enim vero *si in linea inæquali remotior duobus, tribus, quatuor gradibus distet a communi stipite, propior uno; erit ille huic cognatus in gradu secundo, tertio, quarto familiæ patris sui: quod si propior a communi stipite distet duobus gradibus, remotior tribus, quatuor &c. erit hic cognatus in gradu tertio, quarto &c. familiæ avi sui, & ita porro* (877. 881.) Unde sequitur, *ut cognatus mihi in* *De gradibus in linea inæquali.*

gradu

gradu quocumque familiæ patris mei uno gradu mihi proprior sit, quam cognatus in eodem gradu familiæ avi mei, & duobus gradibus propior, quam cognatus in eodem gradu familiæ proavi mei, & ita porro. Atque hæc est famosa illa graduum computatio canonica, naturæ maxime conformis, quæ recte attenditur in iis caussis, in quibus ratio habenda propinquitatis sanguinis, veluti in matrimonialibus & criminalibus.

§. 883.

De cognatione ex illicito concubitu natorum. Cum omnis cognatio prodeat a generatione (§. 875.) *naturalis cognatio eadem est, sive quis ex matrimrnio fuerit natus, sive ex concubitu quocumque illicito*. Quamobrem hæc etiam attendenda venit, ubi propinquitatis sanguinis ratio habetur.

§. 884.

De affinitate. Quoniam conjuges arctissime uniuntur, ut singulari quodam modo spectentur tamquam una persona (§. 858.) cognatis unius conjugis eumdem quasi respectum habent ad conjugem alterum, quem ad illum habent. Hic respectus cognatorum conjugis unius ad conjugem alterum cum *Affinitas* dicatur; *cognati conjugis unius sunt affines conjugis alterius, & in quo gradu persona quædam cognata est conjugi uni, in eo affinis est alteri*. Per se autem patet, *affinitates contrahi per matrimonia, sive nuptias, nondum vero per sponsalia* (§. 874.)

§. 885.

De quasi affinitate. Cum, *qui copula carnali junguntur*, sibi invicem concedant usum corporis sui instar conjugum (§. 858.) qui copula carnali matrimonium consumant; *quasi conjuges sunt*, conse-

quen-

quenter *personæ*, *quæ alteri carnali copula jungitur*, *cognati sunt hujus quasi affines*. Inde sequitur, *ut stupratori virginis quasi affinis sit soror ejusdem*, *& virgo stuprata affinis fratri stupratoris*. Copula carnalis quasi nuptiæ sunt, per quas ideo quasi affinitas contrahitur (§. 884.)

CAPUT IV.

De societate paterna & potestate patria.

§. 886.

CUm parentes obligentur liberos, quos procreaverunt, conservare, ut adolescant, & eos aptos efficere, ut sibimetipsis prospicere possint de iis, quibus ad conservationem sui indigent (§. 855.) *parentibus non competit jus enecandi infantes*, *nec jus infantes exponendi* (§. 51.) *An parentes habeant jus enecandi, aut exponendi liberos.*

§. 887.

Similiter cum parentes liberos aptos efficere debeant, ut actiones suas juxta legem naturæ determinare valeant (§. 855.) *quamdiu liberi per se officiis satisfacere nequeunt*, *parentes actiones ipsorum determinare debent*, consequenter *iisdem competit jus in actiones liberorum*. *De jure parentum in actiones liberorum.*

§. 888.

Jus parentum in liberos imperium quoddam est (§. 883. 887.) cumque ex obligatione educandi liberos oriatur (§. 885.) *tam matri, quam patri commune* (§. *cit.*) Dicitur vulgo *Potestas patria*, & per errorem longe ultra limites suos extenditur. *De patria potestate.*

§. 889.

§. 889.

De obedientia liberorum & jure eos obligandi ac puniendi.

Liberi igitur *parentibus subjecti sunt*, & iis *obedire obligantur* (§. 835.) cumque imperium, parentibus competens (§. 888.) involvat jus obligandi (§. 833.) *parentes liberos ad obedientiam obligandi*, *ac* per consequens *jus puniendi inobedientes habent* (§. 35.) quæ pœnæ a parentibus inflictæ liberis *castigationes paternæ* appellantur: cum eædem emendatrices esse debeant (§. 93.) & intra officiorum liberis debitorum terminos coercendæ sint. *Legi* autem *naturæ adversa præcipientibus liberi obedire non tenentur* (§. 38.)

§. 890.

De liberis ad virtutem perducendis, a vitio avocandis.

Cum *parentes liberos* aptos efficere debeant ad actiones suas juxta legem naturæ determinandum (§. 855.) eos *officiis erga seipsum*, *erga alios atque erga Deum adsuefacere* (§. 57.) & per consequens cum habitus actiones suas ad legem naturæ componendi *Virtus* sit, habitus contrarii vero *vitia* sint, *eos ad culturam virtutis adducere*, *a vitiis vero avocare debent*. Quamobrem cum maxima vis sit exemplorum, præsertim in tenellis puerorum animis; *liberis exempla bona præbere*, *mala prodere minime debent*.

§. 891.

De vitæ genere, cui liberi destinandi.

Similiter quia parentes liberos aptos efficere debent ad sibimetipsis prospiciendum de iis, quibus ad conservationem sui indigent (§. 855.) *eos destinare debent certo vitæ generi*, *ad quod apti sunt*, & *omnem dare operam*, *ut ea rite addiscant*, *quæ id vitæ genus exigit*.

§. 892.

§. 892.

Ex eadem ratione *operam* quoque *dare debent pro virili, ut liberi consequantur bona fortunæ, & eos aptos efficiant ad eadem consequenda*, consequenter *curæ habere, ut fiant fortunati.* *De fortuna liberorum promovenda.*

§. 893.

Cum parentes speciali obligatione liberorum suorum ac status eorumdem perfectionem promovendi teneantur (§. 855.) & hominibus perinde ac brutis natura insitus sit amor prolis suæ, qui στοργὴ appellari solet; *liberos suos non modo amare debent parentes, sicuti ceteros homines* (§. 136.) *verum etiam eos in amore, ac per consequens officiis omnibus, quæ aliis debentur, ceteris præferre* (§. 44.) *De amore liberorum suorum.*

§. 894.

Quoniam liberi non modo parentibus debent vitam suam, sed propter educationem etiam eos agnoscere debent maximos benefactores suos, (*per demonstrata in antecedentibus vi* (§. 470. 471.) ideo *gratum erga parentes animum habere debent, & quacumque data occasione ipsis, quantum possunt, vicissim benefacere, eosdem amare, magnifacere ac singulari honore prosequi*, qui *Reverentia filialis* dici solet (§. 474.) *De officio liberorum erga parentes.*

§. 895.

Reverentia filialis cum consistere nequeat cum illa familiaritate, quæ inter conjuges intercedit; *matrimonium* quoque *inter liberos & parentes naturaliter illicitum.* Nimirum ob immutabilitatem obligationis naturalis (§. 38.) *lege naturæ matrimonia permissa non sunt, quæ tollunt, aut labefactant officia, quæ pars una alteri debet.* *An matrimonium inter parentes & liberos licitum.*

§. 896.

§. 896.

De providentia parentum circa educationem liberorum in casum mortis.

Quoniam sumptus in educationem faciendi a *parentibus* debentur (§. 855.) iisdem *curæ esse debet , ut , si ipsos mori contingat , antequam liberi fuerint educati, ipsis relinquant bona, de quibus sumptus educationis sustentari possint, & curam educationis atque administrationis bonorum, quæ ipsis relinquunt, aut quæ aliunde iisdem obveniunt, personis aliis demandare , quas eam diligenter curaturos confidunt.*

§. 897.

De cura educationis parentibus superioribus & cognatis incumbente.

Cum generis humani propagandi caussa generentur homines (§. 854.) parentes superioris gradus generarunt liberos, ut ex iis porro procreentur alii. Quamobrem cum prolis educatio a generatione inseparabilis sit (§. 855.) *si parentes moriantur, antequam liberi fuerint educati, parentes superioris gradus eos educare obligantur* , aut *his prædefunctis* , cum beneficia etiam reddantur parentibus in liberis ipsorum, *cognati curam educationis in se suscipere debent*, (§.894. 875.)

§. 898.

De tutela.

Tutores dicuntur personæ, quibus educatio pupillorum curæ est: & *pupilli* vocantur liberi nondum educati , quorum parentes defuncti, aut qui uno saltem, præsertim patre, orbi. Atque jus educandi liberos parente orbos *Tutela* dicitur. Dicuntur autem *Tutores testamentarii*, qui voluntate ultima parentum constituuntur ; *legitimi*, qui jure cognationis tales sunt; & *dativi*, qui in statu civili a magistratu dantur. Quodsi liberi ea sint ætate, aut bonorum administrandorum caussa saltem , aut potissimum aliena ope indigeant, cum persona, cui competit jus bona

bona alterius administrandi, quæ vel propter ætatem, aut corporis quoddam, vel animi vitium rebus suis ipsamet præesse nequit, *Curator* dicatur; in Jure Romano curatores a tutoribus distinguuntur: *nostris* tamen *moribus tutela tamdiu durat*, *donec educatio prorsus absoluta*, id quod Juri naturæ convenientius.

§. 899.

Quoniam *Vicarius* dicitur, qui vicibus alterius fungitur; *tutores sunt vicarii parentum defunctorum in educatione pupillorum*, *ac* per consequens *idem ipsis curæ esse debet in educandis liberis*, *quod parentibus*, *nisi quod proprios sumtus in eamdem facere non teneantur*; cum nulla adsit ratio, cur quis liberos alienos suo sumtu educare debeat. Nimirum *si pupilli propria habeant bona*, *non opus est*, *ut alieno sumtu educentur*; cum alteri præstanda non sint, quæ ipsemet in potestate sua habet (§. 133.) *si iisdem careant*; quoniam mendici sunt (§. 487.) *de eleemosynis prospiciendum ipsis est* (§. 488. 491.) Distinguendum vero est, quod tutoribus faciendum, ab eo, quod parentibus superioris gradus incumbit (§. 897.) *De officio tutorum.*

§. 900.

Cum non repugnet, ut tutori uni tantummodo cura educationis, alteri administratio bonorum committatur, ne unus nimium oneretur, immo ut melius consulatur pupillo, alii saltem inspectio tutelæ demandetur; alii sunt *Tutores educatores*, alii *administratores*, alii *inspectores*. Educatores & administratores communi nomine *Tutores inferiores*: inspector autem *Tutor superior*, seu *honorarius* dicitur. Et, *si plures fuerint tutores*, *a parentum*, *vel constituentium voluntate dependet*, *utrum tutelam inter eos divi-* *De tutorum diversitate.*

dere, an ii conjunctim indivisam committere velint (§. 314.)

§. 901.

De inhabilitate tutorum.

Quia tutores pupillos ad virtutem perducere, a vitiis avocare debent (§. 890. 899.) *ad tutelam inhabiles sunt, qui vitiis dediti, aut propter ætatem, vel animi quoddam vitium aut corporis ipsimet tutore vel curatore indigent*: cumque nemo obligari possit ad id, quod in potestate sua non est (§. 60.) aut nonnisi cum neglectu officii erga seipsum præstare potest (§. 133) *a tutela excusantur, qui ob infirmitatem corporis, vel ob ætatem nimis provectam, aut multitudinem negotiorum, tutelam ea diligentia, quæ requiritur, administrare nequeunt.*

§. 902.

De inventario conficiendo.

Inventarium dicitur consignatio bonorum pupilli vel curandi administrandorum. Ut igitur constet, quænam administranda fuerint; *tutor inventarium conficere debet.*

§. 903.

De alienatione bonorum pupilli.

Cumque tutor bona pupilli administrare debeat omni diligentia, ne damnum pupillo detur (§. 21. 269.) ut de eadem constet; *rationem administrationis singulis annis reddere tenetur*. Et quia is, cujus bona administrat, dominus est; *bona pupilli immobilia alienare nequit* (§. 257.) quoniam tamen in administrando personam pupilli repræsentat, ac ideo ea facere tenetur, quæ ipse necessitate urgente facere cogeretur; *si ea adsit necessitas, quæ ipsum pupillum ad alienandum cogit, eadem alienare potest*, consequenter *si æs alienum solvendum, nec ex rebus aliis solvi possit, si sumtus in educationem ex rebus aliis*

fieri

fieri nequeant, si prædii reficiendi caussa contrahendum sit æs alienum & usuræ prædium inutile reddant. Ut vero tutor omnem suspicionem a se amoveat; *si res pupillares distrahendæ, a peritis taxandæ & tutori curæ esse debet, ut inveniat emtorem justum pretium offerentem.* Enimvero cum patrimonium pupilli conservare & quantum in potestate est, amplificare debeat (§. 208.) *bona mobilia supervacua, ac ea in primis, quæ servando servari non possunt, vendere, ac pecuniam inde redactam vel fœnori dare, vel in emtionem prædiorum collocare debet, nisi pater res quasdam alienari expresse probibuerit, nec ulla eas alienandi necessitas adsit* (*per demonstrata.*)

§. 904.

Si tutor dolo, vel culpa damnum in administratione dederit, id resarcire tenetur (§. 270.) cumque hoc respectu sit debitor pupilli (§. 336.) *naturaliter pupillo bona tutoris obligata sunt pro iis, quæ finita tutela ipsi restituenda* (§. 705.) *De damno a tutore dato.*

§. 905.

Cum tutori, vel curatori competat administratio bonorum (§. 898.) *pupillus sine consensu tutoris, & qui curatorem habet, sine consensu curatoris se alteri ad aliquid præstandum obligare nequit.* Quoniam vero administratio ideo committitur tutori, vel curatori, ne pupillus, aut curandus defraudetur (§. *cit.*) *si is alterum sibi obligavit ad aliquid præstandum, vel cum eo in commodum suum contraxit, actus validus est.* *De pupillo, vel aliis eidem obligandis.*

§. 906.

Quoniam nemo alteri gratis facere tenetur, si is vicissim dare possit (§. 473.) per se autem patet, tutelam haud exiguum esse onus, præ- *De salario & honorario tutoris.*

sertim si ampla fuerit bonorum administratio; *naturaliter illicitum non est, ut tutori, vel curatori pro administratione, si ampla sint bona pupilli, salarium aliquod constituatur*. Cumque beneficia, qualis est administratio tutelæ, si ea gratis fiat, sint rependenda (§. 474.) *æquum omnino est, ut finita tutela pro eadem fideliter ac utiliter gesta honorarium quoddam solvatur* (§. 525.)

§. 907.

De indemnitate tutoris & curatoris.

Et quia pupillus, vel curandus locupletior fieri nequit ex re tutoris, vel curatoris (§. 271.) *pupillus & curandus obligantur tutori & curatori restituere impensas administrationis caussa factas, & damnum occasione ejus datum resarciendum*, adeoque *si pupilli, vel curandi caussa res proprias oppignoravit tutor, vel curator, aut fidejussit, finita tutela, vel cura eum liberare tenetur pupillus, vel curandus*.

§. 908.

De quasi pacto tutoris.

Tutor in administrationem tutelæ consentit expresse, dum eamdem in se suscipit, & cum eam exigat manifesta pupilli utilitas, ejus consensus recte præsumitur (§. 686.) *Tutela* igitur *acquiritur quasi pacto* (§. *cit.*) unde *perfecta* etiam *nascitur obligatio & jura perfecta acquiruntur* (§. 687.)

§. 909.

De societate paterna.

Non absimili modo ostenditur, *inter parentes & liberos educationis caussa intercedere quasi pactum*, & per consequens *inter eosdem societatem quamdam*, ipsa natura duce, *contrahi*: quæ *societas paterna* appellari solet. Ac ideo *obligationes & jura ad educationem liberorum spectantia non solum officii sunt lege naturali præscripti, verum*

etiam

etiam ex quasi pacto, perinde ac ex pacto vero oriuntur (§. 687.) Educatio liberorum duplici modo spectatur, tum quatenus ad utrumque conjugem spectat, tum quatenus a parentibus in utilitatem liberorum fieri debet. Priori respectu ad societatem conjugalem, posteriori ad paternam pertinet.

§. 910.

An patria potestas parentum eadem.

Quoniam parentes actiones liberorum determinare debent, quia ipsi in iis rite determinandis sibi non sufficiunt (§. 887.) successive autem eas ipsi per se determinare discunt; *potestas patria crescente ætate successive intra arctiores limites redigitur* (§.888.) *id quod etiam de tutela valet* (§.899.) Enimvero cum educatio non ante absoluta intelligatur, quam ubi liberi per se ea acquirere possunt, quæ ad vitæ necessitatem & commoditatem necessaria sunt (§. 855.) *quamdiu in domo paterna vivunt*, quia sibimetipsis nondum prospicere possunt de victu & amictu, aliisque necessariis vitæ subsidiis, *voluntati parentum subjiciuntur quoad ea, quæ ad domum spectant.*

§. 911.

De duratione patriæ potestatis & officiorum

Patria potestas cum parentibus nulla competat, nisi quæ ex obligatione educandi liberos nascitur (§.888.) *finita educatione patria potestas tollitur, & liberi fiunt sui juris:* consequenter *etiam tutela finitur*. Enimvero cum tam officia parentum erga liberos, quam liberorum erga parentes lege naturæ præscribantur (*per demonstrata*) consequenter obligatio ad ea prorsus immutabilis sit (§. 38.) *officia liberorum erga parentes durant per omne vitæ tempus, nec minus parentum erga liberos officia ab educatione sejuncta*

perpetua sunt. Unde sequitur *ut liberi*, quamvis desinat obedientia, quam patria urget potestas (§. 889.) *toto* tamen *educationis tempore studere debeant, ut placeant parentibus*.

§. 912.

De consensu parentum ad matrimonium liberorum.

Quoniam liberi toto vitæ tempore studere debent in omnibus suis actionibus, ut placeant parentibus (§. 911.) *sine eorum* quoque *consensu matrimonium contrahere non debent*, cumque matrimonia non contrahant nisi ubi judicium eorum jam satis maturum est, *suo potius judicio stare licet, quam parentum sine justa caussa contradicentium* (§. cit. & §. 78.) consequenter *matrimonium dissensu parentum irritum effici nequit*, ac ideo *consensus eorum honestatis est* (§. 49.) *non necessitatis* (§. 80.)

§. 913.

De dote uxoris.

Cum filiæ nubentes in eum perducantur statum, quo parentes non amplius opus habent iisdem prospicere de iis, quæ ad ipsarum conservationem requiruntur (§. 866.) onera autem matrimonii conjuges conjunctim ferre teneantur pro modo facultatum suarum (§. 868.) & *Dotis* nomine veniant res, quas uxor affert ad maritum, onerum matrimonii sustinendorum caussa; *si parentes filiam elocant, quæ propria bona nulla habet, pro modo facultatum suarum eam dotare debent*; *non tamen tenentur, si maritus indotatam ducere velit, aut* quod per se patet, *si non possint* (§. 60.) Et quia parentum est judicium de facultatibus suis (§. 78.) *dotis determinatio tota ab ipsorum arbitrio dependet*. Quoniam vero dos datur ad sustinenda onera matrimonii; *ususfructus saltem in ea impendendus*, & *substantia salva esse debet uxori*, consequenter

ter *si pecunia, vel res æstimata in dotem detur*, cum usus pecuniæ nullus sit, nisi erogari possit, *dominium dotis in maritum transferendum, &* idcirco *bona mariti naturaliter oppignorata sunt pro dote* (§. 705.) *Pacta*, quibus de dote convenitur, tum & aliis ad utilitatem conjugum spectantibus, vocantur *dotalia*. Cum in hisce regnet paciscentium voluntas (§. 667.) *de quibus in pactis dotalibus conventum, iis standum.*

§. 914.

De donatione propter nuptias.

In Jure Romano *Donatio propter nuptias* appellatur donatio mulieri a viro in securitatem dotis facta; quæ ideo *non minor esse debet dote: naturaliter* vero *eadem opus non est* (§. 913.)

§. 915.

De morgengaba.

Morgengaba dicitur donum, quod sponsus dare solet sponsæ altero nuptiarum die in præmium virginitatis, seu pudicitiæ ereptæ. Cum ex pacto matrimoniali sponsa obligetur sponso ad concedendum corporis sui usum (§. 858.) *sponsus* quoque *naturaliter pro concessione primi coitus nihil solvere tenetur*, consequenter *morgengaba*, quæ moribus veterum Germanorum introducta, *Juris naturalis non est*. Vi tamen ejusdem *uxor in morgengaba accepta dominium acquirit* (§. 317.)

CAPUT V.

De Jure hereditario, seu testamentis & successione ab intestato.

§. 916.

De herede & jure hereditario.

IN *bona defuncti succedere* dicitur, qui post mortem defuncti jus in bonis, quæ habuerat,

rat, acquirit. Qui in ea succedit, *Heres* dicitur; & jus succedendi in bona defuncti *Jus hereditarium*. Rerum a defuncto relictarum universitas *Hereditas*; & dominium, quod in ea acquiritur, *Dominium universale* appellatur. Denique *hereditatem suscipere* dicitur, qui verbis, vel facto sufficienter declarat, quod heres esse velit. Quodsi voluntas verbis, vel signo, sine ullo tamen facto declaratur, in specie *Hereditatis aditio*; si vero facto, *Gestio pro herede* vocatur.

§. 917.

De acquisitione juris hereditarii & hereditatis.

Hinc statim patet, cum heres eadem persona moralis sit cum defuncto quoad bona ab hoc relicta (§. 916.) *in eodem omne jus defuncti & omnes obligationes quoad ipsius bona continuari*. Et quia susceptio hereditatis est acceptatio juris hereditarii (§. *cit.* & §. 316.) *aditione hereditatis, vel gestione pro herede jus hereditarium & cum eo dominium universale* (§. 916.) *occupatione autem possessionis hereditas acquiritur* (§. 200.)

§. 918.

Quænam ad hereditatem pertineant.

Patet hinc porro, *ad hereditatem pertinere res omnes corporales tam mobiles, quam immobiles, sive fuerint in potestate defuncti, sive alterius, nomina etiam & jura omnia, qualiacumque fuerint, solis personalibus exceptis* (§. 400.) *res* vero *alienas*, quippe quæ non fuerunt defuncti (§. 207.) & restituendæ sunt domino (§. 261.) *ad hereditatem non pertinere, & æs alienum ab ea deducendum esse* (§. 207.)

§. 919.

An ultra vires hereditatis

Cum per se pateat, neminem pro alio solvere teneri, nec ipse defunctus, si esset in vivis, plus

plus solvere posset, quam in bonis ejusdem est, *naturaliter heres ultra vires hereditatis non tenetur, si æs alienum massam superet, nec alio animo eamdem suscipere intelligitur, quam ut ultra vires ejus non teneatur*. Quamobrem ut de viribus hereditatis constare possit, *si hereditas æri alieno obnoxia fuerit; inventarium conficiendum* (§. 902.) a quo in statu naturali jurata specificatio non differt; cum quæ per testes probari nequeant, per juramentum probanda (§. 781.) *heres debitoribus teneatur.*

§. 920.

Hereditatem repudiare dicitur, qui jus hereditarium sibi delatum acceptare non vult. *A voluntate igitur uniuscujusque dependet, utrum hereditatem sibi delatam suscipere, an repudiare velit* (§. 316.) *De hereditatis repudiatione.*

§. 921.

Cum *parentes* fortunam liberorum, quantum possunt, promovere debeant (§. 892.) *si moriantur, bona sua liberis relinquere debent*. Quoniam vero curæ habere obligantur, ut, si eos mori contingat, bona liberis nondum educatis relinquant, ex quibus sumtus educationis sustentantur (§. 896.) *si quidam liberorum fuerint educati, alii non fuerint, & quæ ab ipsis relinquuntur bona vix educationi horum sufficiunt, ea naturaliter ad nondum educatos pertinent; aut si fructus huic sufficiant, ususfructus, donec fuerint educati*. Ex eadem ratione *idem intelligitur de parentibus superioris ac liberis inferioris gradus* (§. 897.) Quamobrem cum *sui heredes* dicantur, qui per generationem a defuncto descendunt; *liberi primi & ulterioris gradus sunt heredes sui*. Cumque fortunæ non minus liberorum ulterioris, quam primi gradus consulere debeamus, (*per de-* *De successione liberorum.*

demonstrata) *si defuncto fuerint liberi & primi, & ulterioris gradus, naturaliter quoque hi subeunt in locum parentum suorum*. Quamobrem quia jus subeundi in locum parentum suorum, cum liberis primi gradus ad hereditatem concurrentibus liberis ulterioris gradus competens, *Jus repræsentationis* vocatur; hoc jus *naturale est*, seu *juri naturæ convenit*.

§. 922.

De successione parentum.

Quoniam liberi parentibus beneficia rependere obligantur, quantum possunt (§. 894.) *si quis improles moritur, naturaliter bona sua relinquere debet parentibus suis primi gradus, aut bis deficientibus, gradus ulterioris*. Nimirum beneficia parentibus nostris primi gradus exhibita a parentibus suis, qui nobis sunt parentes ulterioris gradus (§. 879.) per illos etiam in nos derivantur.

§. 923.

De hereditatis delatione in linea recta.

Atque hinc patet, *in linea recta natura hereditatem deferri descendentibus, observato jure repræsentationis: his autem deficientibus, parentibus secundum gradus* (§. 921. 922.)

§. 924.

Quale sit jus succedendi liberorum & parentum.

Cum *jus succedendi liberorum atque parentum* non modo natura sit constitutum, sed etiam ex quasi pacto oriatur (§. 921. 922.) *non modo per modum officii* (§. 57.) *verum etiam tamquam jus ex pacto quæsitum subsistit* (§. 909. 687.) *ipsis auferri nescium* (§. 100.) Accedit, quod societas paterna, quæ ab initio consensu liberorum præsumto nitebatur (§. 909.) ubi ad maturiorem ætatem perveniunt, tacita eorumdem ratihabitione confirmetur, quasi pacto in expressum transeunte. Tacitus iste consensus extenditur

etiam

etiam ad familiam parentum superiorum (§. 877. 881.) saltem Jure naturæ extendi debet.

§. 925.

De abdicatione liberorum.

Liberi abdicari dicuntur, si parentes sufficienter declarent, quod eos pro liberis agnoscere nolint. *Quod si liberi scientes ac volentes ea committunt, quæ e diametro ipsorum erga parentes officio, reverentiæ in primis filialis repugnat, vel a vita scelesta sese revocari minime patiuntur*, cum a pacto vel quasi, quo nititur societas paterna (§. 909. 924.) discedant (§. 442.) *naturaliter eos abdicare licet* (§. *cit.*) Per se autem patet, *abdicatos amittere jura liberorum.*

§. 926.

De quãtitate juris hereditarii liberorum & parentum.

Cum liberis ac parentibus jus succedendi competat, quia liberi ac parentes sunt (§. 921. 922.) *naturaliter liberi omnes ejusdem gradus æquale jus habent ad hereditatem parentum, & vicissim parentes ejusdem gradus ad hereditatem liberorum*, consequenter *singuli hereditatem æqualiter inter se dividere debent, & qui jure repræsentationis succedunt* (§. 921.) *eam partem accipere debent, quam parens ipsorum accepisset, si adhuc in vivis fuisset.*

§. 927.

De testamento.

Expressa declaratio voluntatis defuncti de translatione dominii rerum post mortem suam relictarum, & de eo, quod præterea post mortem suam fieri vult, ea lege facta, ut nonnisi post mortem suam acceptatio fieri possit, *Testamentum* dicitur. Quamobrem cum dominium ea lege in alterum transferri possit, ut nonnisi post mortem suam acceptari possit (§. 314.) *testamentum Juris naturalis est, nec de voluntate*

Testa-

Testatoris ante mortem ejus, ut heredi constet necesse est, & ante mortem testamentum revocari ac pro lubitu mutari potest (§. *cit.*) Quamobrem patet, *testamentum morte demum testatoris validum effici*, seu *irrevocabile*.

§. 928.

De exheredatione liberorum & parentum.

Liberi exheredari dicuntur, quibus a parentibus expressa voluntate aufertur hereditas. Quoniam iidem abdicari possunt, abdicati autem amittunt jus succedendi (§. 925.) *liberi* quoque *exheredari possunt*. Cum tamen jus ipsis in se auferri nescium (§. 924.) pro lubitu a parentibus auferri nequeat; *sine justa caussa exheredari nequeunt*: quæ quales esse debeant, ex anterioribus colligitur (§. 925.) Quæ de exheredatione liberorum dicta sunt, ob eamdem rationem etiam applicanda ad exheredationem parentum.

§. 929.

De legatis.

Quoniam obligatio naturalis fortunam aliorum promovendi, quantum in potestate sua est, etiam parentes atque liberos tenet (§. 134. 38.) *si parentes absque neglectu liberorum suorum, & liberi absque neglectu parentum fortunam aliorum promovere possunt, in gratiam quoque extraneorum & mendicorum ac egenorum de bonis post mortem suam relictis disponere possunt, veluti si parentes habeant patrimonium amplum, vel liberis jam adsint, quæ vitæ necessitati, commoditati ac jucunditati sufficiunt, vel contra*. Quamobrem cum donatio rei cujusdam, vel etiam certæ pecuniæ summæ, ultima voluntate facta, *Legatum* dicatur; inde patet, *quatenus legata Juri naturæ conveniant*. Dicitur autem *Legatarius* persona, cui legatum relinquitur. Et quia *legata* spectanda sunt tamquam onus hereditati adje-

ctum

ctum (§. 409.) cum hereditas nonnisi sub hoc onere acquiri possit (§. 317.) *ab herede legatariis præstanda*. Per se autem patet, *legata in præjudicium liberorum relicta naturaliter non subsistere*.

§. 930.

An cognati collaterales in testamento præteriri possint.

Cum *cognatis collateralibus* ad promovendum ipsorum fortunam non aliter obligemur speciali quadam ratione; quam quatenus parentibus in ipsis beneficium rependimus (§. 894. 878.) ac ideo non quia ipsis per se beneficium debetur; *bona* quoque *post mortem ipsis relinquere perfecte non obligamur*, consequenter *in testamento præteriri iidem possunt, herede extraneo instituto, vel ex collateralibus eum, qui placuerit, vel etiam conjuge superstite*.

§. 931.

De successione ab intestato & præteritione liberorum in testamento.

Ab intestato succedere dicitur, qui in bona defuncti succedit testamento nullo facto, vel a defuncto in testamento non institutus heres. Quamobrem cum *posthumus*, qui post mortem demum patris nascitur, *sit* quoque *heres suus patris sui, immo etiam parentum superioris gradus* (§. 921.) *si in testamento prætereatur, una cum ceteris liberis ad hereditatem admittendus, & testamentum naturaliter quoad cetera subsistit, etiam quoad legata, nisi ideo relicta intelligantur, quia heredum numerum minorem putavit defunctus*. Ob eamdem rationem *idem intelligitur, si unus ex liberis fuerit præteritus, non exheredatus* (§. 928.)

§. 932.

De modo testandi.

Cum naturaliter ad testamentum faciendum non aliud requiratur, quam ut testator voluntatem suam expresse declaret (§. 927.) *testamentum*

natu-

naturaliter validum eſt, ſi quocumque modo conſtet hanc eſſe defuncti voluntatem, conſequenter *ſi eam coram teſtibus declaret, vel in ſcripturam redigat, aut ab alio in ſcripturam redactam ſubſcribat*. Per ſe autem patet, *ſi teſtamentum ſcriptum a teſtibus ſubſcribatur, opus non eſſe, ut ejus tenor ipſis ſit notus* (§. *cit.*) Dicitur autem *Teſtamentum nuncupativum*, quando teſtator voluntatem ſuam declarat coram teſtibns, ſive præſens ſit heres, ſive abſens: *Teſtamentum* autem *ſcriptum*, quando teſtator voluntatem ſuam in ſcripturam redactam relinquit.

§. 933.

De modo ſuccedendi ab inteſtato.

Quoniam non uno caſu contingere poteſt, ut quis voluntatem ſuam ultimam non declaret; ex eo minime ſequitur, quod voluerit, ut, bona ſua poſt mortem ſint res nullius, conſequenter occupanti cedant (§.209.210.) *Si quis* ergo *inteſtatus decedit, præſumendum eſt, cujuſnam eſſe voluerit bona poſt mortem relicta*. Quamobrem *qui ab inteſtato ſuccedit, niſi hereditas ipſi debita ſit* (§. 924.) *ex præſumta defuncti voluntate ſuccedit*. Quoniam itaque id præſumendum, quod officiis maxime congruit, collateralibus autem qua talibus ſpeciali ratione obligamur ad promovendum eorum fortunam, quatenus in ipſis beneficium redditur parentibus communibus primi, vel ulterioris gradus (§. 930.) *deficientibus heredibus in linea recta, ab inteſtato ſuccedunt, qui ſunt in familia patris, vel matris, ſecundum gradus familiæ, & his deficientibus ſimiliter, qui ſunt in familia avi, vel aviæ, ac ita porro, ut non fiat tranſitus de familia in familiam*, nimirum de arctiori in diffuſiorem, *niſi ubi in illa nulla extet perſona, ubivis nulla habita indifferentia ſexus*.

§. 934.

Cum dominium amittatur, quamprimum quis moritur (§. 818.) consequenter *si deficiat heres*, & res ab eodem relictæ fiant nullius; *hereditatem occupare potest naturaliter, qui voluerit* (§. 210.) *aut is; a quo jus occupandi occupatum est* (§.214.) *De herede deficiente.*

§. 935.

In heredem transfertur dominium rerum a defuncto relictarum (§.916.) & legatario dantur, quæ ipsi legantur (§.929.) *Quot modis igitur aliquid dari potest*, seu dominium transferri, *tot etiam modis heres institui & legatum relinqui potest*. Quamobrem *quæ ex diverso modo dandi fluunt, ea etiam valent de herede hoc, vel isto modo instituto, & de legato hoc, vel isto modo relicto.* *Quot modis heres institui & legatum relinqui possit.*

§. 936.

Ceterum si testator velit, eum heredem sibi esse, qui ab intestato succedit, legatum tamen uni, vel alteri relinquere, vel alia quædam fieri post mortem suam; *naturaliter in testamento, nulla facta heredis institutione, legata relinqui possunt, immo de aliis disponi potest, quæ post mortem suam testator fieri vult* (§. 927.) *tumque heres est, qui ab intestato succedit, & ultimam voluntatem testatoris adimplere tenetur* (§.317.) *De testamento sine heredis institutione facto.*

§. 937.

Et qüia in testamento mutare pro lubitu potest, quicquid visum fuerit, testator, quamdiu vixerit (§. 927.) *naturaliter testamento adjici possunt non minus, per quæ nonnulla in eodem mutantur, tum quæ nihil mutationis afferunt.* *De iis, quæ ad testamenta adjiciuntur.*

§. 938.

§. 938.

De prælegatis. *Prælegatum* dicitur legatum heredi uni, vel alteri relictum. Quoniam a voluntate testatoris dependet, cuinam legatum relinquere velit (§. 929. 475.) consequenter nil obstat, quo minus etiam heredi relinquatur; *prælegata Juris naturæ non contrariantur*.

§. 939.

De hereditate, vel legatis repudiatis. *Si heres unus hereditatem, legatarius legatum repudiet*, cum perinde sit, ac si heres non fuisset institutus, vel legatum nullum relictum (§. 920.339.) *proportio illius, vel res legata hujus hereditati accrescit*; (cumque heres facto suo jus legatario adimere non possit (§. 100.) & naturaliter in testamento etiam de legatis tantummodo disponi queat (§.936.) *si heres institutus hereditatem adire nolit, vel non possit, legata tamen subsistunt*.

§. 940.

De substitutione heredis, vel legatarii. Cum heredis institutio & legati relictio a volontate testatoris dependeant (§.930. 938.) *testator* quoque *heredi instituto alium substituere potest, ut illo deficiente quacumque de caussa hic succedat, vel deficiente legatario substitutus legatum accipiat*.

§. 941.

De fideicommissis. Hereditatis delatio ea lege facta, ut vel tota, vel certa ejus pars, prouti testator jusserit, restituatur alteri, *Fideicommissum* dicitur, in casu primo *universale*, in secundo *particulare*. Ac in specie *Fideicommissum familiæ* dicitur, quod familiæ relictum; vel si testator prohibet, ne res

extra

extra familiam alienentur. *Fideicommissa esse naturaliter valida*, patet per liberam testandi voluntatem (§. 930.)

§. 942.

De pactis successoriis.

Cum dominus vi dominii de rebus suis pro lubitu disponere possit (§. 195.) *naturaliter valida sunt pacta de hereditate inita*, consequenter *etiam pacta successoria conjugum.*

§. 943.

De successione naturali conjugum.

Per se patet, *mortuo conjuge uno*, matrimonium dissolvi, consequenter usum rerum, quas quisque habet, quantum ad communem œconomiam sufficit (§. 866.) cessare, cumque res ipsæ uniuscujusque propriæ sint; *conjugem superstitem recipere quod suum est, nullum vero jus habere ad bona defuncti*. Quoniam tamen conjux unus in casu collisionis alterum præferre debet in præstandis officiis humanitatis (§. 869.) *si conjux superstes non habeat propria bona, vel ea non sufficiant ad vitæ necessitatem, commoditatem aut jucunditatem, qui moritur, post mortem suam eam pro modo facultatum suarum bonorum partem ipsi relinquere debet, quæ vel vitæ necessitati soli, vel etiam commoditati, immo jucunditati sufficiunt, aut saltem usumfructum in ista parte bonorum, vel bonis etiam omnibus, sive ad dies vitæ, sive donec in statu viduitatis permanserit, prouti circumstantiæ particulares suadent*, consequenter *deficiente herede in linea recta* (§. 921. 922.) *conjugem heredem instituere potest, aut si non deficiat, vel alia de caussa heredem instituere hunc nolit, legato* (§. 929.) *aut fideicommisso* (§. 941.) *aut usufructu constituto eidem prospicere debet.*

§. 944.

De indissolubilitate matrimonii. Quoniam parentes non modo liberos conjunctim educare (§.856.) communique sumptu (§. 866.) verum etiam pro virili fortunam eorum promovere (§.892.) ac ipsis post mortem bona sua relinquere debet (§. 921.) immo etiam tacite se invicem sibi obligant ad quævis humanitatis officia præstanda (§.869.) & conjux unus alteri post mortem suam de iis prospicere debet, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatam ac jucunditatem requiruntur, quantum datur (§. 943.) *Jure naturali matrimonium perpetuum esse debet.*

§. 945.

De liberis ex illicito concubitu natis. Liberis imputari nequit, quod ex concubitu illegitimo nati (§. 873.) Quoniam itaque naturaliter inter liberos legitimos & ex concubitu illicito natos nulla datur differentia; *naturaliter ex illicito concubitu nati æquale jus habent ad hereditatem parentum suorum cum liberis ex justis nuptiis natis.*

§. 946.

De matrimonio collateralium. Cum inter fratres atque sorores nulla concipi possint officia; nisi quorum ratio continetur in eo, quod per nativitatem ab iisdem parentibus descendant, nulla quoque fingi possunt officia, quæ cum officiis conjugum consistere nequeant, prouti id obtinet inter parentes & liberos (§.895.) Quamobrem *matrimonia inter fratres & sorores contracta naturaliter illicita non sunt*, ac ideo *multo minus inter collaterales remotiores*. Alia vero quæstio est: num istiusmodi matrimonia ob rationes civiles in statu civili prohiberi debeant(

C A-

CAPUT VI.

De servitute & societate berili.

§. 947.

S*Ervitus* est subjectio, qua quis operas perpetuas pro alimentis perpetuis præstare obligatur. Qui operas præstare obligatus, *Servus;* si fœmina fuerit, *Ancilla;* qui alimenta, *Dominus* dicitur; & jus domini in servum, *Potestas dominica*. Est autem *Servitus perfecta*, si operæ, quæ perpetuo debentur, determinatæ non sunt; consequenter a domino pro lubitu determinandæ: *imperfecta* vero, si operæ saltem certæ debentur, aut non perpetuo, vel non continuo. *Servitus quid sit.*

§. 948.

Cum qui per operas ad victum & amictum necessaria acquirere tenetur, eas alteri locare possit pro mercede (§.620.) & de operis a se præstandis pro lubitu statuere (§.225. 195.) *si quis non habet nisi operas, quarum præstatione sibi comparare valet ea, quæ ad vitæ necessitatem faciunt, eidem jus est sese alteri in servitutem dandi* (§.947.) Quoniam itaque ex pacto tunc oritur *servitus*, quæ *voluntaria* dicitur; *in servitute voluntaria ex pacto metienda sunt jura atque obligationes*. Et vi libertatis naturalis *unicuique permittendum, ut se alteri in servitutem det pro lubitu suo* (§.78.) consequenter *etiam se vendere* (§.887.) *aut quocumque modo alio alienare licet*. *De Servitute voluntaria.*

§. 949.

Quoniam parentes liberos educare obligantur (§.855.) *si aliter liberis suis de iis prospicere non possunt, quæ ad educationem requiruntur, eos in servitutem vendere licet* (§.46.) Ast cum nec *An parentibus liceat liberos vendere, vel ma-*

rito uxorem. liberi æs alienum parentum solvere teneantur, nec uxor mariti (§. 873.) *ob æs alienum parentibus liberos, marito uxorem vendere non licet.* (a)

§. 950.

De servitute debitoris. Enimvero cum naturaliter bona debitoris obligata sint pro quolibet debito, ut ex iisdem satisfiat creditori (§. 705.) operæ autem æquiparentur rebus in dominio exiltentibus (§. 225.) *creditor debitorem, qui solvendo non est, in servitutem redigere potest, donec sibi operis præstitis ex asse fuerit satisfactum*, consequenter *eumdem etiam alii pro eo solventi in servitutem addicere, aut pro pretio convento* (§. 338. 342.) Dicitur autem *servitus coacta*, quam quis præter voluntatem suam subire cogitur.

§. 951.

De jure domini, in servum. Cum servus *domino* operas præstare teneatur (§. 947.) eidem *non competit jus nisi in operas a servo præstandas, & in actiones ceteras, quatenus respectum quemdam ad illas habent*, consequenter *etiam jus eum ad operas præstandas obligandi, & præstare nolentem, vel in præstandis negligentem puniendi*, ac ideo *minis & verberibus ad præstandum operas debitas compellendi* (§. 35. 93.)

§. 952.

De officiis humanitatis servo debitis. Cum servus non desinat esse homo; *dominus quoque servum amare & cetera officia humanitatis præstare debet, quæ homo homini debet* (§. 38. 133.) consequenter *non permittere, ut is sit vitio deditus, sed curare, ut virtuti studeat* (§. 139.) ipsi-

(a) Hæc praxis tam sæva & immitis quæ caritatem paternam adversos liberos omnino evertit, jam diu fuit ab Ecclesia proscripta, & a cultoribus populis reprobata. Vide Estium in 4. Sent. Cujacium; aliosque plurimos qui hoc argumentum egregie tractant.

ipsique competit jus præcipiendi servo, quæ legi naturæ conveniunt, prohibendi, quæ repugnant (§. 951.)

§. 953.

De operis a servo exigendis.

Quoniam operæ præstantur pro alimentis (§. 947.) *dominus servo alimenta salubria justi quantitate, & vestes aptas ad corpus contra injurias aeris tuendum dare debet* (§. 114. 115.) *nec operas exigere, ultra quod sanitas permittit* (§. 124. 37.)

§. 954.

Cuinam servus acquirat & de peculio servi.

Operæ servi, quæ ante erant in dominio servi (§. 225.) nunc sunt in dominio domini (§. 951.) *Quicquid igitur per operas servi acquiritur, domino acquiritur* (§. 226.) Enimvero *si servus aliunde quid acquirit, vel per operas suas horis subsecivis*, in quibus voluntate domini a labore vacat, *id servi manet*. Dicuntur autem *Peculium servi* res & pecunia, quas servus quomodocunque extra ministerium domini acquirit: quod *dominus in rem suam vertere nequit* (§. 195.) *Non* tamen *permittere tenetur, ut servus eodem abutatur* (§. 952.) & *de eo satisfaciendum domino, si servus dolo, vel culpa sua damnum dederit* (§. 270.) *alias nonnisi puniendus* (§. 93.)

§. 955.

Quale jus sit potestas dominica?

Cum *potestas dominica* sit jus determinandi actiones servorum, prouti sibi visum fuerit, & prouti legi naturæ convenit (§. 951. 952.) ea *imperium est* (§. 833.) Unde & *imperium herile* appellari nonnumquam solet. *Domino* igitur *jus nullum in corpus & vitam servi competit*; consequenter *naturaliter jus vitæ ac necis in servum non habet*. Ac propterea, cum *in servum sævire* di-

catur, si dura verba jugiter ferat in servum, in præstandis operis licet assiduum, aut ob non præstitas operas nimias, aut solo odio sine ulla ejus culpa nimis duriter tractet; *in servum sæviri non licet*.

§. 956.

De obligatione servi. Quoniam *servi domino* subjecti sunt (§. 955. 835.) eidem *obedire debent* (§. 836.) & per consequens *facere, quæ jubet, non facere, quæ prohibet* (§. cit.) Et *operas debitas omni diligentia præstare obligantur* (§. 947. 21.)

§. 957.

De alienatione servi. Quia quilibet jus suum alienare potest pro lubitu (§. 257.) *dominus* quoque *servum*, hoc est jus, quod in ejus operas & ceteras actiones habet, *alienare potest, cui & quomodo voluerit*, veluti vendere.

§. 958.

De manumissione. Cumque etiam jus suum remittere possit (§. 342.) quo facto servus fit liber (§. 337.) servus autem *manumitti* dicatur, si dominus libertatem suam eidem restituit; *dominus servum manumittere potest, non tamen invitum, si hoc pacto servitus contracta* (§. 438.)

§. 959.

De natis ex ancilla & de contubernio. Quoniam partus ancillæ sumtibus domini educandus, & is præterea operis carere debet, quas mater propter partum præstare impedita fuit; *ex ancilla natus naturaliter tamdiu servilis conditionis est, donec sumtus educationis & si quid præterea interest restituantur*. Pactum, quod ancilla cum servo init liberorum procreandorum caussa, *matrimonium est*, utut a Romanis *Contuber-*

tubernium servile vocetur. Quoniam tamen dominus partum suo sumtu educare debet; *ad contubernium consensus domini requiritur.*

§. 960.

Qui alicui certas operas ad certum tempus pro alimentis & certa mercede locat, *Famulus*, & eorum conductor *Herus* dicitur. *Ex pacto igitur metienda sunt jura & obligationes heri atque famuli.* Quatenus vero eodem utriusque partis commodum promovetur, cujus caussa famulus operas locat, herus eas conducit, *Societas* quædam inter famulum & herum initur (§. 836.) quæ *herilis* vocatur. Convenit cum ea servitus voluntaria (§. 948.) & *famuli imperfectam servitutem subeunt* (§. 947.) *De societate herili.*

§. 961.

Cum famulus hero perfecte obligetur ad certas operas præstandas (§. 960. 438.) *hero competit jus famulum obligandi ad faciendum, quod intra conventum modum imperare potest: si præstare nolit, vel negligens fuerit, eum ante diem dimittere potest* (§. 442.) Quoniam itaque famulus negotia domini negligere non debet; *eo tempore, quo heri negotia obeunda sunt, sua curare nequit, nisi domino consentiente* (§. 337.) utpote qui jus suum remittere potest (§. 342.) Cum vero domino nullum damnum detur, *si famulus tempus in utilitatem suam collocet, quo a negotiis liber est; id prohiberi nequit.* *De obligatione famuli.*

§. 962.

Cum nemo alterum tertio obligare possit contra voluntatem suam (§. 78.) *intra tempus contractus nec herus famulo herum, nec famulus hero famulum alium loco sui obtrudere potest.* *De hero vel famulo non obtrudendo.*

Quod si vero dominus velit, ut operas quasdam, alias sibi debitas, quibus interea carere vult, præstet alteri, cum in eo nihil fiat, quod est contra jus famuli (§. 83.) *herus famulum alteri ad aliquot dies commodare potest* (§. 515.)

CAPUT VII.

De domo.

§. 963.

De societate composita & simplici. SOcietas *composita* dicitur, quæ ex aliis simplicibus, aut minus compositis constat; *simplex* autem, cujus membra sunt individua physica. *Membra* igitur *compositæ sunt integræ societates*, tamquam individua moralia (§. 96.)

§. 964.

Domus quid sit. *Domus* dicitur societas composita ex conjugali, paterna & herili, vel saltem ex binis. Illa *perfecta* est, hæc *imperfecta*. Dicitur autem *Paterfamilias*, qui in societate conjugali maritus, in paterna pater, in herili herus appellatur; *Materfamilias* vero, quæ in conjugali uxor, in paterna mater, in herili hera vocatur. Liberi autem & famuli, quatenus sunt membra minus digna domus, *Domestici* dicuntur, etsi vocabulum subinde ad solos famulos & famulas restringatur. Quoniam societates simplices, ex quibus domus componitur, in eadem subsistunt; *singulorum* quoque *membrorum domus jura & obligationes ex fine societatum simplicium metienda*: quia tamen societates simplices in unam coalescunt; *unusquisque sibi cavere debet, ne alteri quomodocumque impedimento sit, quo minus aliqua ex parte officio suo desit.*

§. 965.

§. 965.

Cum societas finis cujusdam conjunctis viribus obtinendi caussa contrahatur (§. 836.) *domus* quoque *finem* quemdam *habere debet*, societatibus simplicibus subsistentibus, *non alium*, *quam ut conjunctis viribus eorum, qui membra societatum simplicium sunt, salus societatum simplicium rectius promoveatur*, consequenter *quando quis fit membrum societatis simplicis, quæ compositæ cujusdam, veluti domus, membrum est, eo ipso tacite se obligat, quod salutem simplicium, quantum datur, promovere velit*, ac propterea *tacite* quoque *acquirit jura obligationi isti respondentia* (§. 46.) *De fine domus & obligatione ac jure inde nascente.*

§. 966.

Quoniam in societate conjugali conjugum (§. 870.) in paterna parentum (§. 888.) in herili heri ac heræ commune est imperium (§. 955.) *naturaliter in domo imperium patri & matrifamilias commune est, convenire tamen possunt, ut patrifamilias soli competat partim per se, partim per matremfamilias exercendum, & de modo exercendi* (§. 667.) *De imperio in domo.*

§. 967.

Hinc consequitur, cum domus tamquam societas (§. 964.) suas habere debeat leges (§. 846.) *leges in domo mutuo patris & matrisfamilias consensu determinandas esse, nisi quatenus de imperio & ejus administratione specialiter quid fuerit conventum*. Vocantur autem *leges* istæ *domesticæ*, quæ cum præscribere debeant media, quibus finis domus obtinetur, (§. 846.) *ex fine domus derivandæ*. *De legibus domesticis.*

§. 968.

§. 968.

De vigilantia patris & matrisfamilias.

Quoniam itaque finis domus obtineri nequit absque legum domesticarum observantia (§.967.) *pater & materfamilias diligenter attendere debent ad actiones domesticorum*, consequenter cum *vigilantia* consistat in diligentia animum attendendi ad omnia, quæ fiunt, & quæ nosse interest, ne scilicet facile quid notitiæ nostræ subducatur; *pater & materfamilias vigilantes esse debent.*

§. 969.

De auctoritate patris & matrisfamilias.

Et quia pater ac materfamilias conjunctim imperium domesticum exercent, vel saltem paterfamilias id ex parte per matremfamilias exercet (§. 967.) *& patri, & matrifamilias curæ esse debet, ut in altera parte hæreat auctoritas, & neutra pars propriam auctoritatem imminuere debet.*

§. 970.

De cura utriusque in domo.

Naturæ autem domus apprime convenit, *ut pater atque materfamilias provide prospiciant, ne liberorum mores per famulos & famulas, nec vicissim famuli ac famulæ per illos corrumpantur*, & *propterea permittere minime debent, ut liberi implicentur familiaritatibus famulorum & famularum, nec in hos sibi jus quoddam arrogent.*

§. 971.

De officiis humanitatis.

Quia denique officia humanitatis a quovis debentur cuivis, quantum in potestate est (§. 133.) *qui in eadem domo sunt quævis officia humanitatis data quacumque occasione sibi invicem præstare debent.*

S E-

SECTIO II.

DE IMPERIO PUBLICO, SEU JURE CIVITATIS.

CAPUT I.

De origine civitatis & imperii publici.

§. 972.

DOmus ſingulas ſibi non ſufficere in iis, quæ ad vitæ neceſſitatem, commoditatem ac jucunditatem, immo felicitatem faciunt, nec ut jure ſuo quiete frui & quod ab aliis tribuendum ſatis tuto conſequi, ſeque ac ſua adverſus vim aliorum defendere poſſint, haud difficulter aſſequimur. Neceſſe igitur eſt, ut conjunctis viribus obtineantur, quæ domus ſingulæ per ſe conſequi nequeunt, adeoque ſocietates contrahendæ (§. 836.) Societas eo fine contracta *Civitas* appellatur. Unde patet, *pacto hominum civitates fuiſſe conſtituendas* (§. 836.) & *finem civitatis conſiſtere in vitæ ſufficientia*; abundantia eorum, quæ ad vitæ neceſſitatem, commoditatem & jucunditatem requiruntur, ac mediorum felicitatis; *tranquillitate civitatis*, vacuitate a metu injuriarum, ſeu a violatione juris ſui (§. 87.) & *ſecuritate*, ſeu vacuitate metus a vi præſertim externa; *Salutem* autem *civitatis in fruitione vitæ ſufficientiæ, tranquillitatis & ſecuritatis* (§. 837.) *quæ, quatenus obtinetur, bonum publicum eſt* (§. cit.)

Cur civitates introducendæ & de fine earumdem.

§. 973.

Civitatis ordinatio *Reſpublica* dicitur, quamvis civitas & Reſp. a nonnullis pro ſynonymis habeantur, ſed perperam; cum aliud ſit pactum,

Reſpub. quid ſit.

quo

quo civitas constituitur, alia conventio, qua consentitur in media finem civitatis consequendi. Ex illo nimirum civitas formam suam specificam nondum nanciscitur, quam ex hac demum acquirit.

§. 974.

Quid sit gens, civis, peregrinus, incola.

Multitudo hominum in civitatem consociatorum *Populus*, sive *Gens* dicitur. *Multitudo itaque hominum alio fine, quam qui civitatis est* (§. 972.) *consociatorum gens non est*. Membra civitatis, seu singuli, qui societatem civilem ineunt, dicuntur *Cives*; qui vero membum civitatis nostræ non est, *Peregrinus* appellatur. Et peregrinus, cui habitare & rem suam gerere permittitur in aliena regione, *Incola* audit.

§. 975.

De obligatione singulorum & universorum.

Cum ex pacto, quo civitas constituta (§. 972.) oriatur obligatio (§. 438.) *singuli obligantur universis ad commune bonum pro virili promovendum, & universi singulis, quod sufficientiæ vitæ ipsorum, tranquillitati & securitati prospicere velint* (§. 972.) consequenter *a neutra parte fieri debet, quod huic obligationi contrariatur*, ideoque *universis competit jus cogendi singulos, ut obligationi suæ satisfaciant*.

§. 976.

De lege suprema civitatis.

Quoniam itaque *in civitate* nihil faciendum, quod saluti ejusdem adversatur (§. 972. 975.) *salus publica* in eadem *suprema lex est*, consequenter *si salus publica exigit, ut certo modo de rebus civium disponatur*, immo *de ipsis civibus quibusdam, jus ita disponendi universis, seu populo competit*.

§. 977.

§. 977.

Cum singuli, qui in civitatem coeunt, liberi sint (§. 77.) & dum in eamdem coeunt, nonnisi sibi invicem se obligant (§. 972.) *natura civitates diversæ inter se spectantur tamquam personæ liberæ in statu naturali viventes* (§. 850.) id quod etiam inde patet, quod civitas societas sit (§. 972. 850.). *De libertate Civitatum, seu gentiũ.*

§. 978.

Quoniam *quælibet civitas natura*, seu qualis est vi originis suæ, libera est (§. 977.) ac ideo in actionibus suis independens ab omni alia gente ac homine quocumque (§. 77.) *jus* quoque *habet determinandi pro lubitu modum, quo salus publica promoveri debet, seu media, quibus finis civitatis obtinetur*, consequenter *non modo constituendi ea omnia, quæ eo fine necessaria sunt, & determinandi ea, quæ constanter eodem modo fieri debent, adeoque leges ferendi* (§. 39.) *verum etiam decernendi, quid in casu quolibet emergente fieri debeat*. Patet autem, *ea omnia determinanda esse communi omnium consensu* (§. 841.) Ast cum fieri non possit, ut semper consentiant omnes; *majori quod visum fuerit parti, id pro voluntate omnium habendum, sicque minor pars obliganda per majorem*. *De jure determinandi ea, quæ finis consequendi caussa fieri debent.*

§. 979.

Jus universis competens in singulos, cum in determinandis eorum actionibus consistat (§. 978.) *imperium est* (§. 833.) quod *civile*, vel etiam *potestas civilis* appellari solet, atque *oritur ex pacto, quo civitas constituta* (§. 972.) *& originarie penes populum est* (§. 974.) *tamquam res incorporalis propria* (§. 206.) *Imperii civilis origo.*

§. 980.

§. 980.

De limitibus imperii civilis.

Imperium civile cum metiendum sit ex fine civitatis (§. 976. 972.) idem *non extenditur ultra eas civium actiones, quæ ad bonum publicum consequendum pertinent*, consequenter cum nonnisi quoad easdem *libertas naturalis* singulorum restringatur (§. 975. 77.) *quoad ceteras actiones ea illibata manet*.

§. 981.

De summitate imperii civilis.

Quoniam imperium civile quoad exercitium liberum est ab omni alia gente & homine quocumque (§. 977. 77.) *nullus* quoque *actus ad imperii exercitium spectans ab ullo homine irritus fieri potest*. Quamobrem cum *imperium summum* dicatur, cujus actus a nullo homine irriti fieri possunt; *imperium civile in se*, quale scilicet originarie populo competit (§. 979.) *summum est*.

§. 982.

Quomodo de imperio disponere possit populus & de iure Rectoris civitatis.

Cum imperium civile originarie sit penes populum, seu in dominio ejusdem (§. 979.) *si civitas ordinanda, populus, sive universi inter se convenire debent, utrum imperium sibi retinere, aut in personam unam, vel in plures conjunctim, utrum totum, an divisum; & num certa lege, an absque ulla lege transferre velint, num revocabiliter, an irrevocabiliter, num ad certum tempus, an ad dies vitæ, num tamquam transmissibile in certos alios, an tamquam non transmissibile, num saltem quoad exercitium, vel quoad ipsam substantiam*. Quamobrem cum *Rector civitatis* is dicatur, cui imperium in civitate delatum est, ut id exerceat; *Rectoris civitatis jus metiendum est ex voluntate, quæ populo fuit, cum imperium transferret*.

§. 983.

§. 983.

Quoniam imperium civile consistit in jure determinandi ea, quæ ad bonum publicum promovendum requiruntur (§. 980.) pro horum diversitate varia complectitur jura, quæ *Partes imperii potentiales* vocantur a *Gratio*. Atque ideo *Imperium plenum* dicitur, quod nulla sui parte diminutum; *minus plenum*, quod una, vel altera parte diminutum. Est autem *Imperium limitatum*, cujus exercitium certis legibus adstrictum, vel consensu alterius indiget; *absolutum* vero, quod limitatum non est. *Imperium* itaque *minus plenum absolutum esse potest*, *idemque summum* (§. 981.) *plenum vero limitatum*, *immo pro aliqua parte limitatum*, *pro reliqua absolutum*. Ad certum tempus si confertur *Imperium*, vocatur *temporarium*; quod absolutum & summum esse potest: si sub clausula, quamdiu placuerit, *precarium*; quod *quovis momento revocabile*, consequenter summum esse nequit (§. 981.) etsi *absolutum esse possit*.

De divisione imperii.

§. 984.

Leges, ad quas exercitium imperii adstringitur, *fundamentales* dicuntur. Quamobrem *lex* quoque *fundamentalis est*, *ut Rector civitatis in certis negotiis requirat consensum vel populi universi*, *vel certorum quorumdam*, *& qua disponitur de modo transmittendi*, *vel deferendi imperium*. Patet præterea, *Rectorem civitatis obligari ad legum fundamentalium observantiam*, *nec eas pro lubitu suo mutare posse* (§. 982.) Cum vero *leges fundamentales* fiant *consensu populi* (§. 978.) eodem quoque *tolli & mutari possunt*, *modo jus Rectori civitatis*, *aut ejus successoribus inde quæsitum non diminuatur* (§. 86. 100.) Enimvero quia leges fun-

De legibus fundamentalibus.

fundamentales a populo fiunt pro lubitu imperium in Rectorem civitatis transferente (§. 982.) *si Rector civitatis, qui absolutum imperium habet, ipse certas leges constituit, juxta quas imperium exercere velit, vel etiam concilium, sine cujus approbatione quid facere nolit, eædem leges fundamentales non sunt*, ac per consequens *Rector civitatis non semper necessario easdem observare tenetur, immo si ita visum fuerit, eas prorsus tollere potest.* Quamobrem *nec ea de caussa imperium esse desinit absolutum* (§. 983.) *atque summum* (§. 981.) *Idem valet, si populus saltem exprimit voluntatem suam de nonnullis, quæ Rector civitatis facere, aut non facere debeat, non vero expresse declarat, se ejus judicio stare nolle, nec concilium constituit, sine cujus consensu nihil eorum decernere valet*; cum nullum sibi jus in actus Rectoris reservet populus.

§. 985.

Quomodo imperium deferri nequeat. Cum bonitas & malitia actus, quippe de qua non omnium idem est judicium, non sit apta ad distinguendum jus Rectoris civitatis & populi; *imperium transferri nequit ea lege, ut populus universus recte imperanti parere debeat, male autem imperanti resistere eumque coercere possit*; consequenter *mutua populi & Rectoris civitatis subjectio perpetua esse nequit* (§. 835.)

§. 986.

De modo habendi imperium. Si *Imperium* in Rectorem civitatis saltem transfertur quoad exercitium, *usufructuarium* vocatur; si simul quoad substantiam, *patrimoniale*. Quamobrem *imperium patrimoniale habetur pleno jure, usufructuarium minus pleno* (§. 198.) Patet autem, *imperium usufructuarium plenum absolutum & summum esse posse: imperium autem*

autem patrimoniale minus plenum & limitatum (§. 983. 981.) *Modus habendi imperium*, cum non sit pars imperii, sed ab eo distinguatur tamquam res diversa; *in ipso imperio nihil mutat, nec is ad exercitium imperii spectat* (§. 66.)

§. 987.

Quia res etiam incorporales infeudari possunt (§. 740.) *imperium* quoque *infeudari potest* (§. 121. 979.) Cum infeudatio ad modum habendi imperium pertineat; *imperium infeudatum absolutum, plenum & summum esse potest* (§. 986.) *habetur tamen minus plene* (§. 736. 986.) *De infeudatione imperii.*

§. 988.

Quoniam delatio imperii tota dependet a voluntate populi transferentis (§. 982.) *imperium* quoque *transferri potest per modum fideicommissi*, hoc est, *ea lege, ut post certum tempus, vel moriens id restituat certo cuidam alteri* (§. 941.) Et ut ante (§. 987.) patet, *hoc modo delatum absolutum, plenum ac summum esse posse.* *De imperio per modum fideicommissi delato.*

§. 989.

Pacta, in quibus de modo administrandi imperii inter Rectorem civitatis & populum convenitur, vel eos, qui populi jus habent, *Capitulatio* dicitur. *Est* igitur *capitulatio lex fundamentalis* (§. 984.) consequenter *eadem opus est, si imperium limitatum esse debet* (§. 983.) *nullæ autem sunt leges fundamentales perpetuæ*. Pacta cum servanda sint (§. 483.) *absque consensu ejus, cum quo capitulatio facta, nihil in eadem mutari potest.* *De capitulatione.*

CAPUT II.

De diversis Rerumpublicarum formis.

§. 990.

Democratia. SI imperium est penes totum populum, forma Reip. dicitur *Democratia*, subinde etiam *status popularis*. Quoniam *Libertas civilis populi* est independentia quoad actus ad bonum publicum promovendum requisitos a voluntate alterius, *in democratia populus libertate civili fruitur, nec tantummodo liber est respectu aliarum gentium* (§. 977.) *verum etiam respectu sui ipsius*.

§. 991.

Monarchia. *Monarchia* dicitur, si imperium, quale originarie in populo est, consequenter plenum, absolutum, & summum est penes unum. Quamobrem *in monarchia monarcha tantumdem potest, quantum populus universus in democratia*. Cum tamen modus habendi imperium in ipso imperio nihil mutet (§. 986.) *nihil interest, num imperium sit in patrimonio, an in usufructu*. Et quia in monarchia jus populi in monarcham translatum; *monarcha populum repræsentat*.

§. 992.

Aristocratia. *Aristocratia* dicitur, si imperium, quale originarie in populo est, penes certas quasdam personas est, qui *Optimates* appellantur. *Optimates* itaque *in aristocratia tantumdem possunt, quantum populus potest in democratia, & imperium plenum, absolutum & summum habent*. De modo habendi imperium idem tenendum, quod de monarcha diximus (§. 991.) Et quia *optimates* jus populi habent; *conjunctim populum repræsentant*. Quamobrem

obrem cum *Dignitas civilis* ſit præcellentia ſupra perſonas alias in Rep. *ex juribus perſonæ competentibus æſtimanda*, optimates autem conjunctim jus habeant, quod monarcha ſolus habet; *major eſt dignitas monarchæ, quam optimatum ſingulorum*.

§. 993.

Reſpublica mixta eſt, quæ in aliis ad monarchiam, in aliis ad ariſtocratiam, in aliis ad democratiam accedit, aut ſaltem ex binis Reip. formis aliquid participat. *Oritur Reip. forma mixta ex imperii diviſione in partes potentiales* (§. 983.) *&* *ejus limitatione* (§. 980.) Utrumque cum variis modis fieri poſſit; *mixtæ Reip. formæ pluribus modis differre poſſunt, & earum forma per leges fundamentales definienda* (§. 984.) *Reſpub. mixta.*

§. 994.

Regnum dicitur ea Reip. forma in qua imperium ſive plenum, abſolutum ac ſummum, ſive quomodocumque limitatum aut diminutum penes unum eſt, ſalva tamen ſummitate civitati manente. Perſona, penes quam in regno imperium eſt, *Rex* dicitur. *Regnum* igitur *eſt vel monarchia, vel mixta quædam Reip. forma* (§. 991. 993.) *Rex* tamen *quilibet in negotiis cum aliis gentibus populum repræſentat, niſi per leges fundamentales aliis gentibus notas quoad nonnulla aliter fuerit cautum.* *Regnum.*

§. 995.

Imperium polyarchicum, a nonnullis *Condominatus* dicitur, ſi duo, vel tres habeant imperium indiviſum in uno regno commune, veluti ſi duo, vel tres fratres ſimul imperent. Duo autem iſti, vel plures *Condomini*, vel *Correges* di- *Imperium polyarchicum, ſeu condominatus.*

cuntur, in quibus quasi singulis regis potestas & dignitas tota residet.

§. 996.

Superior quinam & subditi quinam sint.

Superior in civitate dicitur is, cui competit jus in actiones singulorum; hi autem vocantur *Subditi*. Quamobrem *in democratia populus universus superior est* (§. 990.) *in regno & monarchia Rex sive monarcha* (§. 991. 994.) *in aristocratia sunt optimates conjunctim* (§. 992.) *ast singuli in democratia, monarchia & aristocratia, & in hac etiam singuli optimates subditi sunt*. Enimvero *in condominatu condomini sunt singuli superiores, nec unus eorum subditus alteri* (§. 995.)

§. 997.

De regno herili.

Regnum herile dicitur, in quo Regi idem jus competit in subditos & res subditorum, quod domino in servum; seu in quo Regi præter potestatem civilem etiam dominica competit; consequenter *in regno herili Rex de operis subditorum sibi præstandis & de rebus subditorum pro lubitu disponit, & actiones publicas ad suam præcipue utilitatem dirigit, nonnisi secundario utilitatem subditorum intendens*: id quod cum pacto, quo civitates constitutæ, repugnet (§. 972.) *imperium herile inde ortum suum non trahit, nec a fine civitatis derivatur*. Quoniam tamen populus imperium alii deferre potest, prouti visum fuerit (§. 982.) *si imperium herile in Regem deferre velit, hoc ipsi permittendum* (§. 977. 78.) Et quoniam *in regno herili subditi omnes subeunt servitutem personalem*, servitus autem personalis in se illicita non est (§. 948.) *regnum quoque herile in se illicitum non est, nec si populus in idem consentit, injustum* (§. 83.) Quia vero etiam dominus servum amare & cetera humanitatis officia

præ-

præstare debet, quæ homo homini debet (§. 952.) *in regno quoque herili Rex, seu imperans subditos amare debet & officia humanitatis præstare*, consequenter *in exercendo imperio herili nil committere, quod officiis istis repugnat*. Per se patet, *possibilem* etiam *esse aristocratiam herilem*, de qua eadem tenenda, quæ de regno herili.

§. 998.

De majestate & jure majestatico.

Majestas est dignitas ejus, penes quem summum imperium est indivisum. Non obstat, quod ejus exercitium in nonnullis ad leges quasdam fundamentales adstringatur; cum actus hisce conformes a nullo homine irriti fieri possit. Atque hinc *Jura mejestatica* appellantur, quæ ad imperium summum ejusque exercitium pertinent. Patet autem, *in democratia majestatem convenire populo universo* (§. 990.) *in aristocratia collegio optimatum* (§. 992.) *in monarchia & regno Regi* (§. 991. 994.)

§. 999.

De senatu.

Senatus dicitur cœtus certarum personarum, cui regimen publicum quoad ea, quæ quotidianæ administrationis sunt, vel quæ moram non ferunt, & executio illorum, quæ a superiore decreta sunt, committitur, & qui ad consilium de rebus publicis superiori subministrandum adsciscitur. *In democratia* itaque *senatus necessario constituendus*, cum populus non quotidie convenire possit (§. 990.) *& tanto plus auctoritatis & potestatis in eum conferendum, quanto rarius populus, aut difficilius convenire potest*.

§. 1000.

De comitiis.

Conventus negotiorum publicorum agendorum caussa celebrati dicuntur *Comitia*. Quamob-

rem *in democratia populus universus negotia publica, senatui non permissa* (§. 999.) *per se nonnisi in comitiis agere potest* (§. 990.) cumque de iis, quæ ad exercitium imperii spectant, pro lubitu statuere possit (§. 978.) *a voluntate ejus unice dependet, utrum comitia statuto tempore semper sint habenda, an vero saltem in casu emergente, quo de re quadam ex præsenti tempore statuendum*. Patet (§. 999.) *jus convocandi comitia competere senatui debere*, cumque eidem status præsens rerum optime perspectus sit; *eidem quoque conferendum esse jus ea in comitiis proponendi, aut saltem suggerendi, de quibus deliberandum*, *utut etiam*, cum in democratia natura omnium æquale jus sit (§. 70. 972.) *quilibet suggerere possit, quod ipsi ad promovendum bonum publicum conducere videtur, ut de eo deliberetur*. Et quoniam concordia sociorum salus societatis conservatur (§. 847.) ut evitentur discordiæ; *leges de comitiis celebrandis condendæ* (§. 978.) veluti quinam *jus comitiorum* habere debeant, ut scilicet in iis votum habeant, quomodo populus in certos ordines, & hi in cœtus quosdam minores sint distribuendi, qui certas eligant personas ipsorum nomine ad comitia mittendas, seu deputatos, quinam in comitiis Directoris munere fungi debeat, & ita porro. Denique cum *in Rep. mixta* retineri possint, quæ in statu populari necessaria sunt (§. 993.) in ea quoque *locus esse potest comitiis*.

§. 1101.

De aristocratia formanda.

Quoniam vi libertatis, populo competentis (§. 977.) formam Reip. eligere is potest; quam voluerit (§. 78.) *a voluntate populi in aristocratia unice dependet determinare, quantus esse debeat optimatum* nu-

numerus, num ex omnibus populi ordinibus, an saltem ex eminentiore ejus parte optimates constituendi, num eorum regimen annum, vel temporarium, an perpetuum esse debeat; utrum successores eligendi, an certa successionis lex statuenda; num jus optimatum ad certas familias, an ad possessionem prædiorum, vel aliam personarum conditionem restringendum. Hinc *Aristocratia* alia *annua* vel *temporaria*, alia *perpetua*, alia *electiva*, alia *successiva est*, alia denique *laxa*, quando ingens admodum fuerit optimatum numerus, etsi is minorem populi partem faciat; alia *strictior*, quando numerus optimatum non major est, quam qui quotidie convenire, aut citra moram convocari possit.

§. 1002.

De jure monarchæ & regno æsymnetico.

Cum *monarcha* imperium plenum, absolutum & summum habeat (§. 991.) *de omnibus negotiis publicis pro lubitu statuere potest* (§. 983.) *& ejus judicio standum* (§. 981.) Et quia non a tempore dependet jus monarchæ, sed imperium plenum, absolutum ac summum ad tempus quoque haberi potest; *Rector civitatis temporarius monarcha esse potest.* Et quoniam *Regnum æsymneticum* dicitur, si imperium saltem ad tempus in aliquem transfertur; idem *monarchia esse potest, non tamen necessario* est. Ceterum *monarcha non habet imperium herile*; quippe quod ab eo, quale originarie in populo est, & in monarcham translatum (§. 991.) dissentit (§. 997.)

§. 1003.

De Regno Laconico.

Regnum Laconicum dicitur, in quo exercitium imperii quidem uni commissum, sed qui id exercere tenetur juxta populi, vel procerum voluntatem. *In regno* igitur *Laconico Rex magis sua-*

dendi, quam jubendi potestate pollet, & inter monarchiam & regnum Laconicum, cum imperium Regi competens variis modis limitatum, aut deminutum esse possit (§. 981. 983.) *plures regni species interjectæ sunt*. Patet etiam, *in regno Laconico Regem assimilari senatui* (§. 999.)

§. 1004.

De regno legitimo. *Regnum legitimum* dicitur, in quo Rex imperium exercere tenetur juxta leges fundamentales vel perpetuas, vel in delatione imperii ipsi in specie præscriptas, seu capitulationem. *Regna* igitur *legitima sunt Resp. mixtæ* (§. 993.) *& species inter monarchiam & regnum Laconicum interjectæ*. Patet etiam, *in regnis legitimis jus Regis omne metiendum esse ex legibus fundamentalibus* (§. 984.)

§. 1005.

De regno electivo & interregno. *Regnum electivum* dicitur, quando populus eligit successorem, Rege deficiente, aut jus eligendi in alios transtulit. *Rege mortuo imperium ad populum redire*, per se patet, consequenter *a voluntate ipsius dependet, num Regem novum eligere velit, an aliam Reip. formam introducere*. Cumque *Interregnum* dicatur status Reip. in quo sedes regia vacat; *populus in interregno imperium vel per se, vel per alium, aut certos alios administrare potest*, consequenter *Vicarios regni constituere, quorum jus ex lege fundamentali metiendum* (§. 984.) *&* ideo *in ipso momento incipit, quo Regis jus finitur*.

§. 1006.

De Regis electione. Cum jus transferendi imperium originarie penes populum sit (§. 982.) *jus eligendi Regem vel populus universus sibi reservare, vel idem sum-*

pli-

pliciter in alios certos transferre, vel denique certas electionis leges condere potest (§. 984.) veluti determinando personæ eligibilitatem, tempus & modum electionis. Dicitur autem *Electio legitima*, quæ juxta leges de electione Regis conditas facta; *illegitima*, quæ legi cuidam contrariatur. Quamobrem cum electorum jus ex legibus fundamentalibus metiendum; *populus non tenetur Regem illegitime electum agnoscere.*

§. 1007.

Cum salus publica suprema lex sit (§. 976.) *Rex electus promittere tenetur, quod imperium saluti publicæ convenienter &, cum populus velit,* id secundum leges fundamentales administrari (§. 984.) *si certæ leges eidem præscribuntur; secundum easdem administrare velit.* Quoniam pactum intercedit inter Regem electum & populum, quo ille se obligat ad imperii exercitium, hic jus exercendi in ipsum transfert (§. 438.) *nec rex imperium sine consensu populi abdicare, nec ipse a populo abdicari potest* (§. 100.) Quoniam vero pactum, cui lex commissoria addita, statim resolvitur, conditione resolutiva, quæ eidem inest, existente (§. 609.) *si Regi defertur imperium sub lege commissoria, ut regno cadat, quando hoc fecerit, vel non fecerit, regnum amittit, si fecerit, vel non fecerit.* *De jure & obligatione egis electi.*

§. 1008.

Regnum successorium dicitur, quando in locum Regis deficientis certa lege succedit alius. *Lex successionis*, qua designantur personæ regni capaces, & modus succedendi definitur; *in delatione imperii primo Regi facta consensu populi, aut eorum, qui jus populi habent, condenda* (§. 984.) *Quod si quædam huc spectantia in eadem fuerint præter-* *De regno successorio.*

termissa, cum ea tamquam per se nota populus supposuerit, *more gentium vicinarum*, quem tacite approbasse intelligitur, *succeditur*. Et quia regna successoria introducuntur eo fine, ut successor sit certus, evitandarum nimirum turbarum caussa, quæ in electione facile oriuntur: *in casu dubio populus de successione id voluisse præsumitur, quod successionem certam facit*.

§. 1009.

De successione in regno patrimoniali.

Cum *in regno patrimoniali Rex præsens* disponere possit de ipsa substantia imperii (§. 986.) *successorem sibi eligere potest, quem voluerit, personam sibi cognatam, vel nullo sanguinis vinculo junctam, etiam extraneam, seu peregrinam, immo* quoque *filium exheredare*, ne succedere possit. Et cum *Regnum patrimoniale* vel sit *perfecte tale*, si omnis proprietas imperii fuerit penes Regem; vel *imperfecte tale*, si saltem jus transferendi imperium pro lubitu fuerit penes Regem; *in perfecte tali imperium dividere potest in partes non modo potentiales* (§. 983.) *verum etiam subjectivas*.

§. 1010.

De divisione imderii in partes subjectivas.

Nimirum *partes subjectivæ imperii* dicuntur imperium in personas, quæ incolunt certam territorii partem. *Territorium* vero vocatur locus; in quo alicui imperium civile competit; unde *civitatis territorium* est regio, quam populus inhabitat, & in qua originarie imperium habet. Cum ad finem civitatis pertineat defensio sui adversus vim externam (§. 972.) *imperium in se partes in subjectivas divisibile non est*, consequenter *populus non intelligitur imperium transtulisse in alium, nisi ea lege, ne in partes subjectivas dividatur*.

§. 1011.

§. 1011.

Modus succedendi hereditarius est, si eodem modo in regno succeditur, quo in hereditate ab intestato succedi solet, nimirum qui eo tempore, quando imperium primo Regi defertur, apud populum deferentem in usu est (§. 810.) Cum nonnisi unus in regno succedere possit (§. 994.) *si Regi defuncto plures extiterint heredes*, deficiente ratione intrinseca electionis, *natu major præfertur natu minori*; utpote qui prior jus succedendi acquisivit per nativitatem (§. 828.) Et *nisi expressa populi voluntate fœminæ admittantur, aut non admittantur, nisi deficientibus masculis; in casu priori fœminæ prætereuntur, in posteriori ultimo Regi filia, vel agnata proxima succedit* (§. 1008.) Patet etiam, *si in successione in bonis obtineat jus repræsentationis, idem quoque obtinere in successione in regno.*

De modo succedendi hereditario.

§. 1012.

Actus Regis regii sunt, qui pertinent ad exercitium imperii; *privati* vero, qui ad idem non pertinent. *Rex* igitur *quoad actus privatos tamquam persona privata spectandus*, consequenter *quoad eos non fruitur nisi jure privatorum*. Similiter *Bona Regis regia*, seu *publica* sunt, quorum usus ad imperii administrationem & splendorem regium perpetuum destinatus. *Bona* vero *Regis privata*, seu *propria* sunt, quæ ad usus ipsius privatos destinantur, aut quocumque modo ab ipso acquiruntur. *Bona* igitur *Regis privata cum regiis in unam massam confundi nequeunt*, consequenter *regia ad hereditatem ipsius minime pertinent* (§. 916.) Quamobrem etsi modo hereditario succedatur in regno (§. 1011.) *qui in regno succedit, non ideo succedit in bonis Regis privatis, & hereditate*

De actibus & bonis Regis regiis, ac privatis.

ditate

ditate repudiata in regno succedere potest, nec debita antecessoris privata solvere tenetur.

§. 1013.

De successione lineali. *Successio linealis* est, in qua regnum continuo ab uno in alterum devolvitur in linea recta, nec ad aliam propiorem fit transitus, nisi illa extincta. *In successione* itaque *lineali mortui habentur pro vivis, & regnum per eos devolvitur ad eum, qui in vivis est, in eadem linea semper a persona gignente ad genitam; quando vero fit transitus ad aliam lineam, ab ultima in regnatrice ad primam in eidem proxima.* Dicitur autem *successio linealis agnatica*, si fœminæ a successione in æternum excluduntur; *cognatica* vero, si cum masculis promiscue admittuntur, vel masculis deficientibus succedit fœmina Regi ultimo proxima. Patet autem, ut ante (§. 1011.) *natu majorem præferri natu minori*. Ceterum cum regna successoria ideo fuerint introducta, ut successor certus sit (§. 1008.) *si deficiente agnatica substituitur successio linealis cognatica, regnum devolvitur ad filiam ultimi Regis & ejus liberos masculos, vel ad cognatam proximam & ejus liberos masculos.*

§. 1014.

De aliis succedendi modis. Cum modus succedendi a libera populi imperium deferentis voluntate dependeat (§. 982.) *tot modi succedendi in regno possibiles sunt, quot concipi possunt, & is obtinebit, quem tempore instituti regni populus elegerit.* Sed de his in specie plura dici nil attinet.

§. 1515.

Unde jus successionis habeatur. Quoniam *in regno successorio* ideo quis succedit, quia populus voluit, ut hac lege succedatur; *successor jus suum non habet ab eo, cui succedit,*

sed

sed a voluntate populi, seu primo acquirente, Atque *jus succedendi providentia majorum quæsitum est* (§. 831.) *&* *de ejus renuntiatione ac repudiatione valent, quæ de jure per te in alios transmittendo alibi ostendimus* (§. 830.) *in regno successorio.*

§. 1016.

Quia jus succedendi in regno requiritur independenter a Regis præsentis voluntate (§. 1005.) nec populus, imperio in primum Regem certa successionis lege delato, quicquam in ea pro lubitu immutare potest, invitis iis, quibus aliquod jus inde quæsitum (§. 100.) *controversiam de jure succedendi suo ordine nec Rex præsens, nec populus decidere potest*. Quoniam tamen initio imperium deferre potest populus ea lege, qua placuerit (§. 982.) *&* *primo regi jus decidendi controversiam de jure succedendi deferre, & idem sibi reservare potest*. *De jure decidendi controversiam de successione.*

CAPUT III.

De republica constituenda.

§. 1017.

Constitutio Reip. est determinatio modi, quo finis civitatis obtinendus. Quamobrem ut jura sub imperio civili contenta agnoscantur, & officium tam imperantium, quam parentium pateat, ac jura singulorum intelligantur; de constitutione Reip. hic agendnm (§. 978.) *Constitutio Reip. quid sit.*

§. 1018.

Cum in civitate conjunctis viribus finis civitatis obtinendus (§. 972.) *tantus esse debet civium numerus, qui bono communi civitatis promovendo & defensioni adversus insultus hostiles sufficit, &* *De numero civium.*

ut

ut ſint tales, quales ad hunc vel iſtum finem particularem apti, conſequenter *ne ſit major cum univerſim, tum in ſpecie in quolibet vitæ genere, quam ut ne deſit ſufficiens copia eorum, quæ ad vitæ neceſſitatem, commoditatem ac jucunditatem requiruntur, nec minor*.

§. 1019.

De diſceſſu a civitate. Hinc conſequitur, *ut a civitate diſcedere liceat iis, quorum opera ad promovendum bonum publicum & defendendam civitatem Reſp. carere poteſt*: de quo cum ſit ſuperioris judicium (§. 996.) *ſine conſenſu ſuperioris ſive expreſſo, ſive tacito a civitate diſcedere non licet*. Quamobrem cum Reip. interſit, *ne diſcedant divites aut locupletes, vel qui in aliquo vitæ genere præclaram Reip. operam præſtare valent, aut quorum opera ad defendendam Remp. opus eſt; ſuperior id permittere non tenetur*. Per eamdem rationem *gregatim diſcedere non licet, niſi ea ſit rerum penuria, ut extremæ vitæ neceſſitati diſcedentium proſpicere non detur* (§. 442.) *Qui a civitate diſcedit*, cum civis eſſe deſinat; *fit peregrinus* (§. 974.) *nec civitati in eum amplius jus eſt* (§. 975.)

§. 1020.

De receptione peregrinorum. Sequitur hinc porro, *ut a voluntate ſuperioris dependeat, num & qua lege peregrinum recipere velit, num eum civibus æquiparare, an non omnia civium jura in eum conferre, an ſaltem permittere, ut in regione ſua habitet & rem ſuam agat, an tamquam incolam recipere*. Appellantur autem *Indigenæ*, qui ex parentibus civibus in ea regione, in qua habitant, nati ſunt; *Advenæ* vero, qui aliunde eo veniunt, ubi habitant, vel ex advenis nati ſunt. Et *Jus civitatis*, vel etiam *Indigenatus* dicitur jus, quo cives fruuntur. Sunt vero etiam *Advenæ temporarii*, qui aliunde

ve-

veniunt non eo animo, ut perpetuo apud nos habitent, sed saltem aliquo temporis intervallo commorentur; qui cum *nec civibus*, *nec incolis annumerandi sunt* (§. 974.) *qui ex ipsis apud nos nascuntur*, *nec cives nostri sunt*, *nec incolæ*. Nimirum jus indigenatus & incolatus transmissibile est (§. 821.) cum alias civitas conservari non posset.

§. 1021.

Sufficientia vitæ exigit, *ut res industriales & artificiales, quantum datur, multiplicentur, ne permittatur, ut otio diffluant, quibus vires ad laborandum suppetunt, ne cuiquam desit, qui laborare vult, labor, ut quilibet studio ac labore suo tantum acquirere possit, quantum ad res, si non utiles & voluptuarias, saltem necessarias comparandum sufficit* (§. 972.) consequenter huic fini convenienter *pretia rerum ac laborum determinanda*, & *curæ maxime habendum, ne subditi in paupertatem, vel egestatem incidant, vel ad mendicitatem redigantur*. Ac propterea *non ferendum, ut annona flagelletur*, &, *quantum datur, subditi sublevandi, ne annonæ caritas ipsis sit damnosa*. Cumque maximus isque indispensabilis sit lignorum usus; *curandum ne desit sufficiens lignorum copia*, & *iis rarescentibus ad eorum parsimoniam subditi obligandi*. Et quoniam luxus consistit in sumtuosiori cibi, potus, vestitus & aliarum rerum cura (§. 509.) & eo bona dilapidari constat; *nimius*, quo scilicet ad paupertatem, aut mendicitatem rediguntur cives, *non tolerandus*. Ob rationem eamdem *usuraria pravitas non permittenda* (§. 649.) *nec tolerandi sunt ludi, quibus bona dilapidantur*, ac ideo *nec lusores*, qui lusum tamquam artem exercent, immo *nec lotariæ ac ollæ fortunæ, nisi boni publici caussa, quod aliter promoveri nequit* (§. 46.) *concedendæ* (§. 637. 674.)

De iis quæ sufficientia vitæ exigit.

§. 1022.

§. 1022.

Ea porro expenduntur quoad pauperes & mendicos.

Eadem vitæ ſufficientia exigit, *ut* etiam *egenis ac mendicis proſpiciatur de iis, quæ ad vitæ neceſſitatem requiruntur*, &, ne ſubditi nimiis eleemoſynis graventur, *ea curæ eſſe debent, quæ lex naturæ de eleemoſynis conſtituit* (§. 488. & *ſeqq.*) Hinc *inſtituenda ſunt ergaſtula*, in quibus opus facere coguntur, qui cum laborare poſſint, mendicare malunt; *ptochotrophia*, in quibus aluntur egeni, qui labore ſuo ea acquirere nequeunt, quibus ad vitæ neceſſitatem indigent, ac cognatis, vel amicis deſtituuntur, qui indigentiæ ipſorum proſpiciant; *noſocomia*, in quibus ægrotantes pauperes aluntur & curantur; *orphanotrophia*, in quibus educantur pupilli egeni; *Scholæ pauperum*, vel *piæ*, in quibus liberi pauperum parentum gratis inſtituuntur in iis, quorum notitia ipſis neceſſaria ac utilis.

§. 1023.

De cura ſuperioris circa tutelam.

Immo quia præcavendum, ne ſubditi in paupertatem incidant (§. 1021.) *ſuperiori* quoque *curæ habendum, ut pupillis ſint tutores, qui eorum educationem diligenter curent & eorum bona fideliter adminiſtrent* (§.898. & *ſeq.* (§.972.) conſequenter *tutores teſtamentarii & legitimi prævia cognitione confirmandi, antequam adminiſtrationi ſe ſubmittant*, nec ſcilicet inhabiles admittantur; & ut tutela rite adminiſtretur; *certis perſonis publico nomine omnis cura tutelarum committenda.*

§. 1024.

De cura ſuperioris circa felicitatem ſub-

Cum felicitas in ſtatu voluptatis ac lætitiæ durabilis conſiſtat (§.118.) voluptas autem in ſenſu perfectionis, & illa legis naturalis obſervantia acquiratur & conſervetur (§.43.44.) *felicitas exigit, ut in*

ut in Rep. qui ad legem naturæ servandam proni sunt juventur, nec ab aliis impediantur, ceteri autem vi adigantur, ut minimum actus externos ad legem naturæ componant. Quamobrem *curæ habere debet superior, ut subditi officiis tam erga seipsos, quam erga alios atque Deum satisfacere studeant* (§. 57.) consequenter *ut de iis atque illis, quæ in suo vitæ genere ipsis scitu necessaria atque utilia sunt, absque oneroso sumtu instituantur publice.* Patet itaque, *in Rep. constituendas esse Scholas*, in quibus publica auctoritate instituuntur pueri, atque adolescentes & juvenes in iis, quæ ipsis addiscenda sunt; & *in iis Præceptores ac Professores instituendos, qui probe callent ea, quæ docere debent, dono docendi instructi sunt, omnem diligentiam in institutione adhibent ac moribus sese discentibus commendant; Academias*, vel *Societates scientiarum*, in quibus a personis habilibus scientiæ ac artes perficiuntur, & novis inventis locupletantur; & *Academias artium*; in quibus artifices in arte, quam profiteri debent, veluti architecti, pictores, musici excellentes educantur. Ut vero subditi de Deo & voluntate ejus, de virtute ac vitiis, cultuque divino instituantur, ad virtutem incitentur & a vitiis avocentur; *cura* quoque *cultus divini externi superiori incumbit* (§. 179.) *ut* scilicet *extruantur templa*, in quibus conventus cultus divini gratia celebrantur; *determinentur dies festi*, qui cultui divino destinantur; & instituantur *Doctores publici*, qui cultui divino præsunt & ea docent, quæ in conventibus sacris docenda. Facile igitur patet, *tolerandum non esse, ut cultus divinus, seu religio*, quæ dicit certum Dei colendi modum, *in contemptum adducatur & opiniones religioni ac bonis moribus adversæ disseminentur.*

ditorum & religionem.

§. 1025.

De rebus sacris.

Res sacræ dicuntur, quæ cultui divino publico dicata sunt. Hinc *loca sacra sunt templa*, & *res sacræ imagines, quæ attributa & beneficia Dei, itemque exempla singularia pietatis in memoriam revocant, in templis collocatæ*; cum earum usus pertineat ad cultum divinum. *Res* autem *profanæ* vocantur, quæ sacræ non sunt. Et *usus profanus* est, qui cultui divino non inservit. *Res* autem *sacra profanari* dicitur, si ad alium, quam ad sacrum usum adhibetur. Ex ipsis definitionibus patet, *res sacras alium usum non habere præter sacrum, & si quis eas ad alium usum transfert, eas profanari*. Cumque *Consecratio* sit actus, quo res quædam cultui divino publico dicatur; *consecratione res sacras ab omni usu profano separari, & ad usum sacrum unice dedicari.*

§. 1026.

De Ecclesia & rebus ecclesiasticis.

Ecclesia dicitur cœtus hominum eodem modo Deum colentium; consequenter eidem religioni addictorum. Vocatur autem *particularis*, quæ in loco quodam particulari est, veluti in una urbe, vel certa ejus parte, aut in uno pago: *Universa* autem, quæ per quæcumque terrarum loca dispersa. Hinc *Res ecclesiasticæ*, vel *Ecclesiæ* dicuntur, quæ ad usum quemdam Ecclesiæ pertinent, non tamen directe & simpliciter ad cultum divinum dedicantur. Universim sumtæ vocantur *Bona ecclesiæ*, quæ *tam in rebus corporalibus, quam incorporalibus consistere possunt* (§. 121.) Cum *tam res sacræ, quam ecclesiasticæ* destinentur ad usum Ecclesiæ cujusdam particularis (§. 1025. & *præs.*) utræque *ecclesiæ particulares sunt*: quoniam tamen ecclesiam non faciunt, qui nunc vivunt, verum etiam qui

his

his mortuis in eorum locorum succeffive fuccedunt, falva manente eadem communione religionis; *qui nunc funt ejus membra de iis difponere nequeunt in præjudicium ecclefiæ pro tempore futuro.*

§. 1027.

Repræfentationes factorum perfonarum five verarum, five fictarum, fi fuerint exitus læti, *Comœdias*, fi triftes, *Tragœdias* appellamus, fit ita, quod veteres comœdias a tragœdiis diftinxerint perfonarum conditione & fortunarum negotiorumque qualitate. Quoniam *comœdiæ & tragœdiæ* eum, quem exempla propriæ experientiæ, præbent ufum, & propter manifeftum nexum inter facta & exitum efficacia majore, confequenter ad praxim officiorum hominis & civis plurimum adjumenti afferunt; *ad finem* hunc, *quem habere debent*, *aptæ in Rep. tolerandæ*; *minime autem, fi vitiorum libidinem animo inftillent.* *De comœdiis & tragœdiis.*

§. 1028.

Vacuitas a metu injuriarum, quæ ad finem civitatis pertinet (§. 972.) exigit; *ut quilibet tutus præftetur ab injuria aliorum*, confequenter *non ferendum, ut quis lædatur ab alio* (§. 88.) *vel defraudetur* (§. 286.) *fed curandum, ut unicuique jus fuum tribuatur* (§. 86.) nimirum *ut confequatur, quod ipfi ab alio debetur* (§. 80.) *damna data refarciantur* (§. 270.) *& ob injurias factas rei puniantur* (§. 93.) Cum violenta juris fui perfecutio bellum fit (§. 98.) *belli privati exercitium in Rep. fuperiori competit.* Quoniam fieri nequit, ut fuperior id per fe exerceat, & *Judices* dicuntur perfonæ, quæ unicuique in Rep. jus fuum tribui curant, ac unumquemque adverfus injurias aliorum defendunt; *in Rep. conftituendi funt judices.* Patet itaque, *in Rep. judicia fuccedere in locum belli privati.* *De cura fuperioris circa juftitiam.*

§. 1029.

De jure judicum. Quoniam judices curare debent, ut jus suum unicuique tribuatur (§. 1028.) *caussas in judicium deductas cognoscere, a cujusnam parte stet veritas pronuntiare & victo injungere debent, ut præstet vincenti, quod debet, sique sponte præstare nolit, eumdem vi adigere*. Cum itaque *judices sint veluti arbitri a superiore constituti* (§. 770.) quæ de ipsis ostendimus quoad modum finiendi lites (§. 772. & *seq.*) ea de judicibus quoque tenenda. Quia tamen in ipsos translatum est exercitium belli privati, natura singulis competentis (§. 98.) *expletio juris* (§. 793.) *quæ Executio* scilicet sententiæ dicitur, & *exactio pœnarum ob injurias privatas*, seu in singulos commissas, *ad judices pertinet*. Enimvero cum jus belli privati singulis non sit ademtum, sed per judices saltem exercendum; *si copia judicis haberi nequit, bellum privatum adhuc licitum est*, ideoque *se adversus aggressorem* (§. 90.) & *res suas adversus prædonem, possessionem adversus invasorem defendere licet* (§. 263. 265.)

§. 1030.

De puniendis delictis publicis. Cum universitas in civitate spectetur tamquam persona moralis (§. 972.) *injuria in Remp. committitur, si quid fit, quod est contra jus universorum*, veluti *omnium securitatem* (§. 89.) Quamobrem universis, consequenter *superiori* (§. 996.) etiam *competit jus puniendi eum, qui jus universis competens, veluti securitatem publicam, quomodocumque violat*. Factum dolosum, quo alteri damnum datur; vel infertur injuria, *Maleficium* dicitur, *Quasi Maleficium* vero factum culposum. Maleficium, quo damnum datur, vel injuria infertur privato, *Delictum*; quo

Reip.

Reip. damnum datur: vel injuria infertur, *Crimen* appellatur. Dicuntur quoque illa *delicta privata*; hæc *publica*, Quamobrem *judicibus* etiam *conferendum jus puniendi delicta publica, sive crimina.*

§. 1031.

Cum pœna irrogetur ob delictum vel crimen perpetratum (§. 1030.) *nemo puniri potest, nisi delicto, aut crimine sufficienter probato, aut si sponte id confiteatur*: cumque circumstantiæ adhuc latentes ad pœnæ mitigationem facere possint; *antequam reus convictus & confessus condemnetur, ipsi permittendum est, ut, quæ sui excusandi caussa se in medium afferre posse existimat, proferat*, consequenter *indefensus puniendus non est, nisi ipse confiteatur, se in defensionem sui nihil afferre posse.* Quoniam interest Reip. ne delicta & præsertim crimina maneant impunita (§. 93.) *si crimen sufficienter probari nequit, opera danda, ut qui de eodem suspectus est, in negando tamen perseverat, ad confessionem adigatur*, consequenter *jus est ad ea media, sine quibus confessio extorqueri nequit* (§. 46.) Atque in his consistit *Inquisitio*, quæ dicitur, ac is, in cujus delictum publicum inquiritur, *Inquisitus* vocatur. *De inquisitione.*

§. 1032.

Tortura dicitur actus, quo corpus criminis suspecti dolore ac cruciatu afficitur, ut ad confessionem criminis adigatur. *Territio* vero sunt minæ de torquendo, quæ intenduntur inquisito in loco torturæ destinato, præsente carnifice & apparatu ad torquendum requisito. Equidem cum haud pauci mori malint, etiamsi sint innocentes, quam cruciatus torturæ perpeti; *tortura non satis apta est ad veritatem eruendam*, nec *De tortura.*

 de-

desunt exempla innocentium propter sævitiam tormentorum confessorum, ac ideo condemnatorum: quoniam tamen Reip. maxime interest, ne crimen maneat impunitum, quod e diametro securitati publicæ adversatur (§. 93.) *si inquisitus criminis* istiusmodi *gravioris valde fuerit suspectus*; ut scilicet ad certitudinem vix quicquam adhuc deesse videatur, quam propria inquisiti confessio, *corpore autem sano & robusto, & malitia ejus manifesta, torqueri potest*. Juramentum purgatorium criminis suspecto a judice delatum *Tortura spiritualis* appellari solet; quæ quod *non satis apta sit ad veritatem eruendam, si crimen pœnam capitalem, vel corporis afflictivam, vel aliam infamem meretur*, facile patet; cum non omnes Deum vindicem timeant, alii se veniam facile impetraturos putent, ut ideo pejerare (§. 371.) quam crimen confiteri malint.

§. 1033.

De incarceratione & salvo conductu.

Quia crimina impunita manere non debent (§. 1032.) *si constet crimen esse commissum, opera danda, ut reus detegatur; si notus fuerit, ne aufugiat, in carcerem conjiciendus: si lateat, aut aufugerit, nihil intentatum relinquendum, ut apprehendatur*. Et exinde ulterius sequitur, *ut sit tamdiu in carcere detinendus, donec judicis sententia vel absolutus, vel condemnatus fuerit*; cumque nonnisi custodiæ causa in carcere detineri debeat, *executio pœnæ*, nulla præsertim necessitate urgente, *non differenda*. Atque hinc simul intelligitur, *incarcerationem fieri non debere, si pœnam in absentem exequi datur*; *posse* vero etiam *testem de fuga suspectum incarcerari* (§. 778.) *Inculpatus* dicitur; qui de delicto, vel crimine aliquo postulatur. Quod si ergo *inculpatus*, *immo* etiam *reus*, cui non deneganda defensio (§. 1031.)

metu

metu carceris aufugit, & absens promittit judici, quod citatus judicio semper se sistere & caussam suam agere velit, præstita securitate de non incarcerando, qui *salvus conductus* dici solet; *judex eam ipsi tribuere debet, præstita*, ne judicium eludere ausit, *cautione de se judicio sistendo*. Enimvero, *si sententia a judice lata ad pœnam capitalem, vel corporis afflictivam condemnatur, aut torturæ subjiciendus*, cum tunc de fuga suspectus sit; *salvus conductus expirat*: &, *si durante inquisitione crimen committat, ob quod incarcerari potest; non obstante salvo conductu*, quippe qui ad id non spectat, *incarcerandus*.

§. 1035.

De cura superioris circa sanitatem subditorum.

In Rep. homo conjunctis omnium viribus consequi id debet, ad quod consequendum per se naturaliter obligatur (§. 972.) *Quicquid igitur superior ad hoc conferre potest, ut sanitas subditorum conservetur & amissa restituatur, ad id faciendum obligatur*. Atque hinc *nascitur cura de salubritate ciborum ac potuum, de apparatu medicamentorum, & ne desint medici atque chirurgi periti*, ac *Professores Medicinæ idonei instituantur*, item *ne subditi labore nimio sanitati officere cogantur, & qui officiis publicis præficiuntur, iis salaria sufficientia præbeantur*. Huc etiam pertinet *cura de viarum publicarum commoditate & securitate*.

§. 1035.

De cura circa ædificia.

Ob eamdem rationem patet (§. 116.) *superiori curæ esse debere, ut materia ædificiis extruendis conveniens æquo pretio comparari possit, ut adsint architecti & fabri lignarii ac murarii, aliique opifices periti, & ne officio suo in extruendis ædificiis desint*. Huc etiam pertinet cura circa *incendia, ut tem-*

pestive restinguantur, *&* *quantum datur præcaveantur*. Et quoniam ædificia publica venusta splendorem conciliant civitati; *ut templa*, *curiæ*, *gymnasia*, *collegia academica & alia quæcunque ædificia publica non modo firma & utilia*, *verum etiam venusta sint*, *superiori curæ esse debet*.

§. 1036.

De cura circa monetam. Quoniam pecunia comparantur & res, & operæ, quibus indigemus (§. 494.) *superiori curæ habendum*, *ne moneta sufficiens ad res & operas comparandas desit*: & quia defraudatio non permittenda (§. 1028.) *ut monetæ bonitas intrinseca conveniat extrinsecæ*, *seu moneta sit proba*; ac propterea *in monetæ adulteratores*, qui vel monetam falsam cudunt, veluti vilioris metalli quantitatem permiscendo, quam lege publica cautum, vel etiam radendo eamdem diminuunt, *severe animadvertendum*, *nec ferendum*, *ut moneta proba ad exteros exportetur*, *& ejus loco minus proba invehatur a trapezitis*, *aliisque lucri sordidi cupidis*.

§. 1037.

De oneribus Reip. *Onera Reip.* dicuntur omnes sumtus Reip. administrandæ caussa faciendi. Quamobrem cum sine oneribus Resp. administrari & defendi nequeat; *onera* quoque *Reip. ferre debent universi* (§. 972.) *non imponenda ultra*, *quam Reip. administratio & defensio exigit*; *&*, cum nemo civium ad paupertatem sit redigendus, *singuli contribuere debent pro modo facultatum suarum*. Sunt vero *onera ordinaria*, quæ perpetuus usus exigit; *extraordinaria* vero, quæ casus quidam emergentes exigunt.

§. 1038.

§. 1038.

Ærarium publicum dicitur locus, in quo pecunia publica reposita est. Patet itaque, *Remp. opus habere ærario* (§. 1036.) *paratam esse debere pecuniam, quantum Reip. administratio & defensio exigit*. Immo præter ærarium totius civitatis, *cœtus* quoque *particulares sua debent habere æraria*, in quæ reponuntur pecuniæ in usum publicum a singulis collatæ. *De ærario publico.*

§. 1039.

Differt ab ærario publico *Fiscus*, qui est receptaculum pecuniæ privatæ Regis, seu imperantis. *Quæ* igitur *Regis propria sunt*, seu *ad ejus usus privatos destinata, in fisco sunt*. Unde *Confiscatio bonorum* est actus, quo in pœnam omnia bona, quæ quis habet, eidem adimuntur, & fisco attribuuntur. Hinc simul intelligitur, quid sit *Confiscatio rei particularis*. *De fisco.*

§. 1040.

Cum Rex sine sumtu se familiamque suam sustentare nequeat, nec splendorem dignitatis regiæ, imperium vero exerceat subditorum caussa; *in regno subditi Regi sumtus suppeditare tenentur ad sustentandum se familiamque suam, & obtinendum dignitatis regiæ splendorem sufficientes*, consequenter *fisco assignandi sunt certi reditus, pro diversitate circumstantiarum augendi* (§.1039.) Prædia, quorum reditus Rectori civitatis ad sustentandum se familiamque suam requiruntur, dicuntur *Domania*; & *hi reditus sunt bona ipsius propria* (§. 1012.) *De reditibus* igitur *ex domaniis pro arbitrio suo disponere potest* (§.195.) *ast ipsa domania*, utpote nonnisi usufructuarius, *alienare & oppignorare nequit* (§.713.) *& alie-* *De domaniis.*

alienata a successore revocari, nec quantocumque tempore præscribi possunt (§. 451. 452) Quoniam in regno patrimoniali perfecte tali omnia imperii caussa constituta sunt in dominio Regis (§. 986.) *dominia* quoque *alienare & oppignorare potest* (§. 257. 697.) Et *si Rex habet jus ex nova caussa tributa indicendi sine ulla restrictione; dominia oppignorare potest;* cum potuisset loco pecuniæ mutuo sumtæ tributa indicere.

§. 1041.

De titulis & præcedentia. Cum unicuique honor meritus sit exibendus (§. 142.) *superior* quoque *determinare debet actus externos, quibus honor ob merita in Remp. exhiberi debet de eadem bene merentibus a ceteris: ad quod modi apti sunt tituli*, qui sunt vocabula præcellentiam cujusdam supra alios significantia, *& præcedentia* (§. 75.) Quoniam itaque tituli & præcedentia esse debent signa meritorum in Remp. & per eos cives ad præclara in Remp. merita obligantur (§. 35. *tituli cum præcedentia non debent esse venales*. Ceterum ob eamdem rationem (§. 142.) *ferendum non est, ut quis ignominia afficiat alios, præsertim eos, qui dignitatibus civilibus eminent, seu ornati sunt*.

CAPUT IV.

De Juribus majestaticis.

§. 1042.

Quænam ad jura majestatica referenda. Cum jura majestatica sint, quæ ad imperium summum & ejus exercitium pertinent (§. 998.) *ad ea referenda sunt jura omnia, sine quibus imperium publicum ita exerceri nequit, ut bonum publicum, quantum fieri potest, promoveatur* (§. 980.) consequenter *qui imperium civile exercet, ei competit*

petit jus omnia constituendi, quæ ad bonum publicum consequendum ipsi facere videntur.

§. 1043.

Quoniam quælibet societas, consequenter etiam civitas suas habere debet leges, & eidem competit jus ferendi leges (§.846.) *ad jura majestatica pertinet potestas legislatoria*, jus condendi leges (§. 1042.) Quamobrem cum *leges* concipi nequeant sine obligatione (§. 39.) *si tales non fuerint, ut iis satisfieri nequeat per executionem*, seu vi compellendo ad præstandum, quod præcipitur (§. 1029.) *iisdem tales ac tantæ addendæ sunt pœnæ, quæ ad cohibendam transgressionem, quantum datur, sufficiunt*. Hinc intelligitur, *leges non esse, si superior saltem significet, quid a subditis fieri, aut non fieri debeat, non vero addit, quod secus facientes puniri, aut vi adigi debeant ad faciendum*; cum hac voluntatis declaratione saltem admoneantur subditi officii sui. Facile autem patet, *leges fundamentales non subesse potestati legislatoriæ, Rectori civitatis competenti* (§. 984.) *Potestas legislatoria.*

§. 1044.

Cum lege voluntatem suam declaret superior, quid a subditis fieri, vel non fieri velit (§. 1043. 39.) *jus interpretandi leges in Rep. superiori competit* (§. 974.) Quamobrem in casu dubio *interpretatio ab eo requirenda*, quæ *authentica* dici solet. *Leges* vero *fundamentales superior interpretari nequit* (§. 984.) *Jus interpretandi leges.*

§. 1045.

Lex abrogari dicitur, quando declaratur, quod subditos non amplius obligare debeat. Cum obligatio, quæ a lege humana venit, dependeat a voluntate legislatoris (§.39.) *superior, qui legem* *De jure abrogandi & immutandi leges.*

tulit

tulit (§. 1043.) *eam* quoque *abrogare potest*, *si ipsi visum fuerit*, consequenter *jus abrogandi leges ad jura majestatica pertinet* (§. 1042.) Et quia leges mutare idem est ac veteres tollere, & alias in eorum locum substituere; *in jure leges ferendi & abrogandi* etiam *jus leges immutandi continetur*. Enimvero quoniam obligatio naturalis, quæ a lege naturæ venit (§. 39.) immutabilis est (§. 38.) *leges naturales abrogari nequeunt*.

§. 1046.

De jure dispensandi.

Dispensatio vocatur permissio actus lege prohibiti in casu singulari facta. Quamobrem cum dispensare idem sit ac legem tollere in casu quodam singulari, seu aliquem ab obligatione quæ inde venit, liberare; *superior circa leges dispensare potest* (§. 1045.) ac propterea *Jus dispensandi ad jura majestatica pertinet* (§. 1042.) ob immutabilitatem vero obligationis naturalis (§. 38.) *ad legem naturæ extendi nequit*. Quamobrem *si quædam permittere tenetur superior, quæ legi naturæ adversantur, ea tantum impune fieri permittit*.

§. 1047.

De jure dandi privilegium.

Privilegium est concessio juris cujusdam, sive affirmativi, sive negativi, personæ uni, vel pluribus, aut certo cuidam personarum ordini facta, quo ceteri carent. Dicitur in specie *Privilegium familiæ*, quod datur personæ cuidam & omnibus ab ea per nativitatem descendentibus. Qui privilegium habet, *Privilegiarius*, vulgo *privilegiatus* appellatur. Cum concessione privilegiorum ceteri obligentur pati, ut privilegiatus jure suo fruatur, nec quicquam committere, quod eidem adversatur; *privilegia revera leges sunt* (§. 39.) consequenter cum potestas legislatoria superiori competat (§. 1043.) eidem-

eidemque sit jus dispensandi circa legem (§.1046.) quod in privilegiis obtinet; *jus concedendi privilegia ad jura majestatica pertinet.* Cum voluntate superioris dentur privilegia, ideoque ab eadem pendet, cuinam privilegia dare & qua lege velit; *superior privilegia concedere potest vel ad tempus, vel ad dies vitæ, sub onere quocumque, sub certa conditione, præsertim potestativa, aut precario, immo etiam sub pœna, veluti ut abusu, vel certo quodam facto amittantur.* Quoniam tamen salus publica in civitate suprema lex est (§. 976.) *privilegia dari non debent, nisi boni publici caussa,* consequenter *si vergant in detrimentum Reip. aut multorum civium, superior ea tollere potest.*

§. 1048.

De jure puniendi & jure gladii. Cum a metu pœnarum vim habeat obligatio (§.35.93.) *pœnæ legibus additæ executioni dandæ sunt.* Quamobrem cum punienda etiam sint delicta tam privata; quam publica (§. 1029.) *ad jura majestatica pertinet jus puniendi & pœnas determinandi.* Quia pœnæ vel sunt mala fortunæ, vel corporis (§. 93.) *in privatione sui & in faciendo dolore in corpore consistunt,* consequenter *in pœnam adimi possunt res quæcumque corporales, pecunia, jura quælibet,* ideoque *etiam privilegia* (§. 1047.) *sive in perpetuum, sive ad certum tempus, delinquens infamia notari, corpus variis modis affligi,* immo cum exercitium juris puniendi revera sit defensio adversus eos, qui lædendi animum habent (§. 90. 93.) *in pœnam ipsa vita eripi potest* (§. 94.) *Pœnæ* igitur *capitales in se illicitæ non sunt, &, si crimina aliter averti nequeunt, licitæ.* Jus pœnam capitalem sumendi de maleficis *Jus gladii* dicitur, immo etiam *Jus vitæ & necis*; quod tamen latius

latius extenditur, quatenus scilicet jus exponendi vitam subditorum periculo mortis, veluti in bello, continet.

§. 1049.

An talia in irrogandis pœnis attendenda.

Talio cum sit par vindicta, qua tantum quis patitur mali, quantum fecit, & tamquam illicita in se in exercitio juris puniendi non attendenda (§. 156) *in puniendis* quoque *delictis tam privatis, quam publicis talio non observanda, sed pœnæ loco malum nunc gravius, nunc minus inferendum, quam quantum fecit, qui deliquit, prouti finis pœnæ exigit* (§. 94.) Qua etiam de caussa *malum in se tale non est, ut puniri debeat, nec Rector civitatis necem malefici intendit, sed aversionem læsionis cum a singulis, tum a Reis seu universis.*

§. 1050.

Quænam puniri nequeant.

Quoniam jus puniendi natura hominibus non competit, nisi ob læsionem actu factam (§. 93.) *actus interni, quando in externos non erumpunt, puniri non possunt.* Hinc *ob errores nemo puniri potest: disseminatio tamen erroris*, præsertim si fiat contra prohibitionem, *pœnis coerceri potest.*

§. 1051.

An pœnæ nomine sepultura deneganda.

Cum jus sepulturæ humanitati debitum (§. 824.) in pœnam adimi possit (§. 1048.) ac præterea pœnis maxime conveniat, ut eorum memoria conservetur, quatenus exemplares sunt (§. 93.) *cadavera supplicium ultimum perpessorum insepulta in conspectu publico relinqui possunt.* Immo ob eamdem rationem *pœnæ nomine denegatur sepultura in loco honesto contemptoribus religionis, & propter antochiriam ex caussa non imputabili minime commissam*, veluti non in furore, delirio, vel ex melancholia.

§. 1052.

§. 1052.

Quoniam *scelera*, seu *vitia fœda superior* permittere non tenetur in Rep. præsertim ubi verendum, ne invalescant (§.1024.) aut si saluti publicæ quodammodo adversentur (§.976.) cum eadem prohibere possit; *punire* etiam potest, veluti scortationem, adulterium, concubitus, qui sunt contra naturam, blasphemiam, luxum nimium.

An scelera puniri possint.

§. 1053.

Si bona parentum confiscantur, cum *liberi* in iisdem nullum adhuc jus proprium habeant, quippe quod demum post mortem eorum consequuntur (§. 917. 921.) iidem *ob factum parentum non puniantur* (§.1048) Quatenus tamen ipsis adimitur hereditas, quam sperare poterant; *occasione ejusdem malum quoddam sentiunt*. Quatenus vero parentes curæ habere debent, ut liberi sint fortunati (§.892.) atque eo ducit natura insitus amor, qui in ipsis brutis conspicitur; ipsi affliguntur, quod videant liberos privari bonis, quæ post mortem suam habituri erant. Ac ideo *parentes in liberis confiscatione bonorum puniuntur* (§.93.) *Idem intelligitur* eodem modo, *si ob crimen parentum liberis admitur, si quid habent, aut expectare possunt, in quod jus proprium non ipsis, sed populo aut Regi est, seu quod non in ipsorum, sed in populi aut Regis dominio est*, qualia sunt nobilitas, jus certarum dignitatum civilium hereditarium, aptitudo civilis ad certa officia publica, jus possidendi prædia equestria & alia privilegia familiæ data; quippe quæ sunt talia, quæ continuo juri superioris subjecta sunt, ut de iis disponere possit, prouti salus Reip. exigit (§. 976.)

Quomodo parentes in liberis puniantur.

§. 1054.

§. 1054.

De jure aggratiandi. Cum salus Reip. suprema lex sit (§.976.) pœnarum autem qualitas & quantitas voluntate superioris determinanda sit (§. 1048.) *si e re Reip. esse superiori videatur, ut pœna remittatur, vel saltem mitigetur, eamdem remittere, vel mitigare potest*. Sunt autem rationes ad hoc sufficientes præclara parentum, vel majorum in Remp. aut superiorem merita, ob quæ pœnæ remissio, vel mitigatio æquipollet beneficio, quod ipsis redditur in liberis, vel posteris, aut eorum cognatis. Tales etiam sunt præclara delinquentium in Remp. & Rectorem civitatis merita, vel magna spes meritorum in posterum. Jus vero pœnas remittendi, vel mitigandi *Jus aggratiandi* appellatur. Quod si pœnæ lege fuerint determinatæ; aggratiatio dispensationi æquipollet (§. 1046.) & Jus aggratiandi sub jure dispensandi continetur.

§. 1055.

De jure abolendi. *Accusatio*, vel *inquisitio aboleri* dicitur, si de crimine, cujus aliquis postulatur, non inquirendum; consequenter is absque omni cognitione, aut saltem inquisitione nondum absoluta e numero reorum eximitur. *Est* igitur *abolitio remissio pœnæ in casu dubio*. Quamobrem cum jus abolendi sub jure aggratiandi contineatur (§.1054.) *superiori jus abolendi competit* (§. *cit.*)

§. 1056.

De amnestia. Differt ab abolitione *Amnestia*, quæ est oblivio injuriarum & criminum patratorum in perpetuum decreta. Unde & *Lex oblivionis* vocatur. *Amnestia* igitur *præstita*, *ante actarum rerum nemo accusari, neve puniri potest*. Cum salus Reip.

Reip. ſuprema lex ſit (§. 976.) *ſi e re civitatis fuerit*, veluti ſi præteritarum injuriarum oblivione certius cavetur, ne novis iiſque gravioribus pandantur fores, vel ſi eædem tutius finiantur, ſi pœna remittatur, quam ſi nocentes puniantur, *amneſtia naturaliter licita*, & *eam*, cum ſit pœnæ remiſſio, *ſuperior præſtare valet* (§. 1054.) Facile autem intelligitur, *ſi in rebellione amneſtia a ſuperiore præſtatur*, cum id fiat tranſactione, ut pax reſtituatur, ac ideo vim ſuam a pacto accipiat (§. 764.) *id non fieri vi imperii*.

§. 1057.

Jus onera imponendi, ſuperiori competens (§. 1037.) *ad jura majeſtatica pertinet* (§. 1042.) Dicuntur autem *Tributa* pecunia, quæ pro rebus immobilibus, pro moventibus, pro bonis poſſeſſis, aut negotio quæſtuoſo, vel etiam pro capite ſuo, onerum Reip. ferendorum cauſſa, ſolvitur: *Vectigal* vero pecunia, quæ eadem de cauſſa pro mercibus & rebus conſumtibilibus, pro vectura, & ſi qua ſunt his gemina, ſolvitur. Ad ea etiam pertinent *Munera publica*, quando ſubditi ſine dignitate publicæ utilitatis cauſſa gratis, vel etiam cum damno patrimonii & ſumtibus ſuis quid facere obligantur. Iſtiuſmodi munus publicum eſt perſonali hoſpitio excipere milites, eſt etiam tutelæ adminiſtratio. Patet autem, *tributa & munera publica rerum immobilium pretium imminuere*, *vectigalia autem rerum pretium augere*. Hinc vero ſequitur, *ut nova tributa & munera publica*, *atque vectigalia caute ſint imponenda*. *De Jure onera imponendi & ejus generibus.*

§. 1058.

Collecta dicitur pecunia, quæ a civibus uſus cujuſdam particularis gratia colligitur, veluti *De jure collectandi.*

extructionis templi, vel ædium incendio devastatarum, aut pauperum alendorum caussa. Cum collectæ indirecte respiciant Remp. quatenus universi consulere tenentur singulis, vel cœtibus particularibus (§. 975.) & si fiant in usum exterorum, pecunia ex civitate exportatur, consequenter onera sint, quæ respectum ad Remp. habent; *concessio juris collectandi ad superiorem pertinet* (§. 1057.) ideoque *jus collectandi sine ejus permissu exerceri nequit*. Et quamvis collectæ confundendæ non sint cum eleemosynis, quas privatus quidam colligit miseriæ sublevandæ caussa, in quam quis fatali incendio, vel alia calamitate redactus est; *ipse* tamen *superior* etiam *de his disponere potest*, cum *jus disponendi de eleemosynis eidem competat* (§. 1022.) *eædemque referendæ sint ad onera, quæ indirecte Remp. respiciunt*.

§. 1059.

De jure monetam cudendi. Superioris cum sit curare, ne desit monetę probæ sufficiens copia & ne adulteretur (§. 1036.) *jus monetæ cudendæ ad jura majestatica pertinet* (§. 1042.) & *superiori* quoque *competit jus valorem extrinsecum monetæ tam propriæ, quam peregrinæ determinandi, prouti e re civitatis visum fuerit*. Quod si *ob temporum calamitates monetæ ex materia vili, vel exigui, aut fere nullius pretii cusæ immodicus valor extrinsecus tribuendus*, ne plurimi civium ad incitas redigantur, *cessantibus illis superior curare debet, ut cum moneta proba permutetur*.

§. 1060.

De jure conferendi officia publica. *Officium publicum* dicimus administrationem certorum negotiorum vi imperii civilis gerendorum & executioni dandorum. *Officio* igitur

tur *publico funguntur non modo illi, quibus exercitium cujusdam juris ad imperium civile pertinentis committit superior, verum etiam hi, quorum ministerio vel ipse, vel illi utuntur in executione negotiorum*. In specie autem *Magistratus* dicitur, cui partes quædam imperii exercendæ committuntur a superiore, quales sunt magistratus oppidani, gubernatores provinciarum, immo & judices (§. 1028.) Cum superior imperium solus per se exercere nequeat, sed exercere teneatur partim per alios, consequenter *magistratus & judices ipsius nomine faciant, quicquid faciunt, & in genere, qui officio cuidam publico præficiuntur, nonnisi exequantur a superiore sibi demandata*; *superiori* quoque *competit jus magistratus atque judices instituendi, & in genere officia publica conferendi*. Ceterum *ab ipsius arbitrio pendet, quatenus quoad functiones minores jus conferendi magistratibus, judicibus & quis aliis officiis funguntur, concedere velit & qua lege*. Facile autem patet, hos suo jure non uti nisi dependenter a voluntate superioris.

§. 1061.

De jure conferendi titulos & præcedentias seu dignitates civiles.

Et quia tituli & præcedentia per se sunt præmia bene meritorum de Rep. vel persona superioris (§. 1041.) per quos subditi ad præclare merendum obligantur (§. 35.) *jus conferendi titulos & præcedentiam ad jura majestatica pertinet* (§. 1042.) Cumque hi etiam adhæreant officiis publicis, quatenus, qui iisdem funguntur, bene de Rep. merentur; ideo officia publica, quæ dignitatem adjunctam habent, a Romanis *Honores* appellabantur.

§. 1062.

Quomodo jus istud exercendum.

Cum imperium publicum exerceri debeat saluti publicæ convenienter (§. 976.) *officium publicum nemini conferendum, nisi qui habilis est*, hoc est, *cui non modo sunt vires sufficientes, ut eodem recte fungatur, sed & constans atque perpetua voluntas eodem recte fungendi*, consequenter *officia publica non vendi debent, nec conferri plus licitanti*, (*a*) *neque* etiam *ferendum est, ut ab iis, qui officium aliquod ambiunt, munera accipiant, qui vel officia conferunt, vel superiori personas habiles commendare, aut præsentare debent*. Quambrem cum *Crimen ambitus* vocetur, quo quis data pecunia, vel alio illicito modo corruptis suffragiis officium quoddam publicum, vel dignitates civiles parat; *crimen ambitus non tolerandum*, consequenter *pœnis coercendum*. Immo *si ex indigni electione damnum Rep. fecerit is, cui officii publici collatio mandata est, id resarcire tenetur* (§. 270.)

§. 1063.

De remotione, suspensione & dimissione ab officio.

Removeri ab officio dicitur, qui eodem invitus privatur; *suspendi*, qui eodem fungi ad tempus certum, vel indefinitum prohibetur; *dimitti*, cujus precibus annuit superior, ne eodem diutius fungi obligetur. Quoniam *officii collatio pacto perficitur inter collatorem & eum, cui confertur*, quo is certorum negotiorum administrationem, vel executionem eidem committit (§. 1060.) & salarium promittit, hic vero

(*a*) Officia publica pro Reipublicæ utilitate plus offerenti conferri possunt; modo in idoneum & probatæ fidei virum electio cadat. Nec exempla desunt in Jure Civili, & quamplurimæ magni nominis Civitates hunc servant morem.

ro ſpondet, ſe negotia iſta diligenter admi-niſtraturum, vel executurum (§. 438.) *nemo officium abdicare poteſt ſine conſenſu ſuperioris, aut ejus, qui ab eodem jus habet* (§. 341.) *nec removeri, nec ſuſpendi poteſt ſine juſta cauſſa*, veluti *ſi negligenter, aut fraudulenter eodem fungatur* (§. 442.) *aut in pœnam* (§. 1048.) Patet itaque, *jus removendi, ſuſpendendi & dimittendi ab officio competere per ſe ſuperiori.*

§. 1064.

Jus circa ſacra, aut *Jus ſacrorum* dicitur jus diſponendi de iis, quę ad cultum divinum & Eccleſiam ſpectant. Cum cura cultus divini externi ſuperiori incumbat, veluti ut extruantur templa, determinentur feſta, inſtituantur doctores publici (§. 1024.) conſequenter etiam ut rectus fiat rerum ſacrarum uſus (§. 1025.) & de rebus eccleſiaſticis rite diſponatur (§. 1026.) *jus aliquod circa ſacra ſuperiori competit.* Quandoque tamen unicuique liberum ſit ſententiam ſuam proponere ac rationibus defendere, citra contumeliam, vel inſectationem partis alterius, aut ut de eo, quod controverſum eſt, in cultu divino publico taceatur. Aſt *de iis, quæ in cultu externo ſalvo interno non uno modo fieri poſſunt, pro lubitu diſponi poſſe ab eo, qui jus ſacrorum habet, prouti e re civitatis, vel eccleſiæ ipſi viſum fuerit*, nihil difficultatis habet (§. 976.) Enimvero cum imperium civile metiendum ſit ex fine civitatis (§. 980.) *jus circa ſacra quoad eos actus, qui reſpectum quemdam ad Remp. habent, vel quorum executio brachio civili indiget, & quatenus eccleſia tutelam civilem exigit, ab imperio civili dependens ſemper eſt.* Quoniam Rector civitatis ad legum fundamentalium obſervantiam obligatur (§. 984.) *ſi qua de jure circa ſacra*

De jure circa ſacra.

lege fundamentali disponuntur, veluti ne tolerentur religiones ab ea, quam populus profitetur, diversæ, vel ne Rector civitatis alii religioni addictus sit, *ea tenent Rectorem civitatis*. Si lex nulla fundamentalis obstet, cum tunc pro lubitu statuere possit de eo, quod sibi visum fuerit; *religionem quamcumque in civitate tolerare potest, modo ea non sit statui civili adversa, & eam præscribere legem, sub qua eamdem tolerare velit*.

§. 1065.

De dominio & potestate eminente.

Jus disponendi de rebus propriis civium salutis publicæ caussa, in casu necessitatis, dicitur *Dominium eminens*; jus vero eadem de caussa in casu necessitatis disponendi de ipsis personis civium, *Potestas eminens*. Utrumque conjunctim *Jus eminens*, in res scilicet & personam civium vocatur. *Superiori* itaque *dominium & potestas eminens, seu jus eminens competit* (§. 976.) *& jus utrumque jus quoddam necessitatis est, nec locum habet, nisi quando ejus usus est medium unicum salutis publicæ in casu emergente promovendæ*: cumque res sacræ & ecclesiasticæ sint ecclesiæ particularis, cujus membra sunt cives (§. 1026.) *vi dominii eminentis etiam de rebus sacris & ecclesiasticis disponere potest superior, non tamen sine consensu ejus, qui jus circa sacra habet, si id a regimine seculari fuerit sejunctum* (§. 1064.) Cum dominium & imperium sint duo jura a se invicem prorsus distincta, quorum unum ab altero prorsus independens est (§. 195. 833.) *si Rex fuerit fundorum privatorum dominus, id ad imperium non pertinet, nec quicquam in ipso imperio, aut modo habendi imperium mutat*.

§. 1066.

§. 1066.

Cum *superior* Remp. defendere teneatur adversus vim externam, consequenter etiam jura populi sui & singulorum quoque subditorum vi persequi adversus gentes alias (§. 972.) *jus etiam belli in alias habet* (§. 98.) *idque ad jura majestatica pertinet* (§. 1042.) Atque hoc *bellum*, quod jure civitatis geritur cum gentibus aliis, *publicum* dici solet. *De Jure belli.*

§. 1067.

Denique quia *superior* populi salutem quovis modo promovere debet (§. 972. 996.) *si ope atque auxilio aliarum gentium salutem civium suorum promovere possit, pacta de eo cum gentibus aliis inire potest*. Sed de jure belli & pacta ineundi cum gentibus aliis agendum in Jure Gentium. *De Jure paciscendi cum gentibus aliis.*

CAPUT V.

De theoria naturali legum civilium.

§. 1068.

Leges *civiles* dicuntur, quæ a superiore feruntur subditis in civitate. Cum civitates diversæ inter se spectentur tamquam personæ liberæ in statu naturali viventes (§. 977.) *leges civiles non obligant nisi membra ejus civitatis, in qua feruntur*, consequenter *si leges peregrinæ recipiuntur, eæ vim obligandi nanciscuntur a superioris voluntate, qui vult eas esse leges suæ civitatis.* Quoniam vero salus publica suprema lex est (§. 976.) *leges peregrinæ non ante recipiendæ, quam demonstratum fuerit per ea, quæ præscribunt, bonum commune hujus civitatis promoveri posse*, ideoque *De legibus civilibus.*

si mutato rerum statu, vel agnito errore deprehendatur, ea non esse media commune bonum promovendi, abrogandæ sunt: id quod in genere de legibus quibusvis tenendum.

§. 1069.

De habitu legum civilium ad naturales præceptivas & prohibitivas.

Cum obligatio naturalis sit immutabilis (§.38.) nec ullus homo ab ea liberari possit (§. 42.) *leges civiles contrariæ esse non debent naturalibus præceptivis & prohibitivis*, consequenter *lex civilis ex naturaliter debito facere nequit illicitum, nec ex naturaliter illicito debitum, vel licitum* (§.49.) Quamobrem *si lege civili tacite permittitur, quod legi præceptivæ, vel prohibitivæ contrarium; id saltem toleratur, vel concessa impunitate agendi, vel denegato auxilio judicis, majoris mali, vel damni vitandi caussa, vel quod alia quacumque de caussa id fieri necesse sit* (§. 976.) Nimirum *permittendo legi præceptivæ, vel prohibitivæ naturali contrarium lege civili libertas naturalis non restringitur ultra id, quod exigit finis civitatis* (§.78. 980.) Enimvero cum permittendo utique velit superior, ne alius agere volentem vi impediat, quo minus agat; *si lege civili quid permittitur, lex permissiva obligat ceteros, ne agentem vi impediant, quo minus faciat, quod permittitur, ac inde nascitur agenti jus non patiendi, ut vi impediatur* (§. 46.)

§. 1070.

De legibus civilibus a naturalibus materialiter non differentibus.

Quod si obligatio naturalis non satis efficax fuerit ad legum naturalium observantiam, quas tamen in Rep. observari necesse est; *leges naturales additis pœnis*, quarum metu introducitur obligatio positiva naturali fortior (§. 35. 93.) *efficiuntur civiles*, quatenus scilicet pœnas continent lege naturali minime determinatas

(§. 39.)

(§. 39.) Immo cum metus executionis a judice faciendæ (§. 1029.) & prævisio actus ab eodem irriti efficiendi aut rescindendi vim obligandi habeat (§. 35.) *leges* quoque *naturales formam civilium induunt*, *quatenus iisdem præstatur auxilium in foro*.

§. 1071.

De habitu legum civilium ad naturales permissivas & officia humanitatis.

Quoniam in civitate libertas singulorum restringitur quoad eas actiones, quæ ad bonum publicum consequendum pertinent (§.980.) *superior ex naturaliter licito lege civili debitum, vel illicitum, & ex imperfecte debito, seu officio humanitatis perfecte debitum facere potest, prouti fini civitatis convenit* (§. 49. 80.) Quod vi libertatis naturalis singuli per pacta facere possunt (§. 667.) idem superior, cujus juri subjecta est libertas naturalis singulorum, facere potest, quatenus finis civitatis id exigit (§.980.) Hinc sequitur, *ut, si quid pluribus modis fieri potest, superior præcipere possit, ut hoc vel isto modo fieri debeat*, consequenter *actus civiliter validus non sit, nisi lege præscripto modo fiat*. Huc etiam pertinet, *si superior determinat modum, quo obligationi naturali satisfieri potest, aut ab eo præcavetur, ne eidem adversa committantur, aut ut contractui insit, quod per pacta eidem adjici potest, vel lex detur, quam contrahentes dare poterant*.

§. 1072.

De legibus civilibus materialiter a naturalibus differentibus.

Cum superior curet, ut jus suum unicuique tribuatur per judicem (§. 1028. 1029.) facile patet *cavendum esse, ne lites multiplicentur in nimium, & ex litibus nascantur lites, nec in foro protrahantur, atque curandum, ut exitum habere possint*. Quamobrem *ob minimam quamcumque læsionem litibus in foro locus concedi nequit*; cum

& in

& in statu naturali ob læsiones non magni momenti a bello abstinere jubeat prudentia, vel caritas, & sæpe pœna danda sit culpæ, ut posthac cautius mercari discas; & *& si determinationes legis naturæ adjectæ fuerint probatu difficiles, vel prorsus impossibiles, in earum locum substituendæ aliæ probatu faciles, quæ probabiliter, seu ut plurimum iisdem æquipollent*. Hinc sequitur, *ut lege civili determinentur læsiones, ob quas auxilium dandum, vel denegandum in foro, & culpa pro diversitate negotiorum præstanda*.

§. 1073.

Unde desumenda sit ratio legum civilium ex naturali faciendarum. Quoniam leges civiles præscribere debent media, quibus commune bonum civitatis obtinetur (§. 1068.) *ratio eorum, quæ legi naturali vel addenda, vel subtrahenda, ut ex ea efficiatur civilis, vel a statu civitatis in genere, vel hujus in qua lex fertur, in specie desumenda*. Et per se patet, *si legum civilium una concordia esse debeat; admittenda etiam esse juri naturali non in totum consona, quæ ex aliis legibus civilibus necessario consequuntur*. Quamobrem cum voluntas legislatoris contradictoria concipi non debeat; *quæ ex lege civili necessario consequuntur, ea etiam pro lege tenenda*.

§. 1074.

De erroribus circa jus naturæ vitandis. Quoniam ex hactenus dictis apparet, leges civiles efficiendas esse ex naturalibus; *cavendum est, ne legislator errores quosdam communes pro jure naturæ sumat*, consequenter *si per inscitiam temporum errores quidam irrepserunt in leges civiles, aut quædam ex aliis hac labe infectis per consequentiam fuerint erutæ, eædem abrogandæ, vel veritati convenienter emendandæ sunt*.

CA-

CAPUT VI.

De officio superioris & subditorum.

§. 1075.

EXercitium imperii civilis dicitur *Regimen*. Quamobrem cum boni publici promovendi caussa constitutæ sint civitates (§. 972.) & imperium civile consistat in determinandis actionibus civium atque iis, quæ ad bonum publicum consequendum faciunt (§. 978. 980.) *Rector civitatis bene regit Remp. si ea facit, quæ ad bonum publicum promovendum requiruntur, male autem regit, si ea facit, quæ bono publico adversantur, & ad bene regendum obligatur.* *De bono & malo regimine.*

§. 1076.

Quamobrem *Rector civitatis instructus esse debet scientia eorum, quæ ad bonum regimen requiruntur, & habere voluntatem constantem ac perpetuam nonnisi ea faciendi, quæ ad bonum regimen spectant*. Enimvero cum fieri non possit, ut omnia negotia publica ac ea imprimis, quæ ad decernendum in præsenti supponenda veniunt, ipsi sint intime perspecta; ideo *uti debet relatione ac consilio virorum prudentum, quorum alii in hoc, alii in alio negotiorum genere excellunt*. Dicuntur hi *Consiliarii*, & dividuntur in diversas species pro diversitate negotiorum, ad quæ consilium ipsorum adhibetur. *Consiliarii* igitur *non modo negotia habere debent perspecta, verum etiam fideliter referre omnia, quæ in casu præsenti attendenda sunt, nil quicquam celare & ab omni adulatione procul abesse.* *De qualitatibus R. c. & consiliariis ad bonum regimen requisitis.*

§. 1077.

§. 1077.

De virtute R.c.

Cum maxima vis ſit obligandi ſubditos exemplum Rectoris civitatis ; *Rector civitatis omni virtute ac pietate excellere debet* (§.1024.) Utque voluntas conſtans ac perpetua bene regendi ſit (§. 1075.) *populum ſuum amare*.

§. 1078.

De abuſu poteſtatis vitando.

Quoniam vero bene Remp. regere obligatur (§.1075.) *ſummitatem imperii non debet confundere cum poteſtate arbitraria*, conſequenter *jura majeſtatica probe perſpecta ipſi eſſe debent & rectus eorumdem uſus* (§. 1042.) *una cum legibus fundamentalibus*, *ſi quæ ſunt*, *ad quorum obſervantiam obligatur* (§.984.) conſequenter *ad omnia animum attendere*, *quæ de Rep. rite conſtituenda demonſtrata ſunt* (§.1017.)

§. 1079.

De obedientia ſubditorum.

Quoniam imperium ſummum non admittit, ut actus ad ejus exercitium ſpectantes ab ullo homine irriti reddantur (§. 981.) *imperium ſummum in ſe irreſiſtibile*, conſequenter *populus in iis*, *in quibus imperii ſummitatem habet Rector civitatis*, *reſiſtere non debet*. Cumque imperium transferri nequeat ea lege, ut populus univerſus recte imperanti parere debeat, male autem imperanti reſiſtere eumque coercere poſſit; *populus Rectori civitatis in iis*, *in quibus ſummitatem imperii habet*, *obligatur ad obedientiam cum patientia*, ſeu *non modo bene*, *ſed etiam male regenti Remp. obedire tenetur* : id quod durum videri nequit, cum præſtet ſub malo regimine, quam in ſtatu naturali vivere (§.972.) Aſt quia ab obligatione naturali nemo liberari poteſt (§. 42.) *ſi ſuperior imperet legi naturæ præceptivæ*, *vel*

vel prohibitivæ repugnantia, obediendum non est, & patienter ferendum, si propterea puniatur, aut potius male tractetur. Et quoniam superiori nullum jus est imperandi legibus fundamentalibus adversa (§.984.) *nec obediendum, si legibus fundamentalibus adversa imperentur*, immo *imperanti resistere, eumque coercere licet, si in jus populo, vel optimatibus reservatum involet* (§. 88. 90.)

§. 1080.

De supplicatione.

Supplicare dicitur, qui cum reverentia precatur, ut quid fiat, vel non fiat. Quamobrem cum motivis opus sit, ut quis facere velit, vel nolit; *supplicanti licet rationes, ob quas aliquid fieri, vel non fieri debeat, demisse exponere.* Quamobrem cum fieri possit, ut *superior* imperet, quod nimis durum, vel iniquum videtur, quia non satis novit, cur nimis durum, vel iniquum videatur; *si imperet, quod nimis durum, vel iniquum videtur, subditis supplicare licet, & Magistratibus in primis jus supplicandi subditorum nomine competit* (§.1060.) *minime autem jus resistendi injuriis imperantis;* cum non utantur jure, nisi a superiore ipsis concesso & dependenter a voluntate ejus exercendo (§. cit.) *Quod si supplicatio, etsi justa, non attendatur, subditis hoc patienter ferendum* (§. 1079.)

§. 1081.

De regno abdicato, derelicto vel commisso.

Si rex imperium abdicavit, vel derelinquit, aut regnum ex felonia in eum, cujus est feudum, aut ex clausula in ipsa delatione imperii posita, ut, si Rex hoc faciat, subditi omni obedientiæ vinculo solvantur, committit, cum Rex persona moralis sit, qui propter imperium, quod habet, Rex est (§. 994.) consequenter imperio amisso Rex esse desinat; *in personam privatam recedit*, ideoque *in eumdem licet, quod in privatum.*

§.1082.

§. 1082.

De crimine læsæ majestatis & in specie perduellionis.

Cum nemo quicquam facere debeat, quod est contra jus alterius (§. 86.) *nullus* quoque *civis quicquam facere debet, quod est contra jura majestatica*, consequenter *nec machinari quicquam adversus personam ejus, qui jura majestatica in civitate, ideoque imperium summum habet* (§. 998.) *quo scilicet jus aliquod majestaticum, vel totum summum imperium eidem vel aufertur, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocumque impeditur* (§. 83.) Quamobrem *nihil moliri debet, quod ad Reip. eversionem & labefactationem, ac rectoris civitatis interitum tendit*. Quoniam *Crimen læsæ majestatis* dicitur factum, quo quid adversus jura majestatica, & per consequens adversus personam ejus, qui imperium summum habet, committitur, crimen hoc *naturaliter illicitum, seu contra jus naturæ est*. Et quia superiori competit jus puniendi eum, qui jus universis competens violat, qualia sunt jura majestatica sub imperio contenta (§. 979. 998.) & in Rectorem civitatis translata (§. 982.) *superiori* quoque *competit jus puniendi eum, qui crimen læsæ majestatis committit*. Quoniam vero cum jura majestatica omnia non sint ejusdem gradus, vi eorum, quæ de hisce juribus demonstrata sunt (§. 1042. & *seq.*) neque etiam facta adversus eadem commissa æquale nocumentum afferant Reip. *non omne crimen læsæ majestatis eodem modo puniri potest*. Vocatur autem in specie *Crimen perduellionis*, quo quis Rectorem civitatis vita, vel imperio privare, vel Remp. evertere, aut labefactare conatur: quod, cum inter crimina læsæ majestatis utique maximum sit, *gravissimis pœnis coercendum*. Patet vero, *crimen læsæ majestatis & perdullionis committi posse*

in

in quacumque Reip. forma. Cumque liberi & cognati puniri nequeant ob facta parentum, vel cognatorum (§.873.) *perduellium liberi & cognati puniri non possunt*, Quoniam denique obligatio ad non commitendum crimen læsæ majestatis venit ex pacto, quo civitas constituta (§. 972.) & ex pacto, quo imperium in Rectorem civitatis translatum (§.982.) *crimen læsæ majestatis & perduellionis committi nequit nisi a subditis, &, qui committit, perfidus est* (§.390.)

§. 1083.

Invasor imperii dicitur, qui cum nullum jus ad imperium capessendum habeat, vi, vel dolo id occupat. Quamobrem cum invasor imperii raptori æquiparetur (§. 263.) consequenter in eumdem tantumdem liceat, quantum vi injustæ depellendæ sufficit (§. 268.) *si invasor imperii in actu invadendi constitutus, ei vi resistere, & si possessionem sola vi retineat, neque pactio ulla secuta sit*, quæ servanda (§. 438.) *eum vi dejicere, immo in utroque casu occidere, si opus sit, licet.* Et quoniam *superior*, cui hoc jus competit, id vel per se, vel per alium exercere potest; *si promiscue unicuique privato permittat, ut invasorem in casu utroque interficiat, quilibet eum interficere potest.* *De jure in invasorem.*

§. 1084.

Quod si rector civitatis in talem conjectus sit statum, ut subditos defendere non possit, nec civium tantæ sint vires, ut invasori citra præsens exitium valeant resistere, cum cives imperium in Rectorem civitatis eo fine contulerint, ut ipsos adversus vim externam defendat (§. 972.) sui conservandi caussa *cum invasore pacisci licet.* Et quoniam pacta servanda sunt (§. 438.) *pactione facta eidem obediendum, nec quicquam animo hostili adversus eum moliri licet.* *Quando cum invasore imperii pacisci liceat.*

§. 1085.

§. 1085.

De officiis humanitatis a R. c. subditis & ab his R. c. debitis.

Rector civitatis subditis, & subditi Rectori civitatis obligantur ad quævis officia, quæ homo homini debet. Etenim obligatio naturalis immutabilis est (§. 38.) nec ullus homo ab ea liberari potest (§. 42.) Quamobrem cum Rector civitatis non desinat esse homo, quia Rector civitatis est, nec subditi esse desinat homines, quia subditi sunt; obligatio inter Rectorem civitatis & subditos quoad officia humanitatis quævis subsistit, consequenter *mutuus vigere debet amor Rectoris civitatis & populi* (§. 136.) Immo eadem obligatio inest pacto, quo civitas constituta (§. 972.) & pacto, quo imperium in Rectorem civitatis translatum (§. 982.)

§. 1086.

De iis, qui civitati se associant.

Cum *qui civitati se associat*, si non expresse, saltem tacite ratihabeat pactum, quo civitas constituta & imperium in Rectorem civitatis translatum; *ad legum civitatis observantiam obligatur* (§. 978. 1068.) Accedit, quod civitati non alia lege se quendam associari patiatur superior, quam ut ad legum observantiam obligatus sit.

§. 1087.

De civium concordia.

Quoniam cives socii sunt (§. 972. 974.) socii autem concordes esse debent (§. 847.) *cives concordes esse debent*, consequenter *minime discordes*. Quamobrem *superiori curæ esse debet, ut concordia civium conservetur, nec discordiæ locus fiat.*

PARS

PARS QUARTA.

De Jure Gentium.

CAPUT I.

De Jure Gentium in genere.

§. 1088.

QUoniam *Gentes* diversæ inter se spectantur tamquam personæ liberæ in statu naturali viventes (§. 977.) ab obligatione autem naturali, propterea quod in civitatem coivere, se liberare non potuerunt (§. 42.) *ad eadem officia tum erga se ipsas, tum erga gentes alias obligantur, qua singuli singulis tenentur; & ex ea eadem nascuntur jura, quæ singulis in statu naturali competunt* (§. 46.) *ipsis auferri nescia* (§. 74.) consequenter *inter se utuntur Jure naturali*. Jus naturæ ad Gentes applicatum, vocatur *Jus gentium necessarium*, vel *naturale*. Vocari etiam solet cum *Grotio* a nonnullis *Jus Gentium internum*. Atque *hoc Jus prorsus immutabile est* (§.40.) *nec ab obligatione, quæ inde venit, gens ulla se liberare potest* (§. 42.) *De jure Gentium necessario.*

§. 1089.

Vi Juris Gentium necessarii *gentium omnium eadem est obligatio, eadem sunt jura* (§. 69.) ac ideo *omnes natura æquales*, (§. 70.) *nulli prærogativa aliqua* (§.71.) *nec præcedentia competit* (§. 75.) *Nulli jus est in actiones alterius* (§.76.) *singularum est libertas* (§. 77.) *cujus usus non impediendus a gente alia* (§.78.) *Nulla gens alteram lædere, seu jus perfectum ipsius violare debet* (§. 88.) *seu injuriam facere* (§. 87.) *& adversus injuriam* *De jure natura gentibus competente.*

intentatam jus defendendi (§.90.) *adversus factam jus puniendi competit unicuique* (§.93.) Et prærerea *singulis* quoque *gentibus competit jus alias ad certas præstationes sibi obligandi*, & per consequens *jus perfectum acquirendi* (§. 97.) *auferri nescium* (§.100.) *ac* denique *jus belli* (§. 98.)

§. 1090.

De jure gentium voluntario. Cum *gentes conjunctis viribus se statumque suum perficere obligentur* (§.44.1088.) *ipsa natura societatem quamdam inter gentes instituit*, in quam ob obligationis naturalis indispensabilem necessitatem (§. 38.) consentire tenentur, ut quasi pacto contracta videatur (§. 836.) Atque hæc societas communis salutis caussa inter gentes instituta, *Civitas maxima* vocatur; cujus membra, seu veluti cives, sunt singulæ gentes. Atque hinc nascitur jus quoddam universis competens in singulas, quod *imperium universale*, sive *Gentium* appellari potest; nimirum *determinandi actiones singularum salutis communis obtinendæ caussa, & cogendi singulas, ut obligationi suæ satisfaciant*. Cumque omnis societas suas habere debeat leges, quibus determinantur ea, quæ salutis communis caussa semper eodem modo fieri debent (§. 846.) *civitas* quoque *maxima leges habere debet*. Quemadmodum vero lex naturæ præstat consensum in civitatem maximam; ita eadem quoque eumdem supplet in condendis legibus. Sicuti enim in qualibet civitate leges civiles ex naturalibus condendæ, & ipsa lex naturæ præscribit modum, quo id fieri debet (§. 1068. & seqq.) ita quoque *ex legibus naturalibus fieri debent leges civiles in civitate maxima eodem modo, quo in civitate qualibet particulari, juxta theoriam lege naturali præscriptam*. Atque hoc jus, quod ex notione civitatis maxime derivatur,

vatur, cum *Grotio* dicimus *Jus Gentium voluntarium*: idque revera admittitur ab illis, qui Jus Gentium voluntarium impugnant, sed Jus aliquod externum interno, quod Jus gentium naturale est (§. 1088.) contradistinctum defendunt; ut ideo non tam de re, quam de nomine lis sit, etsi nec *Grotius*, nec ejus antagonistæ satis distinxerint, quæ revera sunt Juris gentium voluntarii.

§. 1091.

Gentes etiam pactis jura acquirere & obligationes contrahere possunt (§. 1089.) Atque hoc jus, quod ex pactis oritur inter gentes diversas initis cum obligationibus respondentibus, vel adhærentibus, *Jus gentium pactitium* appellatur; consequenter cum pacta saltem obligent partes contrahentes (§. 438.) *Jus gentium pactitium nonnisi jus particulare est.* *De Jure gentium pactitio.*

§. 1092.

Denique *Jus gentium consuetudinarium* appellatur, quod longo usu inter quasdam gentes introductum & instar juris observatum; *quod particulare saltem esse* apparet: cumque nullo expresso consensu nitatur: *non diutius obligat, nisi donec gens contrariam voluntatem expresse declaravit.* *De Jure gentium consuetudinario.*

CAPUT II.

De officiis gentium erga seipsas & inde nascentibus juribus.

§. 1093.

CONSERVATIO *gentis* consistit in duratione consociationis in civitatem. Quamobrem cum singulis obligentur universi prospicere sufficien- *De conservatione gentis.*

tiæ vitæ ipsorum, tranquillitati & securitati (§.975.) qui finis nisi salva consociatione obtineri nequit, *quælibet gens se conservare obligatur.*

§. 1094.

De perfectione gentis & status ejusdem.

Perfectio gentis consistit in aptitudine finem civitatis consequendi; ac ideo *status gentis perfectus est, si in eo nihil desideratur, quo ipsa ad eam consequendum indiget.* Quamobrem cum in civitate coeuntes sese sibi invicem obligaverint ad hunc finem conjunctis viribus prosequendum (§. 972.) *gens quælibet obligatur ad se statumque suum perficiendum.*

§. 1095.

De obligatione ac jure inde fluente.

Quoniam *gens* se conservare (§. 1093.) & perficere obligatur (§.194.) *omne* quoque *periculum interitus a se avertere, & vitare debeat ea, quantum in potestate est* (§.60.) *quæ perfectionem ipsius atque status ejusdem quomodocumque impediunt, aut ipsam vel statum ejusdem imperfectionem reddunt*, consequenter *cuilibet genti competit jus ad ea, quibus periculum interitus avertere, & sine quibus se statumque suum perficere, aut imperfectionem sui statusque sui præcavere nequit*: consequenter *si alterius gentis ope, aut auxilio eo fine indiget, de eo cum eadem pactiones inire debet* (§. 1091.)

§. 1096.

De gloria.

Gloria est consentiens laus bonorum & peritorum, seu bene judicantium (§. 127.) consequenter *sine virtutibus intellectualibus & moralibus veram gloriam nemo consequi potest, & gloria maxime excellit, qui virtute plurimum præstat* (§.125.) Atque hinc *gloria gentis consistit in laude, quæ consensu bonorum & peritorum eidem tri-*

bui-

buitur cum ob perfectionem , tum ob facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta. Cumque a singulis in universam gentem deriventur, & de ea prædicanda sint , quæ de majore parte gentis , vel pluribus in certo vitæ genere prædicanda; *facta* quoque *singulorum*, *ac in primis plurimorum , aut saltem multorum in eodem vitæ genere ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta ad gloriam gentis faciunt* . Ita e. gr. gens dicitur docta , quæ abundat viris doctis , dicitur justa , in qua plurimi justitiæ dediti , & ita porro.

§. 1097.

Cum quivis homo operam dare debeat , ut laude dignus sit (§. 125.) consequenter gloriam mereatur (§. 127.) *gens* quoque *quælibet operam dare debet*, *ut gloriam mereatur*. Unde sequitur, *ut singuli* quoque *actiones suas ad gloriam gentis suæ referre debent* , & *Rector ipse civitatis actus regios* (§. 1096.) consequenter *sibi cavere*, *ne faciant*, *quæ genti suæ dedecus inferant*. Atque hinc porro patet , *gentes* quoque *doctas & cultas esse debere* . Dicuntur nimirum *gentes doctæ*, quæ virtutes intellectuales colunt ; consequenter doctrina excolunt animum; & *cultæ* vocantur, quæ moribus ad normam rationis & suavitatem compositis utuntur . Opponuntur illis *barbaræ* atque *incultæ*.

De gloria gentis promovenda.

§. 1098.

Quoniam homines sibi invicem obligantur ad dandum , prouti unusquisque re alterius , qua ipse carere potest, indiget (§. 329.) nemo autem alteri gratis dare tenetur; qui vicissim dare potest (§.473.) *genti cuilibet competit jus ad res , quibus indiget , ab aliis gentibus , quæ iisdem opus non habent, æquo prætio sibi comparandas*, *non vero*

De jure res sibi æquo pretio ab alia gente comparandi.

jus res suas apud aliam gentem vendendi sine consensu ipsius, consequenter *si qua gens nolit res certas peregrinas in regionem suam transportari, genti, a qua veniunt, injuriam non facit* (§. 87.)

§. 1099.

De commerciis. *Commercium* dicitur jus emendi vendendique invicem res quascumque mobiles ac moventes. Dicuntur autem *Commercia interna*, quæ exercent, qui eidem imperio civili subsunt, seu cives inter se; *externa* vero, quæ exercentur cum gentibus aliis, aut cum peregrinis. Cum commercia interna hunc habeant usum; ut unusquisque habere possit ea, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem requiruntur, & ut eadem pecunia continuo ab uno in alium transferatur & in plurimorum commodum convertatur, externa vero, ut quæ genti uni desunt, ab alia comparari possint; *tum singuli in civitate sibi invicem* (§. 975.) *tum gentes inter se commercia exercere obligantur* (§. 1098.) Quamobrem cum pactione jus perfectum acquiratur (§. 1089.) *gentes pacta commerciorum inire debent*.

§. 1100.

De jure meræ facultatis. *Jus meræ facultatis* dicitur, quo quis uti potest & non uti, prouti visum fuerit, liber ab omni coactione externa. Quamobrem cum *actus mere voluntatis* dicantur, qui unice a voluntate nostra dependent; tales *sunt actus omnes ad juris meræ facultatis exercitium spectantes*, veluti emere merces, ubi volueris. Quoniam itaque ex actibus meræ voluntatis colligi nequit, quod quis renuntiet juri suo sic & non aliter agendi, in gratiam alterius; *jura meræ facultatis præscribi nequeunt* (§. 452.) *nisi ex quo tempore intercesserit prohibitio, vel coactio, eique paritum est, cum sufficiente consensus significatione*.

§. 1101.

§. 1101.

Cum *jus commerciorum* perfectum non acquiratur nisi pactione (§.1099.) consequenter per se sit jus meræ facultatis (§. 1100.) *id præscribi nequit, nisi ex quo tempore intercesserit prohibitio, aut coactio, eique paritum est, cum sufficiente consensus significatione.* *De præscriptione commerciorum.*

§s 1102.

Ad perfectionem gentis requiritur, ut sit *potens*, hoc est, ut vi aliarum gentium, qua vel ipsa, vel res ejus impetuntur, resistere possit (§.1094. 972.) Quamobrem *gens quælibet studere debet, ut sit potens*, consequenter *ipsi jus est ad ea, quibus potentiam suam citra injuriam alterius gentis* (§. 87.) *augere potest* (§. 46.) Quamobrem *si qua gens minus potens fuerit ad se tuendum adversus injurias aliarum gentium*, cum per pactiones acquirantur jura perfecta (§. 1089.) *genti cuidam potentiori se certa lege, de qua conventum, subjicere potest, & jura utriusque partis metienda sunt ex pacto subjectionis* (§.317.) *Quod si* ergo *gens, quæ tutelam debet, sibi plus juris arrogat in minus potentem, quam ex pacto habet*, cum tunc huic injuriam faciat (§. 87.) *vi resistere & alienum auxilium implorare licet* (§. 90.) *De jure potentiam augendi.*

§. 1103.

Domicilium dicitur habitatio aliquo in loco constituta perpetuo ibidem manendi animo. *Qui itaque negotii cujusdam caussa alicubi quantocumque tempore commoratur, domicilium ibidem non habet.* Quoniam vero vi libertatis naturalis unicuique permissa est voluntatis mutatio (§.78.) *domicilium mutari potest*. Vocatur autem *domicilium naturale*, quod quis nativitate consequitur ibi- *De domicilio.*

dem, ubi pater domicilium habet; *adscititium* vero, quod quis propria voluntate sibi constituit. Quamobrem *domicilium naturale tamdiu quis retinere censetur, quamdiu propria voluntate sibi nullum constituit; aut illud non derelinquit.*

§. 1104.

De vagabundis. *Vagabundus* vocatur, qui nullibi domicilium habet. *Vagabundi* igitur *nunc hic, nunc alibi commorantur, nullibi tamen animum perpetuo manendi habent.* Etsi autem plerumque vagabundi sint, qui sceleſtum vitæ genus sequuntur, aut certe parum honeſtum; non tamen repugnat, ut etiam sint vagabundi, qui honeſtum sequuntur.

§. 1105.

De patria & ejus amore. *Patria* dicitur locus, nimirum terra, vel urbs, in qua parentes, dum quis naſcitur, domicilium habent; reſpectu habito ad gentem, vel certam quamdam de gente univerſitatem, cujus terra, vel urbs iſta eſt. Differt a patria *locus nativitatis*; in quo quis natus eſt, cum etiam extra patriam quis naſci poſſit. Cum *locus nativitatis* ſpectetur ſine reſpectu ad gentem; *nato* quoque *nullum tribuit jus*. Patet vero, *ex parentibus vagabundis natos patriam nullam habere* (§. 1104.) Quoniam ſubditi ſpeciali obligatione amandi univerſos tenentur (§. 1085.) conſequenter *quilibet gentem ſuam amare debet* (§. 974.) *patriam* quoque *ſuam amare debet.*

§. 1106.

De exulibus. *Exul* dicitur, qui ex urbe, vel terra, ubi domicilium habet, ejicitur, vel diſcedere cogitur abſque infamiæ nota. *Exilium* etiam *pœna eſſe poteſt* (§. 1048.) *Exilium invitum* vocatur, ſi quis ſententia judicis, vel juſſu ſuperioris diſcedere cogitur: *voluntarium* vero, quando quis pœnæ, aut

cala-

calamitatis subterfugiendæ caussa sua sponte ex loco, ubi domicilium habet, discedit. Quoniam habitatio concedenda sedibus expulsis & receptum quærentibus, nisi rationes singulares obstent (§. 312.) *exulibus perpetua habitatio a gente concedenda in terris suis, nisi obstent rationes singulares*: de quibus cum judicium sit penes gentem (§. 1089. 78.) *si receptus denegetur, id ferendum.*

§. 1107.

De jure emigrandi.

Permissio exilii voluntarii dicitur *Jus emigrandi*. Facile autem patet, *jus emigrandi nasci vel ex pacto, aut lege fundamentali, vel a voluntate superioris dependere*. Spectat huc etiam pactum, quo civitates constitutæ, & cui non derogatur nisi per pacta alia particularia, ad quæ etiam referendæ ipsæ leges fundamentales.

CAPUT III.

De officiis gentium erga se invicem ac inde nascentibus juribus.

§. 1108.

Officium generale gentis erga alias.

Cum jus naturæ ad Gentes sit applicandum (§. 1088.) *gens quælibet alteri cuicumque debet, quod sibi, quatenus altera id non habet in potestate sua, ipsa autem citra neglectum officii erga seipsam hoc alteri præstare potest* (§. 133.) consequenter *quæ ad conservationem ipsius, vel ejusdem ac status ipsius perfectionem conferre potest, conferre debet* (§. 1093. 1094.) *Jus* tamen *ad ea genti alteri imperfectum est, jus autem petendi perfectum, nec ea impediri potest, quo minus petatur, citra injuriam* (§. 82. 87.)

§. 1109.

§. 1109.

De amore, gloria & commerciis. Ob eamdem rationem *gens quælibet alteram amare ac diligere debet tamquam se ipsam* (§. 136.) *etiam inimicam* (§. 137.) *atque studere, ut gentes etiam aliæ gloriam mereantur* (§. 1097.) *& unamquamque tanti existimare, quanti meretur, tantumque laudis tribuere, quantum meretur* (§. 142.) *ac* ideo quoque *pro virili conferre, ut fiat docta & culta*. Huc etiam pertinet *obligatio cum gentibus aliis commercia exercendi* (§. 1099.)

§. 1110.

Quomodo de commerciis conveniri possit. Cum jus perfectum commerciorum non nisi pactione acquiratur, & ex ea æstimandum sit (§. 438.) *commercia restringi possunt ad solam emtionem, vel res certas emendas, aut vendendas, & ad certum tempus, & pactis commerciorum adjici possunt conditiones quæcumque & clausulæ commissoriæ : quod si* vero *gentes sibi invicem saltem permittant, sive tacite, sive expresse commercia, ea vero pacto nullo firmantur, pro lubitu revocari possunt.*

§. 1111.

De commerciis non impediendis & pactis negativis. Quoniam naturaliter unicuique genti competit jus ad commercia cum quacumque gente exercendi (§. 1099.) *nulla gens prohibere potest, ne qua alia cum gente quadam commercia exerceat, pacisci tamen cum ea potest, ne hoc fiat* (§. 337.) Et cum pacta sint servanda (§. 438.) *ex pacto negativo de commerciis parti alteri nascitur jus non patiendi, ut pars altera cum gente quadam commercia exerceat, vel ea ultra restrictionem conventam extendat.*

§. 1112.

Quoniam genti unicuique liberum est cum alia quacumque commerciorum caussa pacta inire (§. 1099.) *si commercia exercendo, quæ ante non exercuerat, lucrum alterius gentis abrumpit*, jure suo utens, *huic injuriam non facit, nec* per consequens *facit, si cum altera gente contrahit, ut sibi soli res certas vendat, quæ aliunde nisi ab ea haberi possunt, & easdem deinde aliis, quæ iisdem indigent, vendit. Naturaliter* equidem tum *res istæ vendendæ sunt pretio æquo;* ne fraudi locus admittatur (§. 286.) cum tamen domino permittendus sit juris sui abusus (§. 202.) *nulla committitur injuria, si pretio parum æquo vendatur* (§. 87.) *De lucro abrupto & monopoliis gentiũ.*

§. 1113.

Cum per commercia commune bonum gentium promoveatur (§. 1099.) ad quod promovendum gentes sibi invicem obligantur (§. 1108.) *gens quælibet pro virili conferre debet, quæ ad mutua commercia promovenda faciunt*, consequenter *nullo modo ea impedire, sed quæ iisdem obesse possunt, removere*. Quamobrem *curæ habere debet, ut res, quæ in commercium veniunt, commode ac secure importari & exportari, suoque loco facile commutari possint, & ut tutus sit navibus atque plaustris accessus atque discessus, nec mora teneat importantes, vel exportantes, ne nimii ab iisdem impendendi sint sumtus, ut lites inter mercatores ortæ sine mora dirimantur, ut nihil committatur, quod juri ex pactis quæsito contrariatur, & quæ sunt alia hujus generis plura.* *De studio commercia promovendi.*

§. 1114.

De vectigali mercibus imponend.

Quoniam vero nemo alteri gratis præstare quid tenetur, qui vicissim dare potest (§. 472.) *mer-*

mercibus transeuntibus, vel importatis, aut exportatis vectigal imponi potest in ratione onerum commerciorum caussa sustinendorum, tum etiam lucri ex earum venditione percepti, non tamen imponenda sunt onera, quæ nullum respectum ad illas habent (§. 1057.)

§. 1115.

De emporiis. *Emporia* dicuntur loca commerciis continuis inter gentes destinata. *In ea* igitur *merces venales quovis tempore importare, & emptas ex iis exportare licet*. Cum per ea commercia facilitentur; *emporia erigenda & quæ commoditati commerciorum in iisdem conveniunt, constituenda sunt* (§. 1113.) Huc etiam pertinet, *ut privilegia ad commercia promovenda utilia concedantur, veluti de perpetua habitatione, de rerum immobilium possessione, de libero religionis exercitio, de juris patrii inter se usu, de immunitate a solvendo vectigali, vel solutione ordinario minoris*, & ita porro. Atque hinc patet, ad quænam gens una alteram per pacta obligare possit.

§. 1116.

De portibus. Ad commercia maritima promovenda faciunt *Portus*, qui sunt loca conclusa ad litora maris, in quibus navibus importantur merces & inde exportantur. Ut securitas præstetur mercantibus, adversus vim hostilem; *muniendi sunt*. Huc etiam pertinet, quod securitatem præstent navibus adversus vim tempestatum.

§. 1117.

De jure stapulæ. *Jus stapulæ* dicitur privilegium, prætereuntes cum mercibus in flumine publico sistendi, necessitate vendendi injuncta, aut, si vendere nolint, tributum solvendi: quod cum libertati

com-

commerciorum maxime obstet; *non concedendum, nisi singulares prorsus rationes a bono publico promovendo desumptæ id urgeant* (§. 1113.)

§. 1118.

Consules dicuntur personæ, quibus in emporiis maritimis, seu portubus demandatum est, ut privilegia & jura nationis, seu gentis suæ custodiant & lites mercatorum definiant. *Manent consules subditi constituentis*; cum fungantur officio ab eodem in ipsos collato: *in territorio autem recipientis considerantur tamquam peregrini, negotiorum suorum caussa in eodem commorantes*. Et facile patet, *jus perfectum consules constituendi & obligationem eos recipiendi ex pactis venire* (§.1089.) *atque in iisdem conveniri posse, quæ e re partis utriusque visa fuerint*. *De consulibus.*

§. 1119.

Quoniam naturaliter genti nulli *prærogativa & præcedentia* competit (§. 1089.) utraque *aliter acquiri nequit nisi per pacta*. Et vi libertatis gentium *cuilibet genti liberum est, quo nomine Rectorem civitatis suæ appellare velit, & quosnam honorum titulos eidem tribuere, ab aliis vero gentibus id impetrandum*. Enimvero *si gens jus perfectum pacto acquisivit, ut Rector civitatis suæ hoc nomine compelletur & hi tituli ipsi tribuantur; posthac absque injuria denegari nequeunt* (§. 87.) *De nomine ac titulis R. c.*

§. 1120.

Cum gentes omnes natura æquales sint (§.1089.) & Rectores civitatum gentem suam repræsentent (§. 994.) *quilibet Rector civitatis Rectorem alterius civitatis spectare debet tamquam sibi æqualem*: quod jus auferri nescium cum sit (§. 74.) *si quis verbis, vel factis contrarium decla-* *De jure æqualitatis non violando.*

clarat, *injuria committitur* (§. 87.) Hinc *omnes actus, qui vergunt in contemptum, vel contumeliam Rectoris civitatis injuria sunt*.

§. 1121.

De læsionibus gentium. Gens nulla alteram lædere debet (§. 1089.) consequenter nec jus ejus violare (§. cit.) Quamobrem cum ex hac obligatione partis unius nascatur alteri jus eidem respondens (§. 89.) *genti cuilibet competit jus non patiendi, ut lædatur ab alia*, ac per consequens *jus non patiendi, ut alia quædam gens regimini suo sese immisceat*: id quod etiam libertati gentium repugnat (§. 1089. 87.) Hinc sequitur, *ut, si Rector civitatis subditos suos nimium oneret, aut eos nimis duriter tractet, Rector alterius civitatis vi resistere nequeat*. Cum tamen quælibet gens perfectionem alterius promovere debeat, quantum potest, (§. 1108.) *pro iis intercedere licet*.

§. 1122.

De religione apud alias gentes vi non propaganda. Cum jus circa sacra aliquod etiam superiori competat (§. 1064.) & eidem curæ esse debeat, ut subditi colant Deum (§. 1024.) *gens nulla alteram vi adigere potest ad religionem suam amplectendam* (§. 1120.) consequenter *nec jus habet religionis caussa gentem aliam sibi subjiciendi*; immo *nec missionarios*, hoc est, personas, quæ propagandæ alterius religionis caussa adveniunt, *admittere tenetur*, ideoque *si abire jussi discedere nolint, eos punire potest*. (*a*)

§. 1123.

An diversitas religionis obstet officiis Et quoniam officia gentis erga gentem non supponunt identitatem religionis, sed in humana natura fundantur (§. 39.) *ob diversitatem religionis gens alteri officia humanitatis, quæ gens*

(*a*) De jure simpliciter naturali hic loquitur Auctor, alias Etherodoxus.

gens genti debet, denegare non potest. Quamobrem *in officiis humanitatis præstandis nulla habenda est ratio diversitatis religionis. Multo minus* itaque *diversitas religionis liberat ab obligatione perfecta contracta* (§. 80.) *gentium erga se invicem.*

§. 1124.

Denique cum gentes sint veluti cives civitatis maximæ (§. 1090.) *inter se concordes esse debent* (§. 1087.) consequenter *discordias & ea, quæ discordiis caussam dant, sollicite vitare.* *De concordia gentium.*

CAPUT IV.

De dominio Gentis.

§. 1125.

SI *gens regionem vacuam occupat*, cum occupatione rei nullius acquiratur dominium (§. 210.) *omnis terra & quæ in ea sunt, in dominio ipsius sunt, loca etiam deserta & sterilia, aut inculta, atque jura, quæ terræ quasi adhærent* (§. 214.) cumque jam de singulis pro lubitu disponere possit (§. 195.) *quæ in singulos non dividuntur, aut in communionem mixtam cœtuum quorumdam particularium non deducuntur* (§. 197.) *ea universorum manent.* Quoniam vero genti cuique competit imperium civile (§. 979.) sive id per se, sive per aliam exerceat (§. 982.) consequenter dubitandum non est, quin etiam in ea regione, quam occupat, seu in terris, quæ suæ sunt, imperium habere velit; *imperium in regione occupata simul occupat*, sicque *tota regio fit territorium ipsius.* Dicitur namque *Territorium* locus, in quo quis imperium habet. Atque hinc patet, *imperium*, quod quidem jus populi est, *quasi inhærere districtui terræ, quem inhabitat*, consequenter *peregri-* *De origine dominii gentis & territorii.*

num, quamdiu in regione ista, tamquam in territorio alieno, *commoratur*, *imperio illius gentis subjectum esse*. Et propterea Rector civitatis *Dominus territorii* appellatur, item *Dominus regionis*.

§. 1126.

De familiis segregibus. *Si familiæ segreges in regione quadam cohabitent & fundos privatos possideant*, cum ab initio iidem fuerint occupati (§. 210.) *in iis dominium habent*: *sed loca cetera*, utpote quæ ab ipsis occupata non sunt, *in communione primæva relicta* (§. *cit.*) Enimvero *si familiæ segreges sedem fixam non habent*, *sed per incultas solitudines errent*, cum in id tacite consensisse intelligantur, ut fundi in ea regione, in qua sedes pro lubitu mutant, usui singulorum inservientes sint communes, ideoque regionem quoad istos fundos conjunctim occupasse intelligantur (§. *cit.*) *fundi, qui ipsorum usui inservire possunt*, *in communione mixta sunt* (§. 197.) *ceteris*, utpote non occupatis, *in communione primæva manentibus* (§. 210.) Enimvero cum familiæ istæ natura liberæ sint (§. 77.) & libertas invitis auferri nequeat (§. 74.) *imperium* quoque *in familias segreges*, *sive sedem fixam habeant*, *sive non*, *occupabile non est*, *sed eidem subjici nequeunt nisi sua voluntate*.

§. 1127.

De accessione territoriorum originaria. Quoniam cum dominio imperium simul a gente occupatur (§. 1125.) *si gens insulam*, *aut terram inhabitatam*, *vel partem quamdam maris terræ continenti adjacentem occupat*; *quæ occupantur territorii istius gentis accessorium sunt*, *quantocumque intervallo ab eodem distent* (§. 1125.)

§. 1128.

§. 1128.

Quæ facta occupatione in communione primæva relicta sunt, JCtis Romanis dicuntur *Res communes*; quæ in communionem mixtam gentis totius deducta sunt & in ea manserunt, *Res publicæ*; quæ in communionem mixtam certorum cœtuum particularium venerunt, *Res universitatis*; quæ denique dominio singulorum subjecta fuerunt, *Res singulorum* appellantur. Cum dominus dominium rei suæ ea, qua ipsi visum fuerit, lege in alium transferre possit (§.314.) *quilibet ex re sua rem universitatis sive directe, sive indirecte talem facere potest, vel simpliciter, vel certa lege*. Atque hic est modus acquirendi res universitatis derivativus. *De divisione rerum.*

§. 1129.

Cum res universitatis non modo sint eorum, qui nunc vivunt, sed pertineant quoque ad eos, qui in locum mortuorum successive succedunt (§. 1128.) *res universitatis ab universitate alienari, aut oppignorari pro lubitu nequeunt, nisi indispensabilis adsit necessitas*, quæ legem non habet, *aut manifesta universitatis utilitas id suadeat*; cum tunc nihil fiat in præjudicium posterorum. Quoniam tamen Rectori civitatis competit cura eorum, quæ ad utilitatem publicam spectant (§.1075.) atque dominium eminens in ipsis quoque rebus universitatis (§. 1065.) *alienatio & oppignoratio fieri nequit sine ejus consensu*. Et quia dominium excludit ceteros omnes (§. 195.) *rebus universitatis nemo uti potest, qui extra eamdem est, nisi consensu ipsius*. *De rebus universitatis.*

§. 1130.

De rebus publicis. Quia *res publicæ* in communionem mixtam gentis totius deductæ sunt (§. 1128.) *in dominio totius populi sunt, omnibus vero indifferenter usus earum competit, non aliter tamen quis ea uti potest, quam ne usui publico, aut omnium communi noceatur* (§. 197.) Et quia dominus jus, quod in re habet, in alium transferre potest (§. 314.) *in Rectorem* quoque *civitatis dominium rerum publicarum transferri potest, cui non modo imperium in locis publicis competit; verum qui etiam dominium eminens in rebus publicis habet, usu vel omni, vel saltem aliquo manente apud populum, de quo, prouti communis utilitas exigit, disponendi jus est superiori* (§. 976.)

§. 1131.

De jure transitus & commorandi in territorio alieno. Vi juris innoxiæ utilitatis ex communione primæva residui (§. 311.) *peregrinis & mercibus eorumdem concedendus est transitus per terras & flumina dominio subjecta, concedendum quoque peregrinis, ut ob justas caussas ibidem commorentur* (§. 312.) Enimvero cum vi libertatis gentibus competentis (§. 1089.) *genti unicuique, seu ei, qui jus ejus habet, permittendum sit, ut judicet, num transitus sit sibi innoxius & num ex eo, quod peregrinus commoretur in suo territorio, nocumentum metuendum sit Reip. eoque standum sit* (§. 78.) *non sine expresso, vel tacito consensu domini territorii transire, vel in eo commorari licet*. Ex eadem ratione patet, *a voluntate domini territorii pendere, sub qua conditione idem permittere velit*. Quoniam itaque aliter id permittere non intelligitur, nisi expressa voluntate aliud significetur, quam ut legibus loci subsint peregrinorum actiones (§. 1125.) *peregrini, quamdiu in territorio alie-*

no

rio versantur, aut commorantur, ad ea facienda & non facienda obligantur, quæ civibus isto tempore sub iisdem circumstantiis facienda, vel non facienda essent, nisi quatenus leges particulares de peregrinis aliud insinuant. Immo si saluti Reip. parum convenire videatur, ut pateant terræ peregrinis; *sub pœna prohiberi potest, ne quis peregrinus territorium ingredi audeat* (§. 976.)

§. 1132.

Cum *peregrini*, quando in territorio alieno versantur, subsint legibus loci (§. 1125.) *si in territorio alieno delinquunt, juxta leges loci puniendi, & si inter ipsos & cives, vel duos etiam peregrinos oriantur controversiæ de jure, eædem per judices loci juxta leges loci definiendæ.* Hinc etiam sequitur, *ut peregrinus puniatur ob injurias civi, vel peregrino alii illatas, & ad contractum adimplendum cogatur.* *De peregrinis puniendis & eorum controversiis definiendis.*

§. 1133.

Quoniam factum alienum nemini imputari potest (§. 26.) *si gentis unius civis civem alterius gentis lædit, seu injuriam facit, id genti imputari nequit.* Quoniam vero imputari potest, si ad id quomodocumque concurrit, veluti ratihabendo, aut approbando (§. *cit.*) *si injuriam factam sive expresse, sive tacite ratihabeat, imputari potest.* Non hic attenditur, an in territorio gentis facta fuerit injuria, an extra idem in loco quocumque. *De injuria civis in vicem alienũ.*

§. 1134.

Sed quia gens nulla gentem nullam (§. 1089.) & homo nullus hominem nullum lædere debet (§. 88.) *Rector civitatis ferre non debet, ut quis subditorum civi alterius gentis damnum det, aut injuriam faciat.* *De non ferendo, ut subditi alieni lædantur.*

§. 1135.

De jure genti alteri jus constituendi in territorio suo.

Cum gens quælibet & dominium & imperium habeat in regione, quam inhabitat (§. 1125.) ac ideo regio sit sua (§. 195.) *gens quælibet alteri, vel subditis ejus jus quoddam in territorio suo constituere potest*, veluti concedere jus piscandi in flumine, vel jus fortalitium habendi in solo suo, aut præsidium in certo munimento, vel emendi ac possidendi prædia (§. 260.)

§. 1136.

De jure non competente in territorium & in territorio gentis alterius.

Ob eamdem rationem cum nemini jus suum auferri (§. 100.) aut contra idem quid fieri possit (§. 86.) *genti nulli competit jus alteram ex regione, quam incolit, expellendi, ut sedem ibidem figat, nec jus imperii fines propagandi*, hoc est, *idem extendendi in loca gentis vicinæ ultra limites territorii sui, nec gentem sibi subjiciendi, quia inhabitat regionem antea nobis incognitam, aut loca quædam in iis occupare & jus quoddam sibi in iisdem arrogare*, immo in genere *gens nulla, nec privatus ullus peregrinus jus quoddam sibi arrogare potest in territorio alieno.*

§. 1137.

An in territorio alieno versantes maneāt cives gentis suæ.

Cum *peregrinus in territorio alieno versans, vel commorans* non mutet domicilium (§. 1103.) *civis manet gentis suæ*, consequenter *si injuriam facit concivi suo, vel damnum dat, redux ad suos ibidem puniri & ad damnum resarciendum adigi potest, &, si testamentum condit, id secundum leges in loco domiciliis præscriptas facere tenetur*; quatenus tamen gens una jurisdictionem alterius agnoscere obligatur (§. 1100.) *testamentum valet ut judiciale, si in loco judicii, ubi factum fuerit, depositum.*

§. 1138.

§. 1138.

Quia *peregrinus in territorio alieno* versans, vel commorans civis manet gentis suæ (§. 1137.) *si* in eodem *moritur*, *hæres ipsi existit, qui secundum leges patriæ succedit*. Cumque Rector civitatis nonnisi in eas actiones peregrini jus habet, quæ respectum quemdam ad finem civitatis habent, ne nocumentum afferatur civitati (§. 1131.) *bona* quoque, *quæ secum habet, sunt ejus, qui ipsi in patria hæres existit*, consequenter *non cedunt fisco*, *nec testamenti factio eidem adimi potest*. Quamobrem cum *Jus albinagii* dicatur, quo exteri jure successionis in bonis defuncti civis, vel peregrini privantur; & per consequens nec in testamento institui possunt heredes, nec legata iisdem relinqui; *id non modo juri gentium parum convenit quoad peregrinum in territorio alieno mortuum, verum etiam*, cum superiori in bona civium non competat nisi dominium eminens (§. 1065.) *quoad cives, seu subditos*. *De jure albinagii.*

§. 1139.

Cum *usucapio & præscriptio* sit juris naturalis (§. 463.) ea etiam *valet inter gentes* (§. 1088.) Quoniam tamen inter gentes plures sunt caussæ, cur silendum, etiamsi quæ norit rem suam injuste detineri ab alio; *ob silentium diuturnum derelictio inter gentes*, quæ ad usucapionem & præscriptionem inde secutam requiritur (§. 451. 452.) *non tam facile præsumitur*, *quam inter privatos*. Et quoniam non qui possidet, sed qui rem petit, dominium probare debet (§. 262.) id quod fieri nequit, si *possessio* fuerit *immemorialis*, cujus scilicet initii memoria non extat; *præscriptio immemorialis inter gentes admittenda*. Enimvero qnia gentes de iis, quæ ad communem *De usucapione & præscriptione.*

utilitatem ſpectant inter ſe paciſci poſſunt (§. 1091.) *ſi gentes vicinæ de præſcriptione inter ſe conveniunt, eo modo valebit præſcriptio, quo conventum fuit*. Atque ut fiat, maxime convenit fini civitatis maximæ.

CAPUT V.

De fœderibus & ſponſionibus.

§. 1140.

Poteſtates quænam dicantur. POteſtates *ſummæ* dicuntur perſonæ, quæ imperium ſummum in civitate habent; *minores* autem, quæ partem quamdam imperii dependenter a ſumma & ejus nomine exercent, veluti magiſtratus & belli duces.

§. 1141.

De fœderum & pactionum differentia. *Fœdus* dicitur pactum a ſummis poteſtatibus boni publici cauſſa in perpetuum, vel longius ſaltem tempus inter ſe initum. Pacta vero, quæ præſtationes tranſitorias, ſeu non iterandas continent, *Pactionum* nomen retinent. Cum vero perinde ſit, ſive quis aliquid faciat per ſe, ſive per alium; *fœdus facere poſſunt, qui mandatum a ſumma poteſtate habent* (§. 551.) Ex notione fœderum patet, *ſi ſummæ poteſtates*, veluti Reges, *inter ſe paciſcuntur de rebus ad privatam ipſarum utilitatem ſpectantibus, vel poteſtas ſumma cum privato quodam, pactum hoc fœdus non eſſe.*

§. 1142.

De fœderibus tenenda. Quoniam fœdera pacta ſunt (§. 1141.) *de fœderibus eadem tenenda, quæ de pactis demonſtrata ſunt atque promiſſis* (§. 438.) Cum ex fœderibus acquiratur jus perfectum (§. 380.) *violatio fœderis injuria* eſt (§. 87.) conſequenter *fœdera inire non*

licet fœderibus cum alia gente jam contractis contraria (§. 86.) Atque ideo *fœdera priora*, hoc eſt ante contracta, *præferuntur poſterioribus*.

§. 1143.

Cum gens nulla alteram lædere debeat (§. 189.) *fœdera de non lædendo*, quæ *fœdera amicitiæ* vulgo dicuntur, *iniri neceſſe non eſt*. Enimvero *ſi gentis cujuſdam ea ſit opinio, quaſi gentes exteras pro lubitu lædere liceat, fœdera de non lædendo recte panguntur* (§. cit.) *De fœderibus amicitiæ.*

§. 1144.

Fœdera æqualia dicuntur, in quibus paciſcentes ſibi invicem eadem, aut æquivalentia promittunt: *inæqualia* autem, in quibus eadem, aut æquivalentia non promittunt. Sunt vero *inæqualia ex parte digniori*, ſi qui plus præſtare valet, præſtationes gratuitas, vel majores promittit: *inæqualia ex parte minus digna*, ſi qui impotentior eſt, aut præſtatione aliqua nimium oneratur, præſtationes vel gratuitas, vel majores, vel tales, quæ eum valde gravant, promittit. Et hæc vel fiunt *cum imminutione imperii*, ſi pars quædam imperii potentialis quoad exercitium, vel ſubſtantiam transfertur in partem digniorem, aut ſaltem jus in omnes actus ad exercitium juris iſtius ſpectantes; vel *ſine imminutione imperii*, ſi pars minus digna ſaltem ſeſe obligat ad certum quid faciendum, vel non faciendum, quod alias vi ſummi imperii, vel libertatis naturalis, aut juris qua genti ſibi competentis non facere, vel facere licebat. *Fœderum æqualium & inæqualium æquitas ex officiis gentium erga ſe invicem dijudicanda* (§. 1108.) Enimvero cum a voluntate jus transferentis unice dependeat, num & quomodo idem transferre velit (§. 314.) & quod quis *De æqualitate & inæqualitate fœderum.*

verbis sufficienter significat, id contra ipsum pro vero habetur (§. 318.) *fœdera valida sunt, si in modo paciscendi nihil vitii hæret, non attenta eorum æquitate, vel iniquitate*. Quoniam tamen lex naturæ urget etiam in gentibus officia (§. 1108.) *gentes in pangendis fœderibus æquitatem servare naturaliter obligantur*.

§. 1145.

De gente tributaria.

Gens tributaria dicitur, quæ quotannis certum tributum solvere tenetur alteri. Cum gentes naturaliter liberæ sint (§. 1089.) *gens tributaria fieri nequit nisi pacto* (§. 677.) Quoniam in gentem tributariam parti alteri non aliud competit jus nisi tributum exigendi, tamquam a debitore suo (§. 336.) *gens tributaria facta summitatem imperii propterea non amittit* (§. 981.)

§. 1146.

De fœdere reali & personali.

Cum fœdus personale ad personas paciscentes restringatur (§. 400.) non autem reale (§. 401.) *fœdus personale non est, si nomina paciscentium saltem fuerint adjecta, ut demonstretur, a quibusnam fœdus factum fuerit*. Hinc etiam intelligitur, *fœdus reale esse, quod fit in perpetuum, aut ad certum tempus, aut cum eo, cum quo agitur, & ejus successoribus, vel etiam ob utilitatem civitatis manentem, aut si adjicitur, ut factum sit in bonum regni*. Similiter *fœdus reale est, quod fit cum populo libero*: &, quoniam mutata Reip. forma populus idem manet, quippe quem consociatio facit (§. 974.) non modus exercendi imperium, *mutata Reip. forma subsistit, nisi* (quod per se patet) *caussa fuerit statui populari propria*.

§. 1147.

§. 1147.

De obligatione ex fœdere & pactis Regum nascente.

Quoniam Rex jus populi habet (§. 982.) consequenter jure populi fœdera pangit (§. 1141.) *fœdus*, quod cum ipsa gente initum intelligitur, *etiam populum obligat & Regis successores, & in hos quoque jus ex fœdere quæsitum transiit, nisi personale fuerit* (§. 1146.) Inde etiam sequitur, *ut, si Rege mortuo populus fiat liber, aut si Rege expulso, vel deposito fiat liber, vel Regem alium eligat, fœdus subsistat, nisi id personæ ejus defendendæ caussa fuerit initum*; cum tunc sit personale (§. 400.) Eadem etiam intelliguntur de pactionibus aliis Regum, seu Rectorum civitatis. Quamobrem *si Rector civitatis Reip. caussa etiam a privatis suscipit æs alienum, successores quoque & populus ad id luendum & usuras conventas solvendum obligantur.*

§. 1148.

De fœdere cum gente alterus religionis inito.

Quia fœdera panguntur de iis, quæ ad conservationem & perfectionem gentis faciunt (§. 1141.) eamdem vero naturaliter sibi obligantur promovere qua gentes (§. 1095.) *fœdera inire licet cum gente alii cuicumque, immo nulli religioni addicta, immo etiam contra gentem ejusdem cum nobis religionis* (a)

§. 1149.

De guarantia.

Quando a fœdere discedere liceat, patet ex superioribus (§. 442.) In securitatem autem fœderis a tertio fit *Guaranda*, sive, ut alii loqui amant, *Guarantia*, quæ est promissio fœderato utrique, vel alterutri facta, conventa servatum iri, consequenter *Guarandus*, qui promisit, *auxi-*

(a) Modo [illegible] subversionis periculum.

lium ferre obligatur contra eum, qui conventa servare non vult si alter eodem indiget, ideoque *non tenetur, nisi id imploretur*. Unde patet, quale pactum tacitum contineat guarantia. Dicitur autem *Guarantia generalis*, si præstatur de iis omnibus, de quibus in fœdere fuit conventum; *specialis* vero, quæ saltem de nonnullis, aut uno, vel altero convento. Et *Pactum guarandigiatum* dicitur, ad quod guarantia vel generalis, vel specialis accedit. Cumque *guarantia* saltem respiciat utilitatem ejus, qui præstatur; *præstari potest, nescio ac inconsulto eo, contra quem præstatur*, & *, si plures fœdus ineunt, singulis universi guarantiam præstare possunt*. Haud difficulter vero patet, *a guarantia differre fœdus, quo quis auxilium promittit contra eum, qui jus quoddam suum eidem auferre conatur*, & *fidejussionem pro gente alia, qua promittitur a se præstitum iri id, quod gens altera debet, nisi ipsa præstiterit* (§. 569.) Denique cum nemo alteri jus suum auferre possit (§. 100.) *guarantia non intelligitur præstita nisi salvo jure tertii*.

§. 1150.

De oppignoratione inter gentes & pacto antichrestico.

In fœdere quoque, vel alia pactione, cum oppignoratio fiat in securitatem debiti (§. 697.) *pignore caveri potest, conventa servatum iri*. Cum vero oppignorari nequeant nisi res suæ, pro alieno tamen etiam debito (§. 700.) *non modo oppignorari possunt, quæ sunt in dominio gentis*, veluti urbs, certæ territorii partes, integræ provinciæ, jura genti competentia, res pretiosæ, quæ sunt civitatis; *sed Rectoris quoque civitatis res propriæ, sive privatæ pro debitis gentis*. Enimvero *si integra provincia, aut certa territorii pars in securitatem crediti, vel quacumque de caussa debiti traditur; pactum antichresticum ad*

oppignorationem accedit . Est enim *Antichresis* jus re oppignorata utendi fruendi loco pecuniæ creditæ , in compensationem scilicet usurarum . Quoniam vero pactis conventis standum (§. 438.) *jux ex pacto antichrestico quæsitum æstimandum est ex iis, quæ conventa fuerunt* . Quamobrem ex eo patet, utrum imperium simul fuerit oppignoratum, nec ne. Per se autem liquet , *oppignorationem & antichresin finiri , præstito eo , cujus caussa oppignoratio facta*, quamvis *res oppignorata pro alio quoque debito retineri possit* (§.706.) *nisi aliter fuerit expresse conventum* (§.337. 342.)

§. 1151.

Obsides dicuntur personæ , quæ traduntnr in securitatem debiti , scilicet conventum servatum, vel debitum præstitum iri, *Obsides* igitur *revera oppignorantur* (§. 679.) *tamdiu retinendi , donec præstitum fuerit , quod debetur* . Quamobrem *accipienti competit jus obsides custodiendi, quantum sufficit, ne aufugere possint, nullum autem jus ad præstandas operas eosdem cogendi*, cum hoc esset idem ac pignore uti (§.702.) Quoniam vero nemini competit jus in vitam alterius (§.141.) *vita obsidum oppignorari nequit*, consequenter *nonnisi libertas* (§. 77.) *non* tamen propterea *sunt servi* (§. 947.) *sed fiunt servi , non præstito eo cujus caussa dati* (§. 697.) *aut saltem captivi detinendi , interfici* vero *nequeunt* . Et ideo *obsides tales esse desinunt , si dans fidem fallit* . Cumque *obsides* revera sint pignora; *in unam caussam dati in aliam retineri possunt, nisi expresse aliter fuerit conventum* (§. 1150.) Et quia impensæ necessariæ in pignus factæ a constituente restituendæ (§. 703.) ac debita solvenda sunt (§. 751.) *qui obsides dedit, restituere tenetur impensas in allmenta eorum factas , & obses debita , quæ contraxit, solvere debet, antequam dimittatur*. *De obsidibus.*

§. 1152.

§. 1152.

De obligatione, qua dãs obsidis tenentur.

Cum *qui obsidem dat*, obligetur ad id præstandum, cujus caussa obses datur, & ad obsidem liberandum (§. 1151.) *ei, qui datur, se obligat ad eumdem liberandum*, consequenter cum servus fiat, vel saltem ut captivus detineatur, si fides fallitur (§. *cit.*) *ad eum redimendum*. Et quia obsidem ire onus est, quod boni publici caussa fertur, consequenter ad quod civis quivis obligatur, non saltem is, qui obses datur (§.1037.) *civitas aut ejus Rector incommodum obsidi, quod patitur, aut cognatis ejus repensare tenetur*. *Quod si* vero *obses datus fuerit vel expromissor, vel fidejussor, vel sponsor* (de quo mox dicetur) per se patet, *non præstito eo, cujus nomine datur, eum ex proprio facto teneri*.

§. 1153.

De sanctitate fœderum.

Sanctum in Jure Gentium dicitur, quod ab omni violatione immune esse jubet publica, vel communis gentium salus. Quamobrem cum fœdera pangantur boni publici caussa (§.1141.) & non modo sicuti pacta cetera sint servanda (§.438.) verum etiam gentium maxime intersit ut serventur; *fœdera sancta sunt & gentibus sancta habenda*: cumque in pangendis fœderibus non attendenda sit religionis diversitas; *sanctitas fidei nullum respectum habet ad religionem gentis, cum qua fœdus initur*.

§. 1154.

De fide tacita.

Quando de negotio aliquo convenitur, in cætera omnia, quæ requiruntur, ut id constare possit, tacite consentitur: Quamobrem *sine quo id, in quod consensum est, constare non potest, id tacite conventum, vel promissum intelligitur*. Ita

omni

omni contractui benefico inest indemnitas ejus, qui alteri gratis quid præstat, ut qui salva obligatione, qua nemo locupletior fieri potest cum damno alterius (§.271.) constare nequit. Dicitur autem *Fides tacita*, quæ consensu tacito nititur; & quæ ideo *non minus sancta esse debet, quam expressa*, quæ nimirum expresso consensu nititur.

§. 1155.

Potestates minores cum jus omne a summa habeant (§. 1140.) *nomine summæ nil promittere possunt, nisi vel expresso mandato, vel intra fines præpositionis suæ*, nec aliter *eos, quibus præpositi sunt, vel etiam potestatem summam aliis obligare possunt.* *De jure potestatum minorum.*

§. 1156.

Sponsio est pactum de republica sine mandato potestatis summæ, nec intra fines præpositionis factum. Facile autem intelligitur, *sponsorem promittere se effecturum, ut potestas summa id, quod promittitur, ratum habeat*, consequenter *ad hoc se obligare* (§.380.) Quoniam nemo alterum tertio obligare potest absque voluntate sua (§.385.) *sponsio summam potestatem non obligat, nisi eamdem ratihabeat, vel expresse, vel tacite, faciendo nimirum, postquam ea ipsi innotuit, quod ad aliam caussam probabiliter referri nequit; multo minus itaque, si dissensum suum expresse declarat.* Quoniam vero sponsor factum proprium promittit, non tantum alienum; *ratihabitione non secuta, sponsor tenetur ei, cui spopondit, ad id, quod interest* (§. 415.) consequenter *pro eo ipsi obligata sunt omnia sponsoris bona* (§. 705.) *ipsa* etiam *libertas* (§. 950.) ut scilicet si ex bonis satisfieri non possit, ipse dedatur in servitutem. *Quod si* vero *sponsor certi quid promiserit ei, cui spopondit,* *De sponsionibus.*

dit, præstare, si potestas summa suspensionem ratihabere recusaverit; ultra id eidem non tenetur (§. 317.)

CAPUT VI.

De modo componendi controversias gentium:

§. 1157.

De controversiis & gravaminibus gentium. Controversiæ *Gentium & Rectorum civitatis* sunt contentiones eorumdem de juribus sibi competentibus, aut injuria facta. *Gravamina* vero sunt querelæ de jure manifesto, sibi ab altera gente, vel Rectore civitatis denegato, vel de injuria quacumque sibi facta, aut facienda. Unde facile patet, quænam gravamina sint justa, quænam injusta. Patet etiam, *gravamina tolli, si genti alteri jus suum tribuatur, de injuria facta satisfiat, a facienda desistatur, aut quando fides suspecta est, sufficienter caveatur;* cumque unicuique jus suum sit tribuendum (§. 86.) nec gens ulla alteram lædere, seu injuriam facere (§. 88.) debeat (§. 1089.) *gravamina tollere gens qualibet obligatur, si qua adversus ipsam allata sint.* Quoniam tamen jus suum quilibet remittere potest (§. 342.) *Gens* quoque *si velit, gravamina sua remittere potest.* Et quia gentes inter se utuntur jure naturali (§. 1088.) *controversiæ gentium, eodem modo componendæ, quo lites privatorum in statu naturali finiuntur,* consequenter *vel amicabiliter, vel per transactionem, vel per mediationem, vel per arbitrium,* ac propterea *conventus celebrare & in colloquium venire tenentur, aut decisio sorti committenda* (§. 790.)

§. 1158.

§. 1158.

Enimvero *si quis in nullum istorum modorum consentire velit, vel facile prævideatur, eo modo controversiam terminatum non iri; offerenti competit jus belli in acceptare nolentem, quo hic ad transactionem adigatur* (§. 790.) *De bello transactionis caussa licito.*

§. 1159.

Bellum per se non esse modum aptum decidendi controversias, eodem modo patet, quo idem de duello ostendimus (§. 789.) Oppido igitur falluntur, qui sibi persuadent, Regum, seu gentium controversias vi armorum esse decidendas, & ultimam victoriam æquivalere sententiæ a judice latæ. *An controversiæ vi armorum decidi possint.*

§. 1160.

Cum jus talionis naturale nullum sit (§. 156.) gentes autem inter se utantur jure naturali (§. 188.) *talio* quoque *inter gentes illicita*. Enimvero cum gentibus competat jus puniendi adversus injuriam factam (§. 1089.) *si gens alteri a se læsæ de injuria irreparabili satisfacere nolit, aut satisfactum iri spes nulla videatur, læsa jure puniendi uti potest, adimendo scilicet res vel corporales, vel incorporales*, veluti jura ad certos actus in territorio læsæ (§. 1048.) *De jure talionis & jure puniendi.*

§. 1161.

Retorsio juris dicitur constitutio, qua in subditos alterius gentis decernitur jus, quo ipsa utitur in subditos nostros; seu est usus juris in subditos alterius gentis, quo ipsa utitur in nostros. Cum unicuique genti liberum sit statuere, quantum juris alteri concedere velit in territorio suo, prouti e re civitatis esse videtur (§. 976. 978.) *cuilibet genti liberum est jus retorquere.* *De retorsione juris.*

§. 1162.

§. 1162.

De bonis civium pro debito civitatis obligatis. Quoniam gentes inter se spectantur tamquam personæ singulares (§. 977.) *bona omnia singulorum simul sumpta respectu gentium exterarum habenda pro bonis gentium*, ac propterea *obligata sunt promiscue pro debitis civitatis* (§.705.) consequenter *etiam bona privata Regis* (§. 1012.)

§. 1163.

De jure repressaliarum. Cum gentibus idem competat jus, quod singulis in statu naturali (§. 1088.) bona autem omnia singulorum simul sumpta respectu gentium exterarum habenda pro bonis gentium (§. 1162.) *si qua gens rem suam, vel civium suorum ab alia gente, quæ eadem detinet, vel alio quocumque modo debet, consequi non potest, seu gens hæc illi, vel civibus illius jus reddere denegat, expletio juris inter gentes licita, & rem civium quorumcumque eo fine capere licet* (§. 793.) Hæc ablatio bonorum civium alterius gentis, vel Rectoris civitatis expletionis juris caussa dicuntur *Represſaliæ*. Quamobrem patet, *repressalias inter gentes esse licitas, & jus repressaliarum non competere nisi gentibus, aut iis, qui jus gentis habent, Rectoribus scilicet civitatis*, consequenter *privatum jure repressaliarum uti non posse, nisi permissu Rectoris civitatis.*

§. 1164.

De androlepsia. Cum in bonis civium contenta sit etiam eorum libertas naturalis (§. 207.) *libertas* quoque *civium singulorum, seu personæ ipsorum*, quibus hoc jus inhæret, *obligatæ sunt pro debitis civitatis* (§. 1163.) consequenter *si gens alteri, vel subditis ejus jus denegat, pignorationis caussa etiam subditi alterius capi possunt:* cumque capiantur eo fine, ut gens ista promoveatur ad jus reddendum; *capi pos-*

possunt personæ meritis, vel dignitate in civitate eminentes, sexus cujuscumque earumque liberi. Hæc civium captura pignorationis loco facta cum *Androlepsia*, seu *Viricapio* dicatur; *androlepsia inter gentes licita.* Quoniam vero nonnisi civium libertas oppignoratur pro debitis civitatis; *si gens promoveri nequit ad jus reddendum,* eodem modo, quo de obsidibus (§. 1151.) patet, *captos aut servos fieri, aut tamquam captivos in carcere detineri posse, non autem interfici, aut pœna corporis affectiva affici.*

§. 1165.

De eo, quod licet in resistentem repressaliis & androlepsia.

Quoniam repressaliæ (§. 1163.) & androlepsia licitæ sunt (§. 1164.) *si quis executioni repressaliarum & androlepsiæ resistit, in eum eadem licent, quæ defensori licita sunt* (§. 90.) *Vis* igitur in eo casu *æstimanda non ex eo, quod debetur, sed quod ad vim injustam,* qua resistitur, *depellendum sufficit.*

§. 1166.

De damno per repressalias dato concivibus resarciendo.

Cum naturaliter quilibet damnum datum resarcire teneatur (§. 270.) *qui caussam dedit repressaliis, damna iis resarcire debet, quibus eam ob caussam aliquid decedit*, atque *ut damnum datum resarciatur, superior curare debet.* Nemo scilicet civium pro altero solvere tenetur.

§. 1167.

Quando id de publico fieri debeat.

Cum Rector civitatis jure populi agat (§. 982.) consequenter populus per eum facere intelligatur; quicquid qua talis facit; *populus factum Rectoris civitatis qua talis pro suo agnoscere tenetur*, adeoque *etiam id, quo injuria infertur exteris.* Eadem nimirum ratio est obligationis, quæ ex maleficio, quam quæ ex fœderibus nascitur. Quamobrem *si facto suo, sive privatus jussu ipsius re-*

pressaliis caussam dedit, damnum iis, quibus eam ob caussam aliquid decedit, resarciendum est de publico (§. 1166.)

§. 1168.

De repressaliarum & androlepsiæ effectu. Quoniam repressaliæ in expletione juris consistunt (§. 1163.) *per repressalia dominium rerum captarum acquiritur iis, quarum caussa factæ, nisi quod restituendum, quod abundat* (§.793.) Et cum *repressaliæ* (§. 1163.) *&* *androlepsia* licitæ sint (§. 1164.) *parti adversæ justam belli caussam non dant* (§. 98.) Ex adverso autem cum per ista media jus tuum consequi debeas, quod a parte adversa tibi denegatur (§. 1163. 1164.) *si per repressalias & androlepsiam jus tuum consequi non potes*, scilicet ut injuria facta reparetur, aut ob irreparabilem tibi satisfiat, *quæ illas licitas faciunt, justa belli caussa sunt* (§. 98.)

CAPUT VII.

De Jure belli Gentium.

§. 1169.

De belli divisione. BEllum *publicum* dicitur, quod geritur inter gentes, seu auctoribus iis, qui summum imperium habent: *privatum* vero, quod geritur inter privatos propria auctoritate. *Mixtum* denique est, quod una ex parte est publicum, ex altera privatum, veluti si rector civitatis bellum gerit cum subditis rebellibus. Vocatur autem *Bellum offensivum*, quod infertur ei, qui de bello inferendo non cogitabat: *defensivum* vero, quo quis se defendit adversus eum, qui ipsi bellum infert. Offensivi quædam species est *punitivum*, quo pœna sumitur ab altero, & *vindicativum*, quo jus nostrum & id, quod nobis debetur, consequi studemus.

§. 1170.

§. 1170.

Quando bellum offensivum, punitivum & defensivũ licitum.

Cum justa belli caussa non sit nisi injuria facta, vel facienda (§. 98.) *bellum offensivum tam punitivum, quam vindicativum licitum est, si jus tuum fuerit certum, at de injuria irreparabili manifesta alter satisfacere nolit, nec id aliter consequi possis, & si id infertur alterum ad transactionem compellendi gratia in caussa dubia* (§. 1158.) *bellum* vero *defensivum licitum est, quo adversus eum, qui bellum injustum infert, te defendis* (§. 1089.)

§. 1171.

De bellis utilitatis solius caussa gestis.

Sola igitur *utilitas justa caussa belli non est* (§. 1170.) Quamobrem cum *rationes suasoriæ* dicantur, quæ desumuntur ab utilitate, seu quibus evincitur e re nostra esse, ut bellum suscipiatur in oppositione ad *justificas*, quæ desumuntur a jure ad bellum in casu dato nobis competente; & inter eas mediæ sint *quasi justificæ*, quæ, si rite expendantur, justificæ non sunt, sed saltem videntur; *injustum est bellum, quod ob rationes suasorias solas & quasi justificas suscipitur*. Quia naturæ humanæ repugnat nocere alteri commodi sui caussa (§. 44.) consequenter ea immanitas, qua bellum per se delectat, cum tot hominum innocentium cædibus & laniationibus, rerumque vastationibus conjunctum, humanam naturam repellit; *bellum humanum modum excedit, si quis nec rationibus justficis, nec suasoriis motus in bella fertur*, atque ideo *ferinum* dicitur. *Sunt* autem *rationes suasoriæ æquæ, quæ a fine civitatis desumuntur* (§. 976.)

§. 1172.

De metu ex vicina.

Quoniam genti cuilibet jus est augendi potentiam suam (§.1102.) nec qui damnum dare

tentia & conservatione æquilibrii. potest, ideo dare vult; *potentia crescens vicinæ gentis & metus ex vicina potentia justa belli caussa non est* (§. 1170. 1171.) Quamobrem cum *Æquilibrium inter gentes* dicatur gentium plurium secundum potentiam ad se invicem relatarum status, quo potentiæ unius præponentis, vel quarumdam conjunctæ potentia conjuncta aliarum æqualis est; *sola conservatio æquilibrii inter gentes justa belli caussa non est, ea tamen rationibus suasoriis accensenda, si de bello justo suscipiendo consultatur* (§. 1171.) *Quod si ergo gens potentia confisa manifesta consilia agitet de gentibus sibi subjiciendis, aut injustis armis securitatem publicam gentium turbare non veretur*, cum quælibet gens se conservare debeat (§. 1093.) & gentibus universis competat jus cogendi turbatorem quietis publicæ, ne turbet (§. 1090.) *communi securitati consulere, potentiamque crescentem labefactare licet*. Tum nimirum bellum hoc respectu defensivum justum est (§. 1169.)

§. 1173.

De sceleribus, atheismo & idololatria gentis. Quoniam omne malum in se tale non est, ut puniri debeat ac possit, *bellum punitivum in gentem licitum non est, quod jus naturæ immaniter violet, aut in Deum delinquit, vel quia atheismum, aut deismum profitetur, vel idololatrica est*. (a)

§. 1174.

(a) Aliquando obtingit ut Principes Christiani tamquam Divini cultus, & veræ Religionis Vindices punire possint, ac debeant perfidos ac impios errorum sectatores. Tinnichjus egregie hoc argumentum tractat in suo Opere *Saul ex-Rex*.

§. 1174.

De milite & jure conscribendi militem.

Milites dicuntur personæ, per quas auctor belli vim infert parti alteri, cum qua bellum gerit: *Arma* vero res omnes, quibus ad vim alteri inferendam, autem eam a se avertendam utimur. Cum *potestatibus summis* competat jus belli (§. 1066.) iisdem quoque *competit jus militem conscribendi, atque hoc jus ad jura majestatica pertinet* (§. cit.) *exercendum, prouti visum fuerit superiori, si nulla extet lex fundamentalis* (§. 984.) *ita tamen, ne bonum publicum aliquid inde capiat detrimenti* (§. 976.) Quoniam singuli obligantur ad defensionem civitatis conferre, quod possunt (§. 972. 975.) *in casu extremæ necessitatis operas militares præstare tenentur subditi omnes, ad ministerium bellorum apti* (§. 60.) *&*, vi potestatis eminentis, *ad id compelli possunt inviti* (§. 1065.) ast quia præter operas militares ad commune bonum promovendum aliæ adhuc præstandæ sunt (§. 972.) & sumtus bellicos subministrare tenentur subditi (§. 1037.) *extra casum necessitatis milites conscribendi inviti non sunt, qui alias Reip. utiles ac necessarias operas præstant, & ad sumtus bellicos contribuire possunt*. Peregrini, qui sponte sua nomen militiæ dant, dicuntur *Milites conductitii*, atque horum *obligatio ex pacto venit* (§. 438.) quod *Capitulatio* dicitur; & *in iis conventa sunt servanda* (§. cit.) Cum vero jus conscribendi militem sit jus majestaticum, quod ab externa gente violari nequit (§. 1136.) *in territorio alieno sine consensu domini territorii militem conscribere non licet;* cumque hic non locum habeat potestas eminens (§. 1065.) *nec concessa libertate conducendi militem invitos conscribere licet.*

§. 1175.

De plagio.

Plagium dicitur ſurreptio hominis, qui alterius cujuſdam poteſtati ſubjectus eſt. Quoniam hominem poteſtati ejus, cui ſubjectus eſt, ſubducit & ſibi jus quoddam in eum aſſerit plagiarius; *plagium cum furto convenit* (§.263.) atque ideo *furtum hominum recte habetur*. Quamobrem patet, *qui ſubditos alienos doloſe ſurreptos ad miniſterium bellorum cogunt, plagium committere, & poteſtatem eminentem ejus, cujus ſunt ſubditi, violare*, conſequenter *huic injuriam facere* (§. 87.) ideoque *juſtam bello cauſſam dare, niſi de injuria facta ſatisfiat* (§. 1170.)

§. 1176.

De ſtipendiis militum & hoſpitiis militaribus.

Stipendium dicitur æs, quod pro miniſterio bellorum ſolvitur. Cum qui militiæ operam dant, alio modo nil acquirere poſſint; *ſtipendia militibus præciſe ſolvenda*. Ob eamdem rationem *ipſis non modo debentur veſtimenta, verum etiam*, cum habitatione indigeant, ſi belli cauſſa in campis non commorantur, *hoſpitia perſonalia*. Cum hoſpitia iſta pertineant ad munera publica (§. 1057.) conſequenter ad onera Reip. (§.1037.) *ſinguli ædium poſſeſſores perſonali hoſpitio milites excipere obligantur pro modo facultatum* (§. cit.) ne tamen ſubditi nimium onorentur; *ſuperior curæ habere debet, ne hoſpitia iſta evadant nimis moleſta, nec ſint præter neceſſitatem ſumtuoſa, nec immunitas ab iiſdem concedenda niſi perſonis, quibus ea in partem ſalarii, vel in præmium meritorum in Remp. imputari poteſt*; utpote privilegium nonniſi boni publici cauſſa concedendum (§. 1047.)

§. 1177.

§. 1177.

Cum obligationem naturalem, qua tam *Milites* cives quam peregrini tenentur (§. 1174.) parum capiant milites homines plebeji, vel illiterati; *jurato promittere tenentur, quod ministerium bellorum a se susceptum deserere nolint* (§. 380. 446.) *& tamquam perjuri & perfidi gravius puniri possunt*. Patet autem, *qui desertores clam abducit, aut celat, plagium committere* (§. 1175.) consequenter *qui quomodocumque ad desertionem concurrit, plagii participem fieri* (§. 26) — *De desertione militum*

§. 1178.

Præfecti militum dicuntur, quibus a potestate summa certum imperium in milites tributum & certæ functiones bellicæ demandatæ sunt. *Duces* autem excellenter dicuntur illi, quibus imperium in integrum exercitum tributum, seu summa belli commissa est. *Sunt* igitur *præfecti militum potestates minores, quorum alii aliis subjecti & a potestate summa longius remoti, alii vero eidem propiores pro diversitate juris, quo pollent: duces autem excellenter dicti summis potestatibus proximi*. Cum *Jus militare* dicantur leges, in quibus disponitur de iis, quæ a militibus eorumque præfectis fieri, aut non fieri debent, aut quæ iisdem permittuntur; *in eo* quoque agitur *de jure præfectorum militum, summorum etiam ducum, eorumque officiis*. — *De præfectis militum.*

§. 1179.

Auxilia, vel etiam *copiæ auxiliares*, immo absolute *Auxiliares* dicuntur copiæ tam pedestres, quam equestres, quas genti bellum gerenti mittit gens alia, cujus bellum non est. *Pecuniæ subsidiariæ* dicuntur, quæ genti bellum gerenti solvun- — *De auxiliis & subsidiis.*

tur a gente alia, cujus bellum non eſt, ut illa ſumtum in rem militarem facere poſſit. Dicuntur etiam hodie ſimpliciter *ſubſidia*. Naturaliter *gentes obligantur auxilia & ſubſidia mittere genti bellum juſtum gerenti & quocumque modo juvare eam in bello, quantum datur* (§. 1108.) *ut vero jus perfectum ad ea acquiratur* (§. 1089.) *fœdera pangenda ſunt* (§. 1141.) *utpote ſancta inter gentes habenda* (§. 1153.) Patet vero *tum jus partis unius & obligationem alterius æſtimari debere ex iis, quæ in fœdere conventa fuerunt* (§. 317.)

§. 1180.

De ſpeciebus fœderum belli & caſu fœderis. *Fœdera belli offenſiva* dicuntur, ſi auxilia & ſubſidia ſaltem promittuntur in bello offenſivo; *defenſiva* ſi ſaltem in defenſivo; *offenſiva & defenſiva* ſimul, ſi in utroque. *Caſus* autem *fœderis* vocatur concurſus circumſtantiarum, ſub quibus fœdus initum, ſive expreſſe fuerint dictæ, ſive tacite ſuppoſitæ. *His* igitur *ſimul exiſtentibus, caſus fœderis exiſtit*, & facile patet, *nonniſi eo exiſtente præſtanda eſſe, quæ in fœdere promiſſa ſunt* (§. 318.) Quamobrem *ſi bellum geratur manifeſto injuſtum, vel qui conventa præſtare debet, ipſe iiſdem indiget, caſus fœderis non exiſtit*; cum uterque in omni fœdere tacite exceptus intelligatur.

§. 1181.

De iis, qui in bello medii ſunt. *In bello medii* dicuntur, qui neutri belligerantium parti adhærent; conſequenter bello ſeſe non immiſcent. Dicuntur etiam vulgo *neutrales*, & ipſorum terræ vocantur *Terræ neutræ*. Quamvis vero vi libertatis naturalis (§. 1089.) *genti unicuique permittendum, ut ſit in bello media* (§. 78.) ut tamen jus perfectum acquiratur ad neutralitatem, *fœdera cum belligerantium vel uno, vel utroque*, prout caſus tulerit, *pangen-*

da (§. 1141. 1153.) quæ *Fœdera neutralitatis* appellantur, & præter id, ſine quo fœdus iſtud concipi nequit, ſcilicet *ut in eo promittatur, quod, qui medius in bello eſſe vult, nolit partem adverſam in bello juvare, ipſius autem, cum quo fœdus pangitur, nullo modo impedire motus, in iis* etiam *conveniri poteſt de aliis, quæ pars utraque e re ſua eſſe judicaverit*. Quoniam vero fœdus neutralitatis non extendendum ultra limites ſuos & ea, de quibus ſpecialiter conventum; *qui neutrarum partium ſunt, utrique belligerantium parti debent, quæ jure gentium debentur extra bellum*, veluti *utriuſque partis belligerantium militibus & ſubditis aditum in territorium ſuum & tranſitum per terras ſuas tutum concedendo, & ut juſti negotii cauſſa in eo commorentur & res, quibus indigent, æquo pretio ſibi comparent permittendo* (§. 1131.) niſi expreſſe aliter conventum, ſcilicet ut utrique belligerantium parti non ſit concedendum, quod alias erat permiſſum (§. 667.)

§. 1182.

De tranſitu cum copiis militaribus.

Quoniam tranſitus ob juſtas cauſſas per terras alterius eſt jus ex communione primæva reſiduum (§. 312.) *gens una copiis militaribus gentis alterius tranſitum ſibi innoxium & tranſeuntibus tutum permittere debet*. Cum tamen judicium de eo, an ſit innoxius, ſit permittentis (§. 1089. 78.) *tranſitus petendus*, & quia innoxius non eſt, *ſi metuendum, ne is concedenti bellum inferat, vel ſedem belli in terra pacata figat, aut alio modo noceat, contra quem conceditur, denegari poteſt*. Et eadem de cauſſa, *pro iis, quibus tranſiturus indiget*, cum per ſe pateat, quod ea tranſeunti denegari non poſſit, *juſtum is pretium ſolvere tenetur, quamvis tranſitus ipſe, utpote naturaliter debitus, gratis ſit concedendus*. Cum vero damna

data

data sint resarcienda (§. 270.) *si transeuntes incolis damna dederint, is, cui transitus concessus, ea resarcire tenetur, & Rector civitatis curare debet, ut resarciantur iis, quibus data*. Ac ideo *transitum concedens, si metuit, eum non fore innoxium, aut præstationem æstimationis damni, si quod detur, ægre obtentum iri, eum concedere non tenetur nisi sufficienter a transeunte caveatur*.

§. 1183.

De belli denuntiatione. *Denuntiatio belli* est actus, quo parti adversæ significatur ab altera, quod jus suum vi armorum persequi velit. Dicitur etiam a nonnullis *Clarigatio*, quamvis ea apud Romanos ab illa erat distincta, ita ut parte adversa satisfactionem negante demum sequeretur denuntiatio, quæ ideo clarigationi saltem eventualiter inerat. Est autem *denuntiatio* vel *conditionata*, qua declaratur, bellum illatum iri, nisi res reddatur, aut de injuria facta satisfiat; vel *pura*, qua absque conditione significatur, bellum illatum iri. Naturaliter *opus non est, ut conditionatam sequatur pura*; cum per se pateat, altero jus denegante nobis aliud medium id consequendi non superesse, quam bellum. Satis etiam liquet, *in bello offensivo opus esse denuntiatione, non vero in defensivo* (§. 1169.) Enimvero *si is, cui bellum denuntiandum, nec legatos admittit, nec fit occasio mittendi epistolam, in bello quoque offensivo denuntiatio omittenda* (§. 60.) Ast *talio*, utpote in se illicita (§. 156.) *non est justa caussa omittendæ denuntiationis*. Denique quia bellum denuntians parti adversæ non indulgere tenetur moram sibi damnosam (§. 269.) *nisi bello denuntiato statim offerantur æquæ pacis conditiones, operationes bellicas sine mora inchoare licet*.

§. 1184.

§. 1184.

Cum bellum publicum geratur inter gentes (§. 1169.) *si Rector civitatis unius bellum indicit Rectori civitatis alterius, publicum bellum indictum intelligitur toti genti a tota gente.* Quamobrem cum *Hostes* dicantur illi, quibus inter se bellum est, & eorum *Res hostiles; partis utriusque belligerantium subditi,* consequenter etiam *feminæ, pueri, infantes, sunt numero hostium: eorumque res hostiles, quocumque in loco fuerint.* Cum tamen hostes non sint peregrini in territorio hostili commorantes, utpote non subditi hostis (§. 1137.) *res peregrinorum in territorio hostili deprehensæ, hostiles non sunt,* sed cum probandum sit, eas esse peregrinorum, *hostiles præsumuntur, donec contrarium fuerit probatum.* Et quia res etiam incorporales hostium hostiles sunt, consequenter etiam jus ad ea; *quæ hosti debentur ab eo, qui hostis non est, eadem in numero rerum hostilium sunt.* *De hostibus & rebus hostilibus.*

§. 1185.

Qui hosti meo se associat, veluti auxilia aut subsidia mittendo, aut eum quocumque modo in bello adjuvando, cum ad bellum ipsius concurrat, & ideo ejus particeps fiat (§. 26.) *hostis meus est & res ejus hostiles sunt,* consequenter *quando bellum denuntiatur, idem simul denuntiatum intelligitur omnibus iis, qui hosti meo se associaturi sunt.* Quamobrem *si eidem bellum inferre velis, denuntiatione opus non est.* *De iis, qui hosti se associant.*

§. 1185.

Publicatio belli est significatio ejus ab eo facta, qui bellum suscepit, potestatibus summis aliis atque subditis suis; consequenter *publicatione opus est tam in bello defensivo, quam offensivo.* Cum publi- *De publicatione belli.*

bli-

blicatio non uno modo fieri possit, a voluntate publicantis unice dependet, quemnam eligere velit. *Publicari potest aliarum gentium Rectoribus vel per ministros*, quos publicans habet in aulis exteris, *vel per litteras ad eos missas*, *subditis autem vel per præcones*, *vel per rescripta*, *immo utrisque per scripturam typis expressam*.

§. 1187.

De manifesto & antimanifesto.

Scriptura typis expressa, qua bellum offensivum publicatur, dicitur *Manifestum*; qua bellum defensivum, *Antimanifestum*. Quamobrem cum nemo videri nolit sine justa caussa bellum gerere; *in manifesto exponendæ sunt rationes justificæ, in antimanifesto eædem refutandæ* (§. 1171.) Et quoniam superior subditis imperare potest, *quæ durante bello ab ipsis fieri*, *aut non fieri debeant* (§. 1043.) *ea tam manifesto*, *quam antimanifesto simul inserenda*. Quia expositio rationum justificarum saltem requirit recensionem factorum, & juris naturæ atque gentium applicationem, refutatio earumdem, demonstrationem falsitatis factorum, aut minus recte factæ juris applicationis; *a verbis & dictionibus*, *quæ odium & vindictæ cupidinem spirant*, *abstinendum*.

§. 1188.

De amore hostium.

Cum gens gentem etiam inimicam amare ac diligere debeat tamquam seipsam (§.1109.) & ab hac obligatione liberari non possit (§.42.) *hostis* quoque *hostem amare ac diligere debet tamquam seipsum*. Differt nimirum inimicus ab hoste (§. 137. 1184.)

CAPUT VIII.

De Jure gentium in bello.

§. 1189.

Q*Ui bellum injuſtum gerit*, ei nulla juſta belli cauſſa eſt (§. 1170.) *Quicquid* igitur *in bello facit, id illicitum*, conſequenter *ſi hoſtes occidit, latroni; ſi res hoſtiles eripit, invaſori & prædoni æquiparatur*. Et quoniam *qui bellum injuſtum gerenti ſe aſſociat*, nullum jus in bello habere poteſt, utpote agens nomine ejus, cui ſe aſſociat; *quicquid agit, pariter ad rapinas, invaſiones & latrocinia referendum, aut ad actus, quibus ea promoventur.* *De abſentia juris in bello injuſto.*

§. 1190.

Bellum juſtum geritur juris ſui conſequendi cauſſa (§. 1170.) Quamobrem *qui bellum juſtum gerit, illi in bello licitum eſt, ſine quo jus ſuum conſequi nequit. Quod* vero *ad hunc finem conſequendum non facit, illicitum eſt.* Vi autem libertatis naturalis *judicium de eo, quod ad hunc finem conſequendum neceſſarium, belligeranti relinquendum* (§. 1089. 78.) Quoniam impenſas belli, quas maximas eſſe conſtat, pars adverſa vi injuſta cauſſatur (§. 1189.) conſequenter damna dat reſarcienda (§. 269. 270.) *bellum juſtum gerenti debentur impenſæ in bellum factæ*. Cumque vi injuſta continuo dentur damna & injuriæ novæ committantur (§. 269. 87.) *ob damna belligerator injuſtus tenetur juſto ad reſtitutionem rerum ablatarum, ſi adſunt, aut ad præſtandam æſtimationem earum, quæ non extant, & ob injurias in pœnam* (§. 1189.) Denique cum bellum, utpote poſt ſe trahens magnum malorum cumulum *De jure in bello juſto.*

gen-

gentibus ſit valde funeſtum, geratur propter pacem, & qui bellum juſtum gerit, non aliud intendat, quam ut partem adverſam adigat ad offerendas æquas pacis conditiones, prouti ex hactenus dictis haud obſcure colligitur; *qui bellum juſtum gerit, ei etiam jus eſt ad ea, quæ hoſtem ad finiendum bellum permovere poſſunt.*

§. 1191.

De actibus & operationibus bellicis & hoſtilitatibus.

Quicquid hoſtis quomodocumque belli cauſſa agit, *Actus bellicus* eſt: aſt *Operatio bellica* vocatur actus bellicus, quo hoſti vel rebus ejus vis actu infertur, vel ad vim inferendam, aut arcendam via ſternitur. Operationes autem bellicæ, quibus hoſti vel rebus ejus vis actu infertur, *Hoſtilitates* appellantur.

§. 1192.

De jure in perſonas.

Cum qui bellum injuſtum gerit injuriam intentet ei, cujus juſtum eſt bellum (§. 1189.) conſequenter huic competat jus ſe defendendi (§. 1089.) *jus in perſonas in bello juſto naſcitur ex defenſione ſui & rerum ſuarum*, conſequenter *æſtimandum ex eo, quod neceſſarium eſt ad vim hoſtis depellendam* (§. 90.) Quamobrem *ſubditos ejus, qui bellum injuſtum gerit, quamdiu ab omni vi abſtinent, nec animum vim inferendi produnt, interficere, aut alio modo in corpus eorum ſævire non licet, neque in bello captos, vel ſine conditione deditos licet interficere, niſi ſingulare præceſſerit delictum, quo ad pœnam capitalem teneantur; multo minus* itaque *interficere licet vitam ſalvam paciſcentes ſive in prælio, ſive in obſidione, nec repudianda hæc conditio. Idem tenendum de iis, qui in prælio arma deponunt.* Et quia interfectio medium licitum non eſt, ſi ea facere videatur ad reparationem juris noſtri, prouti ex dictis apparet;

ca-

captivos, deditos, aut dedere se cupientes occidere, aut eorum corpora male tractare non licet, si terrore opus sit. Immo ex modo, quo jus in personam hostium nascitur, etiam patet, *hostes interfici non posse, quod fortiter restitum sit, multo minus* autem *ea de caussa interficere licet eos, qui ipsi non restiterunt.* Quod si pertinaci resistentia damna fuerint data & injuria facta irreparabilis; *jus est ad alia, quibus nobis satisfiat,* veluti *in obligatione, ut vel sine conditione, vel durioribus conditionibus se dedere cogantur, ut certam pecuniæ summam solvant, ut urbes atque domus diripiendæ relinquantur.*

§. 1193.

Cum in bello id agatur, ut pars adversa ab eodem desistere cogatur (§. 1190.) *quicquid facit ad imminuendas vires bellum injustum gerentis, id ei, qui justam bellandi caussam habet, licitum,* consequenter *hostes quoscumque capere licet, tum quatenus quocumque modo reparationi juris sui resistunt, aut finem belli impediunt, tum per modum androlepsiæ* (§. 1174.) *ac* propterea *capere licet non modo milites eorumque præfectos, verum etiam feminas illustres atque virgines, viros dignitate conspicuos & administrationi Reip. vacantes & personas quascumque alias* (§. *cit.*) *De diminuendis viribus bellum injustum gerentis.*

§. 1194.

Cum hostes capiantur, tum ne reparationi juris nostri resistant, tum ut pars adversa permoveatur ad bellum finiendum & jus nobis reddendum (§. 1192. 1193.) ad hoc vero sufficit, ut detineantur, donec a suis liberentur; *captivi naturaliter non fiunt servi* (§. 947.) *intra pœnæ tamen meritum ob delictum in servitutem redigi possunt,* adempta scilicet libertate (§. 1048.) *An captivi fiant servi.*

Quod si

Quod si inter gentes belligerantes pactiones fuerint factæ de captivis redimendis, cum standum sit conventis (§. 438.) *soluto pretio reddendi*.

§. 1195.

De vastatione rerum. *Vastatio rerum hostilium* dicitur actus, quo eas perdendo hosti damnum datur, nullum vero inde nobis obvenit lucrum. Ea igitur *licita non est, nisi quatenus sine ea jus nostrum consequi non possumus, vel vires hostis inde diminuantur, nostræ augeantur, aut si fiat in justam pœnam* (§. 1170. 1193.) Hinc *agros hostiles corrumpere, fruges ac segetes in iisdem conculcare, ædificia diruere, hortos & vineas extirpare licet, si castrorum mutatio, obsidio urbium ac prælia id exigunt: urbes* autem, *oppida, pagos excidere, aut vastare, postquam in potestatem nostram venerunt, non licet, nisi ob delictum, quod talem pœnam meretur*. Eodem modo intelligitur, *demolitionem monumentorum licitam esse, postquam expugnata fuerunt, ubi ea derelinquere visum fuerit, ast sepulcrorum & monumentorum sepulcralium, rerumque sacrarum vastationem illicitam esse*. Cum nobis nullum competat jus in gentem alteram propter religionis diversitatem, si vel maxime sit idololatrica (§. 1173.) *nec res sacras vastare licet, quod superstitioni, aut idololatriæ inservire putantur*. (a)

§. 1196.

De non permissis in territorio pacato. Quoniam in territorio alieno nemo sibi jus quoddam arrogare potest (§. 1121.) *in territorio pacato hostes & res hostiles capere non licet, nec per istud captivos & res captas ducere*. Pugnat idem cum fœdere neutralitatis, si quod initum (§. 1181.)

§. 1197.

(a) Si quivis tenetur pro viribus Naturam perficere; quidni in præsenti Naturæ lapsæ corruptione ac cœcitate hominum errores corrigere data occasione licebit? Vid. Notul. §. 1173.

§. 1197.

Quia peregrinis in territorio noſtro commorantibus permiſſus eſt aditus tutus, & ideo abitus quoque tutus concedendus (§. 1131.) *quando bellum denuntiatum, in publicatione peregrini, qui ſunt cives hoſtium, intra tempus definitum diſcedere jubendi ſunt, quo elapſo pro hoſtibus habendi*, conſequenter *tamquam captivi detineri poſſunt* (§. 1192.) ſed quia nemo obligari poteſt ultra id, quod in poteſtate eſt (§. 60.) *ſi quis vi majore impeditus*, veluti morbo, quo decumbit, *intra præſcriptum tempus diſcedere non poſſit, mora ipſi indulgenda.* *De iis, qui ante bellum in territorium hoſtile venerunt.*

§. 1198.

Res hoſtiles mobiles in territorio ſuo cum capere liceat *intra debiti ac pœnæ modum* (§. 1190.) *confiſcare licet, ac prohibere debitoribus hoſtium, civibus ſuis, ne creditoribus durante bello debitum ſolvant, immo imperare, ut die ſolutionis veniente ſibi ſolvant.* *De rebus mobilibus in territorio hoſtili.*

§. 1199.

Cum peregrinus, qui bona immobilia poſſidet in territorio alieno, qua poſſeſsor eorumdem ſit ſubditus domini territorii (§. 1125.) *bona immobilia a peregrino in territorio hoſtili poſſeſſa reſpectu domini territorii res hoſtiles non ſunt, ſed reſpectu ejus, cujus eſt civis*, ſeu in cujus territorio *domicilium ſuum habet.* *De immobilibus.*

§. 1200.

Quoniam bellum juſtum gerenti expenſæ etiam debentur (§. 1190.) collatio autem pecuniarum aliarumque rerum fungibilium ad ſuſtentandum exercitum a ſubditis hoſtilibus fa- *De contributionibus militaribus.*

cta *contributiones militares* dicuntur ; *bellum justum gerenti competit jus contributiones militares imperandi & exigendi, pro modo tamen facultatum eorum, qui eas præstare tenentur* (§. 60.)

§. 1201.

De direptionibus.

Direptiones sunt ablationes violentæ rerum mobilium ex hostilibus ædibus vel locis aliis, in quibus asservantur, vel absconduntur, a militibus factæ. *Direptiones* igitur, *si contributiones justæ non præstentur*, cum fiant expletionis juris caussa (§. 793.) *licitæ sunt, itemque si fiant intra pœnæ meritum* (§. 1190.) Attamen *in direptionibus urbium & domuum, res quæ direptionibus patent, vastandæ non sunt, nisi in justam pœnam* (§. 1195.)

§. 1202.

De præda.

Præda dicuntur res mobiles hostiles in bello captæ a militibus; consequenter *deprædationes hostium in bello justo, quacumque occasione oblata, licitæ sunt* (§. 1200.) *& quæ in direptionibus auferuntur, in præda sunt* (§. 1201.) Quoniam vero in bello omnia fiunt jure *summæ potestatis* (§. 1169.) ejus quoque *præda est, nec militibus, qui res hostiles manu capiunt, neque* etiam *eorum præfectis*, immo *nec copiis auxiliaribus jus ullum ad prædam competit*. Quia tamen summa potestas de suo pro lubitu disponere potest (§. 195.) *quidnam juris militibus, aut eorum præfectis in prædam concedere velit, in ejus arbitrio positum est, & de præda cum mittente auxilia convenire potest*.

§. 1203.

An dolus in bello licitus &

Cum simulatio, falsiloquium & dissimulatio communi nomine *Dolus* dicantur ; *si dolo idem*

con-

consequi datur, quod vi aperta licebat, quin is in bello licitus sit, utpote minus nocumentum afferens vi aperta, *dubitandum non est, sed* quia promissa sunt servanda (§. 388.) & contra promittentem pro vero habendum, quod promittit (§. 318.) *nonnisi extra sermonem promittentem.* Quia *Stratagemata* sunt actus bellici improvisi, tam in vi, quam in dolo consistentes; eadem quoque *licita sunt.*

de stratagematis.

§. 1204.

Occupatio bellica est actus, quo vi armorum res hostiles, in primis immobiles, veluti urbes ac terræ, rediguntur in suam potestatem. Cum in bello res omnes hosti eripere liceat ob caussas justas (§. 1190. 1193.) *occupatione bellica acquiritur dominium rerum hosti ereptarum:* res autem *mobiles non ante occupatæ intelliguntur, quam de iisdem pro lubitu disponi possit* (§. 200.) & quoniam imperium civile terris quasi inhæret (§. 1125.) & tamquam res incorporalis dominio quoque subjici potest (§. 206.) *urbibus ac terris occupatis imperium* quoque *occupatum est,* consequenter *qui in iisdem habitant, fiunt subditi occupantis* (§. 996.) *hostes esse desinunt* (§. 1184.) atque ideo *nihil eorum licet in eos, quæ licita erant in hostem, sed ea saltem licita sunt, quæ jure imperii in subditos.* Ceterum cum imperium contineat dominium gentis (§. 1130.) & dominium eminens atque potestatem eminentem (§. 1065.) *occupatis urbibus ac terris acquiritur dominium gentis, seu quicquid in dominio gentis in istis est, una cum dominio eminente & potestate eminente.*

De occupatione bellica.

§. 1205.

Cum imperium originarie sit res populi propria (§. 979.) in se spectatum tale est, quale est in populo. Quamobrem *si occupatione bellica impe-*

Quale imperium in victos

acquiratur. *imperium acquiritur, tale in victos acquiritur, quale est in populo, nisi pactione aliter fuerit conventum, qua standum* (§. 438.) Æquivalet nimirum legi fundamentali, qua imperium in Rectorem civitatis transfertur (§. 989.) Quamobrem *si sine pactione imperium acquirit victor, formam Reip. pro lubitu mutare potest & de modo habendi imperium itidem pro lubitu disponere.* Quoniam vero in regno herili subditi omnes subeunt servitutem personalem (§. 997.) *imperio herili non subjiciuntur subditi nisi intra pœnæ justæ modum* (§. 1194.)

§. 1206.

Quando hosti non competat vis in personam. *Qui vi hostis se non opponit*, cum adversus eum nulla defensione opus sit (§. 90.) *in eum quoque vis nulla hosti competit* (§. 1192.) Quamobrem *stupra violenta militibus non permittenda*, præsertim cum & in se illicita sint (§. 862.) *nec fontes veneno inficere licet*, ex quibus etiam aquas haurire contingit eos, qui vi hostium se non opponunt.

§. 1207.

De hoste veneno interficiendo. Cum vero in *hostem*, quamdiu reparationi juris nostri resistit, tantumdem liceat, quantum ad vim injustam depellendam sufficit (§. 90. 1192.) eum *veneno interimere licet*, consequenter *etiam in bello uti globis vel sagittis venenatis*, *immo aquas ita corrumpere sine veneno, ut bibi nequeant* (§. 1193.) cogere nimirum licet hostem, ut a vi injusta abstineat.

§. 1208.

De exploratoribus. *Exploratores* dicuntur, qui clam veniunt ad hostem, ut inquirant, quonam in statu sint res hostis & quidnam in nos moliatur: quod cum in-

intersit nosse ad actus bellicos determinandos ad persequendum jus nostrum facientes; *exploratores mittere licet*. Ast cum noceant ei, ad quem mittuntur; *is, cujus arma justa sunt, habet jus eosdem puniendi*.

§. 1209.

Percussor vocatur, qui mercede conductus ex insidiis & dolo hostem interficit. Quamobrem cum dolus in bello licitus sit (§. 1203.) *immisso percussore interficere hostem, naturaliter non illicitum* (§. 1192.) *Deprehensos* autem *in pœnam interficere potest belligerator justus* (§. 1189. 1048.) *De percussoribus.*

§. 1210.

Cum jus belli sit summæ potestatis (§. 1066. 1169.) *subditi belligerantis hostilitates sine mandato, aut concessione summæ potestatis, saltem tacita*, ut ratihabitio recte præsumatur, quia quod fit in bello, magnum momentum habet, *permissæ non sunt*, immo *nec militibus sine jussu aut concessione præfectorum, qua intra limites functionis suæ imperare possunt*. *De hostilitatibus a privato susceptis.*

§. 1211.

Induciæ dicuntur suspensio actuum bellicorum ab utraque belligerantium parte intra tempus conventum. *Fiunt* itaque *pactione* (§. 438.) consequenter *quæ de iis conventa, iis standum* (§. cit.) *Per inducias bellum non finitur, etiamsi ad longius tempus fuerint contractæ, & iis finitis hostilitatibus statim locus est, non* vero *nova belli denuntiatione opus* (§. 1183.) Ut de iis constet his, quorum nosse id interest; *quamprimum de induciis conventum, eædem publicandæ sunt*. Cum obligatio contrahentium veniat ex pacto; *induciarum contractu perfecto contrahentes statim obligant; sed* *De induciis.*

quod subditos obligare nequeant, nisi a momento publicationis, per se patet, *nisi expresse fuerit conventum, a quo die incipere debeant*. Dicuntur autem *Induciæ universales*, quibus omnes actus bellici suspenduntur; *particulares* vero, quibus saltem certæ. Cum omne jus in bello sit summæ potestatis (§. 1066. 1169.) *induciæ universales pangi nequeunt nisi a summis potestatibus: ast pangi possunt a minoribus intra fines functionis suæ* (§. 1155.) Cum *factum privati*, nisi fiat jussu summæ potestatis, aut ab eadem ratihabeatur, ei imputari nequeat (§. 26.) *inducias non rumpit, privatus tamen puniri debet & res raptæ restituendæ sunt*; cum alias ratihaberetur. Quia induciæ securitatem præstant tam personis, quam rebus; *induciarum tempore ire & redire ultro citroque licet, non vero loca incustodita occupare*. Ast cum *loca derelicta* hostis amplius habere nolit (§. 203.) ea *occupare licet*. Denique quia tempore induciarum omnia manere debent in eo statu, in quo sunt, consequenter nihil fieri in præjudicium hostis, quod fieri non poterat in induciis non pactis; *durantibus induciis nec vallum tormentis hostis labefactatum reficere, nec auxilia aliaque necessaria urbi laboranti mittere, intra suos autem fines cum exercitu interius recedere; mœnia reficere & militem conscribere licet*.

§. 1212.

De commeatu. *Commeatus* dicitur jus secure hinc inde eundi, concessum vel personis, vel rebus: cujus *concessio privilegium est* (§. 1047.) Quoniam privilegium personæ datum ultra eam non extenditur (§. 400.) *commeatu personæ dato uti nequit alia persona, nec patri datus filium & uxorem comprehendit, ideoque cui venire permissum, is alium mittere nequit*. Quia vero perinde est, per quam

res

res deferantur; *si commeatus rebus datus, eædem per alium, quam cujus sunt, in locum destinatum transferri possunt*. Quia commeatus totus pendet a voluntate concedentis, idque finis, cujus caussa datus, indicat; *cui abire vel transire datum, non & redire, & cui negotii cujusdam caussa concessa securitas, ea concessa intelligitur, donec negotium fuerit finitum*. Similiter *si itineris caussa conceditur commeatus, in ea etiam comprehenditur reditus, & sub eo etiam comprehenduntur res, quæ solitæ sunt ad iter assumi & famulus unus alterque, sine quo ire indecorum foret*. Sed ne de eo lis oriatur, consultius est, ea in litteris, quibus commeatus datur, diserte exprimi.

§. 1213.

Cum quilibet jus suum pro lubitu in alium transferre possit (§. 314.) *pretium quoque redemptionis captivi in alium transcribi potest*. Et quia pacta servanda (§. 438.) *conventio de pretio rescindi nequit, quia captus intelligitur locupletior, quam credebatur*. Cumque non occupetur; *quod captus clam penes se habet, aut ipsi non adimitur, ideoque ejusdem manet* (§. 1204.) *id in pretium redemptionis imputari potest*. Quoniam vero datur pro liberatione captivi; *si captus moriatur, pretio nondum soluto, antequam facultas abeundi data, vel in itinere, si ad hostes conducendus fuit, pretium non debetur*: ast *debetur, si in libertate moriatur, aut si in securitatem debiti tantummodo detineatur*, pignoris instar (§. 697.) Denique cum captivum pro certo pretio dimittens tantummodo præstare teneatur securitatem reditus ad suos; *si, postquam ad suos rediit, denuo capiatur ab alio, pretio redemptionis nondum soluto, id bis debetur*.

De pretio redemptionis.

§. 1214.

De postliminio, quatenus juris naturæ. Restitutio rerum & personarum ab hoste captarum & in potestatem gentis suæ venientium in statum pristinum *Postliminium* vocatur. Cum summa potestas subditos suos eorumque jura contra vim externam hostium defendere teneatur (§. 972.) nec injustus belligerator occupatione bellica naturaliter jus ullum in rebus captis & in personas captas acquirere possit (§. 1189.) *si res & personæ vi injusta ab hoste captæ ad suos redeunt, in statum pristinum utique restituuntur.* Atque hinc apparet, quatenus postliminium sit juris naturæ; quatenus vero sit juris gentium, mox dicetur. Enimvero *qui se, vel sua hosti dederunt*, cum eo ipso promiserint, se ejus esse velle, vel sua ejus esse debere, ideoque jus eidem acquisitum auferri nequeat (§. 100.) *postliminio carent, itemque res, quæ fuerant ipsorum.* Ast *si personæ dimittantur, & res debitæ ab eodem deserantur*, cum eo ipso significet hostis, se eas habere nolle, jure ipsius non amplius obstante, *postliminium habent.*

§. 1215.

De jure gentium voluntario in bello. Cum negotia inter gentes exitum habere debeant, uterque autem belligerantium prætendat caussam justam sibi esse belli, & vi libertatis naturalis gentibus competentis (§. 1089.) a gentibus aliis permittendum, ut suo quælibet stet judicio (§. 78.) immo in caussa plerumque dubia id facile definiri non possit, ipsum autem bellum non sit aptum ad hanc controversiam decidendam (§. 1159.) multoque difficilius definiri queat, an belligerator licet justus jure suo in bello non abutatur (§. 1190. & seqq.) ac propterea id relinquendum sit conscientiæ ipsius (§. 78.)

ideo

ideo necesse est, ut bellum ab utraque parte quoad effectum habeatur pro justo, ut uterque scilicet eodem jure utatur, & ideo quoque *uniuscujusque conscientiæ relinquatur, quid ad consecutionem juris sui necessarium videatur*. Atque in hoc consistit Jus gentium voluntarium in bello (§. 1090.)

§. 1216.

Quoniam gentium, quæ nullius in bello partes sequuntur, nullum jus est decidendi de causa belli, vel num hæc, vel ista in bello jure fiant, aut non fiant (§. 1215.) *gentes, quæ bello sese non immiscent, facta utriusque pro justis, seu jure factis admittere tenentur*, ac ideo quoque *apud gentes pacatas jure gentium voluntario postliminium non est* (§. 1214.) Eodem autem jure *idem intelligitur commune utriusque belligerantium parti*. *De postliminio jure gentium.*

CAPUT IX.

De pace & pactione pacis.

§. 1217.

PAx dicitur status, in quo nobis cum nemine bellum est; consequenter quia cum nemine per vim certandum (§. 98.) *in pace jure nostro quiete fruimur*. Cum gens nulla alteri injuriam facere debeat (§. 1089.) & curæ habere, ut controversias sine vi armorum componat (§. 1157.) consequenter nullam causam bello dare (§. 1158.) *gentes pacem inter se colere naturaliter obligantur*. Et quia homines in civitatem coivere, ut jure suo quiete fruantur, & tuto ab alio id consequantur (§. 972.) *Rector* quoque *civitatis & subditis suis*, & quatenus ipsa natura gentes in civita- *De pace colenda.*

tem

tem maximam redegit (§. 1090.) *gentibus aliis hoc naturaliter debet, ut pacem omni modo conservare studeat*, consequenter *non modo ipse bellum vitare debet, quantum potest, verum etiam dare operam, ut dissuadeat aliis, ne temere bellum suscipiant*. Ex ipsa autem definitione pacis liquet, *induciarum tempore pacem non esse* (§. 1211.) *pace* autem *facta bellum finiri*.

§. 1218.

De turbatore quietis publicæ.

Turbator quietis publicæ dicitur, qui bellis temerariis atque injustis lacessit gentes alias. *Gentibus* igitur *quibusvis competit jus turbatores quietis publicæ cogendi, ne turbent* (§. 1090.) Quamobrem *si qua gens a turbatore quietis publicæ sibi metuit, tempestive fœdera belli pangere debet cum aliis* (§. 1180.)

§. 1219.

Quamdiu bellum continuare liceat.

Cum *bellum justum* geratur juris sui consequendi caussa (§. 1170.) *tamdiu* id *continuare licet, donec jus tuum fueris consecutus*, consequenter *donec in caussa dubia alter vel transactionem offerat, vel oblatam acceptet* (§. cit.) *contra turbatorem vero quietis publicæ tamdiu, donec securitati futuræ sufficienter fuerit prospectum* (§. 1218.) Quod si vero *belligerator unus ad offerendum, vel acceptandum æquas pacis conditiones permoveri nequit*; per se patet, *bellum esse continuandum, donec is totaliter fuerit victus*, ne scilicet resistere diutius possit.

§. 1220.

Quinam pacem facere possint.

Cum bellum sit summarum potestatum (§. 1169.) *pacem pangere nequeunt nisi summæ potestates*. Cum vero *Rex infans, vel impubes, aut imminutæ mentis*, veluti furiosus, vel mente captus admi-

administrationem imperii non habeat; ideo *pacem pangere nequit*, consequenter *pacem facere eorum est, quibus imperii administratio competit*. Quoniam invasor imperii, si ei fidem dederunt subditi, imperium summum habet, ac gentes exteræ stare tenentur judicio gentis alterius (§. 1089.) *cum invasore imperii, si ei fidem dederunt subditi, pacem facere licet*. Cum de regno patrimoniali Rex disponere possit pro lubitu (§. 986.) *si regnum fuerit patrimoniale, Rex captivus pacem facere potest*. Ast cum per captivitatem Regi adimatur liberum imperii exercitium, sitque verendum, ne in præjudicium gentis suæ promittere cogatur, quæ liber promissurus non erat: *si regnum patrimoniale non fuerit, Rex captivus pacem facere potest per eos, quibus administrationem imperii commisit, aut, ubi de ea nihil dispositum, qui proximam succedendi spem habet*. Et quia de re sua privata pro lubitu suo disponere potest (§. 195.) *pacem* quoque *facere potest promittendo rem suam privatam simpliciter*, seu pure, *publicam* vero *sub conditione ratihabitionis*.

§. 1221.

Quomodo pax pangi possit.

Quoniam rigori justitiæ convenit, ut cuilibet jus suum tribuatur; si in pangenda pace is observari deberet, de justitia belli gesti sententia foret ferenda, & bellum justum gerenti præstandum foret debitum, cujus caussa bellum gestum, restituendæ impensæ in bellum factæ, ob injurias in ipso bello factas ipsi satisfaciendum (§. 1190.) quæ vero a belligeratore justo ultra modum debiti occupata, alteri restituenda, & de injuria abusu juris facta foret satisfaciendum (§. 271.) Facile apparet, si hoc modo pax fieri deberet, negotium nullum exitum habiturum. Quamobrem *pax aliter fieri nequit, nisi per tran-*

transfactionem (§. 764.) ideoque *in pactione pacis nec caussa belli deciditur, nec deciduntur controversiæ, quæ de factis in bello moveri poterant, neutra parte alteram injustitiæ damnante, & rationes potissimum suasoriæ attenduntur*. Quoniam amnestia est injuriarum & offensionum antea factarum in sempiternum sancita oblivio (§.1056.) ea quidem *naturaliter per se inest omni pacis pactioni, ut tamen perfecte debeatur, de eo primo omnium loco conveniendum* (§.667.)

§. 1222.

Quomodo in pactione pacis conveniri possit. Cum in transfactione standum sit eo, quod convenitur (§. 764.) *in pactione pacis conveniendum, vel ut omnia restituantur in eum locum, quo fuerant ante bellum, vel ut maneant eo, quo sunt loco, vel ut quædam in bello capta restituantur, alia retineantur, & ut quædam alia præterea præstentur*. Unde sequitur, *ut, de quibus nihil dictum, ea maneant, quo sunt loco*. Enimvero quia negotium exitum non haberet, ubi etiam res mobiles restituendæ forent; *si conventum fuerit, ut capta restituantur, sub iis mobiles non comprehenduntur, nisi de quibusdam expresse fuerit dictum*.

§. 1223.

Ad quæ amnestia extendi nequeat. Quia amnestia saltem pertinet ad ea, quæ in bello facta sunt (§. 1221.) *quæ ante bellum debita fuerunt, nec non injuriæ ante idem factæ, sed ob quas bellum non fuit gestum, aut etiam debita durante bello aliunde contracta, vel injuriæ extra bellum factæ, & quæ tempore belli privatis ex contractibus vel maleficio deberi cœperunt per pacem remissa non intelliguntur*.

§. 1224.

§. 1224.

Cum in pactione pacis facta ſtatim incipiat jus ejus, cui aliquid reſtituendum, niſi reſtitutio ad certum diem reſtricta (§. 438. 317.) *ſi res vi pacis reſtituendæ, reſtituendi quoque ſunt fructus a die conceſſionis* (§. 228.)

De fructibus reſtituendis.

§. 1225.

Quia res talis reſtituenda, qualis in bello capta (§. 1222.) *ſi res vi pacis reſtituenda, jura quoque rei cohærentia reſtituenda*, ideoque *ante reſtitutionem munimenta, quæ erant, cum occuparentur, demoliri non licet*. Et, *ſi vi pacis quædam reſtituenda in eum ſtatum, quo fuerant ante bellum, ſtatus ultimus intelligitur, qui erat, cum inciperet bellum*; cum de eo cogitaſſe intelligantur paciſcentes (§. 810.) *niſi is ad certum annum referatur* (§. 438.) *Quod ſi in pactione pacis relatio ſit ad alias præcedentes*, cum in brevitatis tantummodo cauſſa fiat; *ea valebunt, quæ in his de re conventa expreſſius dicta ſunt.*

Nonnulla circa rei reſtitutionem notanda.

§. 1226.

In regno patrimoniali Rex diſponere de imperio poteſt pro lubitu (§. 986.) conſequenter *Rex tam totum, quam partem ejus ſine populi conſenſu alienare poteſt*. Aſt quia *in uſufructuario* proprietas imperii penes populum manet (§. *cit.*) *ad alienationem requiritur populi conſenſus*, & quia univerſi obligantur parti ad ea, quæ ad ſalutem ejus promovendam faciunt (§. 975.) *conſenſus ejus partis, in quam ſit alienatio*, aut *ſaltem ejus ratihabitio, quæ factis declaratur, dum populus novo acquirenti ſine ulla contradictione homagium præſtat*. Enimvero *ſi jus pangendi pacem ſine ulla reſtrictione in Regem translatum, populi* con-

De alienatione imperii per pacem & rerum privatarum.

consensum non demum requirere tenetur; nulla scilicet lege fundamentali extante, ad cujus observantiam obligetur (§. 984.) *De rebus* autem *privatis & personis* vi dominii eminentis & potestatis eminentis, *prout casus tulerit*, *convenire potest* (§. 1065.)

§. 1227.

De effectu pacis. Cum transactione facta prætensio renovari nequeat & a lite discedatur (§. 764.) *pace facta bellum finitur*, *nec propter eam caussam*, *ob quam bellum gestum est*, *denuo bellum suscipi potest*.

§. 1228.

De sociis in bello. Quoniam cum sociis eorum, qui pacem pangunt, idem fuit bellum, quod inter hosce, de bello autem finiendo transigitur (§. 1221.) *in pactione pacis comprehenduntur etiam socii*, consequenter *amnestia ad ipsos* quoque *pertinet* (§. 1223.) Enimvero *si cum ipsis peculiare fuerit bellum*, *cum ipsis* quoque *pax expresse pangenda*.

§. 1229.

De obligatione ex pactione pacis veniente. *Pactio pacis*, utpote utilitatis publicæ manentis caussa facta, *fœdus reale est* (§. 1146.) ac propterea *populum* quoque *& successores obligat*. Enimvero *paciscentes statim obligat*, *quamprimum perfecta*; cum ex pacto veniat obligatio (§. 438.) *subditos* vero *& milites*, *quamprimum iisdem fuerit publicata*; cum de ea ante publicationem ipsis certo constare non possit.

§. 1230.

De ruptura pacis. *Pax rumpi* dicitur, si pactio pacis non servetur, hoc est, si quis quid facit, quod vi ejusdem facere non poterat, nec debebat, aut non facit, quod vi ejusdem facere debebat ac poterat.

terat. Eodem sensu in genere *fœdus* quodlibet *rumpi* dicitur. *Rumpit* igitur *pacem*, *qui ob eamdem caussam, ob quam bellum gestum fuerat, vel ob ea, quæ in eodem facta fuerunt, vim bellicam infert* (§. 1227.) *etiam sociis in ea comprehensis* (§. 1228.) *non vero, si ob novam quamdam caussam*; utpote ad quam pax non pertinet (§. 1221.) consequenter *nec rumpitur, etiamsi posthac alii te associes, qui bellum ei, cum quo pacem fecisti, infert*; ob rationem eamdem. Ex ipsa quoque definitione patet, *pacem non rumpi, si per te non stet, ut in pace promissum adimpleas*, veluti si ipse bello implicitus auxilia vel subsidia promissa mittere nequeas, aut res, quæ dari debebat, interierit. *Articuli pacis* dicuntur singulæ conventionis partes, quibus distinguuntur ea, de quibus sigillatim quidpiam fuit conventum. Sunt autem vel *connexi*, in quibus convenitur de rebus ad eamdem caussam pertinentibus; vel *diversi*, in quibus convenitur de rebus ad diversam caussam spectantibus. Unde facile intelligitur, *si pax rumpitur in articulis diversis, eam in ceteris durare*: ex adverso autem, *si rumpitur ab uno in articulis connexis, nec alterum pacem servare amplius obligari* (§. 442.) Ast quoniam factum alienum nemini imputari potest, ad quod is non concurrit (§. 26.) *si subditi tui sine consensu tuo, vel subsecuta ratihabitione faciant, quod est contra pactionem pacis, pax non rumpitur*; ex adverso autem *rumpitur, si subditi tui contra articulos pacis læduntur a parte altera.*

§. 1231.

Publicatio pacis est factum quo tam militibus, quam subditis significatur, pacem esse factam; consequenter bellum finitum (§. 1227.) Quamobrem *militibus sine mora publicanda* (§. 1174.) necessitas vero, quæ obtinet ex parte mili- *De publicatione pacis.*

tum,

tum, cum non ſit eadem ex parte civium, *ſubditis publicari poteſt, quando commodum viſum fuerit*.

§. 1232.

De rebellione. *Rebelles* dicuntur ſubditi, qui arma injuſta ſumunt adverſus Rectorem civitatis, nimirum ut eumdem vel imperio exuant, vel ad certas conditiones acceptandas cogant. Atque is ſtatus *Rebellio* vocatur.

§. 1233.

De bello civili. Differt a rebellione *Bellum civile*, quo juſta arma adverſus Rectorem civitatis ſumunt ſubditi. *Licitum* igitur eſt *in omni caſu, in quo Rectori civitatis reſiſtere licet* (§. 1079.)

§. 1234.

De tumultu. Differt a rebellione & bello civili *Tumultus*, in quo turba confluens vim infert magiſtratibus, aut aliis poteſtatibus minoribus, vel earum rebus, tum etiam privatis eorumque rebus, aut ſaltem inferre minatur. Cum per tumultum ſecuritas publica lædatur; *delictum publicum* ſive *crimen eſt* (§. 1030.) Quamobrem *tumultum excitantes, vel foventes, eidemque ſeſe immiſcentes*, cum ſint criminis rei; *pro diverſitate circumſtantiarum puniri poſſunt* (§. 1030. 1048.)

§. 1235.

De promiſſo rebellibus & tumultuantibus ſervando. Quoniam *poteſtas ſumma rebellibus & tumultuantibus rebellionis aut tumultus ſedandi cauſſa promittens*, cum ſalvo jure ſuo in rebelles & tumultuantes promittere non poſſit, jus ſuum remittere intelligitur (§. 337.) *ſi qua promittit, ea ſervanda ſunt* (§. 388.) Eodem modo patet,

hoſti,

hosti, prædonibus & latronibus promissa servanda esse. Quamobrem *si amnestia promissa sit, nullus eorum, quæ in rebellione & tumultu facta sunt, accusari, neve mulctari potest* (§. 1056.)

CAPUT X.

De Jure legationum.

§. 1236.

LEgati dicuntur personæ quæ a gente una, seu ejus Rectore, ad gentem aliam, seu Rectorem ejus, publici negotii caussa mittuntur. Quamobrem *legati naturaliter sunt mandatarii gentis suæ, seu Rectoris civitatis* (§. 551.) & *jus mittendi legatos summis potestatibus competit* (§. 1140.) *etiam inæquali fœdere junctis* (§. 1144.) *Legati quinam sint.*

§. 1237.

Agentes appellari solent personæ, quæ negotia privata Rectoris civitatis, vel etiam subditorum ipsius, ejusdem nomine apud gentem aliam curant. Cum a voluntate constituentis dependeat, quænam negotia iis committere velit; *nil obstat, quo minus etiam negotia quædam publica minoris præsertim momenti Agentibus committantur.* *Agentes quinam sint.*

§. 1238.

Genti unicuique competit jus perfectum petendi ab altera gente officia humanitatis, nec impediri potest citra injuriam, quo minus petantur (§. 1108.) competit etiam jus pactiones ineundi cum alia gente, si ope & auxilio ejusdem indiget (§. 1095.) conjunctis viribus se statumque suum perficiendi (§. 1090.) ac *De jure mittendi & obligatione admittendi legatos.*

ideo fœdera faciendi (§. 1141.) Obligantur quoque tollere gravamina, & controversiæ componendæ (§. 1157.) nec ad bellum, ad controversias decidendum per se minus aptum (§. 1159.) procedendum, aliaque media violenta (§. 1163. *&* *seqq.*) quamdiu nondum constat sine violentia injuriam factam reparari non posse (§. 1158.) Pangenda quoque sunt fœdera belli (§. 1180.) & in bello emergunt casus, in quibus pactiones ineundæ, vel pars una alteri voluntatem suam significare tenetur. Immo ut a bello decedatur, pactiones pacis faciendæ (§. 1227.) *Legationes* igitur *necessariæ sunt*, *&* *gentibus competit jus perfectum mittendi legatos ad gentes alias*: quod cum citra injuriam denegari non possit (§. 100.) *legati admittendi sunt ab eo, ad quem mittuntur*, consequenter *si non admittuntur, mittenti injuria fit* (§. 87.) *nisi id fiat in caussa manifesta collisionis officii erga seipsam & erga gentes alias*, veluti si legatus mittatur ad perturbandum civitatis statum, vel is fuerit criminis perduellionis reus.

§. 1239.

De legatis assiduis. *Legati assidui* dicuntur, qui per plures annos in aulis exteris resident. Quoniam negotia gentium, ob quæ legationes necessariæ sunt (§. 1238.) nec quotidiana, nec continua sunt, legati præterea assidui quasi exploratorum numero sunt (§. 1208.) *jus habendi legatos assiduos in aulis exteris nec jus gentium necessarium* (§. 1088.) *nec voluntarium est* (§. 1090.) consequenter *legationes assiduæ*, nonnisi moribus quarumdam gentium introductæ, *ad jus gentium consuetudinarium pertinent* (§. 1092.) ideoque *si non admittantur, mittere volenti injuria non fit* (§. 87.)

§. 1240.

§. 1240.

Cum Rector civitatis quilibet Rectorem civitatis alterius spectare debeat tamquam sibi æqualem (§. 1120.) legati autem mittantur, ut negotium tractent vel cum Rege ipso, vel cum primariis ejus ministris, quibus hæc cura demandata est, nomine mittentis (§. 1236.) *legati mittendi sunt, qui dignitate eminent in Rep. mittentis* (§. 54. 55.) Atque ita Jus naturale gentium consulit dignitati ejus, ad quem mittuntur. *Quales legati mittendi.*

§. 1241.

Ob eamdem rationem *legati honorifice excipiendi & tractandi*, cumque hæc obligatio a lege naturæ veniat (§. 1240.) consequenter nemo ab ea se liberare possit (§. 42.) *etiamsi veniant ab hoste*. Quoniam itaque *legatis ab hoste missis, vel etiam ab eo, qui hostis non est, contumeliæ non imponendæ, nec iidem contemptui habendi* (§. 146. 51.) *ne quidem prætenso*, utpote quod nullum est (§. 156.) *jure talionis*, *contemptus* ideo *legatorum & multo magis contumeliæ ipsis impositæ injuria sunt* (§. 87.) *nec impune ferri debent* (§. 93.) Atque ita Jus naturale gentium consulit dignitati mittentis. *Quomodo excipiendi.*

§. 1242.

Character repræsentativus legati dicitur signum repræsentationis mittentis apud eum, ad quem mittitur. Cum naturaliter legati sint mandatarii Rectoris civitatis, a quo mittuntur (§. 1236.) *jure naturæ character repræsentativus consistit in facultate nomine ac jure potestatis summæ*, a *De charactere repræsentativo.*

qua scilicet mittitur, *negotium aliquod publicum apud aliam potestatem summam gerendi*, consequenter *jure naturæ legatus non est quasi eadem persona moralis cum mittente*, ita ut perinde sit ac si mittens ipse esset præsens & is, ad quem mittitur, eumdem spectare debeat tamquam personam sibi æqualem. Et quoniam *characteris repræsentativi*, qui consistit in facultate personam mittentis ferendi, nulla est necessitas sive ex negotio gerendo, sive ex dignitate mittentis, quæ sine eo salva esse potest (§. 1241.) nec *character repræsentativus ultra naturalem extensus juris gentium voluntarii est* (§. 1090.) & per consequens *si moribus introductus*, *juris gentium consuetudinarii* (§. 1092.) *si pactis*, *pactitii est* (§. 1091.) Quamobrem *quæ ex charactere isto deducuntur de legatis per necessariam consequentiam*, *ea nec juris naturæ*, *nec juris gentium voluntarii sunt*, *& multo minus ea*, *quæ gratis ad eum ampliandum adjiciuntur*. Ac propterea *gens nulla eum agnoscere tenetur*, *nisi ex pacto*.

§. 1243.

De jure legati quoad actus privatos.

Cum legati non repræsentent mittentem nisi quoad actus ad negotium, cujus caussa missi, spectantes (§. 1242.) *quoad actus suos privatos spectari aliter nequeunt*, *quam tamquam peregrini in territorio alieno versantes*, consequenter *jure peregrinorum naturaliter censentur*. Ac ideo *quoad actus privatos cum comitatu & vasis seu rebus jure gentium naturali subsunt jurisdictioni loci tam civili*, *quam criminali* (§. 1132.) nec ulla adest ratio, cur jure gentium voluntario in his quicquam imputari debeat (§. 1090.) *Exterritorialitas* itaque, qua legati cum suo comitatu & vasis finguntur extra territorium siti, *juris gentium naturalis & voluntarii non est*, consequenter nec, quæ

quæ inde infertur, *ſanctitas*, *ſeu inviolabilitas legati*, quæ conſiſtere debet in independentia legati ab imperio ejus, in cujus territorio commoratur, multo minus itaque, *ut habeat jurisdictionem in ſuum comitatum & ædibus*, *quas inhabitat*, *adhæreat jus aſyli*. Quamobrem *iſtiuſmodi jura aliter acquiri nequeunt quam pacto ſive expreſſo*, *ſive tacito* (§. 1089.) *ſalva* tamen *exceptione in caſu colliſionis cum officio ejus*, *ad quem miſſus eſt legatus*, *erga gentem ſuam* (§. 64.)

§. 1244.

De inviolabilitate legati.

Quoniam peregrini æquiparantur civibus temporariis, quamdiu in territorio alieno commorantur (§. 1125.) nec Rector civitatis ferre debet, ut quis ſubditorum iis damnum det, aut injuriam faciat (§. 1134.) *legati*, *quatenus ſpectantur tamquam privati & tamquam peregrini in territorio alieno commorantes*, *tuti ſunt ab injuriis communi peregrinorum* (§. 1028.) *& communi gentium jure*. Quoniam vero ut conſulatur dignitati mittentis, *legati qua tales* honorifice excipiendi & tractandi (§. 1241.) ideoque injuria in ipſos illata gravior eſt quam in alium peregrinum illata, quatenus ea derivatur in mittentem, *ab injuriis* quoque *tuti ſunt jure ſpeciali legatorum*. Ac in eo *ſanctitas legati naturalis conſiſtit* (§. 1153.)

§. 1245.

De litteris credentialibus.

Litteræ credentiales dicuntur, quas mittens dat legato ad eum, ad quem mittitur, & in quibus eum legatum ſuum declarat. Quoniam cum eo tractanda ſunt negotia certa (§. 1236.) conſequenter ei, ad quem mittitur, conſtare

debet de voluntate mittentis, *legatus litteris credentialibus instructus esse debet.*

§. 1246.

Jus pactitium & consuetudinarium.

Si quæ gentes de certis juribus legationum & de modo honorifice tractandi legatos inter se convenerint, vel quædam moribus introduxerint, cum ea nonnisi juris pactitii (§. 1091.) vel consuetudinarii sint (§. 1092.) *nonnisi paciscentes obligant, vel eos, quorum longo usu introducti sunt hi mores, quamdiu voluerint* (§. 444. 1092.)

FINIS.

IN-

INDEX.

Numerus §. designat.

A

B

C

D

Ebrie-

E

M

N

O

P

T

Timor

V

FINIS INDICIS.

hanc legem nihil facere licet (§. 438.) Et quoniam *qui dominium revocabile habet*, rem restituere tenetur, qualem accepit (§. 314.) consequenter liberam, si libera fuerit; is *prædio suo servitutem imponere nequit, nisi quæ dominio resoluto expirat.*

Quot sint servitutum species.

De speciebus servitutum prædialium.

alienæ areæ, aut eidem superstructo imminet, in vicinis tamen ædibus nusquam requiescit. *Servitus altius non tollendi* est, qua dominus prædii dominantis prohibere potest, ne dominus servientis ædes suas altius tollat: ex adverso *Servitus altius tollendi* appellari potest, qua quis in

